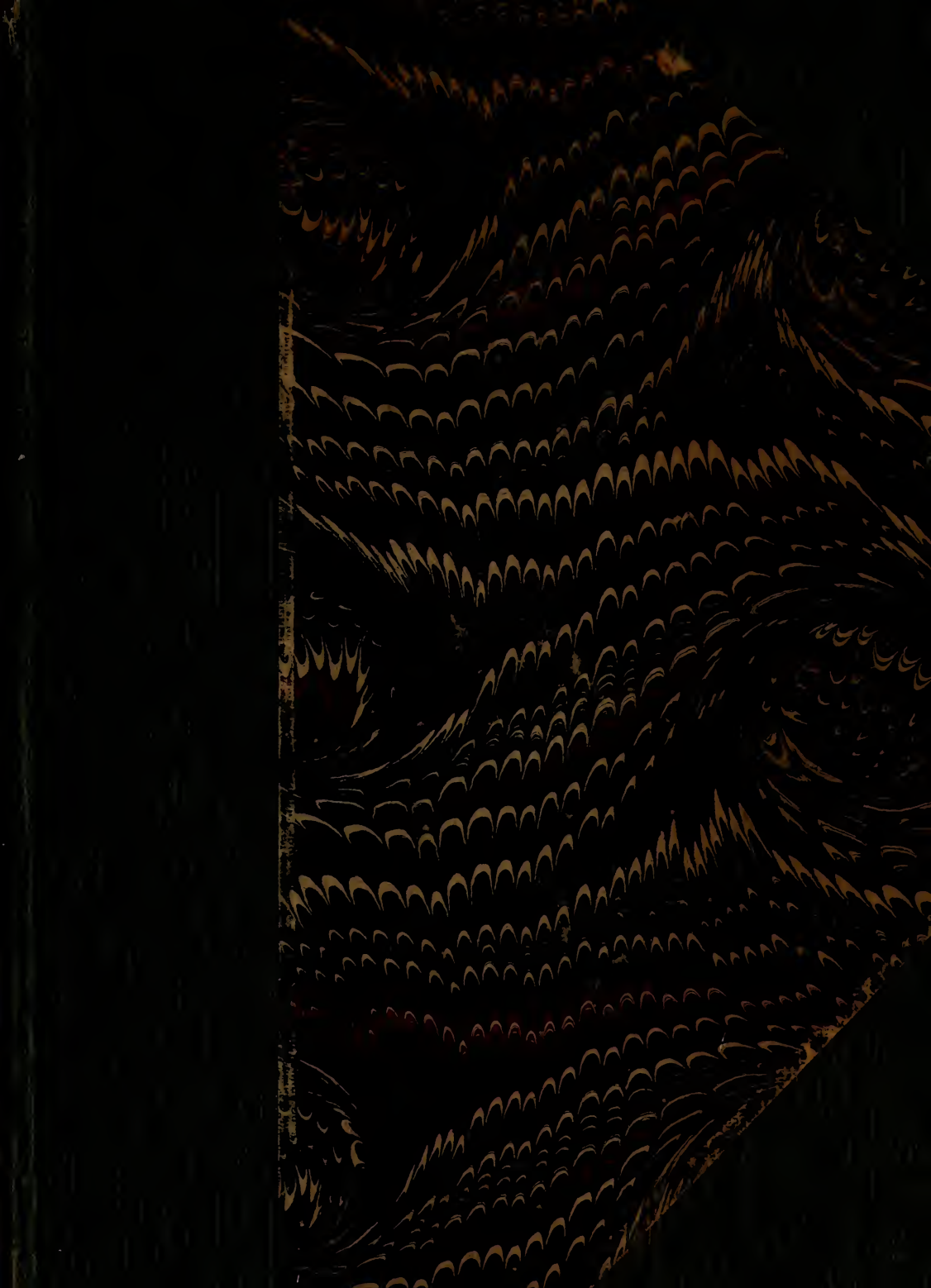

Class PR5841

Book W7F4

FABIOLA

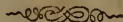
VAGY

A KATAKOMBAK EGYHAZA.

WISEMAN MIKLÓS

BIBORNÖK ÉS WESTMINSTERI ÉRSEKTŐL.

Ő EMINENTIÁJA ENGEDELMÉVEL

FORDITÁ

HOLLÓ MIHÁLY,

PRÉPOST, FÓTHI ALÉSPERES ÉS PLEBÁNOS.

Kiadja a Szent-István-Társulat

PEST, 1856.

NYOMATÓTT HERZ JÁNOSNÁL.

PR 5841
W7 F4

Haec, sub altari sita sempiterno,
Lapsibus nostris veniam precatur
Turba, quam servat procerum creatrix
Purpureorum.

122715
08

Prudentius.

122715

A fordító előszava.

E könyvecskének átolvasása, annak hirlelt belbeséről egészen meggyőzött: és azt, mit a külföldi lapok róla a legnagyobb dicsérettel mondtak, tökéletesen igazolva találtam; s miután már több európai nyelvekre lefordított, ösztönszerűleg azon ohajtás ébredt kebelemben: vajha azt édes anyanyelvünkön is minél előbb, és minél többen olvashatnók! Mivel nem csak mulattató, de tanulságos, és épületes is lévén, a vallás-erkölcsi érzet ébresztésére igen is alkalmas. Ebbeli véleményem, a Sz.-István-Társulat t. cz. igazgató választmánya által helyeseltetvén, hivatalos elfoglaltságomtól a téli napokban fönmaradt kevés időmet, főkép az erkölcsi haszon, de a társulat anyagi erejének kimélése tekintetéből is, e könyv magyartására fordítám. Nekem ez kedves, és tanulságos foglalkozást adott; és bizton remélem, mikép e munkácska másoknak is néhány kellemes órát szerzend.

Miután szerző az eredeti angol kiadás czimlapján munkája fordításának helybenhagyási jogát magának fön-

tartá, ennek megnyeréseért a föntisztelt Sz.-István-Társulat mélt. elnöke a magas szerzőhöz folyamodott; ki is sajátkezüleg irt levelében azt egész készséggel megküldé.

A fordítás, a kölni második német kiadás után történt; mellynek alapjául, a szerző által sajátkezüleg kijavított eredeti példány szolgált.

Ezeket főkép azért emlitem, hogy mind ő eminentiájának, a bíboros szerzőnek, kegyesen megküldött engedélyeért, mind a Sz.-István-Társulat elnöke-, mélt. gróf Károlyi István, a Krisztus-rend nagy keresztes vitézének közbenjáró kegyességeért tiszteletteljes hálámat nyilvánítsam.

Fóthon, junius 26-kán 1856.

A fordító.

A főmagass. bíbornok szerző által mélt. gróf Károlyi István elnökhez intézett fölhatalmazó levél így hangzik:

Illustrissime Domine! Libenter concedo permissionem a te petitam, ut translatio in lingvam Hungaricam fiat opusculi a me scripti, cui titulus 'Fabiola'. Qui quidem liber etsi exigui meriti, nec tali honore dignus, exaratus a me fuit pro bono ecclesiae Dei, et animarum lucro. Ideoque gaudeo istum ad hoc aptum inventum fuisse; Deoque gratias inde ago. Vellem solummodo exemplar libri, quando fuerit impressus, possidere. Londini, die 14. Junii, 1856. Tui Illustrissime Domine, addictissimus servus

N. Card. Wiseman, m. p.

Szerző előszava.

Midőn a 'Katholikus népkönyvtár' terve tárgyalatott, jelen könyvecske szerzőjét is megkérdezték. Ő a tervet nem csak helyeselte, hanem még azon indítvánnyal is bátorkodott föllépni, mikép e gyűjteménybe olly elbeszélések sorozata is vétessék föl, mellyek alkalmasok az egyház multjának, különféle korszakokbani előtüntetésére. Egy illy elbeszélésnek neve lehetne például: 'A katakombák egyháza;' egy másodiknak: 'A basilikák egyháza': mindegyik a kettő közül, háromszáz évi korszakot foglalna magában. Egy harmadik: 'A zárdák egyházát' tárgyalhatná; s talán még egy negyediket: 'Az iskolák egyházát' lehetne hozzájuk csatolni.

Szerző ezt indítványozván, azt is hozzá tette, — az olvasó talán nem nagy szerénységnek találandja, — mikép ő félig-meddig hajlandó, az indítványozott terv kivitelére az első elbeszélést magára vállalni. Őt szavánál fogták: és a munka azonnali megkezdésére sürgetve felszólíták. Némi gondolkodás után beleegyezett: de azon kikötéssel, hogy ő ennek kidolgozását ne

mint kötelességszerű munkát, hanem mint üres óráinak üdítő foglalkozását tekinthesse. E föltétel alatt kezdé meg ez év elején, és illy móddal dolgozta ki végig.

E szerint szerző a legkülönbözőbb időben, és legkülönbözőbb helyeken dolgozott rajta: korán, és későn, midőn a hivatal engedte, az órák perczeiben és részeiben, midőn a test nagyon kimerülve, vagy a lélek feszítőbb munkákra igen fáradt volt, a szállodákban, országuton, idegen házakban, vagy utazási tartózkodáskor, mindenféle viszonyok és körülmények közt, — néha igen kellemetlen helyzetekben. Így darabonkint írta könyvét, tiz soru kis részektől kezdve, legfőlebb féltuczat lapig; rendesen kevés könyv, és segédeszköz levén kezénél. De miután egyszer megkezdte a könyvet, valóban az lett, minek lennie kellett: — felvidámitás, és üdülés, sokszor vigasztalás, és megnyugtató eszköz; mert általa sok régi emlékek újra fölébresztettek, és kötelekek ismét megerősítettetek, régi tanulmányi elszórt, eldarabolt maradványok, hajdan olvasott könyvek használtattak: és szerző jobb időkre, jobb körülményekbe látta magát visszavarázsolva, mint a minők minket jelenleg környeznek.

Miért mondja el szerző mindezt az olvasónak?

Két oknál fogva.

Először, talán a kidolgozásnak ezen módja, a munkára befolyás nélkül nem maradt. Az olvasó talán darabosnak, nem egészen kerekdednek, vagy egyes részeiben nem igazán összhangzónak találja. Ez esetben, a főnebb mondottakban lelendi föl az okot.

Másodszor, a mondottakból világos, mikép az olvasó semmi rendszeres értekezést, és a keresztény régiségekről semmi tudományos munkát sem várhat. Semmi sem leendett könnyebb, mint e könyvnek tudós szint adni, s minden egyes lap felét

jegyzetek-, és idézetekkel betölteni: de szerzőnek az soha sem volt szándoka. Inkább azon igyekezett, hogy az olvasót az első keresztény századok erkölceivel és szokásaival, állásával, fogalmaival, gondolkodás-módjával, és lelkületével megismertesse. Ehhez a helyek- és tárgyaknak, melyek e korszakhoz kötvék, bizonyos ismerete szükségelteték; és a régi jegyzeteknek inkább benső, mint tudós tanulmányozása kívántatott. Olly munkákat, mint például a régi vértanuk története, sokszor kellett szerzőnek olvasni, hogy lelkületében a benyomás megmaradjon: mialatt nem vala szükséges, azt tudományosan, és bírálólág csupán archaeologiai czélokból vizsgálnia. Ugy szinte kevés függött attól, ha valljon azon helyek-, és emlékekről, melyeket leirandott, sokat olvasott-e: mint inkább, hogy azokat sokszor látta-, s ennek következtében ezek szemei előtt elevenen lebegtek-e.

Még egy más forrás is gyakran használtatott. Ki a romai Breviariumot ismeri, észre kellett vennie, mikép bizonyos szentek Officiumában egészen különös írásmód uralkodik, mely az illető szent egyéneket egy bizonyos, és jellemző alakban tünteti elénk. Ez nem valamelly összefüggő elbeszélés, mint inkább szakjokba adottszavak által eszközöltetik: életök egyes eseményeinek rövid ábrázolása által; mely az Antiphonák-, és a Lectiok utáni Responsoriumokban, sőt a Versiculusokban is gyakran ismételtetik; — mig végre egy sajátságos, tökéletes egyéniséget, egy tiszta, és világos képet állit elénk. Illyenek: sz. Agnes, Agatha, Caecilia, Lucia Officiumai, mint szinte sz. Kelemen, és sz. Mártoné is. Mindenike e szenteknek egy bizonyos alakban tűnik lelkünk elé, ugy, mintha láttuk, vagy ismertük volna őket.

Nézzük például a legelsőször említett Officiumot; abban következő vonásokat találunk: Agnes egy pogány kérő által

üldöztetik, kinek esdekléseit ismételve visszautasítja. Egyszer azt mondja neki, hogy már más által megelőztetett, kinek ő már eljegyeztetett; máskor különféle ábrákban írja le neki jegyesét: kiról még azt is állítja, hogy a nap, és hold hódolnak neki. Ismét máskor leírja azon gazdag ajándékokat, és szép virágkoszorukat, mellyekkel jegyese őt ékesíté, vagy azon szüz szerelményilatkozatokat, mellyek által irántai szerelmét tanúsítja. Végre a kérő tolakodóbb lesz: és most ő megveti egy halandónak szerelmét, a halál eledelét; és diadalmasan nevezi magát Krisztus jegyesének. Ő fenyegettetik: de kinyilatkoztatja, hogy egy angyal oltalma alatt van, ki őt védeni fogja.

E történet, az ő Officiumának darabjai által olly világosan leiratik, mint egy szó egyes betűkből állittatik össze. E mellett még egy más, valóban szép sajátság tűnik föl alakján: a szent úgy ábrázoltatik, mintha láthatlan jegyesét szüntelen maga körül látná, hallaná, bírná, érezné, s köztük egy valóságos kölcsönös hajlam léteznék, minőt e földön a szívek egymás irányában éreznek. Ő egy állandó szemlélet, és a vőlegénye jelenlétén érzett, csaknem elragadó élvezet boldogságában lenni látszik. Ujjára egy gyűrűt huzott, és saját arcának vérével pirosítá az övét. Vőlegénye őt rózsabimbókkal koszoruzá; s ő szemeit el nem fordítja róla: ezek rajta nyugodván, a háládatos szeretet pillanatával.

Volna-e író, ki e szentet ábrázolni akarván, e jellemen változtatni merne? Ki bátorzkodnék magára vállalni, hogy őt más-kép ábrázolja? Vagy ki merné magáról föltenni, hogy élénkebb, és szebb képet állithat elő, mint az egyház? Mert mellőzve a vértanuk történetének valódisága felőli kérdést, — abból vették a Breviarium említett helyei, — mellőzve azon kérdést is, valljon, mit Gueranger hisz, a korábbi időnek tulszigoru bíráló szelleme, nem könnyeden bánt-e el efféle egyházi ok-

mányokkal: annyi bizonyos, hogy az egyház az ő Officiumaikban, a magasztos erény bizonyos jellegét kívánja élénk adni e szentek ábrázolása által. Azért a következő lapok szerzője kötelesnek érezte magát, e felfogást szeme előtt tartani.

Valljon szerző elérte-e célját, ítélje meg az olvasó. Tekintetbe véve, hogy mennyi tanulságos tárgy foglaltathatik egy illy alaku munkában, s mennyi egy más, nagyobb olvasó-körre számítottban; s egybehasonlítva a tárgyakat, melyek tüzetesen előadattak, vagy alkalmilag érintettek, azon anyaggal, melyet a keresztény régiség kézi-könyvei tartalmaznak, mint például: Fleurynek „A keresztények szokásai“-ról irt könyve, melly néhány századdal többet foglal magában: — ugy bizonyára ki fog tűnni, mikép e munkácskában amaz első századok szokása, és hitéről szint olly sok foglaltatik, mint mennyit közönségesen a rendszeresebb alakuk tartalmaznak.

E mellett észreveheti az olvasó, mikép e könyv nem történeti munka. Csak néhány havi időszakot foglal magában: melyen tul csak a vége terjed. Inkább egy sor képből, mint események elbeszéléséből áll. Azért különböző időkből, és különféle tartományokból vannak az események egy kis térre szorítva. Az időszámítás e tekintetnek feláldoztatott. Diocletian parancsa két hóval, sz. Agnes vértanusága egy évvel előbbre tetetett; sz. Sebestény vértanusága, mellynek ideje nem egészen bizonyos, későbbi időre van téve. Mi a keresztény helyiratra vonatkozik, az a lehető legpontosabb. Egy vértanu halála Imolából Fundiba tetetett által.

A pogány világ szokásait, és gondolkozásmódját ki kelle nyomni, ellentétül a keresztényekével. De a leggonoszabb oldala itt szorgosan mellőzve lön: mivel itt nem vala tűrhető semmi, mitől a leggyengédebb keresztény szem is elfordulna. Szer-

zónék forró kívánsága, mikép e munkácska, melly csak felvidámításul iratott, csak is a komolyabb foglalkozásokkal üdülésre olvastassék; de e mellett az olvasó azon meggyőződéssel tegye le kezéből, mikép sem ideje elvesztve, sem elméje időtlen eszmékkel elfoglalva nem lett. Sőt inkább szerző reményli, hogy munkácskája azon régi idők iránt bámulatot, és szeretetet fog ébresztetni: melyet az egyház későbbi, s fényes korszakainak tulfokozott érdeke által könnyű meggyengíteni.

September 8-kán, 1854.

TARTALOM.

	Lap.
A fordító előszava	V
Szerző előszava	VII

Első Rész.

A B É K E.

I. A keresztény ház	1
II. A vértanu fia	4
III. A fölvatás	9
IV. A pogány ház	14
V. A látogatás	22
VI. Az ebéd	26
VII. Szegény, és gazdag	33
VIII. Az első nap befejezése	41
IX. Találkozások	45
X. Más találkozások	56
XI. A szerző az olvasóhoz	66
XII. A farkas, és a róka	72
XIII. Jótékonyság	77
XIV. A végsők érintik egymást	80
XV. Az alamizsna-osztás	88
XVI. October hó	90
XVII. A keresztény háztartás	103
XVIII. A kísértetés	114
XIX. A bukás	117

Második Rész.

A K Ü Z D É S.

	Lap.
I. Diogenes	131
II. A temetők	141
III. Az, mit Diogenes a katakombákról el nem mondhatott	150
IV. Az, mit Diogenes a katakombákról elmondott	156
V. A földön fölül	164
VI. Tanácskozások	168
VII. Egy sötét halál	175
VIII. Még sötétebb	179
IX. Az álnok testvér	183
X. A decemberi ordinatio	185
XI. A szüzek	192
XII. A nomentani mezői-lak	198
XIII. Az üldözési parancs	203
XIV. A fölfedezés	209
XV. Fölvilágosítások	213
XVI. A farkas a nyájban	217
XVII. Az első virág	227
XVIII. Visszafizetés	236
XIX. Kétszeres bosszuállás	245
XX. A nyilvános munkák	253
XXI. A fogház	257
XXII. A végső vacsora	263
XXIII. A küzdelem	273
XXIV. A keresztény vitéz	281
XXV. A megmentés	286
XXVI. A föléledés	295
XXVII. A második korona	301
XXVIII. Az eldöntő nap; annak első része	306
XXIX. Ugyanazon nap; második része	314
XXX. Ugyanazon nap; harmadik része	325
XXXI. Az áldozár, és orvos	340
XXXII. Az áldozat elfogadtatik	344
XXXIII. Mirjam története	353
XXXIV. Egy szép halál	360

Harmadik Rész.

A D I A D A L.

I. Keletről az idegen	371
II. Az idegen Romában	376
III. Befejezés	380

Első Rész.

A B É K E.

THE BOOK

A B E E

I.

A keresztény ház.

Urunk születése után 302. év szent Mihály havának egyik délutánja az, midőn a szives olvasót kérjük, hogy Roma utczáin kövessen. A nap alkonyodik, s még csak két óra van hátra tökéletes nyugtáig. A nap felhőtlen és tiszta, de a hőség már engedett és sokan házaikat elhagyván, a Caesar, mások Sallust kertjei felé tartanak, hogy esti sétáikat végezzék, és a napi híreket hallhassák.

A város azon része, hova mi a szives olvasót vezetjük, Mars-mező név alatt ismeretes. Magában foglalja azon rónatértséget, melly a régi Roma hét hegye és a Tiberis folyó között terül el. — A köztársasági időszak vége előtt kezdettek e téren, melly elébb a nép test- és hadgyakorlatainak helye volt, nyilvános épületeket emelni; itt építé Pompejus színházát, később Agrippa a Pantheont, és a mellette lévő fürdőket. Azonban lassankint szaporodtak itt a magánházak, míg a dombok a császárság első szakában nagyszerű épületek emelésére használtattak a főnemesség által. Így a Nero alatti tűzvész után alig volt elég a Palatin-hegy térsége a császári palota és mellé ragasztott Circus Maximusnak; az Esquilin-hegyet elfoglalák Titus fürdői, mellyek az aranyház romjain emeltettek. Az Aventin-dombot

Caracalla fürdői tölték el, és az időben, melybe elbeszélésünk esik, Diocletian a Quirinál olly térségén, melyen sok szép ház férhetne el, meleg fürdőit építé, közel Sallust kertjeihez, melyeket imént emliténk.

Mars-mezője azon részének, melybe menni szándékunk, olly fekvése van, hogy azt azzal, ki az ős, vagy új Roma helyiratával bír, könnyű megismertetnünk. A köztársaság idejében Mars-mezőjén volt egy nagy négyszög, deszkával kerített több részekre osztott tér, hol gyülések tartattak, s a nép századjai szerint szavazott. E tér neve Septa, vagy Ovilé azon hasonlatosság miatt, melly közte, és a juhakol között volt. Augustus, Ciceronak Atticushoz írt egyik levelében tett terve szerint, e nyomorult emelvényt fényes, és erős épületté változtatá. Ez időtől Septa Julia nevet viselt emé 1000 láb hosszú 500 láb széles, oszlopszaton nyugvó, s festvényekkel díszített nagyszerű csarnok. Romjai még most is láthatók; azon helyen volt, mellyen jelenleg a Doria, és Verospi paloták (a mostani Corson), a romai collegium, sz. Ignác temploma, és a Caravita-imaház állnak.

A ház, mellyhez olvasónkat vezetjük, ezen épület déli részével átellenben fekszik, hol most sz. Marcell temploma díszlik, s egész a Quirinál-domb aljáig terjedvén, mint általában az előbbkelő romaiak házai igen terjedelmes helyet foglal el. Külseje csupasz és holt, falai alacsonyok és egyszerűek, építési csín nélkül, alig láthatni rajtok itt-ott egy ablakot. E négyszög épület egy részének közepén áll az ajtó in antis, az az: csak egy Tympanum, vagyis háromszegű szelemenfedezet által ékitve, melly két féloszlopon nyugszik. Az elbeszélő kiváltságával élve, s láthatlan mindenholi jelenléte használva, lépünk barátunkkal, vagy, mint a hajdaniak mondanák, árnyékunkkal, a házba. Az előterem kövezetén kellemesen meglepetve mozaikban olvasható az üdvözlő: „Salve,“ vagy: Isten hozott; innét az Atriumba, a ház előudvarába lépünk, mellyet oszlopsorozat, Porticus környez.

A márvány-talapatközepén egy szendén habzó tiszta vizsugár, melly Claudius vízvezetékén a tusculanumi dombokból csörgedezik, szökdel a légbe, és egy veres márvány vizeztartóba hull

vissza, mellynek színig tölt öbléből csendes hullámmással folyik le,
 és mielőtt az alanti nagyobb viztartóba esnék, sziporkáló har-
 matszerű esővel öntözi a diszedényekben izletesen szerte helyezett
 ritka virágokat. Az oszlopcsarnokban drága, s részint ritka házi
 butorok állnak: elefántesont, sőt ezüsttel kirakott nyugágyak;
 keleti fanemekből készült asztalokon kargyertyatartók, ércz,
 vagy ezüst lámpák, s egyéb házieszközök, művészileg készített
 mellszobrok, edények, s egyéb műdarabok. A falakat festvények
 ékitik, bizonyosan régiek, de gondosan tartva színök elevenségé-
 ből mit sem vesztenek. E képek közben fülkék által, melyekben
 szobrok állnak, választatnak el; ezek, mint a festvények mytho-
 logiai, és történeti tárgyak. Megjegyzendő, hogy mind e tárgya-
 kon semmi ollyas nincs, mi a tiszta érzelmet sérthetné. Midőn
 egyes fülkéket üresen, vagy némelly képet befedve látunk, el
 kell ismernünk, hogy ez nem véletlenül történt.

Az oszlopszaton kívül a boltozat közepén egy nagy fedetlen
 tér — Impluvium — van, az e felett kivont sötétszín vászon a
 nap sugárai, és eső ellen szolgál, azért mindent, mit leíránk, kétes
 világnál látunk, mi azonban e téren kívüli tárgyakat még érde-
 kesebbé teszi. Ugyanis egy boltozaton, ellenében annak,
 mellyen bejöttünk, egy második, sokkal diszesebb udvarba lá-
 tunk, melly tarka márványzattal és gazdag aranyozással diszlik.
 A tető nyílásán levő kárpit, melly nyílás itt vastag üveggel
 (lapis specularis) van fedve, egy részben félre van vonva, és a
 lenyugvó napnak enyésző sugárait világosan ugyan, de szendén
 az udvarba ejti; itt látjuk először, hogy mi nem valami bűvész
 teremben, hanem egy lakházban vagyunk.

A phrygiai márványoszlopokon kívül egy diszes asztalnál ül
 egy középkorú nő, kinek nemes, de szelid vonásai előbbi kisen-
 vedt fájdalmak tanúi. De egy hatalmas befolyás a fájdalmak
 emlékét elfojtá, vagy egy barátságosabb gondolattal vegyíté,
 és e kettő egyesülve lakott szívében. Egyszerű öltözte a leg-
 szembeötlőbb ellentétben van, egész környezetének fényűzésével,
 nagyobb részt már ezüstszerű haja födetlen, minden mesterkelt
 fejkötő nélkül, ruhájának anyaga és színe egyszerű, a reávarrott

hiborszalag (Segmentum) kivételével, mely mutatja, hogy özvegy. A romai hölgyek kedvencz tárgyait: drágaköveket s ékszereket nem viseli; mi ezekre emlékeztetne, nem egyéb, mint egy kis aranyláncz, nyaka körül, mellyen, mint észrevehető, valami függ, de mi ruhái alatt gondosan el van rejtve.

Most, midőn őt észreveszszük, egy munkával foglalkozik, mellyet észrevehetőleg nem magának készít. Egy hosszú drága aranyszöveten még drágább aranyszálakkal himez, néha néha az asztalon levő disz-szekrénykébe nyúl, s egy gyöngyöt, vagy aranyba foglalt gyémántot vesz ki, mellyet himzésébe alkalmaz, s valószínű, hogy e drága ékszerek magasztosb célra szánvák.

Azonban úgy látszik, hogy nyugodt gondolatai, mellyek eddig egészen foglalkozására voltak irányozva, a nap alkonyodtával, valami által zavartatnak. Szemeit időről időre az ajtóra fordítja, léptekre figyel, s csalatni látszatik. Feltekint a napra, onnét a közel állványon levő viz-órára (clepsydra) fordítja szemeit, de épen midőn az érzet komolyabb aggodalma kezd fejlődni tisztes arcán, egy erőteljes kopogás hallatszik a ház ajtaján, és ő egy örömsugárzó pillanatot vet a belépőre, kit ohajtva várt.

II.

A vértanu-fia.

Egy szép, virgonez, nyílt arczu ifju könnyű sebes léptekkel az Atriumon keresztül a belső udvarnak tart, és csakhamar ott terem. Tizennégy éves lehet, de korára nézve nagy, sugár termetű, férfiás magatartással. Meztelen nyaka és karjai erős gyakorlatok által edzettek, arczvonásai nyílt, s meleg szívet mutatnak, gesztenyeszín haja mesterkéletlen göndörségben folyja körül magas homlokát, éles elméjének tükrét. Ruhája, a romai ifjak által közönségesen viselt rövid praetexta, mely térden felül ér, és egy arany Bulla, vagy üres tójásdad golyó a nyakán. A

papir és pergamentköteg, melyet egy öreg skláv utána hoz, mutatja, hogy éppen iskolából jön. *)

Az alatt míg mi őt így leírtuk, anyját megölelte, és lábaihoz ült. Ez egy ideig némán tekint reá, mintha vonásaiból akarná kiolvasni szokatlanul késő hazatértének okát, — egész órával jött később, mint egyébkor. De nyílt pillanata, s ártatlan mosolya anyja szemeivel találkozva eloszlatja ennek minden kétségét, s az anya ekkép szólítja gyermekét :

„Mi tartóztatott fel ma kedves fiam? csak nem volt valami bajod?“

„O nem, bizony nem édes **) anyám; ellenben minden az elragadtatásig jól ment — oly jól, hogy alig merem néked elmondani.“

A szemrehányás bizalmas tekintete, melyet anyja reá vetett, kényszeríté a nyíltszívű fiút édes mosolylyal folytatni : „Már látom, mindent el kell mondanom. Tudod, hogy nyughatatlan vagyok, s alig tudok aludni, ha néked rosszat, és jót, mi vélem naponta történik, mindent el nem mondok.“ (Anyja ismét mosolygott azon gondolat fölött, hogy mit tudna rosszat mondani). „Nemrég olvastam, hogy a scythák minden este egy edénybe a szerint, ha szerencsés, vagy szerencsétlen napjok volt, egy fehér, vagy fekete követ vetének; ha nekem is ezt kellene tennem, úgy a napokat fehér, vagy fekete golyókkal jegyezném, a szerint, mint alkalmam volna néked elbeszélni, mit tettem, mit nem. De ma először kétkedem : valljon elmondjak-e neked mindent?“

A szokottnál nagyobb aggodalom, és gyengédebb remegés fogta el az anyai szívet, annyira, hogy szemei homályosodnának, de a fiu megragadva kezeit, azokat édesdeden ajkaihoz nyomta, mielőtt folytatná :

*) A szokás, mely szerint a romai ifjak után könyveiket egy rabszolga hordozá, kit Paedagogus-nak neveztek, fejtí meg sz. Ágoston ama gyönyörű gondolatát: a zsidók a kereszténység Paedagogusai, — ők hordák ennek a könyveket, melyeket magok nem értenek.

**) Ez a katakombákban igen közönséges melléknév.

„Ne félj édes anyám : fiad mit sem tett, mi neked fájdalmat okozna. Csak azt mondd meg, akarsz-e mindent tudni, mi vélem történt, vagy csak későbbi hazajövetelem okát kívánod?“

„Mindent édes Pongráczom! mondá az anya, mi téged illet, nekem semmi sem közönbös.“

„Ám legyen“ mondá a fiu, „e mai nap, mellyen utólszor voltam iskolában, kiválólag szerencsés, és rendkívüli események tekintetéből, reám nézve nevezetes. Először is egy szavalásnál, mellyet jó tanítónk Cassianus a reggeli órákra adott fel, én nyertem el a jutalmat, és ez volt oka, mint hallani fogod, némelly nevezetes felfedezéseknek. A feladat volt: az igazi bölcsnek késznek kell lenni az igazságért meghalni. Soha olly valami hideg, olly izetlent nem hallottam, mint iskolatársaim dolgozatai voltak, (hiszem, hogy nem vétkezem, midőn ezt mondom). De nem az ő hibájok, valljon milly igazságot birnak e szegény fiuk, s mi bírná őket arra, hogy üres tudományukért meghaljanak? Ellenben egy kereszténynek milly felséges gondolat fogamzik szívében egy illy feladatnál! Ezt érzem én. Szívem lángolt, minden gondolatim égtek, mialatt irtam, telve tanításoddal, és azon példákkal, mellyek itt szemeim előtt vagynak. Egy vértanu fia nem érezhetett másként. Azonban midőn a sor reám jött, hogy szavalamat felolvassam, akkor láttam, hogy indulatim vesztetre majd elárultak. Szavalamat hevében egyszer e szó „keresztény“ a philosoph helyett lebbent el ajkaimon, és egyszer „hit“, e helyett „igazság.“ Az első balfogásomnál láttam, hogy Cassian bámulva feltekintett, a másíknál egy könyvet láttam szemeiben csillogni, s ekkor édesdeden hozzám fordulva sugá: fiam vigyázz, gonosz fülek ólálkodnak.“

„Mit hallok?“ szakítá félbe az anya, „Cassian keresztény? én téged azért küldöttelek iskolájába, mert ő mint jó tanító, és erkölcsös féríu ismeretes, és most hálát adok Istennek, hogy szolgálai közül választottam. E veszély és rettegés napjaiban, mint idegenek élünk saját hazánkban, s hitsorsosainkat sem ismerhetjük. Bizonyára, ha Cassian hitét nyilván bevállja, iskolája üres marad. De folytasd édes fiam, alapos volt-e aggodalma?“

„Tartok tőle, hogy igen is alapos volt, mert mialatt iskola-társaim többsége e szócszerét észre nem véve szavalamatot élénken tapsolá, láttam, hogy Corvinus fekete szemcít sötéten reám mereszté, és látható bosszujában ajkait harapta.“

„Ki az a Corvinus fiam? s miért volt olly bosszus?“

„Iskolánkban ő a legkorosabb és legerősebb, de fájdalom a legostobább fiu. De tudod, ez nem az ő hibája. Irántam mindég idegenséget, sőt gyűlöletet mutatott, minek okát én meg nem foghatom.“

„Szóval, vagy tettel mutatta ezt irántad?“

„Igen, és ez volt oka, hogy oly későn jöttem haza. Midőn az iskolából jöven a folyó partjára értünk, társaink előtt gunyosan szólita: „Pongrácz, mint hallom, most utólszor jövünk itt össze (ezt a szót „itt“ nyomatékkal mondá) de nekem még számadásom van veled. Te az iskolában velem, és másokkal, kik nálad öregebbek és jobbak fensőbbiségedet éreztetted; láttam felfuvalkodott tekintetedet, melyet mai rátartó szavalsodnál szórtál. Igen, még olly kifejezéseket is vettem észre, melyekért, és talán nem sokára lakolni fogsz. Tudod az én atyám város praefectusa (az anya összeborzadt), és van valami a dologban, mi téged nyilván érdekelni fog. Azért mielőtt távoznál, bosszumat töltöm. Ha nevedre méltó vagy, és az nem üres hang*), jöjj, küzdjünk férfiasan, nem véső, és író táblával, **) birkozz meg velem, vagy jöjj cestussal ***) ellenem. Égek a vágytól téged érdemed szerint, felfuvalkodott diadalod ezen tanui előtt lealázni.“

Az anya aggodalmas tekintettel alig véve lélekzetet, hajlott fiára, úgy hallgatta; „És te“ felkiált, „mit feleltél neki kedves fiam?“

*) Pancratium olly testgyakorlást jelent, melly ennek minden nemeit, birkozást, viadalt, stb. magában foglalja.

**) Stilus, író vessző, véső; tabula, tábla, író eszközök valának az iskolában. A táblák viaszszal valának bevonva, ezen a vessző hegyes végével a betűk irattak, a lapos vége pedig ezek eltörlésére szolgált.

***) Vivó-kéztyű.

„Nyugodtan mondám neki, hogy ő téved : én soha szándékosan olyat nem tettem, mi őt, vagy többi iskola társaimat sértette volna, és soha nem is álmódtam, hogy magamnak valami fensőbbiséget igényeljek. Mi kihívásodat illeti, folytatám, tudod, én mindég őrizkedtem olly vivásba elegyedni, melly az ügyesség indulatnélküli mutogatásával kezdődik, de heves küzdés, harag, és bosszuval végződik; most pedig annál kevésbbé fogadhatom el, mert magad mondod, hogy rossz szándékkal akarod kezdeni, minek gonosz vége lehet. Iskolatársaink körbe vevének, és láttam, hogy mindannyian ellenem vagynak; ők e gonosz játékot örömmel nézendék; azért barátságosan mondtam : és most bajtársaim Isten hozzátok, legyetek boldogok. Ugy válok el tőletek, mint véletek éltem, békességben.“ „Nem úgy, felele Corvinus, ki a dühtől elveresedett, hanem -“

A fiu elpirult, hangja rezgett, félig elfojtott szóval remegve zokogá : „nem folytathatom, a többit el nem mondhatom“.

„Az Istenre, s atyád emlékére kérlek,“ monda az anya, kezeit fiának fejére téve, ne titkolj előttem semmit, nyugalمام nem leend, mig mindent el nem mondasz. Mit szolt, vagy tett azután Corvinus?“

Néhány pillanat, és egy csendes ima után ujulva, folytatá a fiu : „nem úgy, kiálta Corvinus, nem úgy fogsz elválni te gyáva számárfejimádó ! *) Lakásod eltitkolád előttünk, de majd megtalállak én, addig is bosszum erős szándokának vedd e zálogát ! E szavaknál dühösen arczon csapott, úgy, hogy szédülve ingadoztak lábaim, és a körülálló fiuk vad öröme teljes volt.“

Ekkor megeredtek könnyei ; s ez által könnyebbedve folytatá :

„Azon perczben vérem forrt, érzém mintha szivem megrepedne, úgy tetszett, mintha egy hang e szót „gyáva“ gunyosan fülembe sugná. Ez a gonosz lélek volt. Érzém, mikép elég erős volnék — a belsőmben lángoló harag erősített — az ok nélkül támadót torkánál ragadva földre teríteni. Már hallám a

*) A többi mesék között, mellyek a keresztények gyanusítására a népnél forgottak, az is volt, mintha ezek egy számárfejet imádnának.

körülállóknak győzelmem feletti tetszrivalgását. Ez volt élttem legkeményebb harcza; soha test és vér bennem ily erős nem volt. Óh Istenem! ne engedd, hogy még valaha ily hatalmat vegyenek rajtam!“

„És te mit tettél édes gyermekem?“ mérsékelt hangon kérde a reszkető anya.

„Jó angyalom győzött a kísérteten,“ felele a fiu. „A szelid és megbocsátó szentséges Megváltóm képe lebegett előttem, midőn Kaifás házában a gunyoló néptől gyalázatosan arczon verettetett. Kivánhattam volna-e mást, mint hozzá hasonlithatni? *) Kezemet nyujtván Corvinusnak, mondám: bocsásson meg az Isten, mint én örömet, és teljes szívemből megbocsátok neked, és áldjon meg téged áldása bőségével! E perczen jött oda Cassian, ki távolról mindent látott, s a fiuk gyorsan elszéledtek. Közös hitünkre, melly most előttünk világos volt, kértem őt, hogy Corvinust e tetteért meg ne büntesse; ezt ő meg is ígérte. És most, édes anyám,“ szelid, s édesded hangon suttogá a fiu anyja keblén, „mit gondolsz, szerencsés napjaim közé számíthatom-e a mait?“

III.

A felavatás.

E társalgás alatt a nap sebesen lenyugodott. Egy öreg szolgáló észrevétlenül lép be, s a lámpákat márvány és ércz tartóikon meggyujtván, gyorsan eltávozik. Élénk világosság sugárzá most körül a hallgatag anyát, és fiát, miután Lucina, a jámbor nő Pongrácz végső kérdésére egy, forró homlokára nyomott csókkal válaszolt. Nem pusztá anyai szeretet volt, melly keblét dagasztá, sem pusztá öröme egy anyának, ki gyermekét bizonyos nehéz és magasztos elvekben nevelvén, látja azt a legkeményebb szigorlatot kiállva, diadalmaskodni; nem is az öröm, olly fiuval kérkedhetni, ki serdülő korában ily óriási erélyt tanusított; — pedig bizonyára, ha a Grachusok anyja a köztársasági

*) Az itt leírt jelenet, valóságos történeten alapszik.

Roma bámuló delnőinek úgy mutatá be fiait, mint egyedüli drágaköveit, úgy legméltóbb joggal mutathatá be az egyháznak e keresztény anyá, általa nevelt fiát! — De reá nézve egy mélyebb, vagy mondjuk, magasztosabb érzet pereze volt ez. Olly idő, mellyet évek óta remegve várt, olly pillanat, mellyért egy anyá lángoló buzgóságaival esdeklett. Sok jámbor anyá még bölesőben fekvő gyermekét a legszentebb, legszentségesebb hivatalra szánta; és könyörögve esdekelt őt felnőve láthatni, hogy előbb mint szeplőtlen levita, majd mint az Ur áldozó papja, dicsősége legyen; minden csirázó hajlamát aggodalmasan lelesve, még leggyengédebb gondolatit is a seregek ura szentélyére igyekezett szeliden irányozni. És miután Pongrácz egyetlen gyermeke volt, mint Annának Samuel, úgy a legbensőbb szeretet e tárgyai-nak feláldozása, méltán anyái hősiességnek mondható. Ha ez így van, mit mondjunk a hajdankor azon anyáiról, kik, mint Felicitas, Symphorosa, vagy a Makkabaeusok nem nevezett anyja, gyermekeiket, nem egyet, hanem többeket, sőt minden magzatjaikat oda adák, vagy föláldozák, nemhogy áldozó papok, hanem Istenért áldozatok legyenek?

Illy gondolat tölté Lucina szívét e perczben, míg zárt szemeit égbe emelve erőért esdett. Felhíva érzé magát nagylelkűen feláldozni azt, mi neki legkedvesebb e földön, s ámbár ezt rég előre látta, és kívánta, szülésfájdalom nélkül nem teheté. — De mi czikázza át a fiu elméjét, ki szinte hallgatag, és gondtelve marad? Nem gondol ő valamelly magas, reá váró állásra. Nem látja ő lélekben azon tiszteletreméltó basilikát, melly 1600 évek után az egyházi régiségbuvár, és ájtatos zarándokok által látogatva, nevét viseli, s ezt Roma közel levő kapujának is kölcsönzi. *) Nem sejtí, hogy tiszteletére egyház emelkedendík, a távol Themse partjain, mellyet a kedves Romához hű szívek még megszenteltelenítése után is szeretni, s végnyugalmuk helyéül választani fognak. **) Nem véli, mikép hamvait I-ső

*) A templom, és kapu neve: San Pancrazio.

**) Londonban Old St. Pancras volt a katholikusok kedvencz temetőhelye, míg más saját sírkertjök nem volt.

Honorius pápa 287 font nehézségű ezüst szekrényben porphyrahamvederre állítja. *) Nem jön eszébe, hogy neve a vértanuk könyvébe ígtattatik, hogy képe, mint ifju vértanú a régi templomokban sugárokkal köryezve számtalan oltárokon diszleni fog. Ő csak az egyszerű keresztény ifju, ki igen természetesnek találja, hogy az Isten parancsának, s evangeliumának mindenkor engedelmeskedjék, és magát boldognak érzi, hogy aznap rendkívül nehéz körülmények között kötelességét teljesítette. E tiszta érzetét kevélység vagy öntetszés nem homályosítja; másként tette nem leendett hősies erény.

Midőn hosszú néma merengés után szemeit az új fényben, mely a termet eltölté, felemeli, anyja pillanatával találkozik, mely fenséges komolysággal, és a gyengédség olly meghatározó nemével nyugodott rajta, millyre soha sem emlékezett. Ez valami tulvilági tekintet volt; arcza egy jóslóéhoz hasonlított, szemei ragyogtak, mint valamelly angyalé. Halk és öntudatlan mozdulattal térdre borult előtte. Ezt megérdemlé az anyja, nem volt-e ez őrző anyala, ki őt minden gonosz ellen védte, vagy nem kellett-e neki ezt, mint eleven szentet tisztelni, kinek erénye léte első zsongójától előképül szolgált? Lucina a komoly megindulás hangján töré meg az eddigi csendet:

„Elérkezett az idő, kedves gyermekem, mellyért rég olly hön imádkoztam, mellyet anyai szeretetem teljében annyira ohajtottam. Benned a keresztény erkölcsök minden fejlődő bimbójára szorgosan ügyeltem, forró hálát adva Istennek, midőn ezeket nyilni engedte. Tanulékonyságod nem kerülte ki figyelmemet, mint szinte szelidséged, szorgalmad, jámborságod, Isten és embertársaid iránti szereteted. Örömmel láttam eleven hitedet, a földi dolgok iránti közönbösségedet, a szegényekhez vonzó szeretetedet. Azonban vágyva vártam azon órát, melly határozottan mutassa, valljon anyád gyenge erényének szegény részével beéred-e, vagy pedig atyád, ki mint vértanú halt meg, nemesebb erényeinek valódi örököse vagy? Ezen óra, Istennek hála, ma elérkezett!”

*) Így adja elő Anasztasius Honorius pápa életirója.

„Mit tettem én,“ kérdé Pongrácz, „hogymost más, vagy magasabb véleményed van felőlem?“

„Figyelj rám, fiam. Mai nap az, mellyen te iskolai pályádat bevégezted: nekem úgy látszik, hogy az irgalmas Megváltó ezen napon olly drága oktatást akart neked adni, mint egész iskolai képzettséged; ezen napon akarta megmutatni, hogy te a gyermekkorból kilépve, mint férfiú tekintessél, mert te képes vagy férfiasan gondolkozni, szólni, és cselekedni.“

„Mikép érted te ezt édes anyám?“

„A mit nekem ma reggeli szavalásodról elmondottál, bizonyítja, milly nemes és fenséges gondolatokkal van szived eltelve. Te sokkal nyitabb, és egyenesebb vagy, semhogy képes lennél irni, és tüzzel elszavalni, mikép dicsőséges kötelesség a hitért meghalni, ha ezt egyszersmind nem hitted, nem érzetted volna.“

„Valóban ezt hiszem is, érzem is!“ közbe szóla a fiu. „Valljon lehet-e nagyobb szerencse egy keresztényre e földön?“

„Igazad van fiam,“ folytatá Lucina, „azonban pusztá szavakkal nem volnék megelégedve. A mi azután következett, az győzött meg, hogy te bátran s békével tudsz szenvedni, nemcsak fájdalmakat, sőt mi ifju nemes vérednek sokkal nehezebben esik, egy gyalázatos ütésnek fájdalmas szennyét, és egy szivtelen sokaság gunyszavait, lealázó tekintetét el tudod tűrni. Mi több, te elég erős valál ellenednek megbocsátani, érette könyörögni. Ma keresztel a válladon a hegy magasabb ösvényére léptél, csak előre, és fel fogod azt a csúcsra tűzhetni. Bebizonyítád, hogy Quintinus vértanu méltó fia vagy. Akarsz-e hozzá hasonló lenni?“

„Anyám, anyám! drága, édes anyám!“ dobogó szívvél kiált fel a fiu; „valljon lehetnék-e méltó fia, ha nem kívánnék hozzá hasonló lenni? Nem valék ugyan szerencsés őt valaha láthatni, de nem lebegett-e képe mindég lelkem előtt? Nem ő-e lelkem egyedüli büszkesége? Midőn évenként emléke ületik, mint egynek azok közül, kik fehérbe öltözve környezik a bárányt, és ruhájokat ennek vérében mosák, mint örvendett lelkem és testem az ő dicsőségén, mint kértem őt a fiui szeretet legfor-

róbb lángjával, hogy esedezésével eszközölne ki nékem, nem dicsőséget, nem tisztséget, nem gazdaságot, nem földi örömeket, hanem azt, mit ő mindezeknél többre becsült, hogy az az egy, mit a földön hátra hagyott, úgy használtassék, mint ő most, — azt tudom — hiszi, hogy leghasznosabban, legnemesebben használtathatik.“

„Mi az, kedves fiam?“

„Az ő vére,“ felele a fiu, „melly még ereimben, és csak egyedül ezekben csergedezik. Tudom, ő kívánja, mikép ez is folyjék, mint folyt az övé Üdvözítőnk szereteteért, sz. hitünk bizonyosságául!“

„Elég, elég kedves magzatom!“ kiált az anya szent elragadtatástól remegve. „Vedd le nyakadról a gyermekkor jelét, én néked mást akarok adni.“

Engedelmeskedve levevé nyakáról az arany Bullát.

„Atyádról öröklöttél,“ ünnepélyes komolysággal szolt az anya, „nemes nevet, magas állást, nagy gazdagságokat, minden világi előnyöket; azonban örökséged legdrágábbikát én őrzém meg neked, mig erre magadat érdemesítéd; eddig előtted elrejtém, bár aranyból, s minden drága köveknél többre becsültem. Itt az idő, mellyben neked azt kézbesitem.“

Reszkető kézzel vevé le nyakáról az aranylánczot, és most először látta a fiu, hogy azon egy gazdagon himzett, drága kövekkel kivarrt erszényke függ. Felnyitva egy szivacsot vett ki belőle, melly száraz volt ugyan, de egészen vértől piroslott.

„Ez is atyád vére, Pongrácz,“ kitört könnyárban reszkető hangon mondá az anya, „halálos sebéből fogtam fel, midőn álöltönyben mellette álltam, s őt azon sebben, mellyet Krisztusért szenvedett, meghalni láttam.“

Legbensőbb érzettel nézé a szivacsot, s ajtatosan megcsokolá; patakzó könyei hullának reá, és megnedvesíték, mellyektől színe világos, és meleg lőn, mintha csak most folynék a vértanu szívéből. A szent asszony fiának reszkető ajkaihoz érinté a sz. ereklyét, s ezek piroslottak annak illetésétől. Egy kereszténynek, és egy fiúnak mély érzetével tisztelé ő e sz. ereklyét; mintha

atyjának lelke szállta volna meg, egész bensejét szíve mélyében megrázkóltatva érzé. Így az egész család még egyszer egyesülve lenni látszatott. Lucina e drága kincset ismét az erszénybe téve, s fia nyakára függesztve, mondá: „ha e szivacs ismét megnedvesedik, az nemesebb nedvvel történjék, mint a melly egy gyenge nő szemeiből csordul.“ És az ég is úgy rendelé; az ifju bajnok felkenetett, a leendő vértanu felavattatott anyja könnyeivel elegyített vérével dicső atyjának.

IV.

A pogány ház.

Mig a három előbbi fejezetben leirt események történtek, ezekkel ellentétes dolgok adják elé magukat egy más házban, melly a Quirinál, és Esquilin-hegyek közt levő völgyben áll. Ez a lovagrendből való Fabius sajátja, kinek családja az ázsiai tartományok adóbérlése által töméntelen gazdagságot gyűjtött. Háza nagyobb, és fényesebb annál, mellyben már megfordultunk. Ennek harmadik nagy udvara is van, tágas termekkel körülvéve, mellyekben a sok európai drágaságok mellett, keletnek legritkább művei bőségben láthatók. Perzsiai szőnyegek borítják a padozatot; chinai selyem szövetek, Babylonnak, a szivárvány minden színeivel rakott nehéz kelméi, India és Phrygiában készült aranyhímzések izletesen illesztvék a butorzatra; elefántcsont- s drága érczből készült műdarabok voltak, szerte helyezve, mellyek az indiai tenger-szigetek szörny-alaku, s mesés eredetű lakói műveinek mondattak. Mindezen kincsek, és nagy gazdagság tulajdonosa Fabius, kitűnő példánya volt egy könnyelmű romainak, ki feltette magában az életet minden telhető módon élvezni; — ez élet után más jövőről ő voltaképp soha sem gondolt. — Semmit sem hitt, azt azonban rendén látta, hogy alkalmilag az eléforduló Isteneket tisztelje. Olly ember volt mint mások, és senki joggal többet tőle nem kívánhatott. A napnak nagyobb részét egy, vagy más nagy fürdőben tölté, minthogy az ezekhez ragasztott melléképületekben olvasó, játzó-szobák, küzd- s viadaltermek léteztek; fürdés után ezekben

beszélgeltett, olvasott, és tölté idejét, vagy a Forumon egy szónokot s jogtudóst hallgatott, vagy azon sok nyilvános kertek egyikében, hol a római nagyvilág sürgött, sétálva mulatá magát. Azon tájban, midőn nálunk is az ebéd ideje van, haza tért, hol dús terítékű asztal várta. Vendégei naponta voltak, kiket vagy már elébb hivatott, vagy nap közt azon sok hízeltgők közül, kik egy jó ebédre ásitoztak, szólított magához.

Házában ő jó és kegyes ur volt. A rabszolgák nagy száma vivé a háztartást, és mivel csak abban, mi kényelmes, szép és izletes, lelte kedvét, semmit inkább nem gyűlölt, mint a nyughatatlanságot; azért is ügyeinek vezetését és gondjait nyugodtan szabadosaira bízta. És mivel ezek közt sokszor a legügyesebb, és legbecsületesebb egyének találkoztak, illy szabadosok által kezelteté nagyterjedelmű üzérleteit mind kültartományokban, mind Romában.

Van e házban egy minket érdeklőbb személy is, ki e fényűzést közösen élvezi, s e roppant gazdagság egyedüli örököse. Fabius leánya ez, ki nevét a római szokásként atyjától vevén, kedves kiejtéssel Fabiola-nak neveztetett. Mint elébb tevének, az olvasót azonnal szobájába vezetjük. A második udvarban egy márványlépcső vezet ide; ugyanis ez udvar oldalain egész sorozatban disztermek nyílnak egy erkélyre, mellyet egy izletes ugrókútnak magas ívet képezve lecső vize hivesít, és mellyet a legritkább külhoni plánták s drága virágok töméntelen sokasága borít el. E termekben Olaszhon, és a külföld legválogatottabb, legjelesebb művei halmozvák; a gyűjtemény, és rendezés mutatja a tulajdonos finom izlését, valamint azt is, hogy dús erszénye, de főleg kedvező alkalma volt, mindezt összeszerezhetni.

Az estebéd órája közelg, és mi e fényes lakosztály urnójét előkészületekkel foglalkozni látjuk, hogy illő diszszel jelenjék meg. A nyugágy, mellyen ül, atheni mű, ezüsttel kirakva, a terem cyzicensi modorban, az az földig érő üvegablakokkal, mellyek a virágokkal borított erkélyre nyílnak, van ellátva. Az ülésével átellenes falon nagy sima ezüst tükör függ, melly egész nagyságában mutatja termetét. A mellette álló porphyrasztal telve a

számtalan ritka szépítő-szerek, szagos kenetek halmazával, melyek a romai hölgyek kedvencz tárgyai voltak, s melyekre roppant összegeket költének *); egy másik, indiai szantalfából készült asztalon a drágakövek, s ékszerek nagy mennyiségben lesni látszának az urnő izlésteljes választását e mai napra.

Az akarat, sőt a tehetség is hiányzik nálunk, személyek, vagy arcok leírására, mi inkább a lelkekkel foglalkozunk. Csak azt jegyezzük meg, hogy Fabiola most husz éves, külsejére nézve, a korra, gazdagságra, állásra hozzá hasonló hölgyek közül őt egy sem előzi meg, és hogy igen sok kérői vagynak. Véralaktra, és jellemre atyjától elüt. Büszke, felfuvalkodó, ingerlékeny, egész környezetének, kettő kivételével, valódi zsarnoka, s a hozzá közeledőktől alázatos hódolatot követel. Mint egyetlen gyermek, kinek anyja szülésben halt el, könnyelmű, s jószívű atyja által elkényeztetett. Nevelői a legjobbak voltak, kiképeztetésére minden ráfordított, soha vágya teljesületlen nem maradt, valamit önmagától megtagadni, előtte ismeretlen volt.

Mivel többnyire magára volt hagyva, igen sokat olvasott, és pedig komolyabb könyveket. Így tökéletes úgy nevezett philosophnő lett, vagy is a hit nélküli, észlelő epicureismus tanítványa, mi az időben divat volt Róma városában. A kereszténységről mit sem tudott, ezt ő igen alacsony valaminek, durva, s közönségesnek tartá, és leginkább megvetésből nem kívánta ismerni. A pogányságot Isteneivel, bűneivel, meséivel kinevette, ámbár külsőkép ezt nem mutatta. Egészbe véve ő a jövőendő életéről semmit sem hitt, és csak a jelen élet finomabb élvezetére gondolt. Azonban büszkesége volt erényének paizsa; a pogány álladalom mély sülyedése undorral tölté el, a neki udvarló ledér ifjakat megvetette, hódolati udvariasságaikat azonban szigorúan követelvén, mert dőreségek őt mulattatá. Hideg, és önzőnek tartatott; de erkölcsössége tiszta volt.

Romának anyagi, és társasági állapota msgismerésére elbeszélésünk idejében e hosszabb leírásokat szükségesnek véltük. És ha valaki gondolná, hogy a kort, melyben a művészet, izlés,

*) Poppaea, Nero neje naponta 500 számár tejét használta fel e czélra.

hanyatlani kezdett, igen rózsaszínűleg festjük, azt figyelmeztetjük, hogy az év, melyben Romában látogatásunkat tesszük, nincs olly távol a romai művészet jobb korától, p. o. az Antoninok idejétől, mint a mi korunk Cellini, Rafael, Donatello stb. napjaitól, midőn mégis sok olaszthoni palotákban e művészek remekeit nagyra becsülik, ha utánózni nem is tudják többé! így volt a régi dús romai családok házaival is.

Mi tehát Fabiolát nyugágyán találjuk. Bal kezében egy ezüst tükröt tart, másikkban egy olly eszközt, melly minket illy szép kézben meglep, s ez egy művészileg vésett elefántesont nyelű hegyes tör. Kedvenczfejevere volt ez a római urnőknek, mellyel szolgálóikat büntetni, vagy ezekkel bosszujokat éreztetni szokták, ha legkisebb hibát vettek észre, vagy szeszélyök úgy hozta magával. —

Három rabnő sürög most urnője körül. Külön népfajokból valók, s nagy összeg pénzén vásároltattak, nem külső termetök miatt, hanem kitünő ügyességök, mellyel birnak, emeli árukat. Egyikök fekete, nem a szerecsenfajból, hanem azon törzsből, mint az abyssiniai s numidiai, épen olly rendes arczvonásokkal mint az ázsiai népek. Ez a füvek ismeretével kérkedik, mellyekből gyógyszereket, szédítő, szerelemgerjesztő, igéző, varázsló, sőt lehető esetekben öldöklő mérget is készít. A tartománytól, mellyből származik, egyszerűen Afra-nak neveztetik. A másik görög nő; ennek öltöztetési izlése, beszédmódjának tisztasága becsültetik, neve: Graja. A harmadik rabnő Syra, hogy Ázsiából eredt, neve mutatja; a himzésben nagy ügyességgel bir, s kitartó szorgalma által tünteti ki magát. Csendes, hallgatag, egészen munkájába mélyed. A másik kettő izgékony, csacska, legkisebb munkájokkal nagy lármát ütnek. Az ifjú urnőt minden perczen uj, s a legképtelenebb hizelgésekkel halmozzák, vagy a ledér imádók egyikét, vagy másikat dicsérik, ki t. i. őket legjobban, vagy legutóljára fizeté.

„Milly tulboldog volnék, legnemesebb urnóm,“ kezdé a fekete rabnő, „ha az ebédlöben lehetnék, midőn te ma be fogsz lépni, és láthatnám azon benyomást mellyet ez uj stibium (szemöldök-ke-

nőcs) a vendégekre tenni fog! igen sok fáradtságomba került, míg illy kitünő minőségben elkészíthettem; meg vagyok győződve, hogy Romában még illyent sohasem láttak.“

„Mi engem illet,“ szakítá félbe az álnok görög, illy nagy szerencsére nem is vágyom, megelégedném, ha csak egyszer az ajtón keresztül láthatnám azon ígész hatást, melyet e csodaszépségű selyem-tunika teend, mely az utóbbi aranszállítással jött Ázsiából. Szépségéhez semmi sem hasonlítható, s illesztése (bátran hozzá tehetem) az én tanulmányom eredménye, az anyaghoz méltó.“

„És te Syra“ egy megvető mosolylyal veté közbe az urnő, „mi volna ohajtásod? munkádból mit tudnál dicsérni?“

„Nekem más kívánságom nincs, nemes urhölgy, csak hogy te mindig boldog légy; munkámat dicsérni nem merem, mert alig tettem többet, mint mivel tartoztam.“

Ez volt szemérmes és egyenes felelete a rabnőnek.

A büszke hölgynek ez nem tetszett; „úgy látszik te nem vagy hajlandó a tulságos dicséretekre, alig hallani tőled valami kellemes szót.“

„Valljon mit érne az én dicséretem,“ felele Syra, „egy szegény rabnő szájából dicsérete a legnemesebb urhölgynek, ki azt naponta a legékebbbszóló, s legműveltebb ajkáról hallja? És valljon hiszed-e az efféle dicséreteket, ha a z o k t ó l hallod? Valljon nem utálod-e, ha t ő l ü n k jönnek?“

Bosszusan tekintte a más két rabnő egymásra; Fabiolát is sérté ez utba igazítás, — mert úgy vette e szavakat. Magas gondolatok egy rabnőtől!

„Talánmég nem tudod“ felele büszkén, „hogy az enyém vagy, hogy nagy áron vettelek, azért, hogy úgy szolgálj nékem mint én akarom? olly jogom van nyelved, mind kezed szolgálatára; ha tőled dicséretet, hizelgést, vagy megéneklést kívánok, tened kell, vagy akarod vagy nem. Valóban furcsa gondolat, hogy egy rabnőnek még más akaratja is legyen, urnője akaratján kívül, midőn még élete is ennek sajátja.“

„Igen is,“ nyugodtan, de méltóságteljesen felelé a rabnő,

„életem, és minden, mi ezzel végződik, tied. — Időm, egészségem, erőm, testem, és lehelletem, — ezt te mind megvetted pénzedben, és a te tulajdonod lett. De azért birtokul marad nekem is valami, mit aranyon megvásárolni, vagy rablánczczal lebilincselni nem lehet, és mi ez étellel nem enyészik el.“

„És valljon mi az?“

„A lélek.“

„A lélek?“ ismétlé Fabiola csodálkozva, mert eddig még nem hallá, hogy egy rabnő illyesmire igényt tart; „mond meg nekem, mit értesz e szó alatt?“

„A bölcsek szavaival nem tudom elmondani,“ felele a rabnő, „de én ez alatt értem azon élénk benső öntudatot, melly által megismerem bizonyos jobb lényekkel való közös létemet, mint a mellyek közönségesen környeznek; értem azon öntudatot, melly az enyészettől irtózik, s azt ösztönszerűleg kerüli, mi azzal épen úgy egybeköttetésben van, mint a betegség a halállal. Azért utálja a hízélgést, gyűlöli a hazugságot. Mig e láthatlan lélekkel bírok, — és ez meg nem halhat, — addig a kettőt nem tehetem.“

A más két rabnő, keveset értvén az egészből, bámulva állt s csodálta Syrának bátorságát. Maga Fabiola is meg volt lepve; de csakhamar felébredt büszkesége, s észrevehető indulattal mondá:

„Hol tanultad e bolondságokat? ki tanított így csacsogni? Én sok éveig tanultam, és azon meggyőződésre jöttem, hogy a lelkek létezéséről minden fogalmak, a költők álmai, és a sophisták szörszálhasogatásai, s mint illyeket, megvetem. És te tudatlan, műveletlen rabnő, ezt jobban akarod tudni, mint urnód? vagy csakugyan azt képzeled, hogy midőn holtod után tested a vízbe fúlt, vagy halálra korbácsolt rabszolgák hulláival egy rakásra vettetik, hogy a gyalázatos máglyán megégettessék, s hamvaitok a közös gödörbe szórátanak, — azt képzeled, hogy mint öntudatos lény fogsz folytatólag élni, sőt az öröm és szabadság életét élvezended?“

„Non omnis moriar,“ nem egészen halok meg, mondá költőink

egyike (Horász), „felele a rabnő szerényen, de olly benső pillanattal, melly urnőjét bámulatra birta; — „igen, remélem, vagy inkább hiszem, hogy én mindazt tulélem. Mi több, én hiszem és tudom, mikép azon máglyából, mellyet olly kézzelfoghatólag leirtál, egy kéz elégett hullámnak minden részecskéit ki fogja keresni! Van egy hatalom, melly a négy szeleket számadásra vonja, és mindeniktől elszórt poromnak részeit visszaköveteli; s én ugyan e testemben visszaállítatom, nem mint a te, vagy más bárkinék tulajdona, hanem mint egy szabad, örvendő, dicső, örökké szerető és szeretett lény. Ezen biztos remény él az én keblemben!” (Jób. 19. 27.)

„Milly vad kinövésai ezek a keleti képzelődésnek, mellyek téged minden kötelesség teljesítésére alkalmatlanná tesznek? ebből téged ki kell gyógyítani. Milly iskolában tanultad e képzelenségeket? illyesmit egy görög, vagy latin írónál sem olvastam.”

„Hazám iskolájában tanultam, — olly iskolában, melly nem tesz különbséget görög vagy barbar, szolga vagy úr, szabad vagy skláv között.”

„Mit?” dühös indulattal kiált a büszke hölgy, „te még be sem akarod várni azon jövőendőben képzelt haláloed utáni létet; már most igényled az egyformaságot, vagy ki tudja, talán a fölöttemi állást? azért tüstént tettetés és minden kétértelműséget mellőzve, valld meg, ez-e szándékod?” E közben feszesen váró állást vón. Az egész nyugodtsággal adott felelet minden szavánál növekedék izgatottsága, s heves indulatok látszának bensejében küzdeni, midőn Syra mondá :

„Legnemesebb urnő! mindenben, mi az életet gazdaggá, s gyönyörűvé teszi, hatalomban, rangban, szellem-képzettségben hsonlithatlanul magasabban állsz; a szépség minden tökélye, termeted, arczvonásaid, társalgási s szólásmódod kellemessége, minden féltékenységen fennebb emelnek, hogysem illy alacsony, csekély rabnőben, mint én, irigy gondolatot keltethnének. De határozott kérdésedre a tiszta igazságot kell kimondanom; — itt habozott, és megakadt, azonban urnőjének

parancsoló tekintete folytatni kényszeríté — „ugy itéld meg magad, valjon egy szegény rabnő, kinek rendithetlen meggyőződése az, hogy szellemi s élő értelmisége van, melly örökké tart, mellynek igazi hazája a felhőkön túl van, mellynek ősz eredeti, és igazi képe maga az Isten, — valjon egy rabnő, kinek illy erős meggyőződése van, erkölcsi érdemben, vagy a belátás mélységére nézve, csekélyebbnek tarthatja-e magát azon hölgy-nél, ki minden előnye daczára bevallja, hogy semmi magasabb rendeltetésre nem számít, s boldogabb véget nem remél, mint azon oktalan, bár szépen éneklő madarkák, mellyek a szabadság reménye nélkül fogházok aranyos vesszőcskéi ellen repdesnek?“ *)

Fabiola szemei szikráztak a dühtől, életében először látá magát rendre utasítva s lealáztatva egy rabnő által. Megragadá a tört, melly kezében volt, és vele indulatosan szurt rabnőjére, ki a szurás előtt nem hátrált. Syra ösztönszerűleg karjával fedé arcát, s vele fölfogá a döfést, melly a nyugágyról lefelé irányozva, mélyebb sebet ejtett, mint Syra valaha életében kapott. Az első fájdalomra könyek csordultak szemeiből, sebéből a vér patakzott. A következő perczben már szégyenlő Fabiola kegyetlen, bár nem szándékos tettét, és magát rabnői előtt még inkább lealáztatva érzé.

„Siess, siess“, monda Syrához, ki sebet egy kendővel szorítá össze, „siess Euphrosinhoz, hogy a sebet be kösse. Nem akartalak ennyire megvérzeni. Várj kissé, ezt jóvá kell tennem.“ Az asztalon álló ékszerszobából egy gyűrűt véve ki, mondá: „im vedd ezt, s ma estve nem szükség itt megjelenned.“

Fabiola lelkiisméretét ezzel megnyugtató; gondolván, hogy az igazságtalanságot, mellyet elkövetett, eléggé jóvá tette, midőn egy rabnőnek illy drága ajándékot adott. — Következő vasárnap a templomban, vagy mint akkor nevezék, a sz. Pásztor czimű gyülekezetben, nem messze lakától, a szegények-

*) E szép feleletet v. ö. Evelpistus a császár egy rabjának feleletével, mellyet a bírának adott. Sz. Jusztin életében. *Ruinart acta Martyrum sincera*. ed. Aug. 1802. tom. 1.

nek gyűjtött adományok közt egy nagyértékű smaragd-gyűrű találtatott. A jámbor pap Polykarp ezt valamely igen gazdag romai nő ajándokának vélte; de az, ki a jeruzsálemi templomperselyt őrzé ragyogó pillanatával és a szegény özvegy fillérjét is észrevév, az látta egyedül, hogy a drága gyűrűt egy idegen rabnőnek bekötött keze bocsátá az áldozat-edénybe.

V.

A látogatás.

A most elbeszélte szóváltás vége felé, és az ezt követett balcsét perczében lépett valaki Fabiola szobájába, kit ha Fabiola észrevesz, hihetőleg nem történik a baleset. A romai házak termei inkább kárpitokkal, mint ajtókkal valának egymástól elkülönítve, s így történhetett, nevezetesen e heves jelenet alatt, melly épen most végződött, hogy a látogató észrevétlenül lépett be, s midőn Syra a teremből indulni készült, megdöbbenve lát a vörös ajtófüggöny előtt egész fényben állni egy alakot, kit ő azonnal megismer, de kit nekünk is be kell mutatnunk az olvasónak.

Egy szűz, vagy inkább egy 12—13 éves gyermek volt ez, tiszta hófejérbe öltözve, minden ékszer nélkül. Arczán a gyermeki egyszerűség, az érettebb kor belátásával egyesülve honol. Szemeiben a galamb ártatlanság mellett olly bensősége sugárzik a tiszta szeretetnek, melly köre minden tárgyain tul, olly valakin látszik nyugodni, ki egyebektől nem látva, egyedül általa láttatik, és neki mindenek felett becses. Homlokán az egyenesség székel, a nyíltság, és igazságosság árnyék nélkül tündöklek rajta; kedvesen mosolygó ajkai, eleven ifju vonásai nyíltan mutatják meleg, és gyengéd szívének tettetés nélküli érzelmeit. Ismerősei azt hitték, hogy ő magával soha sem gondol, és egész lénye, a környezete iránti jóság, és láthatlan jegyese szeretete közt van megosztva.

Midőn Syra e gyönyörű tüneményt, melly egy angyalhoz

hasonlított, látta, megállt egy pillanatig. De a szűz megfogván kezét, és tiszteletteljesen megcsókolván, mondá: „mindent láttam; — visszatértemkor a kapu alatti kis szobában várj reám.“

Azután közelebb lépett, és a mint őt Fabiola megpillantá, arca egészen elvörösödött, félvén, hogy a gyermek az ő méltatlan indulatosságának tanuja volt. Egy hideg intéssel elbocsátá rabnőit, azután nagy szivességgel fogadá rokonát, — mert e gyermek az volt. — Mint mondánk, Fabiola környezetéből szeszélye, és indulatossága éreztetésétől egykettőt megkimélt. Ezek egyike volt: öreg dajkája, a szabadon bocsátott Euphrosina, ki házi ügyeit vitte, és kinek egyedüli hite az volt, mikép egész Romában Fabiola a legtökéletesebb lény, a legokosabb, legszeretetre s csodálatra méltóbb hölgy. A másik volt az ő ifju rokona, kit igazán szeretett, kivel a legnagyobb szivességgel bánt, és kinek társalgása előtte mindig kedves volt.

„Valóban, igen szép tőled, kedves Agnes,“ nyugalmát vissza nyerve, mondá Fabiola, „hogy te kívánságomat, mikép nálunk ebédelj, oly szívesen telljesited. Atyám ma néhány új vendéget hivatott meg, azért ohajtottam jöttödöt, hogy azokkal ne kénytelenítsem társalogni. Azonban mégis kevésbé kíváncsi vagyok egyik új vendégünkre. Ez Fulvius, kinek szépségéről, gazdagságáról, miveltségéről oly sokat hallok, ámbár kilétét, s eredetét senki sem látszik tudni.“

„Kedves Fabiolám,“ felelé Agnes, „tudod, milly örömet vagyok nálad, s szeretett szülőim szívesen megengedik, azért ezt ne is említsd.“

„És te ismét, szokásod szerint,“ enyelegve mondá Fabiola, „drágakövek, s ékszerek nélkül fehér ruhádban jöttél, mintha mindig menyasszony volnál. Valóban mintha te egy örökös menyegzőt ülnél. De oh egek, mi az? meg vagy sebesítve? Nézd épen kebleden egy nagy folt vereslik tunikádon, olyan mint a vér. Ezen segítünk, tüstént más tunikát adok.“

„A világért sem, Fabiola, ez legyen a drágakő, ez az egyedüli ékszer, mellyet ma viselni kívánok. Ez valóságos vér, még

pedig egy rabnőnek vére, de melly az én szemeim előtt nemesebb annál, melly a te, és az én ereimben folyik “

Fabiola meggyőződött, hogy Agnes mindent látott; s mélyen megaláztatva érzékenyen mondá: „talán az egész világgal akarod tudatni hevesiségetem, mellyben egy megfélekezett rabnőt igen keményen büntettem ?“

„Távol legyen édes néném. Én csak azon lelki erő, és nagyság példáját akarom megtartani, mellyet nekem egy rabnő adott, s millyet nekünk kevés patriciusi bölcsek adhatnak.“

„Miféle gondolat ez! Valóban Agnes, már sokat forgattam elmémben, te e néposztályról igen sokat tartasz. Mondd meg, mik ezek tulajdonkép ?“

„Olly emberi lények, mint mi, hasonló értelemmel, érzéssel, testszervezettel megáldva. Ezt magad is megismered, hogy tovább ne menjünk. Továbbá ők ugyanazon családhoz tartoznak, mellyhez mi, és ha az Isten, kitől életünk van, azért a mi atyánk, ugy szinte atyja ő ezeknek is, következésképp ők a mi testvéreink.“

„Egy pénzen vett rab, s rabnő az én testvérem, Agnes? Ments Isten! ők a mi tulajdonaink, és én meg nem foghatom, mikép szabadna nekik másként mozogni, cselekedni, gondolkodni, vagy érezni, mint uraiknak tetszik, és érdekökben van.“

„Engedj“, a leggyengédebb szelidséggel mondá Agnes, „ne ereszkedjünk éles fejtegetésekbe. Te sokkal őszintébb, sokkal nemesebb vagy, semhogy ne éreznéd és önkényt be ne vallanád, mikép ma egy rabnő tulszárnnyalt mind abban, mit te leginkább bámulsz: észben, értelemben, igazmondásban, és lelki erőben. A szemedben ragyogó köny, mellyből ezt olvasom, világos feleleted. De kedves néném, e kellemetlenség ismétlésétől én meg akarlak menteni. Teljesitenéd-e egy kérésemet ?“

„Ha tőlem függ, bizonyosan.“

„Ugy engedd, hogy Syrát — gondolom ez neve — megvehessem. Mert körödben már még sem örömet fogod őt látni.“

„Tévedsz Agnes. Én most büszkeségemet meg akarom tör-

ni, és megvallom, őt becsülni, sőt talán bámulni fogom. Ez egy egészen új érzés bennem, egy személy iránt az ő sorsából.“

„Elhiszem Fabiola, de én őt boldogabbá tehetném, mint mostani helyzete.“

„Kétségkívül, kedves Agnes; te mindenkit boldoggá tehetsz, ki nálad van. Én soha sem láttam oly házat, mint a tietek. Ti azon csodálatos bölcseséget látszatok életbe léptetni, melyről Syra beszélt, — mely szabad, és skláv közt különbséget nem ismer, — házatokban mindenki vig, és örömmel szorgoskodik kötelessége teljesítésében. Senkit sem látni, ki parancsokat osztogat. Jöszte, fedezd fel titkodat.“ Agnes mosolygott. „Hinnem kell végre, te kis bűvésznő, hogy azon titokteljes szobádban, melybe engem soha sem akarsz bocsátani, tartod ígéző szereid, s italaidat, melyekkel eszközlöd, hogy téged mindenki szeret. Ha te keresztény volnál, és a szinkörbe vitetnél, még a leopardok is lábadhoz simulnának. De kedves gyermek, miért vagy oly komoly? látod csak enyelgek!“

Agnes egészen elmerült gondolataiban, arcza azon benső és gyengéd érzést fejezte ki, melyet már említünk, mintha valakit látna, kit lángolva szeret, s mintha azt szólani hallaná. Midőn ez eltűnt, vig hangon mondá: „igazad van Fabiola, már sok különös dolgok történtek; és mindenesetre ha valami illy borzasztó következnék be, épen Syra oly egy személy, millyet akkor az ember maga mellett kívánna látni. Őt csakugyan át kell engedned.“

„Az Istenért, Agnes, ne vedd szavaimat oly komolyan! látod, hogy csak enyelgek. Sokkal magasabb fogalmam van belátásodról, hogysem illy szerencsétlenséget lehetségesnek gondolhassak. Mi Syra hűségét, és ragaszkodását illeti, ebben igazad van. Midőn a múlt nyáron távollétedben egy ragadós lázban veszélyesen szenvedtem, a többi rabnőket csak az ostor kényszeríté a hozzám való közelítésre, míg ez a szegény alig távozott ágyam mellől, mellettem virasztott, éjjel nappal ápolt, s valóban hiszem, hogy sokat tett felgyógyulásomhoz.“

„És ezért nem szeretted őt?“

„Öt szeretni! egy rabnőt, gyermek; — természetesen gazdagon megajándékoztam! — de nem tudhatom, hová teszi mind azt mit neki adok. A többiek azt állítják, hogy magának semmit félre nem tett, magára pedig bizonyosan semmit sem költ, sőt úgy hallom, hogy napontai táplálékát is egy vak koldusleánnyal osztja meg. Valóban csodálatos ötlet!”

„Kedves Fabiola,” kérőleg mondá Agnes, „nékem öt birnom kell. Te megígérted kérésem teljesítését. Mond meg az árát, és engedd, hogy estvére magammal haza vihessem.”

„Ám legyen, teljesedjék kívánságod, te ellenállhatlan. Mi azonban együtt nem alkuszunk. Holnap küldj valakit atyám házi sáfárjához, ők majd rendbe hozzák a dolgot. Most miután e fontos ügyet elintéztük, siessünk ki vendégeinkhez.

„Még ékszereidet felejtéd föltenni!”

„Mit sem tesz, ez egyszer ezek nélkül is elleszek, ma nincs kedvem hozzájuk.”

VI.

Az ebéd.

Midőn leértek, a vendégeket egy teremben már együtt találták. Nem volt valami nagy ünnepélyes lakoma, csak egy gazdag háznál szokott közönséges ebéd, mellynél mindig számos vendégekre volt terítve. Mi csak azt jegyezzük meg, hogy minden fényes, és válogatott volt, s egyedül arra szorítkozunk, mi történetünkre vonatkozik.

Fabius midőn a két hölgy az exedra, vagy tornáczba lépett, miután leányát üdvözlé, így szólott hozzá: mi az, kedves gyermekem, hogy olly későn jöttél le, s még is alig illőleg élkészülve, még szokott ékszereidet is elfelejtetted.”

Fabiola megzavarodott. Nem tudta, mit feleljen; szégyenlő indulatos heveségét, s még inkább, mint gondolá, azon fonák módot, mellyel magát azért büntetni akará. Agnes kimenté, midőn elpirulva mondá: „az én hibám Fabius bácsi, hogy olly későn jött, valamint az is, hogy olly egyszerűen öltözkö-

dött; enyelgésemmel tartóztattam fel, és bizonyára nem akar az én öltözetemmel olly nagy ellentétben lenni, azért hagyta ékszereit az asztalon.“

„Néked kedves Ágnes,“ felele az atya, „van az a kiváló szabadalmad, hogy azt teheted, mit akarsz. Azonban, úgy hiszem, hogy ez igen is illett, míg gyermek voltál; most azonban, midőn azon korba lépsz, mellyben férjhez mehetsz,*) kissé nagyobb figyelmet kell fordítanod külsődre, hogy valamelly szép és hozzád illő ifjunak hajlamát megnyerjed. Például egy szép nyakkötő, millyen nálatok elég van, nem tenne kevésbbé igazóv. De te nem figyelsz szavaimra, gondolom már ki is jeleltél valakit vőlegényednek.

E megszólítás nagyobb része alatt, melly a mint jó akarat-tal úgy egészen világilag intéztetett Agneshez, ő ismét szokott ábrándozó kedélyhangulatába merült; bűvölt szemei, mint Fabiola nevezé, örömdús elragadtatásban fénylettek, mintha valakin függnének. E közben a beszéd fonalát ő soha el nem veszté, és mindig annak egyenes értelmére felelt; így most is Fabiusnak válaszolá: Oh igen, bizonyára választottam egyet, ki engem magához kapcsolt jegyesi gyűrűjével, és számtalan drága kövekkel ékesített fel.“**)

„Valóban?“ kérdé Fabius, „mivel?“

Egy benső pillanat, s mesterkéletlen egyszerű kifejezéssel válaszolt Agnes, „igen, ő az én kezemet, és nyakamat becses drága kövekkel, füleimet megbecsülhetlen gyöngyökkel ékesíté.“***)

„Egek! ki lehet az? Agnes, nékem e titkodat később fel kell fedezned; kétség kívül ez első szerelmed, bár sokáig tartson, és boldoggá tegyen.“

„Mind örökké!“ felelve Fabiolához fordult, s véle az ebéd-

*) Romai törvények szerint a leány 12 éves korában férjhez mehetett.

**) Annulo fidei suae subarrhavit me, et immensis monilibus ornavit me. In Off. S. Agnetis.

***) Dexteram meam, et collum meum cinxit lapidibus pretiosis, tradidit auribus meis inaestimabiles margaritas. Ibid.

lőbe lépett. Szerencse, hogy ez a társalgásra nem figyelt, más-ként a legérzékenyebben sértendi a gondolat, hogy Agnes leg-meghittebb barátnéja előtt e fontos ügyet elhagatta. Ugyan is, míg Agnes őt atyja előtt mentegette, az alatt Fabiola atyjától elfordulva a vendégeket üdvözlé. Az első, egy nehézkes, fes-szes nyaku romai sophista, vagy mindentudó, neve Calpurnius; a másik, Proculus, a jó ebédeknek nagy kedvelője, ki gyakran megfordult a háznál. Nagyobb figyelmet érdemel a másik ket-tő. Ezeknek elsője Fabiolától, úgy szinte Agnestől szembetünő-leg kedvesen látott egyéniség; a császári, vagy praetorianus testőrség tribunja, vagy főtisztje, ámbár a 30 évet még nem ha-ladta tul, vitézsége által igen kitüntette magát, és keleten Dio-cletian, itt Romában Maximianus Herculeus császároknál nagy kegyelemben volt. Viseletében, és ruházatjában minden mes-terkéeltségtől ment, gyönyörű termettel bírt, s mind a mellett, hogy multságban igen kellemes volt, szembetünőleg megve-tette azon fonák dolgokat, mellyekkel a társalkodásban közön-ségesen foglalkoztak. Szóval, ő tökéletes példánya volt egy ne-mes fiatal embernek, becsületérzés, és magas fogalmakkal telve, erős, és bátor, a kevélység és hiúság minden árnyéka nélkül. — Mind ennek tökéletes ellentéte volt az utolsó vendég, kiről már Fabiola szólt, a társaság új csillaga, Fulvius. Arcza ifju, majd nem asszonyos volt, tulságos hiúság látszott öltözetén, minden ujjai fénylő gyűrűkkel, ruhája drága kövekkel tulter-helve, beszédében tettetett, kiejtése valami idegen hangot árult el, viseletében mód nélkül udvarias, azonban látszólag jó szívű, és megelőző, a legelőkelőbb romai körökbe szabad bemenetelt tudott magának kivívni. Ez sikerült neki, részint mivel őt a csá-szári udvarnál látták, részint megnyerő fellépése által. Ő Romá-ba egyetlen öreg ember kíséretében jött, ki legnagyobb hűség-gel látszatott iránta viseltetni, de azt, hogy az öreg skláv, vagy szabadosa, vagy barátja-e? senki sem tudta. Mindig egy ide-gen, ismeretlen nyelven beszéltek egymással, kísérőjenek sötét arczszíne, éles tüzes szemei, és visszataszító vonásai az aláren-delteket félelemmel tölték el. Fulvius szállást egy insula, vagy

is, olly házban fogadott, mellynek egyes osztályai adatnak bérbe; ezt fényesen butorozá, szolgálkat olly számmal vásárolt, melly egy nőtlen ember háztartásához elégséges. Egész háztartásában inkább pazarlás, mint gazdagság vala látható; a pogány Roma megromlott köreiben hamar felejtve lön történetének homálya, és véletlen fellépte, gazdagságának fitogtatása, s szinlett mulattató ügyessége által. Azonban, ha valaki élénk figyelemmel kíséré, tekintete nyugtalanságában, mindenre, mi körülötte történik, leskelődő figyelmében, telhetlen kandiságot, tudni látni való vágyat vehete észre; azon pillanatokban, midőn magáról megfelejtkezett, tüzes szemeinek sötét tekintete, homlok ránczai, felső ajkainak összehúzása, mellyet a bizalmatlanság, s gyanú érzete keltett, valának láthatók, csalhatlan jeleül, hogy a szende külső alatt, egy macska természetű gonosz jellem rejlik.

A vendégek csakhamar asztalnál voltak, és mivel hölgyek is ültek mellette, mig a férfiak a kereveten feküdtek; így Fabiola, és Agnes egy oldalát foglalák el az asztalnak, ezekkel szemközt a két ifjabb vendég, végre a házi ur két öregebb barátjával a közép részben telepedett, ha e kifejezésekkel élhetünk egy kerek asztal leírásánál, mellynek három része a vendégek számára Sigma,*) vagy félkörű kerevettel vala ellátva, egy oldal pedig a szolgáló cselédségnek nyitva hagyatott. Mellesleg megjegyezzük, mikép az asztalkendők, még Horácz idejében ismeretlen fényüzési czikkek, most általános divatban voltak.

A mint a gyomor, vagy torok első követeléseai csillapultak, a társalgás általánosbb lön.

„Mi ujság ma a fürdőkben?“ kérdé Calpurnius, „magamnak nem volt időm illy csekélységekkel foglalkozni.“

„Igen érdekes,“ felele Proculus, „bizonyosnak látszik, mikép az isteni Diocletian parancsot bocsátott ki melegfürdőinek három év alatti bevégzésére.“

„Lehetetlen“ mondá Fabius, „e napokban tekintém meg a

*) Így neveztetett a félkör kerevet, a Σ görög betű régiebb, az az C alakja miatt.

munkát, midőn Sallust kertjeibe mentem, és úgy láttam, hogy ez utolsó években igen keveset haladtak. Még végzetlen sok a teendő, mint p. o. nagy márványdarabok kifaragása, oszlopok felállítása.“

„Mindenesetre“ közbe szól Fulvius, „de tudom, hogy császári parancs köröztetett, mellynél fogva minden foglyok ide küldendők, még azok is, kik a bányákra íteltettek, Spanyolhonban, Sardiniában, magában Chersonesusban; minden nélkülözhetők a fürdők építéséhez alkalmaztatnak. És ha így egy pár ezer keresztény oda állittatik, csak hamar felépül.“

„És miért épitenék épen a keresztények fel hamarább, mint más elítéltek?“ kérdé Fabiola kíváncsilag.

„Valódi okát ugyan nem tudom“ szólott édes mosolygással Fulvius, „de tetteleg úgy van; én fogadni merek, hogy ötven elítélt munkás közt megismerem, mellyik a keresztény.“

„Igazán?“ kiáltanak többen egyszerre, „és mikép?“

„Közönséges elítéltek,“ felele Fulvius, „nem örömet dolgoznak, az ostornak mindig ott kell lenni; és ha a felvigyázó jelen nincs, semmit sem tesznek. E mellett durvák, idomtalanok, veszekedők, és mindig elégedetlenek. Ellenben, ha keresztények illy nyilvános munkákra íteltetnek, örülni látszanak, mindig vigak, és engedelmesek. Én Ázsiában illy helyzetben fiatal patriciusokat láttam, kiknek kezeikben soha fejsze nem volt, kiknek gyenge vállaik soha terhet nem hordottak, mégis szorgalmasan dolgoztak, és a külsőből ítélve olly boldogok voltak, mintha saját palotáikban volnának. Mind e mellett természetesen a felügyelő, ostora és botjával irányukban igen is bőkezű, de ezt joggal teszi, mert az isteni császár akaratja, hogy sorsuk lehetőleg nehezítettessék; ők azonban soha sem panaszkodnak.“

„Nem mondhatnám, hogy az igazság illy nemét bámulhatnám,“ mondá Fabiola, „de mégis különös népfajnak kell azoknak a keresztényeknek lenni. Szeretném a keresztények ez ostobasága, vagy természet elleni érzéketlenségének valódi okát tudni.“

Proculus egy gyűgyos tekintetet metszve, felszólal: „kétség

kivül elmondja ezt nekünk Calpurnius, ki, mint hallom, akár-melly tárgyról, az alpesektől kezdve le a hangyazsombékig, mint philosophus órahosszat tud beszélni.“

Calpurnius igen hizelegve érezvén magát felszólítva, ünne-pélyes hangon így kezde a fölhívásnak megfelelni: „a kereszté-nyek, egy külhoni felekezet, mellynek alapítója sok századok előtt Chaldaeaban tünt fel. Tanítása Vespasian császár alatt Romában Péter és Pál testvérek alatt lett ismeretes. Némellyek vélik, hogy ezek, ágyanazon ikertestvérek, kiket a zsidók Moy-ses és Áronnak neveznek, kik közül az utóbbi egy gedéért bátyjától az elsőszülötti jogot megvette, hogy bőréből magának chirotecas, vagyis kéztyüket csinálhasson. Ez állított ugyan-azonságot én tagadom, mert a zsidók titkos könyveiben az áll, hogy az egyik látván, mikép bátyja áldozatánál a madár-repü-lésből kedvezőbb előjelek mutatkoznak, sem mint az ő áldoza-tánál, azért ezt a mezőre csalván, agyon ütötte, mint a mi Ro-mulusunk Remust, még pedig egy számár állkapczájával, miért is őt a macedoniai király Mardochaeus, Judith testvérenek kéré-sére, egy ötven láb magas akasztófára függesztette. Azonban tény, hogy Péter és Pál, mint emlitém, Romába jöttek, és ki-derült, hogy az első, Pontius Pilátus megszökött sklávja volt, ki is ura parancsára a Janiculuson keresztre feszítettett. Innét számos követői a keresztet választák ismertető jelül, és azt imád-ják; az ütést, a veréseket legnagyobb megtiszteltetésnek veszik, sőt magát a leggyalázatosabb halált is, mert ez által hiszik ta-nítójakat megközelíthetni, és mint képzelik, hozzá juthatni, egy bizonyos helyen a felhők között.“

E világos előadást nagy bámulattal fogadta, kettőt kivéve, az egész társaság. A fiatal tiszt szánakozó tekintetet vetett Ag-nesre, mintha kérdeni akarná: feleljek-e e libának, vagy fen-hangon nevessek? Agnes mosolyogva, és ujját ajkára téve, es-deklő pillanattal kéré, hogy hallgasson.

„Annyi tehát bizonyos“ mondá Proculus, „hogy a thermák nem sokára elkészülnek, és mi egy nagyszerű épületet nyerünk.

És azt nem hallani, Fulvius, hogy az isteni Diocletian személyesen jön a megnyitásra?”

„Minden bizonnyal, és akkor fényes ünnepélyek, s nagyszemű játékok leendnek, azonban addig sem kell várnunk, s már parancs küldetett Numidiába, hogy még a tél előtt oroszlányok, és leopardok a lehető legnagyobb számmal küldessenek ide. Ekkor, Fulvius szomszédjához fordulván, s keményen szemébe nézve így szólt: „egy vitéz harczi, mint te Sebestény, az amphitheatrum e nemes előadásait elragadtatva nézheti, főképp ha ezek a felséges császár, és álladalom ellenségein történnek.“

A tiszt felemelkedve a kerevetről, méltóságteljes, s kemény tekintetét Fulviusra szegezve, nyugodtan felelt:

„Fulvius, a nevet, mellyen engem szólítasz, nem érdemlém meg, ha gyönyörrel, és hideg vérrel nézhetnék egy viadalt, ha még is annak nevezhetni, melly egy vad állat, és egy gyenge gyermek, vagy nő között megy végbe; mert ezek azok előadások, mellyeket te nemesnek mondasz. — Készen és szívesen huzom ki kardomat hüvelyéből fejedelmünk és az állam minden ellensége ellen; de szinte olly szívesen tenném azt az oroszlány, és leopard ellen, melly — ha bár császári parancsra — ártatlannokat, és fegyverteleneket támad meg.“ — Fulvius felugrik; de Sebestény erős karját kezére teszi, és folytatja: „hallgass meg végig. E meggyőződésben, és érzésben nem én vagyok a legelső, és a legnemesebb romai. Emlékezz Cicero szavaira: Kétség kívül nagyszerűk a játékok; de egy művelt emberre milly élvezet, s kedvtöltés lehet, midőn egy gyenge embert egy erős vad állat szaggat szét, vagy egy nemes állat nyárssal döföti keresztül?*) En nem szégyenlek Roma legnagyobb szónokával egy véleményen lenni.“

„Ugy téged soha sem fogunk látni az amphitheatrumban, Sebestény?“ kérdé Fulvius, szelid, de gúnyos hangon.

„Ha engem ott látsz,“ felele a vitéz, „biztos lehets benne,

*) Magnificae, nemo negat; sed quae potest esse homini politico delectatio, quum aut homo imbecillis a valentissima bestia laniatur, aut praeclara bestia venabulo transverberatur? — Epist. ad Fam. l. 7. ep. 1.

hogy engem a védtelenek, nem pedig az őket szét szaggatni akaró vadak részén fogsz látni.“

Fabiola kezeivel tapsolva felkiált: „Sebesténynek igaza van. És én tapssal fejezem be a társalgást. Sebesténytől még mindig csak nemes, és magasztos érzelmek kifejezését hallottam.“

Fulvius ajkait harapta, és hallgatott. Ekkor mindnyájan felkeltek.

VII.

Szegény, és gazdag.

A fenebb elmondott társalgás vége alatt Fabius egészen csendes volt, és Agnesseli beszélgetésén gondolkodott. Milly mélyen tudta ez titkát magába zárni! Valjon ki lehet ama szerencsés, ki szívét megtudta nyerni? Ő sokakra célzott, de eltalálni nem bírta. Főkép azon gazdag ékszerajándék hozta zavarba. Az előkelő romai ifjak közül egyet sem ismert, ki ezt tehetne volna; és mivel naponta megfordult a nagy kereskedő boltokban, bizonyosan tudomására jött volna, illy nagyszerű vásárlás. Tünődése közben egyszerre felvillant elméjében a gondolat, hogy Fulvius, ki ujabbnál újabb drágaságokat, s ékszereket hord, mellyeket külhonból hozott magával, lehet azon egyén, ki illy ajándékokat adhat; és nem kerülte el figyelmét, hogy a szép idegen néha olly pillanatokat vetett unokájára, mellyek minden kétséget eloszlatva, nyíltan tanusíták irántai szerelmét, és ha Agnes nem látszaték is az ő hódolatát észre venni, ezt természetesen tervéhez tartozónak hitte. Miután e fontos credményhez jutott, feltette magában, mikép vágyaikat elősegíteni, és egyszer leányát mély belátásával meg fogja lelni.

Hagyjuk el most magas vendégeinket, és időzzünk szerepnyebb jeleneteken. Midőn Syra urnője termét elhagyva Euphrosinához ment, a jószívű öreg megijedt a kegyetlen seben, s szánakozását fenhangon nyilvánítá. De midőn megtudta, hogy a sebet Fabiola ejtette rajta, két ellenkező érzelem között ingado-

zott. „Szegény leány!“ sajnálkozva monda, mialatt a sebet ki-
mosta, össze szoritotta, és bekötötte; „borzasztó vágás. Mivel
érdemletted ezt? Mennyire fájhatott ez neked szegény leányom!
Milly rossznak kellett lenned, hogy ezt szerzetted magadnak! Ez
kegyetlen egy seb, de a legszeretetre méltóbb teremtés ejtette
azt rajtad, — te egészen gyenge vagy a sok vérvesztés miatt,
vedd ezen italt, ez erősíteni fog, — bizonyosan kénytelenítve
látta magát, hogy téged megbüntessen.“

„Kétség kívül“ mosolyogva felelé Syra, „egészen az én hi-
bám; nem is kellett volna urnőmnek ellene mondanom.“

„Neki ellene mondani! ellene mondani mertél te? oh iste-
nek! ki hallotta valaha, hogy egy rabnő ellene mondott volna
urnőjének, és még olly tudós urnőnek! Mit! maga Calpurnius
félne szóváltásba ereszkedni véle. Így már nem csodálom, hogy
annyira felindult, hogy tudta nélkül megsebesített. És ez titok-
ban maradjon, nem szabad szólni, hogy te olly rossz voltál. Nincs
valami finomabb fátyolod, melyet karodra kötnénk, mint valami
ékességet? a többinek tudom van illyesmije, mit részint aján-
dékban kaptak, részint magok vettek, de te a szebb dolgokra
semmit sem fordítasz, jöszte hadd lássam!“ Ezzel bement a rab-
nők alvószobájába, melly az övé mellett volt; kinyitja Syra ca-
psa — vagyis ládáját, s miután átnézte annak csekély tartalmát,
hasztalan keresvén valami alkalmast, végre annak fenekéről ki-
huz egy négyszögletű kendőt, melly drága anyagból, gyönyörű-
en himezve, s gyöngyökkel ékitve vala. Syra elveresedett, és
kérte Euphrosinát, ne kényszeritené őt, e sorsához nem illő ru-
ha viselesére, annyival inkább, mert az egy jobb idők emléke,
mellyet ő régtől gondosan őriz. De Euphrosinát igen érdekelte,
hogy urnője hibáját eltakarja, ezért kérlelhetetlen maradt, s így
a drága kendő csinosan a sebesített karra köttetett.

E műtétel után Syra a kapus lakával átelleni kis szobába
ment, hol a kedvencz szolgák ismerőseiket elfogadhatták. Kezé-
ben egy kendővel fedett kosarkát tartott. Midőn az ajtóba ér,
könnyű léptekkel siet valaki elébe. Ez egy 16—17 éves leány-
ka, igen szegényül, de tisztán öltözve, ki Syrát olly vig kedély-

lyel, s olly szives örömmel öleli át, hogy a néző alig gyanithatja, mikép a külvilágot vak szemei soha sem látták.

„Ülj le kedves Caecilia!“ mondá Syra szeretetteljes hangon, midőn a vakot egy székhöz vezette; ma különös jó ebédet hoztam neked, ma hercezegileg eszel.“

„Hogyan? én úgy gondolom, hogy naponta illy élvezetben részesülök.“

„Nem, mit ma hozok, az valami különös; urnóm küldötte ezt nékem ma saját asztaláról, és én néked szántam.“

„Milly jószág tőle! és mennyivel nagyobb szivesség tőled kedves testvérem! miért nem etted meg te? — néked volt szánva, nem nekem.“

„Igazat szólva, nékem sokkal nagyobb élvezet, ha látom, hogy néked valami örömet szerez, mint ha azt magam élvezném.“

„Nem Syra, nem; az nem lehet. Az Isten úgy akarta, hogy én szegény legyek, s nekem igyekeznem kell akarátját teljesíteni. Olly kevésbé juthat eszembe a gazdagok étkeivel táplálkozni, mint ruháikat viselni. Tőled örömet veszem a pulmentumot, vagyis, levest, tudván, hogy keresztény szeretetből adod, ki olly szegény vagy, mint én. Ez által alkalmat nyujtok neked az alamizsna adás érdemére, te pedig azon vigasztaló öntudatot adod, mikép Isten előtt én csak egy szegény vak teremtés vagyok. Én erősen hiszem, hogy így ő engem jobban szeret, mint ha nyalánk falatokkal élnék; inkább kívánok Lázárral az ajtó küszöbén, mint a dús gazdaggal terített asztalánál lenni.“

„Mennyivel jobb, és okosabb vagy te nálamnál kedvesem! azért kívánságodat teljesítem, e drága étket a többi rabnőknek adom, néked pedig elhozom szokott vékony ebédedet.“

„Köszönöm, köszönöm édes testvérem! elvárlak.“

Syra a rabnók szobájába ment, és az ezüst tálat féltékeny társnői elébe tette. Minthogy urnőjük jószágának ollykor illy jeleit adta, és asztaláról étkeket küldött, most sem lepte meg őket, hogy Syra valamit kapott. De a szegény rabnő elég gyenge volt, és szégyenle társnői előtt azon drága kendővel tekert kézzel megjelenni, s így, mielőtt belépne, leoldotta; azonban, hogy

Euphrosinát ne bosszantsa, kijötte után azonnal ismét, a mint fél kézzel teheté sebére tekergeté. Már az udvarban volt, hogy vak barátnéjához vissza térjen, midőn a vendégek egyikét magányosan, és igen bosszus arczezal az ajtó felé látván jönni; egy oszlop mögé vonula, a lehető, és nem szokatlan durvaságokat kikerülendő. — A közeledő, Fulvius volt, kit megpillantván Syra, ijedve állapotodott meg. Szíve erősen verve emelé keblét, reszketett, mintha a halál keze nyulna feléje; térdei egymásba ütődtek, borzadás futá át egész testét, hideg veriték borítá el homlokát. Szélesre nyílt pillái mintegy büvöltek voltak, mint a szegény madaré a kigyóé ellenében. E közben mellére emelé kezét, keresztet vetett, és a büvölt állapot megszűnt. Észrevétlenül sebesen eltűnt, és alig ért nesztelen egy függöny mögé, melly a lépcsőt fődte, midőn Fulvius lesütött szemmel azon helyre ért, mellyen ő kevésbé előbb állott. Egy lépést vissza ugrott, mintha valamitől megijedt volna. Erősen reszketett; de hirteleni küzdéssel össze szedé erejét, körül nézett, és magát egyedül látá.

E perczen emberi szem nem látá őt, de látta egy szem, mellyre ő ugyan nem gondolt, de melly gonosz szívét keresztül nézte. Ismét azon tárgyra függeszté szemeit, mellytől annyira megijedt, lehajlott, hogy felvegye; de kezét azonnal vissza rántá, — mit többször ismétle. Végre lépteket hall, és Sebestény harczias lépteit felismérvén, hirtelen felkapja a földről — ama drága kendőt, melly Syra karjáról leesett. Borzadott, midőn össze hajtotta; mikor pedig rajta friss vérfoltokat látá, mellyek a kötélen keresztül a kendőbe hatottak, részeként undorodva szédelgett ki a kapun, és lakába sietett.

Halványan, félájultan, tántorogva lépett szobájába. Szolgái készségés szolgálatát vadul utasítá vissza, egyedül hű követőjét inté a maradásra. S ennek jelt adott, hogy az ajtókat bezárja. Egy fényes lámpa égett az asztalon, mellyre Fulvius a himzett kendőt dobá, némán mutatva a vérfoltokra. Komoly követője hallgatott, de feketés arcza elhalaványult, mialatt uráé egészen hamu színt öltött.

„Ez ugyanaz, minden kétségen kívül,” mondá saját idegen nyelvökön a követő; — „de ő bizonyosan megholt.”

„Bizonyos vagy te arról egészen, Eurotas?” kérdé átmetsző pillanattal az ur.

„Olly bizonyos, mint csak ember lehet arról, mit maga nem látott. Hol találtad ezt? és honnét e vér?”

„Majd reggel mindent elmondok neked, ma estve erre képtelen vagyok. A vér még nedves volt, midőn a kendőt találtam; honnét erednek e vérfoltok, nem tudom, talán a bosszuállásnak előjelei, vagy maga egy mélyen metsző, kegyetlen bosszu, minőt csak a furiák gondolhatnak ki.”

„Csitt, csitt! most nincs idő az érzelésre, és álmodozásra. Láttá-e valaki, midőn te azt a kendőt felvetted?”

„Senki, arról biztos vagyok.”

„Ugy se baj. Jobb hogy a mi kezünkben van, mint ha másban volna. Egyet aludjunk rá.”

„Mindenesetre, Eurotas; hanem az éjjel maradj itt, szobámban.”

Mindketten nyugvó helyeikre veték magokat, Fulvius egy diszes ágyba, Eurotas pedig egy közönséges vánkosra, melyről sokáig fejét könyökére támasztva, a lámpavilágnál sötét, de éles szemmel nézte nyughatatlan álmát a fiatal embernek, — kinek hű öre, de egyszersmind gonosz szelleme volt. Fulvius szüntelen forgott az ágyban, és álmában nyögött; mert félelmes, és nehéz álmai voltak. Egy szép várost lát álmában maga előtt egy távol tartományban, mellyen keresztül kristály hullámokkal zuhan egy folyó. Ezen, épen horgonyait szedi egy hajó, mellynek fedezetéről egy himzett kendővel Isten hozzádot int neki valaki. A tünemény változik: a hajó a nagy tengeren van, és borzasztó viharral küzd, és árboeza csuesán lobogóként, a széltől nem bántva, meg nem szaggatva, ugyan azon kendő lebeg. Ekkor a hajó sziklához ütődik, és a rajta levők mind, egy rettenetes sikoltás közt a mélységbe temetvék. Csak a főárboez emelkedik a hullámok közül magasra, nyugodt, és fénylő lobo-gójával, mig a körül repdeső tengeri madarak közt, hirtelen

egy fekete szárnyu, kezében fáklyát tartó alak oda repül, és a kendőt az árboczról letépvén, midőn Fulvius mellett reptében elsuhan, azt keserű arczczal tartja elébe, és ő rajta e tüzes betűket olvassa: Nemesis — bosszu.

Most térjünk vissza azokhoz, kikkel Fabius házában megismerkedtünk. Midőn Syra az ajtót Fulvius után bezáródni hallá, hogy öntudatát visszanyerje, kevésbé megállapodott, szívében egy rövid imát rebegett, s úgy tért vissza vak barátnéjához, ki szegény ebédjét végezvén, türelmesen várta a rabnőt. Most Syra a felebaráti, és vendégszeretet kötelességének, általa naponkint szokásos gyakorlatát kezdé meg; vizet hozott, s a keresztények szokása szerint megmosá a vaknak kezait, és lábait, haját rendezé, mintha saját gyermeke volna. És jóllehet Syra nem sokkal volt öregebb Caeciliánál, még is pillanata, hangja olly édesded volt, midőn vak barátnéját ápolgatta, olly szelid, olly anyai volt bánása, hogy őt inkább egy anyának tartanánk, ki gyermekét dajkálja, — mint rabnőnek, ki egy koldusnőt ápol. E közben a koldusnő olly megelégedett, olly vig kedélyű volt, olly szép dolgokat beszélt, hogy Syra szándékosan halasztotta egyéb dolgát, csak hogy tovább nézhesse, és hallhassa.

E perczben jött Agnes, hogy Syrával, mint rendelé, találkozzék, Fabiola őt erővel a kapuig kísérte. A mint Agnes a függőnyt csendesesen félre vonja, és a dolgot látja, int Fabiolának, hogy ő is nézzen be, de ne szóljon. A vak leány velök szemközt ült, előtte térdelt készséges szolgálója, a nélkül, hogy a nézőket gyanítaná. Fabiola szíve megindult, ő soha sem hitte, hogy illyes valami, mint ez önzésnélküli szeretet, itt e földön idegenek közt léteznék; a valódi felebaráti szeretet kifejezésére a görögök, és romaiak nyelvén nem létezett szó. Könnyes szemmel lépett hátra csendesesen, s Agnestől bucsút vévén mondá: „Mennem kell. E leány ma, mint tudod, nékem megmutatta, hogy egy rabnőnek esze lehet; most pedig arról győzött meg, hogy szíve is van. Nehány óra előtt bámultam azon kérdésedet, ha valjon egy rabnőt nem szerettek-e? most hiszem, hogy Syrát szerethetném. És már félig bánom, hogy tőlem elmegy.“

Mig Fabiola az udvarba vissza megy, Agnes a szobába lép, és nevetve mondja; „most már tudom, Caecilia, miért nem akarsz te nálam enni soha, kitaláltam titkodat, ez tehát azon barátnéd, kinek ételei, mint mondani szoktad, sokkal jobbak azoknál, melyeket az én házamban készítenek. És ha az ebéd nem is, de megvallom, a gazdasszony jobb.“

„Oh ne mond azt drága hölgy,“ felele a vak leány, „valóban az ebéd az, mi jobb; a felebaráti szeretet gyakorlására néked számtalan alkalmad van, de egy szegény rabnő azt csak akkor teheti, ha valaki találkozik, a ki, mint én, még szegényebb, és elhagyottabb, mint ő. E gondolat teszi az ő étkeit olly jó ízűvé.“

„Igen, igazad van,“ monda Agnes, „és örülök, hogy itt találalak, s hallhatod azon öröndetes hirt, melyet Syrának hoztam, bizonyosan te is örülni fogsz. Fabiola téged átengedett nekem Syra, s így urnőd vagyok. Te holnap szabad, — és nékem kedves testvérem leendesz.“

Caecilia örömében tapsolt, kezeivel Syra nyakát átölelve felkiált: „oh milly szép, milly boldog fogsz lenni Syra!“

Syra azonban igen zavartan, s remegő hangon felelt: „oh áldott, és leereszkedő urnő, valóban nagy jószág tőled, hogy rólam így gondoskodtál. De bocsáss meg, ha kérve kérlek, — engedj itt maradnom, hol vagyok. Hidd el édes Caeciliám, én itt boldog vagyok.“

„Valjon miért akarsz itt maradni?“ kérdé Agnes.

„Azért,“ felele Syra, „mert Isten előtt legkedvesebb azon sorsban maradni, melybe valaki általa helyeztetett.“ (Kor. I. 7, 24.) „Megvallom, én nem ebben születtem, mások által taszítottam ebbe.“ Itt könnyzáró szakasztá meg egy pillanatra szavait, azután folytatá: „most sokkal tisztábban látom, hogy ez Isten akarata, s ő kívánja, mikép néki e sorsban szolgálgak. Hogyan hagyhatnám tehát állásomat?“

„Jól van,“ még élénkebben monda Agnes, „ezen könnyű segíteni. Nem foglak szabadon bocsátani, légy tehát rabnőm; így meg fogsz maradni sorsodban.“

„Nem, nem,“ mosolyogva mondá Syra, „az nem lehet. A mi nagy apostolunk mondja: Szolgák, engedelmesek legyetek uraitoknak minden félelemmel, nem csak a kegyeseknek és szelideknek, hanem a nehéz természetűeknek is. (Péter I. 2, 18.) Távol legyen tőlem, hogy urnőmet az utóbbiak közé sorolnám; de te nemes hölgy túlgyenget, és jó volna rám nevezve. Hol volna az én keresztem, ha nálad lennék? Te nem tudod, milly nagy bennem a kevélységre és fejességre való hajlam; én magamba nem biznám, ha szüntelen nem volna valami fájdalmam és lealáztatásom.“

Már majd legyőzve érzé magát Agnes, de éppen ez ösztönzé, hogy illy kinszet minden áron sajátjává tegyen; azért folytatá: „látom Syra, mikép saját előnyödre tett hivatkozásom meg nem indit; azért egy önzőbb okkal fordulok hozzád. Neked azért kell hozzám jönni, hogy én, tanácsod és példád által jobb lehessenek. Engedj, s e kérésemet ne vedd meg.“

„Önző“ felele a rabnő, „te soha sem lehetsz, és azért kéréseidtől önmagadra hivatkozom. Te ismered és szereted Fabiolát. Milly nemes lélek, milly tündöklő szellemmel bír! milly kitünő tulajdonai, szép ismeretei vagynak! — ha ezek az igazság sugárai által elevenítettetnének! milly féltékenységgel őrzi erkölcesinek gyöngyét, mit csak mi tudunk méltókép becsülni! milly feleséges keresztény nő lenne belőle!“

„Az Istenért, édes Syrá! folytasd tovább,“ egészen megilletődve kiálta Agnes, „és reméled te azt?“

„Éjjel nappal ezért imádkozom, ez legfontosabb gondolatom, s legfőbb czélom; ez életemnek feladata. Egyedüli igyekezetem, őt béketűrésem, szorgalmam, sőt még olly rendkívüli társalgás által is, millyen a mai volt, megnyerni. És ha mind ez nem vezetne czélomhoz, úgy van még egy.“

„És mi az?“ kérdék mindketten.

„Az ő megtéréseért életemet fogom áldozni. Tudom ugyan, hogy illy szegény rabnő, mint én, nem igen tarthat számot a vértanúságra. Azonban hirlik, hogy az előbbieknél sokkal nagyobb üldözés áll előttünk, s ez, talán illy csekélyebb áldozato-

kat is elfogad. Történjék bár mi, én az ő lelkeért Istenem kezébe ajánlottam fel életemet. És most drága, s legjobb urnő!“ monda Syra, Agnes előtt térdelve, s kezeit könyekkel áztatva, „ne gátolj kitűzött feladatomban!“

„Győztél kedves testvérem Syra! oh ne nevezz engem többé urnőnek!“ monda Agnes. „Maradj helyeden. Illy ritka, illy feláldozó erkölcsnek győznie kell. Ő sokkal fenségesebb, hogy sem házam egyszerű köre bírhatná őt.“

„Én pedig részemről azt mondom,“ tevő hozzá Caecilia egész komolysággal, „hogy ő ma igen rossz szót ejtett ki, és igen hihetetlen beszélt.“

„Mi az kedvesem?“ kérdi nevetve Syra.

„Azt állítottad, hogy én okosabb és jobb vagyok náladnál, mivel egy kis nyalánkságot, melly szám ízét néhány pérczre kellemmel töltendé el, meg nem ettem, nem akarván magamat a mértékletlenség veszélyének kitenni; midőn te szabadságodat, szerencsédet, szent hited akadályozatlan gyakorlatát tagadod meg magadtól, sőt életedet ajánlod áldozatul egy hölgy megmentéseért, még pedig olyanért, ki téged kinoz. Hogy mondhattad azt!“

Egy szolgáló jelenté most, hogy Agnes gyalog-hintaja a kapu előtt vár; és a ki e háromnak, — egy főrangú hölgy, egy rabnő, és a vak koldusleány szeretetteljes elvadását látta, méltán felkiálthatott, mint hajdan gyakran felkiáltottak: „nézzéték, ezek a keresztények mint szeretik egymást!“

VIII.

Az első nap befejezése.

Néhány pérczre álljunk meg a kapu előtt, s nézzük mikép száll Agnes gyaloghintájába, s milly kedvesen társalog Caeciliával. Agnes kéri őt, engedné magát egyik szolgája által haza kísértetni, mivel már besetétetett; Caecilia hangosan felkaczag, minthogy feledni látszik a hölgy, mikép néki éj és nap, világosság, vagy sötétség különbséget nem tesz, s épen ezért a Cata-

combák sötét üregeiben ő, mint vezetőné szolgál, mellyek folyó-
sóit olly jól ismeri, mint Roma utcáit, hol minden órában biz-
tosan jár s kel. E kis mulatás után, ha belépünk a házba, meg-
tekintendők, mivel foglalkozik e napi események után az urnő,
mindent zavarban találunk. Lámpák- és fáklyákkal futkosnak a
szolgák, minden helyen kutatnak, keresnek valamit, mi elve-
szett; Euphrosina sürgeti, hogy eléreremtsék, míg végre minden
reményt veszthe, felhagynak a kereséssel. A szíves olvasó köny-
nyen eltalálja a keresett tárgyat. Syra, mint parancsolva volt,
megjelent, hogy sebe újra bekötessék, de a kendő, mellyel kar-
ja pólyázva volt, eltűnt. Ő csak annyit mondhatott, hogy levet-
te, és ismét felkötötte, de hihetőleg nem olly ügyesen, mint Eu-
phrosina; ő megmondá az okot is, mert hazudni nem akart. És
valóban ő mind ez ideig észre sem vette, hogy a kendő hiányzik.
A jószívű öreget igen bántotta, hogy a szegény rabnő illy nagy
kárt vallott, mert azon hiedelemben volt, mikép ezen, olly nagy
figyelemmel őrzött kendő árán ohajtotta volna szabadságát meg-
vásárlani. Syra is szomorú volt, de olly okoknál fogva, mellye-
ket a jó öreggel el nem hitethetett volna.

Euphrosina kikérdezett minden cselédet és többet közülök,
Syra legnagyobb boszuságára, ki is kutatott, azután a ház minden
részeit, hol Syra járt, kikerestette. Ki is hitte volna, hogy a házi
urnak egy előkelő vendége valamit elvigyen, legyen az értékes
vagy értéktelen? Az öreg nő tehát azon meggyőződésre jutott,
hogy a kendő elbűvöltetett, és nagy gyanuja volt, miként a fe-
kete rabnő Afra, kiről tudta, hogy Syrát ki nem állhatja, valami
boszorkányságot követett el, a szegény leány keserítésére. Mert
ő a szerezesen nőt valóságos Canidia-nak (hires bűvésznő Augu-
stus idejében, mint említve van Horácz költeményeiben) tartotta,
mivel ez, gyakorta éjjel magányosan ment ki a házból, azon
ürügy alatt, hogy hold tölténél szépítő szereikhez szükséges fü-
veket szedhessen, mintha ezeknek nem lett volna máskor is
ugyan azon tulajdonságuk. Euphrosina azt is gyanította, hogy
az illy éjjeli kijárása alatt mérget készít; azonban ő az időt föl-
dieivel, tartománya pogány vallásának gyalázatos tivornyáin töl-

tötte, vagy azokkali társalgásban, kik tőle, mint bűvésznőtől tanácsot kértek. Csak midőn már minden keresésnek vége lett, s Syra egyedül és nyugodtabban e napi eseményekről gondolkodott, akkor jutott eszébe, hogy Fulvius ugyan azon a helyen, mellyen ő állt, megállapodott, és onnét sebes léptekkel a kapun kirohant. Most már bizonyos volt abban, hogy ő a kendőt ott ejtette el, és hogy Fulviusnak kellett azt felvenni, mert, hogy hidegen elmehetett volna mellette, azt lehetetlennek tartotta; meg volt tehát győződve, hogy az jelenleg annak birtokában van. Miután e szerencsétlen esetnek lehető következéseiről egy ideig tündődött, a nélkül, hogy valami megnyugtató eredményre jutna, az egészet Istenre bízta, ő pedig aludni ment. A jó lelkiismeret, nyugalma kétség kívül édessé és erősítővé tette.

Fabiola elbucsuzván Agnestől szobájába visszavonult, és miután a két rabnő, s Euphrosina a szokott szolgálatokat körülötte elvégzék, barátságosabban bocsátá el őket, mint azelőtt. Ezek távozása után, a nyugágyra ült, hol őt először találtuk. Nagy bosszúságára ott találta a tört, mellyel Syrát megsebzé. Undorral tette azt egy szekrénybe, és illy fegyver kezében soha többé nem volt.

Kezébe vevé azon könyvet, mellyből utoljára olvasott, és azt, melly előbb érdeklé őt, most egészen viszásnak, s fonáknak találta. Letette, és a történetekről elmélkedett. Unokája Agnes jutott eszébe. Milly csodálatos gyermek ez! — olly távol minden önzéstől, olly tiszta, olly egyszerű, olly elmés, mi több olly böles! Feltette magában, hogy mindenben pártolója, és valódi testvére leend. Ő szinte úgy, mint atyja, észrevette, milly pillanatok vetett Fulvius Agnesre; ezek nem azon buja pillanatok voltak, millyeket ő is sokszor bosszúsággal kénytelenített elviselni, hanem gonosz, ártani vágyó pillanatok, mellyek Agnes ellen valami rossz, s veszélyes terv koholását gyanították, és feltette magában e tervet, bár minő legyen is az, meghiusítani; s így ő egészen más eredményre jött Fulvius iránt, mint atyja. Elhatározta magát, oda működni, hogy ez többé Agneshez ne közelithessen, legalább az ő házában ne, sőt szemrehányást

tett magának, hogy ő ez ifju leányt, olly csodálatos társaságba vezette bé, mint a melly atyja asztalánál gyakran gyülekezett, és fájt, önmagának megvallania, hogy ezt szándékos önzésből tette. — Körülbelül ugyan e pillanatban Fulvius, ki nyugtalanul hányta vetette magát ágyában, szinte elhatározta, hogy ő Fabius házát kerülni, meghívásait lehetőleg mellőzni fogja.

Fabiola tökéletesen kiismerte jellemét, átható szemeivel látta a tettetést, a gonoszságot, mellyet tekintete elárult, és akaratja ellen különbséget kelle tenni közte, és a nyílt, magas-érzelmű Sebestény között. Sebestény milly nemes! gondolá magában, mennyire különbözik azon ifjaktól, kik házunkba járnak! ajkain soha egy fonák szó ki nem lebben, fényes és kedélyes szemeiben soha sincs egy rossz pillanat; az asztalnál milly mértékletes, mint egy katonához illik, szerénysége egy hóshöz illő, ereje s hős tetteiről, miről mások olly sokat beszélnek, hallgat. Valóban, ha ő irányomban azon érzelmeket táplálná, mellyeket mások hazudnak“ Nem folytatá tovább, és szívébe egy mély komolyság látszék belopózni.

Később Syra szavai, és a mi reá következett, voltak elméledése tárgyai; a gondolat reá nézve kinzó volt, de nem menekülhetett tőle. Ugy érzé, hogy e jelen nap élteinek való percze. Büszkesége egy rabnő által megtöretett, kedélye szelidebb lett; de miért? ezt nem tudta. Ha e perczben szemei megnyílnak, ha képes volna ez anyagi világon túl látni, — szemlélhetné, mikép egy pirosló tömjénfelhő — az imádság, és az élet önkénytes feláldozása — háza egy szobájából, hol egy rabnő térdel, emelkedik ég felé; szemlélhetné, hogy e felhő Isten trónjának kristály zsámolyához ér, és mint termékenyítő harmat, az ő száraz szívére hull.

Ezt ugyan ő nem látta, de még is így történt. Kimerülve lepte őt meg az álom. Néki is nyugtalanító álmai voltak. Egy szép kertben látott egy helyet, olly kimondhatlan szelid, de még is élénk fénytől világítva, mint maga a déli nap, mig körülötte minden sötét volt. A gyepet ékes virágok fedték, egyik fáról a másakra füződtek a leggazdagabban virító növények, arany gyü-

mölesök fénylő sugarban függtek a fákon. Ennek, a legbájosabb gyönyörűséggel dús helynek közepén látta ülni a szegény vak leányt, kedélyes nyugodt arczával; mellette egyfelől állt Agnes, ártatlan édes pillanattal, másfelől Syra az ő nyugodt, s türelmes mosolyával, mindketten lehajoltak a vakhoz, és kedveskedtek neki. Fabiola egy ellenállhatlan vágyat érzett keblében, társaságukba juthatni, olly boldogságot látszának ezek ott élvezni, millyet ő soha sem látott, soha sem hallott, és úgy látszott, mintha amazok intenének, hogy siessen körükbe. Égő vágytól telve kettőzteté lépteit, midőn maga előtt egy tátongó setét mélységet pillant meg ijedve, mellynek fenekéről egy zuhanó folyam moraja hangzott fel. E viz folyvást nőtt, míg a mélység partjáig emelkedve, mélysége daczára tisztán, s kedvesen csillogva folydogált. Oh ha annyi bátorsága lenne, hogy a vízbe ugranék; ez az egyedüli lehetőség a mélység tulpartjára juthatni. Amazok szüntelen integetnek, és biztatják őt. De midőn e küzdésben kezeit törve a parton áll, a homályból Calpurniust látja elétünni egy setét kárpittal, mellyen mindenféle szörnyetegek ábrái csodálatosan egybeszövődtek, és a fekete szőnyeg tovább és tovább terjedt, míg az egész gyönyörű látványt előle eltakarta. Ő egészen vigasztalhatlan volt; akkor egy sugárzó nemtő, kinek vonásai, ámbár szellemiebbek, de mint képzelé, egészen hasonlítanak Sebestény arczához, kit némi távolságban szomorgó tekintettel állni vélt, mosolyogva közeledett, és aranyos bíbor szárnyaival Fabiola lázas arczát legyezte. Ezzel a látvány eltűnt, és ő csendes, s erősítő álomba szenderült.

IX.

Találkozások.

Roma halmai közt leginkább kitűnik a szemlélő előtt egész terjedelmében a Palatinus. Itt lakott Augustus; utána több császárak, kik később az ő egyszerű házát olly palotává (e hegytől neveztetett így) változtatták, melly az egész halmot elfoglalta.

Nero még ezzel sem elégedett meg, hanem e városrészt felgyújtatván, egész az Esquilin dombig terjeszté császári lakát; úgy, hogy a két domb közötti egész tért elfoglalná, mellyen most a Coliseum áll. Vespasian lerontatta Neronak ezen „aranyházát“ mellyből még jelenleg is gyönyörű és szép festvényekkel ékitett boltozatok állnak, s köveiből a most említett szinkört (Coliseum) építé, és egyéb épületeket emelt. Csakhamar ez idő után e palotái bejárás a *Via Sacra*, szent utról volt, Titus győzelmi kapujához közel. Az első csarnokon bemenve, egy nagy udvar volt, melly most is felismerhető. Ebből balra nagy négyszög tér nyílt, mellyet Domitian fákkal, csemetékkal, és virágokkal ékitett, s Adonisnak szentelt; ugyan e bal oldalon tovább nagszerű termeket építé Alexander Severus, anyjának Mammeának, kitől e termek nevöket vették. Ezekből a kilátás a Coelius domb azon sarkára nyílt, melly Constantin későbbi győzelmi ivére, és a *Meta Sudans* *) név alatt ismeretes ugrókutra néz.

Itt lakott Sebestény, mint a császári testőrsereg századosa. Nehány teremből álló szállása egyszerűen, katonához és keresztényhez illően van butorozva. Cselédsége: szabadon bocsátott rabszolgák, és egy tisztas agg nő, ki egykori dajkája volt, s őt, mint saját gyermekét szereti. Ezek mind keresztények, valamint századának minden vitézei: kik vagy megtértek, vagy már mint keresztények léptek századába, mert az ujonczozásnál Sebestény erre különös figyelmet fordított.

Az utóbbi fejezetben leirt események után néhány nappal később, egy ifju kíséretében, kit már szinte ismerünk, ment Sebestény estve az előcsarnok lépcsőin felfelé. Pongrácz bámulta, és szerette Sebestényt a vonzalom olly érzetével, millyet egy fiatal tiszt, valamelly öregebb hős iránti leereszkedő barátságáért őszinte szívében táplál; azonban az ifju nem a császár katonáját, hanem a hit bajnokát tisztelte az ifju századosban, kinek nagylelkűsége, nemes érzelme és hősiessége, bölcsesség és ité-

*) Izzadó oszlop. Ez egy téglából épült, s márvánnyal bevont gúla volt, (most is áll) a hegyéből kiszökellő viz, üvegboritékként folyt végig rajta egy víztartóba.

lőtehetséggel párosulva, a vele érintkezőkbe határtalan bizodalmat és szeretetet öntött. Sebestény is szerette Pongráczot, nem csak ritka buzgalma, ártatlan és egyenes lelkiségeért, hanem mivel ismérte azon veszélyeket, melyekbe ifju barátját korának heve dönthetné, s így szerette, hogy az ifju szorosabban csatlakozik hozzá. Ekkép remélé őt biztosan vezethetni, és sokban fékezhetni.

Midőn a császári lak azon osztályába értek, hol Sebestény százada örkdött, így szóla ez kísérlőjéhez; „mikor itt megyek, mindig bámulom az isteni gondviselés azon különös rendeletét, hogy a császári palotának csaknem kapuja mellett ép azon győzelmi iv áll, mely a kereszténységgel ellenséges nagy szervezetek elsejének megbukására emlékeztet, és az evangelium jövendölése beteljesülését: Jeruzsalemnek a romaiak általi lerombolását tanusítja. *) S erősen hiszem, mikép egy más diadal iv is fog itt emelkedni, mely szent hitünk második ellensége, a pogány romai birodalom feletti győzedelmét hirdetendi.“

„Hogyan? Te a kereszténység megalapítására e rettenetes birodalom bukását véled eszköznek?“

„Ments Isten! én a birodalom fentartásáért kész vagyok utolsó csepp véremet ontani, valamint az első is azért ontottam. És meglátod, ha ez ország megtérése bekövetkezik, az nem természetes, hanem olly valamelly isteni módon fog történni, miről mi legforróbb vágyainkban sem álmodtunk, s mindnyájan fel-fognak kiáltani: e változást a Mindenhatónak karja tette.“ **)

„Kétségekivül; de midőn te egy keresztény diadal ivet emlitesz, mégis valami emberi eszközt kell gondolnod; és ezt, hol véled létezni?“

„Megvallom, én a császárok egyik családjára gondolok, melyben a jobb érzelmek egy kis csiráját fejleni vélem; én Constantius Chlorusra czélzok.“

*) Titus diadal ive, a zsidók feletti győzelem emlékére építettett, és rajta a jeruzsalemi templomhan elfoglalt szent edények ábrái vannak.

**) Zsolt. 76, 11.

„Oh Sebestény, mit mondanának erre a mi legtanultabb, s legjobb férfaink! ők azt felelnék: hasonló remények tápláltattak Alexander, Gordianus és Aurelianus uralkodása alatt is, azonban mind meghiusultak. Mi oknál fogva várhatnánk most valami jobbat?”

„Igen jól tudom ezt kedves Pongráczom! és azon szomoru öntudat, melly bátorságunkat annyira lehangolja, s ez öntudatnak alapul szolgáló képzelet sokszor keserűen nyomta keblemet, mintha a bosszu örökös, a kegyelem olly rövid idejű volna, mint-ha a látogatás idejének megrövidítésére, a kegyelem órájának siettetésére a vértanuk pirosló vére, és a szüzek imádságai sikertelenek volnának.”

Ez alatt Sebestény lakába értek. A legnagyobb terem ki-világosítva, s egy összejövetelre látszék elkészítve lenni. Az ajtó átellenében egy a földig érő ablak nyílt az erkélyre, melly az épület ezen egész oldalán végig folyt. Az éj olly szép volt, hogy mindketten e teremén keresztül önkényt az erkélyre mentek. A látvány, mellyben itt részesültek, gyönyörű volt, felséges. A hold magasán állott, vagy inkább uszott az égen, mint az olaszthoni hold szokta — egy kerek, teljes golyó saját fényes légkörében fürödvén. Fénye a közellevő csillagokat elhomályosítá, mellyek annál sűrűbb és fénylőbb csoportozatokban látszának a kékellő ég távol sarkaiba vissza vonulni. Ez olly felséges estve volt, millyet sok évvel később Monica és Ágoston élvezett, midőn Ostiában egy ablaknál a mennyekről beszélgetének.

Alattok és körülöttök minden szép, és nagyszerű volt. Egyik oldalról egész nagyszerűségében emelkedett a Coliseum, vagy Flavian szinköre, onnét hangzott az ugrókut szende csörgedezése, mellynek vize ezüst oszlopként fénylett, mint egy tengerhullám, midőn a szikláról ágyába vissza sikamlík. Más oldalon egy magas épület tünt fel, Severus Septizoniuma, szemközt a Coelius dombon Caracalla pompás fürdői, mellyeknek márvány falain, s izmos oszlopain az őszi hold tükrözé magát. Azonban a földi nagyságnak e roppant emlékei nem igen foglalák le a két keresztény figyelmét. Gondolatokba merűlten Sebestény, jobbját,

ifju barátja nyakát ölelve vállaira tette, s hosszabb hallgatás után az előbbi beszéd fonalát felfogva, szelid hangon mondá: „idejöttünk alkalmával meg akartam neked mutatni azon helyet, mellyen itt alattunk, gondolatom szerint, a szóban levő diadalivnek állni kellend. *) De kinek jutna eszébe illy nyomorult földi tárgy, midőn ama fölséges boltozatot látja ott fenn, melly azért látszik olly fénnnyel tündöklenni, hogy minden szemet és szívet a magasba ragadjon.“

„Nincs különben Sebestény, és én gyakran gondoltam, hogy ha az égi boltozat alsó része, mellyet minden, még a legnyomorultabb, s bünösebb ember is nézhet, illy szép, illy felséges; vajon minő lehet a felső része, mellyre a véghetetlen Felség sze-
mei letekintnek! én úgy képzelem magamnak, mint valamely dúsan himzett fátyolt, mellyen az aranyszálak némi része átsilámlik, és ez az, mit mi láthatunk. Vajmi felséges lehet azon felső része, mellyen az angyalok és választottak átszellemült lábai lebegnek!“

„A gondolat, Pongrácz, szép, de való is. — Szinte illy ritkának, és könnyen áttörhetőnek látszik azon fátyol, melly minket küzdöket, a győzedelmes egyháztól elkülönít.“

„Engedj meg Sebestény,“ mondá az ifju ugyan azon tekintettel, mellyel néhány napok előtt anyja lelkesült arczára pillantott, „engedj meg, ha az alatt, mig te azon győzelemlapokról elmélkedsz, melly jövőben a kereszténység diadalát örökítendi, — én már készen, és nyitva látom azon ivezetet, mellyen mi, bármilly gyengék, az egyházat sebesen a dicsőség diadalához vezetni, magunknak az örök boldogság kapuját megnyitni fogjuk.“

„Valljon hol, kedves gyermekem?“

Pongrácz kezével balra mutatván, mondja: „ott nemes Sebestény: Flavian szinkörének minden egyes nyílt boltozatja a küzdőterre vezet, és e felett lebeg ama fátyol, mellyet említél,

*) Constantin diadalive csakugyan azon a helyen áll.

nem vastagabb azon vászonnál, mely a nézők napelleni védésére felhuzatik, — de mi az?“ —

„Az egy oroszlány orditása volt a Coelius hegy alatt,“ meglepetve monda Sebestény. „Bizonyosan ma vadállatokat hoztak a szinkör Vivarium-ába,*) mert tegnap még ott nem voltak.“

„Igen, figyelj csak!“ folytatá Pongrácz, a nélkül hogy a közbeszólásra figyelne. „Ez trombitaharsogás, mely minket szólít; ez azon zene, mely minket diadalra kísér.“

Egy ideig mindketten hallgattak. A csendet Pongrácz szakítá félbe, szólván: „ez emlékeztet engem bizonyos tárgyra, mely felől téged hű tanácsadóm kérdeni akarlak. A várt társaság fog-e már jönni?“

„Még nem; egyszerre úgy sem jönnek, addig menjünk hálszobámba, ott senki sem háborgat.“

Az erkélyen végig menve beléptek az utolsó szobába. Ez a domb sarkán, az ugrókut irányában volt, és csak a nyitott ablakon beömlő hold által világított. A százados az ablak mellé állt, míg Pongrácz a tábori ágyra ült le.

„Miféle fontos ügy az, kérdé mosolyogva a tisztt, melyben te az én bölcs tanácsomat kéred?“

„Oh, igazán véve csekélység,“ szemérmesen válaszolt az ifjú, „egy bátor, nagylelkű férfiúra nézve, mint te vagy; de olly tapasztalatlan gyenge fiúra, mint én, igen is fontos.“

„Hogy valami jó és erkölcsös, azt nem kétlem; hadd halljam, bennem bizhatsz.“

„Engedelmeddel Sebestény, — de azért ne tarts balgának,“ elpirulva folytatá Pongrácz, „tudod, nekem otthon igen sok drága ezüst-tárgyaim vagynak; a mi háztartásunknál ezek egészen feleslegesek; tudom, hogy jó édes anyám ezen régi drágaságokat, melyek elzárva hasztalan hevernek, könnyen nélkülözi. Senkim sincs, kire ezeket hagyhatnám. Én nemzetségem utolsó ivadéka vagyok. Illy esetben egy kereszténynek ki legyen örököse? Te azt nékem többször megmondád, hogy illy esetben az

*) Azon hely, hol a vadállatok tartattak a szinköri játékokra.

özvegyek, árvák, ügyefogyottak és szükölködők az örökösök. Miért váraoznának ezek örökségökre az én halálomig? És ha üldözés támad, még veszélyben is forognak, mert lefoglalhatják, vagy a fosztogató lictorok elorozzák, s így a törvényes örökösök kárt szenvednének.“

„Szép tervedet, félbeszakítás nélkül végig hallgattam,“ mondta Sebestény, „annak kifejezésében egész érdemedet meg akarám hagyni, de most mondd meg, miféle aggodalmad van még abban, mit tenni akarsz?“

„Igazat mondva — félttem, hogy koromra nevez talán elbizakodott, s illetlen tettetnek látszanék, olly valamit véghez vinni akarni, mit az emberek valami nagynak, s nemesszivűnek tartanak; mi még is magában, hidd el kedves Sebestény, egész csekélység, mert én e drágaságok nélkülözését épen nem érzem, előttem semmi becsök sincs. De a szegények hasznát veendik, főkép a bekövetkező nehéz időkben.“

„Lucina természetesen beleegyezett?“

„Légy nyugodt! az ő akaratja nélkül egy aranyporoskához sem nyulnék. De segítségedre szükségem van a következőkben: én el nem tűrhetném, ha megtudnák, hogy ollyasmit akartam tenni, mit illy gyermeki korban valami rendkívüli, s szokatlan dolognak tartanának. Te megértesz engem? én csak arra akartalak kérni, hogy rendelkezél, mikép a kiosztás valamely más háznál történjék, és csak az mondassék, hogy az ajándékok olly egyéntől jönnek, — igen is mond, — ollyantól, ki a hivek, főkép a szegények imádságára szorult, és megneveztetni nem akar.“

„Kivánságodat örömmel teljesitem, nemes gyermek! — Csitt! nem hallottad épen most Fabiola nevét? — másodszor is hallom, s olly melléknévvel, melly nem jót jelent.“

Pongrácz az ablakhoz lép. Két egyén beszéde hallatszott fel, egy férfiú- és egy nőé, kik alattok olly közel voltak a falhoz, hogy őket a párkányzattól nem lehet látni. Nehány percz mulva kiléptek a holdvilágra, melly az éjjel nappallá varázsolta.

„Ismerem a szerecsen nőt,” mondá Sebestény; „Fabiolának rabnője, Afra.”

„És a férfi,” tévé hozzá Pongrácz, „az én előbbi iskolatársam Corvinus.”

Kötelességöknek tarták, az árulás fonalát — mert illyesmi látszott történni, lehetőleg felfogni; azonban mivel a két egyén fel s alá járt, csak egyes szavakat foghattak fel. — Mi nem szorítkozva e töredékekre az egész párbeszédet elmondjuk. De előbb e két személyről néhány szót:

Afráról mostanig eleget tudunk. Corvinus fia Tertullusnak, ki előbb a praetorium elnöke volt. E hivatalban, mely a köztársaság ideje alatt nem létezett, és csak a császárok alatt vette kezdetét, öszpontosult az egész polgári és katonai hatalom, s sokszor ez teljesíté Romában a legfőbb törvényszék hivatalát, mellynek, a vérengző uralkodók akaratja szerinti végrehajtására erős, s eltompult idegek kívántattak. Naphosszat a birói székben ülni, körülvéve rettenetes kínzó eszközökkel, az ezekben szenvedő öregek, ifjak, asszonyok nyögését és sikoltásait érzéketlenül hallgatni, — egy felől a kínzó eszközön kifeszített, s halálos kinokban reszketőt nyugodtan, s hidegen vallasni, míg más felől a mondott ítélet következtében halálra vesszőztetni szemlélé a szerencsétlent; — illy látványok után nyugodtan aludni, ezek ismétlésére éjelen át új erőt szerzeni, nem minden törvénytudónak volt kedve és hajlama. Tertullus e hivatalra Siciliából hivatott Romába, nem mintha valami kegyetlen ember lett volna, hanem mivel olly hidegvérű volt, kiből semmi szánakozás, semmi részrehajlás nem volt. — Az ő birói széke volt Corvinus első iskolája; ez, még mint gyermek, atyja lábaihoz ülve, órákig nézte a legborzasztóbb kínzásokat, és bosszankodott, ha valaki szabadon bocsáttatott. Így nőtt fel, elfásulva, mint nyers, szilaj, vad suhancz; és mielőtt megemberkedett volna, felpuffadt rút arcza, zavaros szemei, mellyek egyike félig beragadva volt, mutatak elállatosodott vadságát. Minden izlés, minden ész nélkül a tanulásra, csupa baromi vadság és erő, az alacsony butaság meglehető mértékével, képezék főbb tulajdo-

nait. Szívében soha valamelly nemesebb érzet nem gerjedt, soha egy gonosz indulatot el nem fojtott. Ki őt megsérté, azt örökös harag s bosszuval üldözte. Kettőnek különösen engesztelhetlen bosszút esküdött: tanítójának, ki őt restsége miatt megfenyíté, és azon iskolatársának, ki durva megbántásáért neki áldást kívánt. Igazság vagy szeretet, jótétemény vagy megsértés, előtte egyaránt gyűlöletesek voltak.

Tertullus nem hagyhatott neki nagy gazdagságot, s neki kevés reménye volt azt szerezhetni. Midőn mégis egyedüli vágya ez volt; mert a gazdagság, mint eszköz kívánsága teljesítésére, egy volt előtte a legfőbb boldogsággal: tehát egy gazdag örökösnő, vagyis inkább annak kincse, volt legtermészetesebb célja törekvésének. Az előkelőbb társaságokból kizárta őt nyers, vad ostobasága, s így más, hozzá jobban illő eszközök-höz folyamodott, hogy nagyra-, vagy inkább kincsrevágó terveit létre hozza. Milly eszközök voltak ezek, a fekete rabnővel tartott beszéde legjobban megmutatja.

„Most már negyedszer vagyok ezen alkalmatlan órában itt a Meta Sudans-nál, hogy veled szólhassak. Mi hirt hoztál?”

„Semmit, — csak hogy urnóm holnapután Cajeta (a mai Gaeta) melletti villájába utazik, és természetesen én vele. Nekem pénz kell, hogy hasznodra tovább működhessen.”

„Még több kell? ugy is mind neked adtam, mit havak óta atyámtól kaptam.”

„Mit? tudod-e, ki, és mi Fabiola?”

„Bizonyosan, — ő a leggazdagabb menyasszony Romában!”

„A büszke és hideg Fabiolát nem olly könnyű megnyerni.”

„De te azt ígérted, hogy bájitalod által kezét, vagyis inkább vagyonát nékem megszerzed, vajon miibe kerülhetnek efféle dolgok?”

„Igen sokba. A legdrágább szerek szükségesek a keverékhez, és ezt mind jól meg kell fizetni. Ezen felül csak nem gondolhatod, hogy én illy órában, itt a sirboltokon illő jutalom nélkül keresgessem az egyszerűbb ugyan, de szinte olly szükséges

szereket? e fáradságomat mikép jutalmazod? én már megmondottam, hogy csak ez siettetné a sikert.“

„De hát mit tegyek? tudod, hogy én természetesen nem igen sima vagyok, s bennem hiányzanak ama tulajdonok, melyek által valaki szerelmét megnyerhetném, s azért folyamodtam a te bűvészi mesterségedhez.“

„Ugy fogadd tanácsomat. Ha tulajdonaid nincsenek Fabiola szívét megnyerhetni —“

„Fabiola pénzét gondolod te?“

„E kettő elválaszthatlan; — ne aggódj, egyet még is hozhatsz, mi ellenállhatlan.“

„És mi az?“

„Arany.“

„De hol vegyem? éppen ez az, mit keresek!“

A fekete rabnő gonosz nevetéssel mondja: „miért nem szerezhethnél te szinte ugy aranyat, mint Fulvius szerez?“

„Mikép jut hozzá?“

„Vér által.“

„Hogyan tudod te azt?“

„Megismerkedtem egy kísérőjével, — ennek bőre, ha nem is olly fekete mint az enyim, de szíve feketébb; — anyanyelve, és az enyim közt kevés a különbség, ugy annyira, hogy mi megértjük egymást. A méreg készítésről faggatott, s ki akar váltani, és feleségül venni, azután együtt hazájába mennénk; de én azt hiszem, hogy itt jobb szerencse vár reám. E mellett mindent kitudtam tőle, mit akartam.“

„És mi volt az?“

„A többi közt, hogy Fulvius egy nagy, Diocletian elleni összeesküvést fedezett fel, — és ezen öregnek rettenetes szeméből azt olvastam ki, hogy az összeesküvést először ő maga költötte. Azután Romába küldetett ajánló levelekkel, hogy itt is hasonló szolgálatokat tegyen.“

„De nekem nincs az összeesküvéseknek sem szervezése, sem felfedezésére elegendő képességem, talán inkább azoknak megbüntetésére.“

„Van mégis egy ut, melly igen könnyü.“

„Mikép?“

„Hazámban van egy neme a nagy madaraknak, mellyeket a legsebesebb paripán sem foghatni el, de mellyek, ha csendesen kutatsz utánok, leghamarább elárulják magokat, mert csak fejeiket dugják el.“

„És kit értesz e hasonlatosság alatt?“

„A keresztényeket. Nem sokára üldözésnek kellene támadni ellenök?“

„Igen, még pedig ez olly kemény leend, millyen még nem volt.“

„Ugy kövesd tanácsomat. Üldözésekben ki ne fáraszd magadat, hogy végre is csekély vadat ejts el; nyisd fel jól szemedet, és keress ki egy pár jó kövér áldozatot, ezek majd hamar rejtegetni fogják magokat, akkor ragadd meg őket, és lefoglalt vagyonuk jó részére tedd rá kezedet, és hozz egy nagy marok aranyat, hogy kettőhöz juthass.“

„Köszönöm, köszönöm! értelek. Te a keresztényeket nem szereted?“

„Ezeket szeretni? gyűlölöm az egész fajt. Még nevének is halálos ellenségei az én isteneim.“ Megvető ellenséges nevetéssel tévé hozzá: társnőim között is gyanítok egyet, oh, mennyire gyűlölöm őt!“

„Honnét gyanítod ezt?“

„Először is, ő az egész világért sem hazudnék, és ezen izetlen igazságossága minket gyakran a legborzasztóbb zavarba hoz.“

„Jól van, hát tovább?“

„Ő a pénzt, vagy ajándékokat semmire sem becsüli, s így oka, hogy mi sem kapunk semmit.“

„Még jobb!“

„És továbbá ő —“ az utolsó szót csendesen sugta Corvinus fülébe; ki erre válaszolá:

„Valóban szép! Ma földieid megérkező vándorseregének szemlélésére kimentem a kapuba; de ezeket te mind tulhaddod.“

„Igazán?” örömtelve kiált fel Afra; „valjon kik voltak?”
 „Afrikaiak” *) nevetve felelt Corvinus, — „oroszlányok, párduczok, leopardok.”

„Gaz ficzkó! így gúnyolsz ki engem?”

„No csak ne haragudj! ők tulajdonkép azért hozattak ide, hogy te gyűlölt keresztényeidtől megszabadulj. Most béküljünk ki, itt a pénz, de ez már utolsó legyen, és ha a bájital működni kezd, azonnal értesíts. A keresztények pénze felőli tanácsodat használni fogom, ez egészen kedvem szerint van.”

Ő a szent uton eltávozott, Afra pedig tetteté, mintha a Carinae, a Palatin és Coelius közötti uton akarna menni; azonban megfordulva utána néz, és mondja: „bolond, azt gondolod, hogy éretted egy olly személy ellen, mint Fabiola, valamit mernék!”

Ezt mondva, távolról követé őt, azonban, mint Sebestény meglepetve észrevenni hivé, a palota előcsarnokába tért be. Feltette magában Fabiolát figyelmeztetni, de ezt, csak annak visszatértekor teheté.

X.

Más találkozások.

Midőn a két ifju azon terembe visszament, melybe őket először láttuk lépni, a várt társaság már együtt volt. Az asztalra egy szerény est-ebéd tétetett, inkább ürügyül, ha talán valamely hivatlan vendég vetődne oda. A társaság számos, és igen kevert volt: papok, világiak, férfiak, s nők együtt. Összejövetelök czélja volt: tanácskozni a teendőkről bizonyos dologra nézve, mi nem rég a palotában történt. De mit előbb röviden el kell mondanunk.

A császárnak határtalan bizodalmát birván Sebestény egész befolyását arra fordította, hogy a keresztény hit a palotában terjedjen. És így korább, és később számosan történtek egyes

*) Így nevezettek az Afrikából hozott vadállatok, megkülönböztetésül a medvék és egyéb éjszaki vadaktól.

megtérések, de most rövid idő előtt egyszerre sok pogány lett keresztényné. Emegtérés története tüzetesen mondatik el e dícső vértanu életírásában. — Korábbi törvények erejénél fogva sok keresztények elfogattak, többen halálra is ítéltettek. Mark és Marcellian két testvér is így vádoltatott, és kivégeztetését várta. Rokonaik, kiknek megengedettett a látogatás, könyes szemmel kérték őket, mikép hittagadás által mentenék meg őket. S valóban ingadozni látszának, és gondolkozásra időt kértek. Ezt hallván Sebestény, sietett, hogy őket megmentse. Mindenkitől ismerve, s tekintélye nagyobb lévén, sem hogy őt valaki a bemenetben gátolná, mint egy világosság angyala lépett a sötét tömlöczbe. Ez, a hivatalnok, kire őrzésök bízott, házában, egy jól elzárt terem volt, ugyanis közönségesen az illy hivatalnokra hagyatott a foglyok elhelyezése. A két fogoly atyja Tranquillin 30 napi időt eszközlött ki, hogy fiainak állhatatosságát megingassa, s ezt könnyítendő Nikostratus, a hivatalnok, saját házába zárta őket. Sebestény tehát igen merész és veszedelmes lépést tőn. A két keresztényen kívül, e tömlöczben még más 16 pogány fogoly is volt, továbbá a két ifjunak hittagadásra kényszerítő, és siró szüléi, végre az őr Claudius és Nikostratus hivatalnok, Zoe nejével, kit a szánakozó ohajtás, ez ifjakat megmentve láthatni, vezetett oda. Valjon nem tarthatott-e tőle Sebestény, hogy illy sok közül, részint talán hivatalos kötelesség érzetből, részint megkegyelmezési reményből, vagy a kereszténység elleni gyűlöletből, valamellyik el ne árulja, ha ő magát nyiltan kereszténynek mutatja? vagy talán nem tudta, hogy illy elárulás életébe kerül?

Ő mindezt igen jól tudta; de keveset gondolt vele. Ha kető helyett, Istennek három áldozat mutattatik be, annál jobb; ő csak attól tartott, hogy egy sem fog maradni. A fogház egy setétes étterem volt, melly nappal keveset használtatott, s mint a Pantheon, tetején egy nagy nyíláson nyerte a világosságot; Sebestény, hogy mindnyájan lássák, azon közép kis helyre állt, melyet az épen beömlő napsugár megvilágított, míg a terem egyéb részét homály borítá. A századosnak arany, és drága kövekkel

rakott pánczéjáján megtört a fénysugár, s mozdulatánál csillámló szikrákat szórt a terem leghomályosabb zugába; míg fedetlen fejét nyugodtan és vidáman folyá körül, és nemes arcvonásait világosan tünteté elő, mellyek szigorú komolyságát a szeretetteljes aggodalom lágyítá, midőn a két ingadozó hitvallóra tekinté. Több percze vala szüksége, míg mély fájdalom kifejezésére szavakat talált, míg végre keserű panaszban önté ki azt, szólván:

„Szent, és tisztelendő testvérek! ti Krisztusért tanuságot tettetek, ti érette tömlőcöltetek, tagjaitokon a bilincsek helyei mutatják a fájdalmat, mellyet érette szenvedtetek, — lábaitokhoz kellene borulnom, könyörgésteért esdeklenem, imáitokba ajánlanom magamat, a helyett, hogy előttetek állva, titeket intselek, vagy épen dorgáljalak. Valjon igaz lehet-e az, mit hallottam? hogy ti, míg az angyalok koszorútokba az utolsó virágot fűzték, nekik szünetet parancsoltatok, mi több azon gondolatra vetemedtetek, nekik meghagyni, mikép az egész koszorút szerte bontván, virágait szélnek bocsássák? Hihetném-e, mikép lábaitokat a paradicsom küszöbére tévén, a visszalépésre gondoltatok, hogy ismét a számkivetés, és könyök völgyében vándoroljatok?”

A két ifju csüggesztett fővel, és sűrű könyhullatás között alázattal vallá be gyengeségét. Sebestény pedig folytatá:

„Ti egy illy szegény katonának, ki legkisebb szolgálja vagyok Krisztusnak, tekintetét nem tudjátok elviselni; mikép fogjátok az ur haragjának rettentő pillanatát kiállni, kit az emberek előtt megtagadni készültök, — ama borzasztó napon, midőn ő is meg fog tagadni titeket angyalai előtt? Ti holnap elébe léphetnétek, mint jó, és hű szolgák, — és ti, csak miután még pár évet gyalázattal fedve, az egyházból kikülönítve, elleneitől megvetve, és mi legrettenetesebb, egy féregtől, melly meg nem hal, a lelkiisméret mardosásától szüntelen kinoztatva, keresztül éltetek, — csak akkor akartok elébe lépni?” —

„Oh szűnj meg, ifju, bár ki légy! oh szűnj meg, kérlek!” felkiált Tranquillin, a két ifju atyja; — „ne szólj fiaimhoz oly

keményen; — őket csak az anyai könyek, és az én kérelmeim kezdték megindítani, korántsem a kínzások, melyeket hősileg eltűrtek. Szegény szülőiket miért döntenék bűba és nyomorba? parancsolja ezt az ő hitők, és te nevezhetnél-e illyesmit szentnek?“

„Légy nyugodt jó öreg“ a szeretet legédesebb hangján mondá Sebestény, „engedj elébb fiaiddal szólanom, ezek értenek engem, te még most nem érthetsz; de Isten kegyelmével te is nem sokára meg fogsz érteni. — Atyátoknak igaza van, midőn azt mondja, hogy ti, az ő és anyátok kedvéért ingadoztatok, valljon többre becsüljétek-e őket, mint azt, ki mondá: „Ki atyját és anyját inkább szereti mint engem, nem méltó hozzá.“ Ti öreg szülőiteknek meg nem szerezhettek az örök életet az által, hogy magatok elvesztitek azt. A hittagadás által akarjátok őket keresztényekké tenni? A kereszt harczosaivá akarjátok avatni, az által, hogy ti a szent zászlót elhagyjátok? Az által akarjátok megmutatni, hogy Krisztus tanítása drágább az életnél, mert az életet többre becsülitek? És ha számukra — nem a halandó test mulandó életét, hanem a halhatatlan lélek örök boldogságát megnyerni akarjátok, úgy siessetek — tegyétek Megváltótok lábaihoz a koronát, mellyet nyerendetek, és könyörögjétek szülőitek megmentéséért.“

„Elég, elég, Sebestény“ kiálta egyszerre a két testvér.

„Jójj Claudius,“ mondá az egyik, „tedd reám a bilincseket, melyeket rólam levettél.“

„Nikostratus“ tévé hozzá a másik, „add ki a parancsot, hogy az ítélet végrehajtassék.“

Azonban sem Claudius, sem Nikostratus nem mozdult.

„Légy boldog édes atyám; Isten véled drága jó anyám!“ kiáltának, szülőiket ölelvén.

„Nem,“ felelé az atya, „mi többé el nem válunk. Nikostratus, add tudtára Chromatiusnak, hogy én is keresztény vagyok, mint fiaim; velök akarok meghalni, egy olly hitért, melly gyermekeket illy hőökké változtat.“

„És én,” mondá az anya, „férjem, s gyermekeimtől el nem maradok.”

A látvány, melly most következett, leirhatatlan. Megindulva mindnyájan sirtak, még a többi foglyok is; Sebestény környezve látá magát olly férfiak és nők által, kik a kegyelemtől megindítva, s ennek hatalma által legyőzve valának. Azonban minden elvesz, ha csak egy közülök vissza marad. Ő látta a veszélyt, nem azt, melly őt, hanem melly az egyházat, és e lelkeket, mellyek a halál küszöbén álltak, — fenyegeti, ha a történet fölfedeztetik. Némelylek karjait ragadák meg, mások térdeit karolták át, és lábait csókolták; míg ő békeangyalként állt közöttök, mint az, ki Jerusalemben Pétert fogságában meglátogató. Csak kettő hallgatott. Nikostratus igen is megindulva, de megnyerve nem volt, szíve hevült, de meggyőződése ingatlan maradt. Zoe, az ő neje, esdeklő pillanattal, s kiterjesztett karokkal térdelt Sebestény előtt, de egy szót sem szólt.

„Jőjj Sebestény” mondá a Primiscrinus, ez volt neve Nikostratus hivatalának, „ideje, hogy távozz. Erős hitedet, s nagylelkűségedet, mellyet e jelen eseménynél tanusítál, és melly e fiatal embereket a halál elfogadására lelkesíti, — igen is bámulom, de egyéni érzelmeimet hivatalom háttérbe szorítja.”

„És te nem hiszesz, mint a többiek?”

„Nálam ez, nem olly könnyen megy, még eredményednél is győzőbb okokat kívánok.”

„Oh szólj hát te,” mondá Sebestény, „szólj te, hitteljes nő férjed szívéhez; mert nagyon kellene tévednem, ha ezek a te szemeid nem biztosítanának, hogy te hiszesz.”

Zoe kezeivel elfedé arcát, és könnyzárpor eredt szemeiből.

„A legérzékenyebben sebzéd meg őt Sebestény,” mondja férje, „nem tudod, hogy ő néma?”

„Bocsáss meg, nemes Nikostratus; azt nem tudtam, mert midőn őt utólszor Ázsiában láttam, akkor még tudott beszélni.”

„Hat éve,” reszkető hangon válaszolt a férj, „hogy az ő, előbb igen is pergő nyelve, néma, s az időtől egy szót sem ejtett.”

Sebestény egy perczig hallgatott, azután sebesen kinyújtá kezét — mint a keresztények szokták, midőn imádkoztak, — szemeit az égre emelve következő szavakat mondá:

„Oh Isten, a mi urunk Jézus Krisztusnak atyja! E munka kezdete a tied, annak vége is egyedül tied legyen. Mutasd meg hatalmatod, mert szükség van reá; használd az egyszer a leggyengébb, s legszegényebbeket kegyelmed eszközeül, engedd, hogy méltatlanságom öntudatában győzedelmes kereszted fegyverét úgy használhassam, hogy a setéség fejedelme megsemmisülve távozzék, és a te áldásod környezzen mindnyájunkat!”

— „Zoe tekints még egyszer reám!”

Mozdulatlan figyeltek mindnyájan, midőn egy rövid halk ima után Sebestény jobb kezével a nő szájára kereszt jelét illesztvén mondá: „Zoe, szólj: hiszesz-e?”

„Hiszek az Ur Jézus Krisztusban” tiszta erős hangon felele a nő, és Sebestény lábaihoz rogyott.

Nikostratus hangosan felkiáltott, s térdre borulva Sebestény jobbját könyeivel áztatta.

A diadal telljes volt. Mindnyájan meg valának nyerve, azonnal elővigyázatok tétettek, hogy a történet föl ne fedeztesék. A hivatalnok, ki felelőssége mellett, mint mondánk, tetésze szerint helyezé el a foglyokat, Tranquillint nejével együtt, mind saját lakába fogadá. Sebestény pedig sietett a kerület papját, sz. Polykarpot értesíteni. Rendkívüli egy eset volt, olly sok függött a titokbantartástól, a körülmények, s az idő olly veszélyes volt, a pogányoknak minden uj felingerlését szorgosan kelle kerülni, a tanítás siettetve éjjel nappal folytattott, és a megtértek rövid idő alatt megkereszteltettek.

Ezen uj keresztények egy további csoda által bátorítottak, s vigasztaltattak meg. Tranquillin, ki eddig köszvényben és fájdalmatokat szenvedett, a keresztség által egyszerre tökéletesen meggyógyult. Chromatius volt a város előljárója, kinek Nikostratus a foglyokról felelni tartozott, s így a történet előtte sokáig titokban nem maradhatott. A megtértek tudták, hogy életök veszélyben vagyon a történet fölfedezése által, de most

már a hit által erősítve, mindenre készen valának. Chromatius egyenes jellemű férfiú, s az üldözésre nem volt hajlandó. Résztétel hallgatta a történet följelentését, a mi pedig Tranquillin gyógyulásáról mondatott, nála igen nagy benyomást tett. Ő szinte azon nyavalyában szenvedett, és rettenetes kínjai voltak; „Ha igaz a mit mondotok, és ha a gyógyító erőt magamon tapasztalom,“ monda Chromatius, „ugy e hit erejének bizonyosan én sem akarok ellent állani.“

Sebestény hivatott. A keresztséget csupán gyógyerejének próbálásáért, s megelőző hit nélkül feladni, babonaság leendett. Azért Sebestény más módot választott, melyet később fogunk leírni; és Chromatius tökéletesen meggyógyult, s fiával Tiburtiussal együtt nem sokára megkereszteltetett.

Chromatius természetesen így hivatalát tovább nem folytathatván, letette. Utódjául a császár Tertullust, a praetorium praefectusát, a reményteljes Corvinus atyját nevezte.

Az olvasó észre veszi, hogy ezen események, melyeket sz. Sebestény életrajzából kölcsönzünk, valamivel azon idő előtt történtek, melyben elbeszélésünk kezdődött, mert már egy előbbi szakaszunkban Corvinus atyját, mint város praefectusát említünk.

Most térjünk vissza azon estélyhez, hol Sebestény és Pongrácz, nagy részben az imént nevezett személyeket a tiszt lakán együtt találják. Sokan közülök ben a palotában, mások közel hozzá laktak. Ezeken kívül jelen volt még Castulus, ki magas hivatalt viselt az udvarnál, és ennek neje Irene. Már többször értekeztek, mikép lehetne az új megtérteknek valamely tökéletesebb tanítást adni, valamint a közönség figyelmé elöl illy sok személyt elvonni; mert ezeknek megváltoztatott életmodja, és visszavonulása bizonyosan hámulatot ébreszt, és kérdésöködésekre fog alkalmat szolgáltatni. Sebestény a császártól engedelmet eszközölt ki Chromatius részére, hogy ez Campaniában egy mezei lakba visszavonulhasson. Azt határozták tehát, mikép egy része az új hiveknek szinte oda menne, mint egy család együtt élve, a hitbeni oktatást folytassa, és jámbor

gyakorlatokat tartson. Az év azon része volt, midőn közönségesen a mezei lakokba költöztek, maga a császár is a siciliai tengerpartokra készült, onnét déli Olaszországot beutazandó. A terv létesítésére igen alkalmas volt az idő. E megtérésre következő vasárnap, így mondja a történetíró, Nikostratus házában végzé a pápa az isteni szolgálatot, és a városbóli távozást javaslá.

A Sebesténynél tartatott gyülekezetben ennek valóítását részletesen tárgyalták. El vala határozva, hogy már a közelebbi napokban egyes csapatokban különféle utakon induljanak, némelyek az appiusi, mások a latiumi uton, ismét mások Tiburon keresztül, és egy hegyi uton Arpinum felé; azonban Capuától nem messze, mindnyájan a mezei lakban találkozzanak. Ezen utterv egyes részeinek meghatározása alatt, Torquatus, egyike a Sebestény látogatása következtében megtért előbbi foglyoknak, magát nyugtalanul, elbizakodottan, és türehtelenül viselte. Ő minden tervnél valami kifogást talált, a neki adott utasításokkal elégedetlen volt, s megvetőleg szólt a veszély előtti futásról, mint ő nevezé, dicsekedve állítván, hogy ő kész holnap a Forumra menni, valamelly oltárt lerombolni, vagy a bíró előtt magát kereszténynek bejelenteni. Minden módon igyekeztek őt megnyugtatni, és visszatartani, s legtanácsosabbnak látták, hogy ő is a többivel távozzék. De ő határozottan állítá, mikép a maga útján fog menni.

Még egy kérdés volt eldöntendő, t. i. ki legyen e kis telepítvény vezetője? E tárgy Sebestény, és a sz. áldozár Polykarp között egy szeretetteljes vetélkedést idézett elé: egyik úgy, mint a másik Romában akart maradni, hol a vértanuságra közelébbi kilátás kecsegtete. Azonban a pápától egy levél érkezett; „szeretett fia Polykarp áldozárnak, a sz. Pásztorról nevezett városrész papjának“ s ebben neki meghagyatik a megtérteket elkísérni, Sebestény pedig a hitvallók bátorítására, és a keresztények védelmére Romában maradni rendeltetik. Erre természetesen azonnal megnyugodott az áldozár, és a gyülekezet egy hálaimával befejeztetett.

Sebestény buesut vőn barátjaitól, es Pongráczot haza akará kísérni. Midőn a szobát elhagyák azt mondja az utóbbi: „ez a Torquatus nékem nem tetszik, még bajt fog szerezni.“

„Ha igazat kell mondanom,“ felele a vitéz, „én is azt kívánám, hogy ne volna ilyen, azonban nem kell felednünk, hogy ő uj megtért, és idővel, az Isten kegyelmével változhatik.“

A mint a palota legelső udvarába értek, egy bábeli zavar üt meg füleiket, rekedt hangok, vad röhögés, és közben éles sikoltás hallatott, mind ez a mellék udvarból jött, melyben a mauritaniai ijászok laktak. Középen egy tűz lángolt, mert a füst, és szikrák az udvart kerítő oszlopcsarnokon felül szál-longtak.

Sebestény az udvarban őrt álló katonához lépve, kérdi: „barátom mi történik itt a szomszédban?“

„A fekete rabnő, kit az ijászok vezére el akar venni, ha magát megváltja, és ki az ő papnőjök, valamelly éjjeli vallásos szertartásra jött hozzájok. Ezt a borzasztó lármát csak akkor hallani, ha ő itt van.“

„Ugyan ugy-e?“ mondá Pongrácz, „talán megtudnád mondani, miféle vallásuk van ezen afrikaiaknak?“

„Azt nem tudom,“ felele a katona, „ha csak az ugy nevezett keresztényekhez nem tartoznak.“

„Miért gyanitod azt?“

„Ugy hallottam, hogy a keresztények éjjel összejönnek, gyalázatos énekeket dalolnak, mindenféle bünt követnek el, és egy e végett meggyilkolt gyermek husát főzik, és eszik, *) ilylyesminek kell itt is történni.“

„Jó éjszakát bajtárs!“ monda Sebestény, és midőn az előcsarnokból kiléptek, szóla Pongráczhoz: „Valjon nem szembetünő-e, hogy mi minden erőködésünk daczára, mi kik tudjuk, hogy csak az egy élő Istent imádjuk lélekben, és igazságban, — mi kik tudjuk, milly szorgosan kell a bűnnek minden szennyétől őrizkednünk, — mi, kik inkább meghalunk, mint egy

*) A keresztény isteni tiszteletről ily elferditések terjesztettek a nép között.

tisztátalan szót szóljunk, — még is mind e mellett háromszáz évek után is a nép által a legiszonyatosb habonáság követőivel cseréltetünk fel, s a mi isteni tiszteletünk a bálványok tiszteletével párhuzamba tétetik? Meddig, oh Uram meddig? —

„Addig“ monda Pongrácz a csarnok lépcsőin megállva és az épen letűnő holdat nézve, „addig, míg mi e bádgyadt világosságban vándorlunk, és míg az igazság napja ez országra felderül az ő egész szépségében és fényében! — Mond meg nekem Sebestény, hol látod te a napot legszebben feljönni?“

„A legszebb napköltét, melyet valaha láttam,“ felele a vitéz, mintha gunyolni akarná e furesza kérdést, „a latial hegy ormán láttam, (Monte Cavo, Albano-nál) Jupiter temploma mellett. A nap a hegyen túl jött fel, és ennek nagy árnyéka, gúla alakban terült el a térség és tenger fölött; és a mint a nap főlebb emelkedék, úgy fogyott az árnyék, perczenkint ujjabb tárgyakat érintte a világosság, először a vizen levő hajók, és ladikok, azután a kikötő habzó hullámaival, lassankint egy fejér épület a másik után fényle az uj sugárookban, míg végre a méltóságteljes Roma magas épületeit eléré a nap. Valóban egy felséges pillanat volt, melyet az alatt levők nem láthatának, nem képzelhetének.“

„Igen helyes“ mondá Pongrácz: „épen így fog történni, midőn e homályba burkolt ország felett azon még dicsőbb nap fog felvirradni. Milly felséges látvány leend, midőn az árnyékok lassankint eltűnnek, és szent hitünk elrejtett szépségei perczenkint előtérbe jönnek, miglen az egész császári város, mint egy szent előképe Isten városának egészen tündökleni fog. Valjon kik ezt megérik, fogják-e látni, s méltányolni tudni? vagy pedig csak a körülöttök levő kis körben nézni, s a hirtelen világosság ellen szemeiket kezökkel fedni? — nem tudom, Sebestény, de azt hiszem, mikép te, és én, egy olly pontról fogjuk e nagyszerű látványt nézni, honnét egyedül lehet azt volta-kép méltányolni, — egy hegyről, melly magasabb mint a Jupiter, mint az Albano, mint az Olymp hegye, — azon szent

hegyről, mellyen a bárány áll, kinek lábai alatt az élet forrásai csergedeznek.**)

Némán folytaták a fényesen világított utcákon utjokat.**)
Midőn Lucina házához értek, s egymásnak szeretetteljesen jó éjt kívántak, némi vonakodás után Pongrácz így szólott:

„Ma estve ollyasmit mondál Sebestény, miről bővebb felvilágosítást óhajtanék.“

„Miről?“

„Midőn arról vetélkedtél Polykarpussal, hogy ki menjen Campaniába, és ki maradjon itt Romában, azt ígérted, hogy ha te itt maradsz, nem fogod magad hasztalan veszélyeknek kitenni, s egész elővigyázattal leendesz. De azt is hozzá titted, hogy néked még egy más czélod is van, melly téged visszatart; mit ha elértél, nehezedre esnék azon óhajtasodnak, mellyel Krisztusért meghalni kész vagy, ellentállni.“

„És miért kívánnád Pongrácz, olly nagyon, e balga gondolatokat tudni?“

„Mert én, megvallom, valóban kíváncsi vagyok tudni, mi lehet eléggé magasztos benned azon óhajtást fékezni, mellyet te, mint tudom, egy keresztény legfőbb céljának tartasz.“

„Sajnálom kedves gyermek, hogy azt neked most meg nem mondhatom. Hanem majd egyszer megfogod tudni.“

„Ígéred ezt nekem?“

„Bizonyosan. Isten veled!“

XI.

A szerző az olvasóhoz.

Mi a szüenidőt akarjuk használni, mellyet Roma élvez, midőn lakóit a közel hegyekbe, vagy a genuai tengerpartokra küldi, hogy szárazon és vizen új erőt gyűjtsenek. Mi ez alatt

*) Vidi supra montem Agnum stantem, de sub ejus pede fons vivus emanat. Offic. S. Clementis.

**) Ammianus Marcellinus említi, miszerint a császárság utolsó éveiben az utcák világítva voltak. Et haec confidenter agebat (Gallus), ubi pernoctantium luminum claritudo dierum solet imitari fulgorem. l. 14. c. 1.

olvasónknak olyasmit kívánunk előadni, mi részint a már mondottakra világot derít, részint a következőkre elkészítésül szolgál.

Az ős egyháztörténet azon összeszorított alakja, mellyben azt közönségesen ismerni tanuljuk, és azon időszámítás nélküli rend, mellyben a szentek életét közönségesen olvassuk, első keresztény őseink állapotáról könnyen bal fogalmat eredményeznek; még pedig kétféleképen.

Ugyanis azt gondolhatnánk, hogy az egyház három első századja alatt folytonos kemény üldözés alatt nyögött, hogy a hivek félelem és rettegés között végzék isteni tiszteletüket a Katakombákban, hol majd nem egész éltöket is tölték, a hit csak tengődött, alig levén alkalmá külsőkép terjeszkedni, belsőkép magát rendezni, még kevésbbé valami fényt kifejteni; szóval, hogy ez, egyedül a küzdés és szorongatás ideje volt, a békesség és vigasztalás legkisebb sugára nélkül. — Másrészt azt lehetne gondolni, hogy a három első század, a tiz üldözés által meghatározott ugyanannyi időszakokra oszlott, mellyek majd rövidebb, majd hosszabb ideig tartottak, merőben elvágván egymástól olly időszakok által, midőn tökéletes béke állott be.

Mind a két fogalom hibás; mi ezen eseménydús időszak különféle körülményei között a keresztény egyház valódi állapotját akarjuk megismertetni.

Az egyház ellen kitört üldözés egészen soha sem szűnt meg Constantin idejeig, midőn végre a béke kezdődött. Ha valamelly császár üldözési parancsot egyszer kibocsátott, az ritkán vonatott vissza, és ha annak szigorú alkalmazása néha lágyulni, vagy épen megszűnni látszék is, a mint t. i. egy szelidebb uralkodó lépett a trónra, de még sem volt az soha tökéletes holt betű, hanem a tartományok, és városok vérengző, s kegyetlen főnökei kezében egy veszedelmes fegyver maradt. Azért látunk ama új császári parancsok által rendelt általános nagy üldözések közbe eső éveiben is sok vértanukat, kik a nép dühének, vagy egyes hivatalnokok keresztények elleni gyűlö-

letének köszönik koronáikat. Azért olvassuk, hogy a birodalom egyes részeiben keserű üldözés dühöngött, míg más tartományokban tökéletes béke volt.

Az ős egyháznak valódi állását a polgári társaság irányában inkább felvilágosítja az üldözés külön szakainak néhány példája, mint a puszta leírás.

A tudós olvasó e kitérést átugorhatja, vagy kénytelen leend ismétléseket hallani.

Trajanus császár koránt sem volt kegyetlen, sőt egészen vére igazságos, és szelid. És ámbár ő a keresztények ellen semmi új parancsot nem bocsátott ki az üldözésre, országlása alatt még is sok nagy nevű vértanuk dícsőiték az Urat, ezek között sz. Ignác antiochiai püspök Romában, sz. Simeon Jerusalemben. Midőn ifjabb Plinius Bithynia kormányzója kérdést tőn a császárnál, mit kellessék tennie a keresztényekkel, kik elébe vitetnek; a császár olly rendszabályt adott, melly igazság érzetéről gyenge fogalmat tanusít: hogy t. i. a keresztényeket nem kell felkutatni, de a kik bevádoltatnak, büntetessenek meg. — Hadrian, ki üldöző parancsot nem adott ki, hasonló kérdésére az afrikai proconsul Serenius Granianusnak hasonlóan felelt. Még is alatta, sőt az ő parancsára sokan elvérzettek, így Tibur, vagy Tivoliban a rettenthetlen Symphorosa hét fiaival. A katakombákban talált egy szép felírás említi Mariust, egy ifjú tisztet, ki szinte e császár alatt ontá Krisztusért vérét. *) Sz. Justin vértanu, a kereszténység nagy védője írja, mikép megtérését e császár alatt szenvedő vértanuk állhatatosságának köszöni.

Hasonlóan Septimius Severus alatt sok keresztények kínzásokat, és halált szenvedtek, mielőtt üldöző parancsát kihirdettette; így a híres vértanuk Scillitánál Afrikában, így Perpetua és Felicitas társaikkal. Ez utóbbi vértanúságának története magában foglalja az előtte nevezett husz éves nemes nőnek naplóját, mellyet ő halála előtti napig vezetett; a legmeghatóbb s legszebb emlék ez, melly ez ős egyházból fenmaradt.

*) Roma subterranea I. 3. c. 22.

Ezen történeti adatokból következik: mikép időnkint az egész birodalomban dühöngött egy működőbb, keményebb, s általánosabb üldözés; midőn ismét volt idő, hogy részenkint egyes helyeken megszűnt, néha egészen félbeszakadott. Illy esetnek köszönhetjük, hogy sok érdekes tudósítások megmaradtak, mellyek a mi tárgyunkra vonatkoznak. Így midőn Severus üldözése más tájakon megszűnt, Scapula afrikai proconsul az ő tartományában borzasztó kegyetlenséggel folytatta. A többi között Adrumetumi Mavilust arra ítélte, hogy a vad állatok által szaggattassék szerte, — a midőn súlyosan megbetegedett. Tertullian a legrégibb latin keresztény író, egy kérést intézett hozzá, mellyben őt figyelmezteti, hogy a látogatáson okuljon, és bánja meg vétkeit. Emlékezteti őt azon csapásokra, mellyek a világ különböző részeiben a kegyetlen birákat érték. És e szent emberek szeretete, engesztelődése olly nagy volt, hogy ők, mint Tertullian írja, ellenségeik fölgyógyulásáért szüntelen imádkoztak. Továbbá mondja Tertullian a proconsulnak, mikép ő kegyetlenség nélkül is teljesitheti hivatalát, ha úgy teend, mint más hivatalnokok. Cincius Severus p. o. maga sugá a vádlotaknak, mit feleljenek, hogy szabadon bocsáttassanak; Vespronius Candidus csak azért bocsátott szabadon egy keresztényt, nehogy elítéltetése zavarokat okozzon; Asper látván egy keresztényt, már a csekélyebb kínzások alkalmazásánál ingadozni, nem engedé azt tovább kínoztatni, és sajnálkozását jelenté, hogy illy eset került elébe; Pudens, midőn egy vádiratot fölolvastott, azt nyilvánítá, hogy kezdetén egy a bevett szokás elleni hiba van, minthogy gyalázó, s erre azt összetépte.

Láttuk tehát, mennyire függött a császári üldöző parancsok foganatosítása a birák jellemétől és nézeteitől; és szent Ágoston azt mondja, hogy némelly kormányzók azzal dicsekedtek, mikép pallosaikat, a nélkül hogy vérrel bemocsokolták volna, (incruentos enses) hozták vissza a tartományokból.

Ezekből világos, mikép időnkint Galliában, vagy Afrikában, vagy Ázsiában egy heves üldözés dühönghetett, míg az egyház legnagyobb része békét élvezett. Egyébiránt Roma volt

azon hely, hol az ellenségeskedés leggyakrabban kitört, úgy annyira, hogy a három első században, mint bizonyos előjoga volt főpásztorának, a hitért, mellyet tartott, vérével tauuságot tenni. Pápának választatni annyi volt, mint a vértanuságra mozdíttatni elő.

Egy illy hosszabb időszakban, mellyben az egyház békét élvezett, magát szabadabban kifejthette, esik a mi elbeszélésünk. Valerianusnak 268-ik évben történt halála idejétől semmi új üldözés nem volt, ámbár ezen időköz is némelly nemességtanuság által lett nevezetessé. Illy időszakban a keresztények hitöket teljesen, mi több, fénnel gyakorolhatták. A város kerületekre vagy plebániákra volt osztva, mindeniknek meg volt az ő plebánia temploma, mellyben áldozárok, diaconusok és alsóbb rendű papok szolgáltak. A szegényeket segítették, a betegeket látogatták, a kezdőket tanították, a szentségeket kiszolgáltatták, minden nap isteni tisztelet tartatott, a bünbánókra vonatkozó canonok, az egyház papjai által léptettek foganatba, különféle czélokra adakozások történtek, mellyek az egyházi jótékonság, s vendégszeretetre vonatkoztak. Cornelius pápasága alatt 250-ik évben, Romában 64 áldozár, 154 alsóbb rendű pap volt, és ezek, valamint 1500 szegény a hivek alamizsnájából éltek. Euseb. hist. eccl. 6, 43. Mint sz. Optatus állítja, az áldozárok száma mindig az egyházkerületi hivek számához volt arányozva.

Ámbár a vértanuk sirjai a katakombákban béke idejében a tisztelet tárgyai maradtak, ámbár e menhelyei az üldözötteknek, rendben és állandó karban tartattak, azért még is nem ezek voltak az isteni tisztelet rendes helyei. A templomok, mellyeket említünk, gyakran, nyilvános, tágas, sőt fényes épületek voltak, a pogányok bejártak az Isten ígéje hallgatására, a szertartás azon részeire, mellyekre a kezdők bebocsáttattak. Azonban a templomok közönségesen magánházakban voltak; hihetőleg azon nagy termek, (triclinia) mellyek az előkelő házaknál nem hiányoztak, alkalmaztattak e czélra; így tudjuk, hogy sok romai keresztény templomok eredetileg illyek voltak. — Tertullian a keresztények temető helyeiről olly néven, és módon

emlékezik, miből az tűnik ki, hogy ezek nem föld alatt voltak, ő ugyan is azokat cséplőszérűhöz hasonlítja, melyek minden esetre szabad ég alatt álltak.

Egy régi romai szokás eloszlatja azon aggodalmat, mely talán támadhatnék, hogy t. i. nem igen lehetett nagyobb számmal e helyeken megjelenni, a fölfedeztetés, s az ebből eredő üldözés veszélye nélkül. Ugyan is szokása volt a gazdagoknak minden reggel elfogadást tartani, melyen a tőlök függő védenczek, barátjaik küldöttei, rabok, és szabadosak, megjelentek; ezek némellyike lebocsáttatott a belső udvarba, hol az urral találkozni lehet, mások pedig csak pusztán jelenték magokat, és elbocsáttattak, így a házi szolgálók, kereskedők, és más illyesek mellett a fő kapun, vagy a hátulsó ajtón százankint ki és be járhatának mások is, minden gyanu gerjesztése nélkül.

A régi keresztények társas életében van még egy tünevény, melyet alig hihetnénk, ha a leghitelesebb vértanuk életiratai, s az egyház története nem bizonyítanák, — t. i. a hit eltitkolása. — Kétséget sem szenved, mikép a legfőbb körökben, a legmagasabb hivatalokban, maga a császár személye körül, voltak keresztények, a nélkül, hogy legbensőbb pogány barátjaik tudnák. Voltak esetek, melyekben még a legközelebbi rokonok közt is titok maradt illyesmi. Természetesen semmi hazugság, semmi tettetés, semmi ollyas, mi a keresztény erkölcsösség, és igazsággal ellenkeznék, e titok megőrzésére nem fordított, azonban a tökéletes igazságossággal egyeztethető elővigyázattal a sokaság szemei előtt a kereszténység titkolatott. *)

A milly szükségesnek látszott ezen elővigyázat az üldözés

*) Legnehezebb volt, midőn egy nő hitét férje előtt titkolni akarta, a mi Tertulian szerint, nem valami szokatlan volt, mert arról szólván, hogy egy nő maga házánál az oltáriszentséget magához vette, mi az üldözés idejében szokás volt, azt mondja: ne tudja férjed, hogy te minden étkek előtt titkosan mit részesz magadhoz, és ha talán a kenyérről valamit megtudna, ne engedd, hogy megtudhassa, miként neveztetik. Ad uxorem l. 2, c. 5. Ellenben más helyen, egy keresztény férj és nőről szól, kik egymásnak nyújták az élet kenyerét. De monogamia c. 11.

kikerülésére, szinte olly rossz következtést szült az ezt használólóra. A pogány világ, — a hatalom, befolyás, a birodalom világa, — a világ, melly törvényeit saját izlése szerint alkotta, és alkalmazta, — a világ, melly e földi életet szerette, a hitet gyűlölte, egy titokteljes szervezet által érzé magát körülvéve, megtelve, áthatva; egy szervezet által, melly szélesen kiterjedett, — senki sem láthatta mikép, — melly befolyást gyakorolt — senki sem tudta mi által. — A családok álmétkodtak, midőn látták, hogy egy fiu, vagy egy leány ez uj törvényhez csatlakozott, kiről nem is gyaníták, hogy ezzel csak érintkezésbe is jönné, s mellyet az ő tüzes képzelődésökben, elterjedt előítéletek szerint ostoba, alacsony, s társaság ellenesnek tartának. Azért volt a kereszténység elleni gyűlölet szinte ugy politikai, mint vallási; a szervezet hazafiutlannak tekintetett; s azt gyaníták, hogy annak érdeke a birodalom kiterjedése, és boldogságával elmentében áll, és a keresztények egy láthatlan lelki hatalomnak engedelmeskednek. Ez okból ugy kiáltattak ki, mint „irreligiosi in Caesares“, méltánytalanok a császárok iránt, — s ez elég volt. Azért közönségesen a biztosság és béke, a nép hangulatától függött; ha egy demagog vagy dühöncz föltüzélé a népet, hasztalan volt a keresztények minden esdeklése, sem az ellenök fölhozott vádak hamissága, sem az ő békes életök, sem a polgarisodott világ szabályai nem menthették az üldözési rendszabályok ellen, mellyek mindig életbe léptethettek.

E kitérés után fogjuk föl ismét elbeszélésünk fonalát.

XII.

A farkas és a róka.

Az afrikai rabnő figyelmeztetése Corvinus szennyos lelkületében nem maradt hatás nélkül. A kereszténység elleni gyűlölete e rabnőnek onnét eredt, mert előbbeni urnőinek egyike keresztény lett, s minden rahait szabadon bocsátá; Afrát pedig, (vagy Jubalát, mert ez volt valóságos neve) egy más urnak

adta, minthogy nem látá czélirányosnak egy ily veszedelmes jellemű személyt szabadon bocsátani.

Corvinus a fürdőben, és más nyilvános mulató helyeken Fulviust gyakran látta, külső föltünését, ruháját, mulatságait bámulta és irigylette, azonban tehetetlen, vad, ezivódó lényénél fogva, soha sem bírandott annyi bátorsággal, hogy őt megszólítsa, ha csak most föl nem fedezi, mikép az, ha finomabb is, de szinte olyan tökéletes gazember, mint ő maga. Fulvius elme, és testi hajlékonyságában látá ő, saját durva lényének kedvező kiegészítését; másrészt szinte e magasb tulajdonok, mint ő gondolá, az ő baromi ereje, és érzéketlen vakmerőségében kedves bajtársat üdvözlendnek. Így az idegen ifju hatalmában volt, miután az ismert uton jellemét kiismerte volna; elhatározá tehát barátságot kötni egy olyan emberrel, ki másként veszedelmes vetélytársá válhatott volna.

Az utoljára leírt esemény után mint egy tíz napra Corvinus bebarangolá Pompejus kertjeit. Ezek a színház egész körét elfoglalák; a mostani piazza Farnese közelében. Carinus uralkodása alatt, az épületnek úgy nevezett scena részét a tűz emészté meg, de Diocletian azt gazdagon helyre állíttatá. E kerteket a gyönyörű platanus sorok, melyek kellemes árnyékos sorokat képezének, különböztették meg a többiektől, — ezen felül sok vadállatok faragott képei, ugró kutak, s mesterséges víz-vezetékek ékesíték. Sétálás közben Corvinus észreveszi Fulviust, és egyenest hozzá megy.

„Mit akarsz?“ kérdé az idegen, egy bámuló és megvető tekintetet vetve Corvinus hanyag, s szegényes öltönyére.

„Veled szólni, mi reád, valamint reám nézve is hasznos lehet.“

„Az utolsóról nem kételkedem; de mit mondhatsz te nékem, mi reám nézve hasznos lehet?“

„Fulvius, én az az ember vagyok, ki úgy beszél, mint érez, én nem tartok igényt miveltségedre, s fényüzésedre, de mi ketten egy mesterséget üzünk, és azért egyforma érzelmeink vagynak.“

Fulvius elbámult, és elvörösödött; azután megvető tekintettel mondá: „mit gondolsz te, ember?”

„Ha kezedfejét” felele Corvinus, „azért mutatod, hogy gyönyörű gyűrűidet gyenge ujjaidon nékem mutogasd, úgy ez szép tőled. Ellenben ha talán vele fenyegetni akarsz, úgy csak rejtse azt ismét togád ránczaiba. Ez sokkal csinosabb lesz.”

„Végezd röviden, ember. Még egyszer kérdelek, mit gondolsz?”

„Én csak azt gondolom Fulvius,” füleibe sugva, „hogy te kém, és feladó vagy.”

Fulvius megrettent, de csak hamar magához térve, mondá: „mi joggal mondhatasz illy gyalázatos vádat ellenem?”

„Te fedeztél fel,” mondá Corvinus, e szavat különös nyomatékkal ejtve, „te fedeztél fel keleten egy összeesküvést, és Diocletian —”

Fulvius int neki, hogy hallgasson, és kérdé: „mi a neved, s ki vagy?”

„Én Corvinus vagyok, Tertullusnak, a város praefectusának fia.”

Ez mindent fölvilágosítani látszék, és Fulvius lehangolt szóval mondá: „ne szólj itt semmit; ismerőseket látok jönni. Holnap álöltönyben napkeletkor a patriciusi uton Novatus földőinek csarnokában találkozunk. Ott majd többet szólhatunk e tárgyról.”

Corvinus haza ment, diplomatiái ügyességének sikerével tökéletesen megelégedve, s atyja szolgáltnak egyikétől a szokottnál még rosszabb ruhát kért, és a következő nap első szürkületénél már a kitűzött helyen volt. Sokáig kelle várnia, és már majd türelmét veszté, midőn új barátját megpillantá.

Fulvius olly felső öltönybe burkolva jelent meg, melly egész arczát szinte elfedé. „Jó reggelt bajtárs,” így köszönté Corvinust, talán régen vársz, e reggeli fris levegőn, pedig nem is igen vastagon öltözködtél.”

„Megvallom” felele Corvinus, nagyon meguntam volna ma-

gamat, ha én az alatt, hogy itt vagyok, a látott dolgokon rendkívül jól nem mulattam; és nem bámultam volna.“

„Mi lehet az?“

„Már igen korán, s úgy tartom már az én idejövetelem előtt jóval — mindenfelől a legnyomorultabb egyének legritkább példányai, a millyeket csak képzelni lehet, — vakok, bénák, nyomorultak, öregek, minden képzelhető elferdített rut alakok, mind a hátulsó ajtón ama házba mentek, é keskeny utcán. Az előkapun is több személy ment be, de azok egészen más osztályhoz tartoztak.“

„Ki lakik ott? Nagy régi háznak látszik, kissé már dűledező állapotban.“

„Egy igen gazdag, és mint mondják igen fősvény patriciusé, — nézd! ott jön ismét nehány.“

E perczen egy igen gyenge, az évek alatt meggömbült ősz férfit vezet egy fiatal vak leányka, ki véle barátságosan, s édesen csevegett.

„Mindjárt ott vagyunk, csak pár lépés még, azután leülhetsz, s kipihenheted magad.“

„Köszönöm édes gyermekem.“ felele a szegény öreg, „milly jó vagy, hogy illy korán eljöttél hozzám.“

„Tudtam, hogy segítségre szükséged van, és mivel a háznál én vagyok a legfölslegesebb, s ezt gondolva mentem, hogy vezesselek.“

„Mindig hallottam, hogy a vakok önzők, és az megfogható is volna, hanem te Caccilia csakugyan kivétel vagy.“

„Épen nem, ez az én szokásom, önzőnek lenni.“

„Miként érted te azt?“

„Csak így, először is én a te szemeidet használom, másodszor azon örömöm van, hogy téged vezethetlek. — „Én szeme valék a vaknak,“ ez vagy te, — és „lába a sántának“ *) ez vagyok én.“

E szavaknál az ajtóhoz értek.

*) Jóh. 29, 15.

„Az a leány vak,“ monda Fulvius Corvinusnak, „nem látod, milly egyenesen jár, se jobbra, se balra nem tekint?“

„Látom,“ felele a másik. „De ez talán még sem azon hely, melyről beszéltek, hogy a koldusok összejönnek, és a vakok látnak, a bénák járnak, s mindnyájan együtt lakomáznak? úgy hiszem, ezek egészen elütnek, az ariciani hidnál kiáltozóktól. *) Egészen tisztán, illendően, mi több, vigan ballagnak, és még csak egy sem szolított meg alamiznáért.“

„Az egész igen különös; e titkot érdekes volna tudni. Könnyen még föl is használhatnánk. Az öreg Patricius, mint mondod; gazdag?“

„Kimondhatlan gazdag.“

„Miképen lehetne bejutni?“

„Én már tudom. Czipőimet lehuzom, egyik lábamra sántítok, mint egy béma, most-e csoda emberek legelső csoportjához csatlolom magam, velök bemegyek, és azt teszem, a mit ők.“

„Az nehezen fog menni; hidd el, ezek e háznál mind ismerősek.“

„Bizonyosan nem; mert többen kérdezték tőlem, hogy ez-e Agnes hölgy háza?“

„Kinek a háza?“ összeborzadva kérde Fulvius.

„Mi lelt, hogy olly különösen veted rám szemedet?“ monda Corvinus, „a ház szülőié; de Agnes már ismeretesebb, mint ezek, mert ő fiatal örökösnő, majd olly gazdag, mint unoka vére Fabiola.“

Fulvius egy perczig gondolkodott. Erős gyanu támadt elméjében, melly azonban sokkal csalfább, és érdekesebb volt, sem hogy durva társával közölni akarná. Azért is ezt monda Corvinusnak:

„Ha biztos vagy benne, hogy ezek a koldusok ben a házban nem ismeretesek, úgy kísértsd meg tervedet. Én a hölgyet már egyszer láttam, s így az első ajtónál teszek próbát. Így két utunk van, célunk elérésére.“

*) A hely ki vala kiáltva Romában mint lármázó s tolakodó koldusok tanyája.

„Tudod Fulvius, mit gondolok én?”

„Bizonyosan valami szépet.”

„Én azt gondolom, hogy midőn mi ketten valami vállalat-ra egyesülünk, nekünk mindig két utunk van a célhoz.”

„Valjon melyek azok?”

„A róka és a farkas utja, midőn ezek valamely nyájra tör-ni esküsznek össze.”

Fulvius egy hideg pillanatot vetett Corvinusra, melyet az egy rút bandzsalitással viszonzott. Ezután elválva, ki ki a maga útján távozott.

XIII.

Jótekonyság.

Mi Agnes házába sem a farkassal, sem a rókával menni nem akarnánk, helyezzük azért magunkat lélekben azonnal annak belsejébe.

Agnes szülei egy régi előkelő törzsből származtak; családok nem most a későbbi időkben tért a kereszténységre, hanem már több nemzedéken vallotta a szent hitet. Mint a pogány családokban feltartatott azon ősök emléke, kik vagy diadalt ünnepeltek, vagy magas hivatalokat viseltek; — szinte így fentartatott a keresztény házakban jámbor tisztelettel, szeretetteljes büszkeséggel azon családtagok emléke, kik az utolsó száz ötven, vagy több évek alatt a vértanúság pálma ágát elnyerték, vagy magas egyházi méltóságot viseltek. Így nemesedett meg e család, és egy szakadatlan vérpatak, Krisztusért ontva, folyt a törzsök hajlongó ágai mellett; de a törzsök maga soha sem taroltatott le, és sok dühöngő viharokat túlélt. Ez felötlőnek látszatott; azonban ha meggondoljuk; hány katona egy sebet sem kapott, ámbár sok csatákban volt jelen, — vagy mikép némely családok minden veszteség nélkül éltek keresztül a döghalál idejét, — így nem csodálkozhatunk, ha a Gondviselés, mely egyháza felett virasztott, benne a régi családok által a Tralatio (hagyomány) hosszú szakadatlan lánczát fentartotta, úgy hogy

a hivek mondhatták: Ha a seregek ura nékiünk e keveset meg nem tartotta volna, Sodomához és Gomorához lettünk volna hasonlók. (Isai. 1, 9.)

Minden reménye és dicsősége a családnak egyetlen sarjadedékában, kinek nevét már ismerjük, Agnesben összpontosult, mint e régi ház egyetlen gyermekében. Szülői akkor nyerék őt, midőn már idő szerint a család fentartására a remény tűnni kezd. Kisded korában olly valami gyengéd érzelmet, olly tanulékony s értelmes elmét, olly egyszerű, és ártatlan lelket tanusított, hogy ő a szeretet és csodálat tárgya volt az egész házban, szülőitől az utolsó rabszolgáig, s mint ilyen növekedett föl. Istenfélő természetét semmi sem vala képes beszennyezni, vagy megrontani, hanem szép egyensúlyban fejlődtek ki kitünő tulajdonai, s azon ifju korban, mellyben mi Agnest ismerni kezdetünk, a kellem és bölcsesség gyönyörű egységében tüntek föl. Szülőinek jámbor érzelmeiben osztozva, a világgal olly keveset gondolt, mint ezek. A háznak csak egy kis részében laktak, melly csinosan, de nem fénnel vala butorozva, elrendezése egészen megfelelt szükségeiknek. Itt fogadták ismerőseiket, kikkel baráti viszonyban maradtak, s minthogy ünnepi lakomákat nem adtak, sem azokra nem jártak, ezek száma csekély volt. Ollykor Fabiola látogatá meg a házat, ámbár Agnes örömeztőbb látta Fabiolát saját házában; ez többször ismétlé, mennyire örvend azon napnak, midőn ifju barátnéja egy hozzá illő házasságba lépve, az egész házat föleleveníteni, és megnyitni fogja. Mert a Voconian törvény daczára, melly a nőket kizárja az örökülhetési jogból,*) melly ugyan már elidősült volt, Agnes az ősi birtokon kívül más rokonai után nevezetes javakat öröklött.

A ház pogány látogatói, az egyszerű butort és életmódot természetesen fösvényiségnek tulajdoniták, és számígtaták milly roppant összegre emelhatték e szük marku szülék, magzatjok vagyonát. Ők azt hitték, hogy tul az erős deszka falon, melly a

*) Ne quis haeredem virginem, neque mulierem faceret. Cicero in Verrem 1.

második udvart elválasztá, már semmi sincs, s a ház lakatlan. — Azonban másként állt a dolog. A ház belső része, mely egy tágas udvarból, egy kertből, egy belesarkalló ebédlőből, (triclinium) állt, magáhan foglalt egy templomot; a ház felső része, melybe onnét vala a bejárás, a jótekonyság cselekedeteinek vala szánva, melyet az egyház tevékenysége lényeges részének tekintett. Ez Reparatus diaconus, és exorcistája Secundus felügyelete, és vezetése alatt volt, kikre a betegek ápolása, a szegények és jövevények ellátása, hivatalosan bízva volt a pápától a környéken, minthogy öt évek előtt Cajus pápa e czélból a várost hét részre osztá, és a romai egyház hét diaconusai gondviselésére bízta.

Különös szobák voltak az idegenek számára, kik más egyháztól nyert ajánló levéllel jöttek Romába; ezek étellel is ott láttattak el. Felül egy ispotály osztályban az ágyban fekvők, elaggottak, és betegek ápolattak a diaconissák által, kiket más hivek is segítettek e szolgálatban, így akarván a keresztény szeretet cselekedeteiben részt venni, ott volt a vak leánynak is lakása, ámbár mint láttuk a házban enni nem akart. A Tablinum vagy levéltár, mely a romai házaknál közönségesen a két udvart összekötő folyosó közepén szokott lenni, írószobául szolgált, hol ez intézet ügyei rendeztettek, itt őriztettek a vértanuk életirásai, melyek e városrész jegyzőjétől irattak. I-ő sz. Clemens pápa hét illy jegyzőt rendelt a város hét részeibe.

A család lakából egy ajtó nyílt e jótéví-intézetbe. Agnes gyermekségétől megszokta azt napközben többször bejárni, s ott órákat tölteni; mint a világosság anygala vigasza és öröme volt ő a betegeknek és szenvedőknek, kiknél megjelent. E házat méltán lehetne a környék szegény- s betegápolás házának, — vagy jótekonyság, és vendégszeretet menhelyének nevezni. E czélból nyitva volt a Posticum, vagy hátulsó ajtó, mely egy szoros, és népetlen utcára nyílt. A ház illy rendezésénél nem igen kellett a tulajdonosnak fejét törni, hogy pénzét mire költse.

Hallottuk, hogy Pongrácz megkérte Sebestényt, mikép

ezüst, és drágaszereinek a szegények közötti kiosztását magára vállalná, a nélkül, hogy az ajándékozó megneveztetnék. Ezt Sebestény nem feledé, és mint legezélszerűbbet, Agnes házát tűzre ki e célra. Az általunk leírt reggelen kellett a kiosztásnak történni; melyre más városrészek is elküldék szegényeiket, diaconjaik kíséretében. Ez alatt Sebestény, Pongrácz, és más több előkelő személyek a főajtónál mentek a házba, hogy a kiosztásnál jelen legyenek. Ezek közül látott Corvinus néhányat bemenni.

XIV.

A végsők érintik egymást.

A szegényeknek éppen egy új csoportja érkezett, és Corvinus hozzá csatlakozék, és szerény tartásuk kivételével, mindenben nagy ügyességgel utánzá őket. Elég közel tolakodott, hogy hallható: mikép a belépéskor mindenki azt mondá „Deo gratias. Istennek hála.“ Ez nem egyedül keresztény, hanem katolikus jelmondat volt; mint sz. Ágoston írja, e szó használata miatt az eretnekek gúnyolták a katolikusokat, állitván, mikép az nem üdvözet, hanem inkább felelet lenne; azonban a katolikusok e jámbor szokás által szentesített mondatot megtartották, s Olaszthonban még most is, hasonló alkalommal hallhatni ezt.

Corvinus a titokteljes szót kimondva, akadály nélkül belép. A többi után menve, s azoknak mozdulatait, s tartását majmolva, a ház második udvarába jutott, mely már telve volt szegényekkel, és különféle nyomorodottakkal. A férfiak egy oldalon, más részen pedig a nők állottak. Az udvar végén az oszlopcsarnok alatt ezüst eszközökkel megrakott asztalok voltak, egy pedig drága ékszerekkel rakva. Két aranyműves méregeté, és becsülé szorgalmatosan a drágaságokat; mellettök volt az arany, mellyen mind e kincseket megvenni akarák, és melly arany az itt jelenlevő szegények között vala szétosztandó.

Corvinus telhetetlen szemeivel mindezt elnyelni ohajtá. Ő mind szerette volna, és kísértve érzé magát oda ugrani, s a drágaságokba markolva vele elszaladni. De azonnal átlátá, hogy ez bolondság volna: s azért elhatározá magát, bevárni, míg részét megkapja, és addig Fulvius számára mindent figyelemmel kísérni. Ezalatt észrevé, hogy helyzete aggasztó kezd lenni. A szegények egymás közt bizalommal társalogva, fel s alá jártak; ő hozzá senki sem szólt. Nem sokára lát néhány fiatal embert igen barátságosan, de igen elfoglalva jární körül: ezek bizonyosan valamelly hivatalt viseltek. Ezek azon ruhát viselék, mellyet ő dalmatica név alatt ismert, — úgy neveztetett t. i. dalmat eredetétől; — azaz: a tunicán felül, toga helyett, egy másik szűkebb, testhez álló rövid, bő, de nem igen hosszú ujjakkal ellátott tunicát viseltek. Ez a diaconusoknak olly öltönye volt, mellyet nem csak az egyházban ünnepélyes foglalatosságai alkalmával, hanem hivataluk másik részének teljesítésénél is, t. i. a betegek, és szegények ápolásánál is viselének.

E fiatal hivatalnokok rendbe állíták az ő embereiket; mindenki ismerte azokat, kik az ő városrészéhez tartoztak, s ezeket a csarnok bizonyos helyére vezette. Mivel pedig Corvinust senki magáénak el nem ismerte, ő végre egyedül maradt az udvar közepén. Még olly tompa lélek is, mint az övé, kénytelen volt azon rendkívüli helyzetet fölismerni, mellybe ő magát besodor-ta. Most itt áll ő, fia a város praefectusának, kinek kötelessége a házi jogok megsértőit büntetni, — mint vakmerő betörő egy előkelő ház legbensőbb részébe; csalással jutott ide, koldusként öltözve: ezekhez csatolá magát, mi bizonyosan gonosz, vagy legalább törvényellenes czélt árul el. Az ajtó felé nézett, és meg akart ugrani; de ott az öreg Diogenest látja két markos fiával, kik e vakmerőségen fölháborodva, komoly, setét tekintettel, s ajkaikba harapva nyilváníták bosszonkodásukat. Láttá, mikép az ifju diaconusok róla beszélnek, és néha reá pillantanak; úgy tetszett neki, mintha még a vakok is mind reá meresztenék szemeiket, és a bénák készen tartva mankóikat, mint hadi bárdot emelnék feje fölé. Még csak egy vigasztalása volt; hogy t. i. senki

sem ismeri, s így remélé valami mentség által e kelepceéből szabadulását.

Végre Reparatus hozzá megy, és tisztelességgel megszólítja: „Barátom, hihetőleg te egyikéhez sem tartozol azon városrészeknek, melyek ma ide hivattak. Hol laksz te?”

„Az Alta Semita részben.“ *)

E felelet a polgári, és nem az egyházi felosztását tudatá a városnak, s e közben folytatá Reparatus: „Az Alta Semita az én körömbé tartozik, s én nem emlékezem, hogy valaha láttalak volna.“

E szavak alatt bámulva látja, hogy az idegen elhalaványodik, reszket, és a lerogyáshoz közeledik, míg szemeit azon ajtóra irányozza, mely az udvarból Agnes szülőinek lakásába nyílik. Reparatus is oda tekint, és éppen Pongráczot látja belépni, ki Secundust valamiért hevesen kérdi. Corvinus végreménye is eltűnt. Azon perczben előtte állt az ifju, és kéré Reparatust, vonulna vissza. Ugy álltak most egymás ellenében, mint utolsó alkalomkor, midőn együtt voltak, azon különbséggel mégis, hogy most Corvinus nem látta magát környezve egy csoport vásott gyermektől, kik ujjongva nyilváníták tetszésökét, hanem olly emberek sokaságától, kik ellenfelét barátságosabb pillanattal tisztelék. Meglepte Corvinust az is, hogy előbbi iskolatársa, néhány hét alatt mennyire kifejlett, s milly férfias tartást sajátított magának. Ő borzasztó szemrehányást, és talán fenytést várt, mint hasonló körülményekben ő teendette volna; milly nagy lön bámulása, midőn Pongrácz a legszelidebb hangon megszólítja:

„Corvinus, valóban szegény, és béna lettél? vagy talán atyád házáat elhagytad?”

„Annyira még nem jutottam,“ felele a vakmerő, ki e szelid megszólítás által felbátorodott, „ámbar te ennek bizonyosan szivedből örülnél.“

„Hidd el, semmi esetre, — én nem haragszom reád; azért ha segedelemre van szükséged, szólj, — s ámbar nincs rendén,

*) Ez a Quirinal felső része, mely a nomentani kapuhoz, Porta Pia, vezet.

hogy te itt vagy, mégis veled egy másik szobába menve, ott valamit adhatok titokban.“

„Ugy hát megmondom az igazat; én ide puszta tréfából jöttem: és most örülnék, ha te engem e helyről békével kisetgitenél.“

„Corvinus,“ némi szigorúsággal mondá az ifju, „ezt igen rosszul tetted. Mit mondana atyád, ha én e fiatal embereknek, kik azonnal engedelmeskednek, parancsolnám; hogy téged, így, a mint vagy, — mezitláb, mint egy rabszolga öltözve, magadat nyomorultnak tettetve, — a Forumra, az ő ítélőszéke elébe vezessenek, és nyilvánosan egy bünről vádoljanak, mellyet minden romai aljasnak tartandna, — hogy te erőszakkal egy Patricius háza belsejébe tolakodtál.“

„Az istenekre kérlek, jó Pongrácz, ne büntess oly borzasztóan!“

„Tudod Corvinus, hogy saját atyád kénytelen volna Junius Brutusként ellened föllépni, vagy hivatalát veszteni.“

„Kérlek mindenre, mi előtted kedves, mi előtted szent, ne becstelenits meg engem, és az enyimeket oly gyalázatosan. Atyám, és az ő háza, nem én, semmisíttetnék meg örökre; kész vagyok tőled térden kérni bocsánatot az előbbi megbántásokért, csak most szánj meg.“

„Csitt, csitt Corvinus; már megmondottam, hogy az rég felejtve van. De most hallgass meg.“

„A vakokon kívül, körülöttünk mindnyájan tanui gonosz tetednek; százszorosan be tudnám azt bizonyítani. Azért, ha te valaha e társaságról valakinek szólsz, vagy épen ezért valakinek alkalmatlankodnál, úgy még tőlünk függ, téged atyád bírói széke elébe vinni. Érted-e Corvinus?“

„Igenis, bizonyosan,“ siró hangon felelé a fogoly. „Soha éltemben sem fogok egy halandónak arról szólani, hogy én e rettenetes helyen voltam. Erre esküszöm a —“

„Pszt, pszt! itt semmi eskü sem szükséges. Fogd karomat, és jöjj vélem,“ azután a többiekhez fordulva, mondá: „én ismerem ez embert, ő tévedésből jött ide.“

A nézők, kik könnyörgő pillanatait, és szavait e gazficzkónak, segedelemérti kérésnek vették, hangosan mondák: „Pongrácz, csak még sem fogod őt éhen, s alamizsna nélkül elbocsátani?”

„Azt bizzátok rám,” volt a felelet. Ama férfiak, kik a kapus szolgálatját átvették, Pongrácznak utat nyitának; ez pedig a még mindig sántító Corvinust egész az utczára kivezette, s e szavakkal bocsátá el: „Corvinus, most leszámoltunk, de emlékezz ígéretedre.”

Fulvius, mint láttuk, a fő ajtónál kísérté meg szerencsáját. Római szokás szerint nyitva találta azt, s nem is gyaníthatá senki, hogy egy idegen illy órában bejöhetne. Kapus helyett az ajtónál egyszerű 12—13 éves leánykát talált falusi öltözetben. Senkit mást közelében nem látott, s így a kedvező alkalmat jelen lenni hitte, mellyben erős gyanuját, tökéletes bizonyossággá emelheti. — Kérdé tehát a kis kapusnőt: „hogy hívnak, s ki vagy te?”

„Én Emerentiana vagyok,” felelt a leány, „Agnes hölgy szopótestvére.”

„Keresztény vagy te?” kérdé erősen.

A szegény parasztleány nagy szemeket meresztve, mondá: „nem uram:” és nyíltszívűsége, és tudatlansága annyira szembeötlő volt, hogy Fulvius tökéletesen meggyőződött tévedéséről. Azonban a dolog valódi állása ez: Emerentiana, leánya egy pórónőnek, ki Agnes szoptatós dajkája volt. A szegény asszony rövid idő előtt elholt, és az elárvult leányt Agnes elhozatta, hogy a szükségeseiben taníttassa, és megkereszteltessék. Csak egy, vagy két nap előtt jött a házhoz, és a kereszténységről valóban semmit sem tudott.

Fulvius zavartan állt, és nem tudta, mit kezdjen. Ő e magányban szinte olly kellemetlenül érzé magát, mint Corvinus a szegények seregében. Már vissza akart térni: de így minden reménye füstbe megy; — majd ismét beljebb akar menni: de aggódik, hogy majd kellemetlenségekbe keveredik. E határozó perczben könnyű léptekkel az udvaron keresztül jönni látja —

a ház fiatal urnőjét, kinek arcza öröm-, és vigságtól sugárzott, mint csupa tavasz, és napsugár. A mint a hölgy őt megpillantja, azonnal megáll, mintha jövelele okát kérdeni akarná, — és ő a leghizelgőbb mosolygással, s legudvariasabb tartással közeledik hozzá, és szólítja:

„Én sokkal korábban jövök, mint a rendes látogatók jönnek, és félek, hogy mint tolakodó fogok feltűnni, nemes Agnes; de nyughatatlan valék, magamat mint alázatos védenczét nemes házatoknak bemutatni.“

„A mi házunknak,“ felele mosolyogva Agnes, „nincsenek védenczei, ezeket nem is keressük; mert befolyás- és hatalomra semmi igényt sem tartunk.“

„Bocsáss meg, a ház, melly illy uralom alatt van, birja a legnagyobb befolyást, s legerősebb hatalmat, — azon befolyást, azon hatalmat, melly minden erőtetés nélkül uralkodik a szíveken, mint engedelmes alattvalókon.“

Agnesnek eszébe sem jutott, hogy a szavak ő reá vonatkoznak, s azért mesterkéletlen egyszerűséggel felel: „Oh mily igazak szavaid! valóban e háznak ura, mindazon szívek uralkodója, kik benne laknak.“

„De én azt értem,“ közbe szól Fulvius, „azon szelid és kegyes hatalmat, mellyet egy ígész szépség gyakorolhat azokon, kik őt közlrol láthatják.“

Agnes elragadtatva látszék, szemei előtt egy egészen más kép lebeg, mint e nyomorult hizelgő, és egy mély benső pillanattal az égre, felkiált: „Igenis, kinek szépségét a nap, és hold az ég boltozatján bámulva csodálják, annak szentelem szolgálatomat, és szeretetemet.“*)

Fulvius megzavarodott. A tulszellemült pillanat, az elragadt arc, a bájoló hang zenéje, mellyel e szavakat mondá, ezeknek titokteljes értelme, ez egész esemény sajátsága, őt a földhez szegzé, s ajkait lezárá. Ezalatt csakhamar összeszedé ma-

*) Cujus pulchritudinem sol et luna mirantur, ipsi soli servo fidem. Sz. Agnes officiumában.

gát, s nehogy e legkedvezőbb alkalmat elmulasztssa, mellyben Agnes iránti hajlamát, (szerelemnek nem mondhatni) nyilvánítsa, egész elbizakodottsággal mondá: „Én te rólad szólok, és kérlek, hogy az én legegzenesebb bámulatom, és határtalan szeretetem kifejezését fogadd el,“ s e szavaknál térdét meghajtva, Agnes kezét igyekvék megfogni; de a szüz borzadva lép vissza, és elfordítja lángoló arcát.

Fulvius ismét hirtelen felugrott; mert látá Sebestényt komoly pillanattal feléje jönni, ki Agnest jött hívni a reá várakozó szegényekhez.

„Sebestény,“ mondá Agnes, midőn ez oda lépett, „ne bosszongdj: ez az ember hihetőleg egy nemszándéklott véletlen által jött ide, és bizonyosan békével fog eltávozni.“ — Ezzel Agnes eltűnt.

Sebestény a tolaakodót, ki magát amannak komoly tekintete előtt szinte olvadni gondolta, — nyugodt, de erős hangon így szólítja: „Fulvius, mit akarsz itt? — mi hozott ide?“

„Én azt gondolom,“ felelé emez, magát bátoritva, „mivel e ház urnőjét ugyanott, hol te, az ő nemes barátja asztalánál, már láttam, tehát ugyanazon joggal, mint más készséges véden czek, tehetem én is tiszteletemet.“

„De mégis csak nem illy illetlen órában, mint ez?“

„Azon óra, melly egy ifju tiszthez nem illetlen,“ válaszolá vakmerően Fulvius, „bizonyosan másokhoz sem illetlen.“

Sebesténynek minden erejét össze kelle szedni, hogy indulatját fékezze; midőn ekkép felelt: „Fulvius, ne beszélj olly meg gondolatlanul, — fontold meg, hogy két személy ugyanazon egy házhoz egészen különböző viszonyban állhat. De még a leg régibb ismeretség, nem pedig egy ebédnél egyszeri találkozás, sem mentheti a föllépés azon vakmerőségét, mellyet te néhány pillanat előtt e ház ifju urnője ellen elkövettél.“

„Oh te igen is szerelemféltő vagy vitéz százados!“ válaszolá Fulvius a neki saját legélesebb gúnynyal. Hir szerint te vagy a kegyelt, vagy már bevallott kérője Fabiolának. Ő most távol van mezei lakában, te kétségkívül az egyik, vagy másik

leggazdagabb örökösök vagyonát akarod magadnak biztosítani. Valóban nagy előny, ha az ember, ivén két nyíllal czéloz.“

E durva, és keserű gúny legérzékenyebben sebzé a nemes tisztet, és indulatja bizonyosan elragadja, ha már rég a keresztény szelidséghez nem szokott volna.

„Te reád úgy, mint reám, Fulvius nem tanácsos, hogy itt tovább időzz. A nemes hölgy, kit megsértettél, udvariasan elutasított, s ez nem volt elég; nékem tehát kevésbbé gyengéden kell parancsát teljesítenem.“ Ekkor erős karjával megragadja a hivatlan vendég vállát, és az ajtóhoz viszi. Midőn kitolja, még mindig erősen tartva, azt mondja neki: „Most menj békével Fulvius, és gondold meg, hogy te ma méltatlan viseleted által az állam törvényét megsértetted. Én kimélni akarlak; de vigyázz magadra, azért csak javadat akarván, mondom néked: tudom, miért vagy Romában; a ma reggeli vakmerőséged nekem zálogul szolgáljon, hogy magadra vigyázni fogsz, most még egyszer menj békével!“

De alig ereszté el, midőn magát hátulról valaki által, kit ő nem látott, de ki óriási erővel birt, megfogatni érzé. Eurotas, ki előtt Fulvius semmit titkolni nem mert, és kinek a Corvinussal szándékolt összejövetelt elmondá, követé őt, és szemmel tartá. A fekete rabnőtől hallott ez már elébb sokat e bűvésznő kegyencze vad, s durva jelleméről, azért tartott valami eselvetéstől. És midőn az ajtónál ama színleges küzdést látta, lopva Sebestény háta mögé csuszott, kit ő, barátja új szövetségesének tartott, és kit most egy medve dühével rohant meg. Azonban nem valami közönséges ellennel volt dolga: hasztalan igyekvék a vitézt földre teríteni, ámbár Fulvius segíté; és midőn a sikeről kétségbe esett, övéből egy kis, de halálos fegyvert, egy kitűnő syriai tört vont elé, és Sebestény nyakába irányzá, midőn ezt kezéből hirtelen kicsavarva érzé, magát pedig kétszer vagy háromszor mint valami vas-kar által fölemelve, az utcza közepére dobva tapasztalá.

„Tartok, hogy a szegény ficzkóval keményen bántál Quadratus,“ monda Sebestény Centuriójának; mert ez volt, egy óriás

erejű férfi, ki épen akkor jött, hogy Agnes házában a keresztények gyülekezetén megjelenjék.

„Megérdemlette álnokságáért,“ felele, midőn a házba visszamentek.

A két idegen leverten távozott meggyaláztatása helyéről; a sarokra érve látták Corvinust, ki már nem sántított, hanem a mint csak tudott, sebesen szaladt. Későbbi összejövetelöknél e reggel eseményeiről soha sem beszéltek; mindenki tudta czinkosa szégyenét, gyaláztatját, és meggyőződtek, hogy van Romában egy nyáj, melyet a róka és farkas hasztalan rohannak meg.

XV.

Az alamizsna-osztás.

Midőn e két zavaró esemény után a csend helyre állt, a napi rend háborítatlanul folytatott. Az egyház részéről történt nagyobb kiosztások mellett, mint ezt sz. Lőrincz tette, az első századokban nem volt ritkaság, hogy azok, kik a világtól elvonulni akartak, egyszerre egész vagyonukat elajándékozták.*) A jeruzsalemi apostoli egyház magas példája nem maradt hatás nélkül a romai egyházban. Illy rendkívüli kiosztások természetesen azon időszakokban történtek leginkább, midőn az egyházat valami üldözés fenyegette. Azok, kik állásuk, s viszonyaiknál fogva a vértanúságot várhatták, szívöket, és házaikat készen tartották; mindkettőtől eltávolítván azt, mi őket e földhez köthette, és mi a dühös bérenczeknek zsákmányul eshetett volna, elraboltatván a szegények öröksége.**)

Ezeknél el nem tévesztetett azon keresztény szabály, hogy a jó tettek világoskodjanak az emberek előtt, míg a kéz, mely a lámpát tölti, titokban öntse az olajat; hol csak az lássa, kinek szemei a rejtekben is látnak. Ha valamely gazdag családnak

*) Nepotianusról mondatik, hogy megtérésekor mindenét a szegényeknek adá, ugyanezt tévé nolai sz. Paulinus.

**) Dabis impio militi, quod non vis dare sacerdoti, et hoc tollit fiscus, quod non accipit Christus. S. Augustinus.

ezüstje, és drága ékszerei nyilvánosan megbecsültettek, és eladattak, a bejött pénz pedig a szegények között elosztatott, ez egy fényes példája volt a jótékonságnak, melly az egyházat vigasztalta, az adakozókat felbátorította, a fősvényeket megszegyeníté, az uj-megtérteket felrázta; a szegények ajkai pedig ezekre az áldást, és buzgó imát rebegték. Így a jobb kéz, melly ezt tevé, szorgosan rejtve maradt a bal előtt, és a nemes adakozónak alázatossága, szerénysége az Isten keblébe rejtetett, hol e földi javak letétettek, véghetetlen, és örökké tartó kamatokat hozandók.

Így történt most is. Minden készen levén, megjelent Dionysius áldozár, ki egyszersmind orvos volt, és a betegek gondviselője; ő Polykarp utódja lett a sz. Pásztorról czimzett egyházban, — s az udvar egyik sarkán levő asztal mellé ülve, így szólítá meg a gyülekezetet:

„Szeretett testvérek! az irgalmas Isten egy jótévő atyánkfia szívét megindítá, hogy szegényebb testvérei sorsán enyhítsen, és Krisztus szereteteért sok földi javaktól megvált. Ki legyen, nem tudom; tudni nem is akarom. Ő bizonyosan kincseit nem ott akarja tartani, hol a rozsdá megemésztí, a tolvajok betörnek, és ellophatják; ő inkább sz. Lőrinczcel azt óhajtja, hogy azok, a szegények kezei által a mennyei kincstárba tétessenek. Vegyék tehát, mint Isten ajándokát, — ki az ajándékozonak szívét megindítá: — ez talán hasznotokra leend a szorongattatás napjaiban, mellyek bekövetkeznek. Egyetlen köszönet, melly tőletek váratik, hogy mindnyájan azon imát buzgón mondjátok el, mellyet mi naponkint jótévőinkért szoktunk mondani.“

E rövid beszéd alatt nem tudta szegény Pongrácz, hova fordítsa szeméit; egy sarokban a szolgálk mögé vontá magát, és Sebestény, szánakozásból, a lehetőségig szétterjeszkedve elébe állt. Felindulása, és megilletődése már-már elárulandák, midőn az egész gyülekezet térdre borulva, kiterjesztett kezekkel, égbe emelt szemekkel, legbensőbb hangon egy szájjal rebegé:

„Retribuere dignare, Domine! omnibus nobis bona facien-

tibus, propter nomen tuum vitam aeternam. Amen.“ (Adj Uram! minden jótévőinknek a te nevedért örök életet. Amen.)

Most kezdődött az alamizsna kiosztása; dúsabb volt ez, mint várták. Élelmi szerek is bőven osztattak: és az egész egy vidám falatozással fejeztetett be. Még korán volt, és sokan semmit sem ettek, hogy még egy kedvesebb lelki eledellel táplálkozzanak, melly nekik a közel levő templomban készítettett.

Mindennek vége levén, Caecilia el nem mulasztá az ő szegény öreg koldusát haza kísérni, kinek nehéz vászon tarisznyáját is ő vitte. Olly kedvesen csevegett véle az uton, hogy az öreg csak azt vevé észre, mikép már szegény, de tiszta lakának ajtajához értek; itt átadván néki hozományát, futólag üdvözlé, s könnyü léptekkel csakhamar eltűnt szemei elől.

Az öregnek erszénye érezhetőleg nehezebbnek tetszett; azért is tüstént gondosan megolvasta a ben levő pénzt, és csodálkozására kétszer annyinak találta. Ujra megolvasta, és csakugyan úgy volt. Első alkalommal megkérde Réparatust, de felvilágosítást nem kapott. Ha látta volna, midőn Caecilia az utcasarkot elérve hangosan nevetett, mintha valakivel tréfát üzne, és gyorsan eltűnt, mintha semmi nehezét se vinne, talán kitalálандja pénze megszaporodásának titkát.

XVI.

October hó.

Olaszthonban az év főséges szaka, october. A nap hősege fogy, de fénye nem. Már nem olly függőleges, de szinte olly sugárzó, mint nyáron. Reggeli keltével világító szikrákat szór az ébredő természetre, mint egy indiai fejedelem, ki elfogadó teremébe lépve, drága köveket, s aranyat hány a sokaság közé, s úgy látszik, mintha a bércek szikla-fejeiket fölemelnék, az erdők magas karjaikat kinyujtanák a fejedelmi bőkezűség elfogadására. Felhőtlen égi boltozaton futja meg utját, mig czélt érve, az olvasztott aranyként fénylő nyugoti tengerben találja ágyát; fölötte mennyezetül bibor felhők függnek, széles, de gyen-

géd rojtokkal, melyek csillogása tulszárnyalja azok fényét, melyeket Ophir nyújtott Salamon sátorára, — és egy nagy, kedvesen sugárzó golyóvá válik, mintha bevégezett körének Istenhozzádot akarna mondani; azonban alig tűnik le, máris azon világból, melyet most látogatva vigasztal, sugárzó követeket küld, biztosítékkal, hogy mielőbb visszatér, s minket ismét örvendeztetni kíván. — Ha a napsugárok most kevésbbé égetők, de annál dúsabbak, hathatósabbak. Több hóba került, míg a száraz, nedv nélküli szőlőtő zöld levelet, azután gyenge fodros hajtást, végre kis fürtökben savanyu bogyókat hozzon, s a lassu növés majd megszakítja a béketűrést. Most már a levelek nagyok, köpenyként fedik a tőkét, — a bortermő vidéken, mint Olaszhon, illőnek tartják a szőlőtő levelét különös néven nevezni, *) — a kis bogyófürtök, gyönyörű szőlőgerezdekké váltak, némelyek már a fénylő ambraszínt öltik magukra, míg mások, melyek a dús fedelmi biborban piroslandnak, ennek előjelét, egy alig kevésbbé szép opal színben mutatják.

Illy időszakban, egy hegyoldal árnyékos helyéről, olykor a könyvből feltekintve, a sokoldalú változatos tájra lenézni, valódi élvezet. A mint a hegy olajfái közt egy gyenge szellő lengedez, és a fák leveleit forgatja, világosság és árnyék tűnik fel, a levelek alsó, vagy felső színével játszva szemeink előtt, és a mint a szőlőhegyek a nap fénytengerétől átsugároltatvák, vagy egy felhő által beárnyékolvák, a szőlőlevél felsőges szőnyegének gyönyörű zöldjén sárgább, vagy barnább színezet mutatkozik. Képzeld hozzá a kép számtalan más színeit, a sötét cypressust, a kemény vörösfenyőt, a dús gesztenyét, a pirosuló almafát, a sárga tarlót, a szomoru pinust, — ez Olaszhonban az, mi keleten a pálma, — mely magasan kiemelkedik a gyalogfenyő, s egyéb csemeték között, és a mezei lakokat övedző borostyánt; és maguk a csinos mezei lakok a hegyen, dombon, és völgyben elszórva, magasan emelkedő ugrókutakkal, s csendesesen esve gyűrűdző vizesésekkel, fényes márvány oszlopcsarnokokkal,

*) Latinul: pampinus, olaszul: pampino.

ércz-, és kőalakokkal, tarka elejü pórházakkal, a gyönyörű pázsitot tarkázó millió virágokkal,— mindezt képzeld magadnak: akkor leend egy gyenge fogalmad arról, mi ezen szép őszi hóban, mint most, ugy hajdan, a romai Patriciusokat, és lovagokat, mint Horác mondja, Roma füstje, és zaja közül kicsalta, hogy a mező csendesebb szépségeit élvezzék.

E szép hó közeledtével lehetett látni, mikép nyílnak meg a mezei lakok szellőzés végett: pezsgettek a rabszolgák a tisztogatásnál, a lugosok csodaszerű alakokra metszettek, a mesterileg készített vízvezetések tisztítottak, a gyom lepte kerti utak poronddal hintettek be. A Villicus, vagy felügyelő kemény szóval, néha még keményebb ütleggel sarkalja a dolgozókat: — így kell sokaknak szenvedni, hogy talán egyetlen-egynek kedve teljék.

Végre a poros utakat ellepték mindenféle szekerek, házi butorral terhelt hosszú ökörvonatok, és szilaj lovak által tova repített könnyű uti-kocsik. Minthogy pedig a legjobb utak is, keskenyek voltak, a kocsisok pedig csak úgy nem kimélték torkukat, mint most, képzelhető azon zaj, tolakodás, és zavar, melly az országutakon hallatszott.

Nem csak egy országut volt illy népes. A sabini, tusculani, alban dombokon egymást érték a legszebb mezei lakok, mint minőket egy Maecenas birhatott, közöttök szerényebb falusi házak, mint minő Horáczé lehetett. Még a róna Campagna is számtalan mezei kastélyok romjait mutatja, és a Tiberis torkától a tenger szélében Laurentum-, Lanuvium- és Antiumon keresztül Cajeta, Bajae, és más a Vesuv környékén fekvő kedvelt fürdőhelyekig egész sora vonult el a legszebb mezei lakoknak. És még ez mind szűk tér volt az időszakai zöldbe költözési láznak: a Benacus (Majlandtól éjszakra a Lago Maggiore) és Como tó, valamint a Brenta kedves partjai, nem egyedül a szomszéd városok lakói, vagy még kevésbbé a német eredetű utazók, hanem a világváros polgárai által látogattattak.

Egy illy mezei lakba, mellyeket Plinius Olaszhon szemecskéinek (ocelli Italiae) nevez, mivel a tartomány legszebb disze

valának, — költözött Fabiola azon napon, melynek előző éjjelén a fekete rabnő Corvinussal találkozott. E mezei kastély egy dombon feküdt, mely a gaëtai öbölígy nyulík; ebben is, mint romai lakában feltűnt a jó ízlés, mely mindazt, mi a kényelemhez tartozott, átlengé; minden drága, és fényes, de semmi pazarlás, vagy tulterhelt nem volt. A gyönyörű mezei lak erkélyéről a csendes kékelő tengeröbölre nyílt a kilátás; és ezt dús partozat övedzé, mint egy faragott, s kirakott rámába illesztett tükröt, — melyen a hajóknak, ladikoknak, és halász bárkáknak, fejár, és a napvilágban fénylő vitorláí czikáztak; a hajók egyikéről az utazók vig nevetései hallattak, másíkról ének, és hárfa zengett, mellyel a gyönyört kereső társaság tölté idejét, ísmét más hajóról a halászok, és evező legénység hangos, éles, s nem ígen kellemes dalai hangzóttak. Egy folyó-növényekkel sűrűn takart rácsozatos folyosó vezetett a parti fürdőkhez, és a ház s part közti ut közepén ajtó nyílt egy csoda szépségű zöld térre, mellynek pázsííja folytonos tavaszi virulásban tartatott egy kiálló szíkláról eső kristály tisztaságu forrás által, melly pillanatígy egy természetes medenczében föntartva, hullámozott, és szökdelt, aztán párkányzatán keresztül folyva, a rácsozat hosszában vígan sietett a tengerbe. Két óriás nagyságu platanus árnyékolá e classicus tért, mint Plato és Cicero bölcséleti beszélgetésök kedvelt helyeít. A távoli éghajlatok legszebb vírágai, és növényeí honosíttattak ítt meg, hőség, és fagy ellen egyenlően szorgosan védve.

Fabíus, később elősorolandó okokból, csak kevés napokígy szokott e mezei lakban tartózkodni, ez ís többnyire csak valamely népesebb, s a nagy világ által látogatott mulató-helyre utaztában történt, hová valódi, vagy állítólagos ügyeí vitték. Így leánya többnyire egyedűl, és a magányban boldog volt. A kastélyban egy csinos, és jól ellátott könyvtár létezett, melly többnyire a gazdaszatot, vagy helyí érdekeket tartalmazó könyvekből állott, és melly ezenfelűl évenkínt nagyszámu kötetekkel, részínt a régíbb munkákból, részínt ujan megjelent íratok másolataíból, mellyeket Fabíola nagy pénzért készíttetett, és

Romából magával hozott, — szaporított: úgy szinte el volt a villa látva elégséges számu, és a termekben fölállított apróbb műdarabokkal, hogy az urnő magát egészen otthonosan találja. A reggeli órákat közönségesen a leirt kedves helyen tölté, mellette egy csomag könyv, mellyből már egyet, már mást vont elé. A látogatónak különösen feltűnő leendett, hogy ez idén, mindig egy más személy társaságában volt látható, — és ez a személy — egy rabnő volt.

Képzeltük, mennyire meg volt lepetve, midőn az ebéd utáni napon Agnes által tudósított, hogy Syra az ő szolgálatját nem akarja elhagyni: ámbár szabadság ígértetett neki; s bámulata még nagyobb lett, midőn hallá, hogy ennek egyedüli oka, Syrának ragaszkodása urnőjéhez. Nem vala képes önmagának azon kellemes tanuságot adni, hogy ő ezt, jó bánása, vagy illő hálájának nyilvánítása által érdemlené, a rabnőnek azon odaengedése, és fáradalmáért, mellyet betegsége alatt tanusított, s így hajlandó volt, kezdetben Syrát tébolyodottnak tartani. Azonban ezt föl nem teheté; sokszor olvasá, vagy hallá ő rendkívüli példáit a hűség-, és ragaszkodásnak némelly rabszolgáknál: *) de ezek mindig csak kivételek voltak a közönséges szabálytól; és mi is volt a ragaszkodás és szeretet néhány esetje annyi századokon át, a gyűlöletnek azon ezernyi példájához, mellyet naponta maga körül látott? De itt világosan és kézzelfoghatólag látta ő e ragaszkodást, és ez mély benyomást tett reá. Egy ideig várt, és éles figyelemmel kísérte a rabnőt, valljon magaviseletében nem árulja-e el azon öntudatot, hogy ő valami nagyot tett, és nem érezteti-e ezt urnőjével. De legkisebbet sem vehete észre. Syra szokott csendes szorgalmával végzé kötelességét, távol ama gondolattól, mintha észrevétné, hogy ő most kevésbbé rabnő, mint volt azelőtt. Fabiola szive mindig lágyabb és lágyabb lett, és kezdé érezni, mikép az, mit Agnesseli társalgásában lehetlennek állított, nem épen

*) Macerous a Saturnaliák 1-ső könyvében, és Valerius Maximus hoznak fel ily példákat.

lehetetlen, — egy rabnőt szeretni. Most második tanuságát látá annak, hogy van e világon haszonlesés nélküli szeretet, egy hajlam, melly viszonzást nem vár.

Azon emlékezetes szóváltás utáni társalgás a rabnővel, meggyőzte őt, hogy ez jobb nevelésben részesült. Ő gyengédebb volt, hogysem előbbi sorsáról kérdezősködött volna: miután gyakran történt, hogy ifju rabszolgákat kiképeztettek uraik, hogy drágábban eladhassák. Fabiola csakhamar észre vette, hogy Syra a görög és latin írókat könnyen, és értelmesen olvassa, és mind a két nyelven jól ír: inkább és inkább kitüntette őt, a többi rabnők nem kis bosszuságára; Euphrosinának meghagyta, hogy neki különös szobát rendezzen, mi a szegény leányra nagy jótétemény volt, és őt író-, s olvasónőjévé nevezte. Mindemellett benne semmi változást sem vehetett észre, semmi büszkeség, semmi követelés sem volt nála látható; s ha valami közönséges munka fordult elé, mi előbbi állásában őt illette, a nélkül, hogy valakire tolná, mint kötelességét, azonnal vigan végzé.

Fabiola, mint érintők, kitünő előszeretettel olvasá a bölcsészeti iratokat. De bámulva látta, mikép rabnője gyakran egyszerű észrevétellel megdönté a látszólag erős elveket; és egy fenhéjázó szóhalmaz ürességét kimutatta, vagy az erkölcsi igazságok magasabb felfogására, vagy gyakorlatibb életszabályokra figyelmeztetett, mint olly írók, kiket Fabiola rég csodálattal olvasott. Mindemellett nem fitogtatott valami elmeélt, vagy mély belátást; sem nagy olvasottság, mély gondolkozás, vagy valamely kitünő nevelés nem látszaték őt erre képesíteni: mert jöllehet Syra szavai, elméje, s magaviselete illyesmit gyanittatának, mégis a könyvek, és tanulmányok, mellyeket most olvasott, előtte egészen uj dolgok voltak. Ugy tetszett, hogy e rabnő elméje az igazságnak valami elrejtett, csalhatlan próbaköve birtokában van, birtokában egy az erkölestudomány minden rejtélyeit megnyitó kulcsnak, vagy egy olly tiszta hangszernek, melly mindazzal, mi igaz és jó, a legtisztább öszhangzásban, ellenben azzal, a mi hamis, erkölestelen, vagy csak nem biztos is,

a legkiáltóbb viszhangzásban van. Miféle titok légyen ez, szerette volna Fabiola tudni; azt inkább valamelly közvetlen benső látásnak tartván, mint talán valamelly betanult tehetségnek. Még nem tudhatá, hogy Isten országában a legkisebb, legesekélyebb is, (és mi volt csekélyebb egy rabnónél?) nagyobb a lelki bölcseségben, gazdagabb a lélek világosságában, és az égi malasztokban, mint maga keresztelő sz. János. Mát. 12, 11.

October hó egy szép reggelén a forrásnál ülve mindketten olvasással foglalkoztak. Azon könyv tartalmán, melyet Syra olvasott, unatkozva, Fabiola egy újabb-, s mulattatóbbat keresett, és egy kéziratot vonván elő, azt mondja Syrának: „vesd el azon ostoba könyvet, itt egy más, mellynek igen mulattatónak kell lenni, most nem rég jelent meg. Mindkettőnkre nézve új esz.”

A rabnő teljesíté a parancsot, átvevé az odanyujtott könyvet, s a czimre tekintve, elpirult. Átfutott néhány sort, és aggodalmát valósulva látta. Azon könyvek egyike volt ez, mellyekről sz. Jusztin panaszkolja, hogy szabadon terjesztetnek, ámbár durva, erkölctelen, s minden jobb érzést, és erényt aláásó művek: míg a keresztény iratok elnyomatnak, vagy számtalan akadályokkal kénytelenek küzdeni. Syra nyugodt elszántsággal letevé a könyvet, mondá: „Ne követeld tőlem kegyelmes urnóm, hogy neked e könyvből olvassak. Illetlen reám nézve, hogy olvassam, reád nézve pedig, hogy hallgasd.”

Fabiola bámult. Ő soha sem hallotta, vagy gondolta, hogy tanulmányaiban valami határ is lehetne. A mi napjainkban illetlennek tartatnék válogatás nélküli olvasásra, az akkor a közönséges, és kedvelt olvasmányt képezé. Ezt tanusítják minden classicus írók, Horácztól egész Ausoniusig. És valljon milly elv szerint lehetendett valamelly könyv olvasását illetlennek itélni, midőn ezekben csak azon erkölctan adatott elé szavakban, mellyhez az ecset, és vésű által mindenki szemei hozzá szoktak? Fabiolának nem volt magasabb eszméje a jó és rosszról, mint azon rendszer adhatott neki, melly alatt neveltetett.

„Valljon mit árthat neked, vagy nekem ez a könyv?” kérde nevetve. „Megengedem, hogy sok gyalázatos vétkek, és gonosz tettek iratnak le benne; de azért a könyv olvasása nem fog minket arra bírni, hogy hasonlókat kövessünk el. E mellett mulattató illyesmit másokról olvasni.”

„Képzelnél-e oly körülményeket, melyekben illy tetteket magadnak megengednél?”

„Az egész világért sem.”

„Mégis olvasás alatt ezek képe foglalja el elmédet, és ha téged mulattatnak, úgy gondolataid kedvesen csüggnek rajtok.”

„Bizonyosan. De mi rossz van abban?”

„Az illy képzelet rossz; az illy gondolatok vétkesek.”

„Hogy volna az lehetséges? Nemde, hogy valami bűn legyen, ahhoz cselekedet szükséges?”

„Bizonyára kegyelmes urnóm; de mi más az észnek, vagy mint én nevezem, a léleknek cselekedete, mint a gondolat? A harag, melly másnak halálát kívánja, e láthatlan lénynek cselekedete, magához hasonlólag láthatlan; az ütés, melly a halált okozza, csak pusztá gépi működése a testnek, ehhez hasonlóan külsőleg is észrevehető. De a kettő közül mellyik parancsol, a lélek, vagy a test? és mellyik engedelmeskedik? és mellyiket nyomja a tett felelőssége?”

„Értelek,” felele Fabiola, miután néhány perczig kissé bosszusan hallgatott. „De felfogásod ellen egy nyomatékos észrevétel van. Te állítod, hogy az ember mind benső, mind külső tetteiért felelős. És valljon kinek? Ha a belső tethez a külső is járul, ekkor felelős az ember a társaságnak, a törvényeknek, az igazság alapszabályainak, és önnön magának; mert rossz következményei lehetnek. De a pusztá benső tettnél kinek lehet felelős? ki látja azt? felette ki bíraskodhatik? ki ítélhet?”

„Az Isten,” komolyan és elfogulatlanul felelé Syra.

Fabiola nem volt kielégítve. Ő azt várta, hogy Syra valami új rendszerrel, vagy valami csattanó elvvel fogja meglepni; mig odáig látja őt leereszkedni, mit csupa előítéletnek volt hajlandó tartani: jóllehet most már nem olly megvetőleg ítélte fe-

lőle, mint azelőtt. „Mit, Syra?“ kérde; „hiszesz te igazán Jupiterben, Junóban, vagy talán Minervában, ki mégis a legtisztességesebb személy az olympusi családban? hiszed te, hogy ezeknek valami befolyásuk volna a mi ügyeinkbe?“

„Távol legyen tőlem; még neveik is undort gerjesztenek bennem, s utálok azon istentelenségeket, mellyek történeteik, és meséik által jelképezvők. Nem, én nem szoltam istenekről, és istennőkről, hanem az egy igaz Istenről.“

„És mikép nevezed te őt rendszeredben?“

„Neki más neve nincs, mint „Isten.“ és ezt a nevet az emberek adták neki, hogy róla szólhassanak; ez nem fejezi ki az ő lényét, eredetét, és tökélyeit.“

„Millyek azok?“ kérde Fabiola, kiben a tudvágy most ismét fölébredt.

„Lénye egyszerű, mint a világosság; ehhez hasonlóan egy, és ugyanaz mindenütt, megoszolhatlan, változhatlan, mindent átható, de körül nem fogható, mindenhol jelenlevő, és határtalan. Ő volt, mielőtt valami kezdet lett volna. Ő léssen, miután mindennek vége leend. Hatalom, bölcsesség, jóság, szeretet, igazság, és csálhatlan ítélet képezik tulajdonait, s ezek véghetetlenek, határtalanok, mint ő maga. Egyedül ő teremthet, egyedül ő tarthat fön, egyedül ő semmisithet meg!“

Fabiola sokszor olvasott Sibylla, és más jósnők átszellemlült pillantásairól, de most először látott illyeket. A rabnő arca lángolt, szemeit egy nyugodt fény világítá, egész teste mozdatlan vala; a szavak úgy folytak ajkáról, mintha ez egy fuvola nyílása volna, mellyből egy másnak fuvása által csálatnak ki a hangok. Kifejezése, és tartása elevenen emlékezteté Fabiolát azon elragadtatott, titokszerű tekintetre, mellyet Agnesen sokszor észrevett, és a mennyivel gyengébb és kedvesebb volt ez azon gyermeknél, annyival bensőbbnek, bűvésziebbnek tünt fel e szüznél. „Milly lelkesült, és gyulékony mégis egy keleti véralkalt!“ gondolá magában Fabiola, midőn Syrára tekintett. „Nem csoda, hogy a kelet a költészet, és elragadtatás hazája.“ Midőn látta, hogy Syrának szokott nyugalma visszatért,

olly közönyösséggel, mint csak teheté, azt mondja neki: „De Syra, gondold, hogy azon lény, kit te magasztosabban irtál le, mint bármely régi mese tehetné, foglalkozhatik-e olly sok millió teremtmények tetteivel, vagy éppen együgyü gondolataival?”

„Oh urnóm! az nem foglalkozás, sőt még nem is tárgya a szabad választásnak. Én őt világosságnak neveztem. Valljon foglalkozás, és munkába kerül-e a napnak, midőn sugarait ez ugrókut kristálytisztá vizén keresztül a feneken levő kövecskére bocsátja? Nézd, mikép nem csak a szépet, de a rutat is láthatóvá teszik a sugarak; nem csak azon szikrázó cseppeket, melyek lehullanak, nem csak azon gyöngyszerü buborékokat, melyek feltünve pillanatig csillognak, és azonnal összetörnek, nem csak az arany halacskákat, melyek világánál sütkéreznek, — hanem azon fekete, undok férget is, melly ott a homályos sarokban magát elásni, elrejtteni igyekszik, és nem teheti, mert a világosság őt követi. Valljon foglalkozás, vagy munkájába kerül-e ez a napnak, melly is mindenhová behat? Inkább akkor látszanék munka- és erőködésnek, ha a nap sugarait egy átlátzó test színén visszatartva, és azt meg nem világítva, szemlélénénk. És a mit itt tesz, ugyanazt teszi a legközelebbi folyóban és azon folyóban is, melly tőlünk ezer mérföldre esik, — és ugyanazon könnyüséggel; és ha a folyók száma, s kiterjedése még olly nagy volna is, tudjuk, hogy a sugárookban nem leend rövidség, s elegendő világosság lesz mindezek áthatására.”

„A te állításaid mindig szépek, Syra; és ha igazak is, ugy csodálatra méltók,” jegyzé meg Fabiola hosszabb szünet után: mialatt szemeivel szüntelen az ugrókut vizsgálgta, mintha Syra szavainak igazságát abban keresné. — „És ugy hangzottak, mint az igazság,” tevé hozzá; „mert valljon szebb lehetne-e a hamisság az igazságnál? De milly felséges gondolat, hogy mi soha sem voltunk egyedül, hogy soha egy vágyunk, egy gondolatunk sem volt elrejtve, hogy soha egy büszke, vagy gyermeki szív legbalgább képzelgése sem valának titokban azon lény szemei előtt, ki tökéletlenséget nem ismer! Borzasztó gondolat, hogy mi, ha szavaid igazak, olly szemnek átható, és állandó nézése

alatt élünk, melyhez képest a nap, csak árnyék: — valljon nem hatja-e ez át a lelket? Ez maga elegendő arra, hogy az ember minden estve önmagát megsemmisítse, e kinzó felügyelet alól menekülendő. És mégis olly igaznak látszik, a mit mondasz!”

Fabiola tekintete majdnem vad zordonságot ölt, midőn e szavakat mondá. Pogány szívének büszkesége megborzadt azon gondolatra, hogy elmélkedésében többé maga soha sem lehet, és hogy létezik egy hatalom, mely legtitkosabb vágyait, ábrándjait, és szeszélyeit szüntelen látja. De azon gondolat ismét visszatért: „és mégis olly igaznak látszik!” Nemes lelke küzdött az őt körülzárító indulattal, mint a sas a kígyóval, mely inkább szemeivel, mint erős orrával, és körmeivel győzi le a pulya ellent. Egy nehéz küzdés után, mely arcán, és vonásain látható volt, végre nyugodt lőn. Most először látszék érezni egy lénynek jelenlétét, ki nálánál nagyobb, egy lénynek, kit ő félt, de kit szeretni is ohajtandott. Meghajtá lelkét, megalázta elméjét: még szíve is csak most ismeré meg először, hogy létezik egy ura, és parancsnoka.

Syra némán aggályos, de nyugodt figyelemmel kísérté ur-nője benső küzdelmét. Ő tudta, milly sok függ ettől, milly nagy lépés leend vallásos kiképeztetésében annak, ki most tudta nélkül tanítványa lett, — ha az előadott igazságokat megismeri; és e kegyelemért buzgón imádkozott.

Végre fölemelé Fabiola fejét, mely a lélekkel együtt meghajolni látszott, és gyengéd, és szelid hangon mondá: „Syra, meg vagyok győződve, hogy tudományodnak mélységét még nem közelítettem meg; te még sokat tudsz, mit velem közölhetsz.” A szegény rabnő megindulását egy kicsordult köny, és arcának elpirulása árulá el. „Ma gondolatimnak egy új világot, és új életet nyitottál. Az erkölcsnek egy hatásköre, mely az emberek véleményét, és ítéletét felülmulja; elismerése egy mindenre felügyelő, és visszafizető hatalomnak, — nemde?” (Syra igenlőleg intett.) „melly velünk van, ha más senki nem lát is, és bennünket fékez, vagy lelkesít; azon érzet, hogy mi, bármilly magányba temettetnénk, mindig ugyanazok maradnánk, mert

az említett befolyásnak sokkal erősebben kell reánk hatni, mint minden emberi elveknek, és e befolyás minket el nem hagyhat: — ez ama magasztos erkölcsi állás, melyet a te rendszered, ha jól értettem, minden egyes embernek kitűz. Ezen alul sülyedni, még a külsőleg erkölcsös élet mellett is, merő képmutató, és határozottan bűnös. Ugy van-e?”

„Oh kegyelmes urnóm!” felkiálta Syra, „mennyivel jobban tudod te mindezt kifejezni, mint én?”

„Te még eddig nekem soha sem hizelegtél, Syra,” monda Fabiola; „azt most se tedd. De új világot öntél te más tárgyra is, melyek eddig előtted homályosak voltak. Nem azt értetted-e, midőn nekem egyszer azt mondad, hogy a te rendszered értelmében nincs különbség ur, és rabnő között? nem azt értetted-e ezzel, hogy a kettő közti különbség csak külső, testi és társadalmi, mely éppen nem gátolja a te legfőbb lényed előtti egyenlőségöket, valamint azt sem, hogy nagyobb erkölcsi tökélyeket fedezzen talán fel azon legnagyobb lény azokban, kik külső állásuk szerint itt a csekélyebbekhez számíttatnak?”

„Minden bizonynyal nemes urnóm; jóllehet akkor más is volt szemem előtt, mi téged most alig érdekelne.”

„És mégis állításod olly különcznek, olly bolondnak látszott, hogy büszkeségem, és haragom elragadott. Jól tudod még Syra?”

„Oh nem, nem,” válaszolá gyengédeden Syra; „kérlek, ne említsd azt többé.”

„Megbocsátottál-e az nap nékem Syra?” Ezt olly felindulással kérde Fabiola, mely eddig előtte ismeretlen volt.

Ez már a jó Syrának sok volt. Felugrott, urnője előtt térdre esve, kezét igyekezett megfogni; de ez nem engedé, s életében először zokogva ölelé át Fabiola egy rabnő nyakát.

Könyei sokáig folytak. A szív legyőzte az észet; mi csak akkor történhetik, ha lágyabb és gyengébb lesz. Végre lecsendesült, és Syrát karjai közül elbocsátva, mondá: „Még egyet kérdek Syra! valljon azon lényt, melyet leirtál, szabad-e imád-

va megszólítani? nem felette nagy, felette fönséges, nincs-e igen messze tőlünk, hogy mi ezt tehessük?“

„Oh koránsem nemes urnő,“ felelé Syra. „Ő nincs távol tőlünk; mert mint a nap világában, úgy élünk, mozgunk, és vagyunk mi az ő hatalmának, jóságának, és bölcseségének látkörében. Azért nem úgy kell őt szólitanunk, mint ki távol van, hanem mint olyant, ki körülöttünk, és bennünk létezik, mint mi ő benne; nem füllel hall ő minket, hanem szavaink keblébe hatnak, és szívünk fohásza egyenesen szívének isteni mélyébe öntetnek.“

„De van-e,“ kissé aggódva kérde Fabiola, „olly valami ünnepélyes cselekedet, melly az emberek véleménye szerint azon áldozat lenne, mellyel őt külsőkép bevallani, s imádni lehet?“

Syra vonakodott a felelettel; mert a társalgás egy titokteljes, és szent térre látszék átcsapni, mellyet az egyház a rajta kívül levők előtt mindig szorgosan elrejtett. S így egyszerű, határozatlan igen-nel felelt.

„És valljon én,“ még aggódóbb, és alázatosabb hangon kérde Fabiola, „tehetnék-e tanításod által olly előmenetelt, melly képesítene illy magasztos hódolat bemutatására?“

„Tartok tőle, nemes urnő, hogy nem! Ehhez szükségkép olly áldozat kell, melly az Istenséghez méltó.“

„Bizonyosan,“ felele Fabiola, „Jupiternek egy bika, Bacchusnak egy kecske igen is elég jó lehet; de hol találtatik olly áldozat, melly méltó lenne ama lényhez, mellyet te velem megismertettél?“

„Kétségkívül minden tekintetben hozzá méltónak kell lenni; szükség, hogy szeplőtelen tiszta, véghetetlen nagy, hasonlíthatlanul drága legyen.“

„És mi lehet az Syra?“

„Csak ő maga.“

Fabiola arcát kezeivel takarta el; azután Syrára komoly tekintetet vetve, mondá: „Mivel meg vagyok győződve, hogy a felelősség mély öntudata, mellyet olly világosan festél előttem, vezérli minden szavaidat, és tetteidet; úgy hiszem, e rettenetes

szavakkal is egy valódi fogalmat kötsz össze, ámbár én nem értelek.“

„A milly bizonyos, hogy szavaim mindegyikét hallád, gondolatim mindenikét felfogtad: olly bizonyos, olly igaz ez is, mit most mondek.“

„E tárgy felett most tovább elmélkedni képtelen vagyok; lelkem nyugalmat szükségel.“

XVII.

A keresztény háztartás.

Ezen társalgás után Fabiola eltávozott, s a nap hátralevő részét hullámzó érzelmek között, már ingerülve, már nyugodtan tölté. Ha az erkölcsi élet azon nagyszerű felfogását, melyet most ismerni tanult, tekinté, ugy ezen elmélkedésben egy eddig szokatlan megnyugvást talált; ugy látszék, mintha valamelly nagyszerű fölfedezést tett volna, melly által egy uj, s főséges térre vezettetett, honnét az emberi hibákat, és ferdeségeket megfoghatja. Ellenben, ha azon felelősséget forgatta elméjében, melly ez uj világosságból folyik, azon önuralkodást, melyet ez követel, azon az emberek által láthatlan, jutalmazatlan benső küzdést, mellyre ez felhívni meg nem szűnik, — egy erkölcsöt, melly az emberek bámulata, sőt elismerése nélkül homályban marad: — akkor visszaborzadt egy olly élettől, melly előtte megnyílt. — A nélkül, hogy valódilag tudná, miért, elismeré, hogy e szép rendszer testesítésére nála erő, és eszközök hiányzanak. Ugy tünt ez előtte fel, mint egy nagy, elhagyatott csarnokban sugárzó lámpa, melly annak egyedül pusztaságát mutatja. Mire való illy nagy világosság vesztegetése?

A következő nap egy látogatásra volt szánva, melyet évenként a szomszédságban szokott tenni, az előbbi városháza, Chromatiusnál. Az olvasó emlékezni fog, hogy ez, midőn keresztény lett, hivatalát letéve, Campaniában mezei lakába visszavonult, és a Sebestény által megtérítették egy részét sz. Polycarp áldozárral magához vevé, hogy ez által további oktatást

nyerjenek a hit ágazataiban. Erről azonban Fabiola mit sem tudott; ámbár Chromatius házáról sok különös hírek szárnyaltak. A többi közt beszélték, hogy sok vendégei vannak, és olyanok, kiket azelőtt nála senki sem látott; hogy ünnepélyeket nem tart, hogy rabszolgáit mind szabadon bocsátotta: de sokan közülök szándékosan ott maradtak, s a mezei lak számos lakói igen boldogoknak látszanak, jóllehet lármás vigságokról mit sem hallani. Mindez Fabiola kíváncsiságát nevelé; s e látogatás által az udvariasság kedves kötelességét teljesíté, egy olly férfit iránt, kinek gyermek-korától fogva sok jó akaratjában részesült; végre ohajtá ezen, mint ő képzelé, platói kíséretet, — ezen Utopiát — saját szemeivel látni.

Egy könnyű kocsiban gyors lovakkal korán indulva, sebesen repült a boldog Campania egyenes útján; mellynek porát egy őszi zápor csak most verte le, s a szőlőlugasokat tündöklő gyémántokkal hinté be. Nem sokára elérte azon csendesen emelkedő helyet, — dombnak alig lehetne mondani, mellyen a gyalogfenyő, s egyéb facsemeték között felnyúló cyprusfák mögött a nagy mezei kastély fejejlő falai mutatkoztak. Azonnal észrevett valami változást, mellyet hirtelen meghatározni nem tudott: míg a csarnok alá hajtatra, látá az üres fülkéket, és pusztá alapzatokat, s így az épületet sajátságos, és legszembeötlőbb ékszereitől megfosztva, — t. i. azon sok gyönyörű szobroktól, mellyek a mindig zöld lugasok előtt álltak, és mellyektől a már most reá nem illő nevet, „ad statuas“ (a szobrok villája) vette.

Chromatius, kit ő utoljára csúzbán szenvedve bénának látott, most egy erőteljes, koros ur, igen udvariassan fogadta, és résztvevőleg kérdezősködött atyjáról, ha valljon való-e a hír, mikép nem sokára Ázsiába készül? Ez Fabiolát kissé megzavarta; mivel atyja őt e szándékáról nem értesíté. Chromatius az egészet hihetőleg álhirnek mondá, és vendégét kerti sétára vezeté. Itt Fabiola mindent a régi szokott fényben talált, minden a legnagyobb rendben, tele gyönyörű virágokkal; csak a régi szobrok hiányzottak. Végre egy barlanghoz értek, hol gyönyörű ugrókut volt, melly az előtt nymphák és tengeri istennők

szobraival ékeskedett, most pedig mindezekről megfosztva pusztán állott. Már tovább nem állhatva, megszólítja Chromatiust: „Valljon mi jutott eszedbe Chromatius, hogy minden szobraidat eltávolítottad, s így e gyönyörű kastélyt jellemző ékszerétől megfosztottad? Valljon mi birt erre?”

„Kedves ifjú hölgy,“ felele a jó szívű öreg ur, „ne háborodj úgy fel. Mit használtak a szobrok?”

„Ha te így gondolkozol,“ viszonzá Fabiola, „hát mások másként gondolkoznak; mégis mondd meg, hová tetted őket?”

„Igazat mondva, én kalapács alá bocsátottam.”

„Mit! és nem adtad tudtomra? Midőn mégis sok ollyasok voltak közöttök, melyeket örömet megvettem volna.”

Chromatius hangosan felkaczagott, és azon bizodalmas hangon, mellyen ő Fabiolával, kit kisdéd korától ismert, mindig beszélt, mondá: „Mennyire repül fiatal képzelődésed, sokkal sebesebben, sem mint az én öreg nyelvem utolérhetné. Nem értém én az árverő, hanem a kovács kalapácsát. Az istenek és istennők mind össze, és porrá törettek. Ha talán egy fenmaradt lábszárt, vagy kezét, mellynek néhány ujjai elvesztek, birni akarnál, még találhatnék; de egy arcot, mellynek még orra van, vagy egy fejet, melly betörve ne lenne, — nem ígérhetek.”

Fabiola egészen elbámulva, felkiált: „Milly borzasztó vadember lettél te, bölcs öreg birám! Az okoknak csak árnyékával is mentheted-e durva eljárásodat?”

„Im látod, a mint öregebb, úgy bölcsőbb is lettem; s így belátom, mikép Jupiter ur, és Juno asszony, olly kevésé istenek, mint te, vagy én; és azért illy rövid uton elbántam velök.”

„Igen, ez mind úgy lehet; és én bár sem öreg, sem bölcs nem, de igen is rég e véleményben vagyok. Azonban művészeti érdekből kelle azokat megtartanod.”

„Itt nem azon minőségben, hanem mint istenek álltak. Ők mint csalók álnév alatt foglalták a helyet; és mint te, minden szobrot és képet eltávolitnál házadból, melly őseid ábrái közé tolakodnék, s egészen más családhoz tartoznék: úgy tettem én is ezen szobrokkal, mellyek velem egy magasztosbb összeköt-

tetést követeltek, miután ezen kapcsolatot alaptalannak ismertem. Azért el sem is adhatám őket, — mert csalásukat másoknál folytathatandónak.

„De leglelkiiismeretesebb öreg barátom, valljon nem csalás-e az, midőn te mezei lakodat tovább is „ad statuas,” (a szobrokhoz) nevezed, miután minden szobrot eltávolítál?”

„Igazad van,” mondá Chromatius ez élcezeskedésen mosolyogva; „de meglátod, hogy én körüle pálmafákat ültettem, és a mint ezek kissé magasabbak lesznek, mint az örökzöld, akkor mezei lakom „ad palmas,” (a pálmafákhoz) fog neveztetni.”

„Ez igen szép név,” mondá Fabiola; távolról sem sejtván e név mély értelmét. Ő természetesen nem is álmodá, hogy e mezei lak jelenleg egy iskola, mellyben sokan, mint a vívók, és küzdők az ő művészetökhöz, a hit bajnokivá, és vértanukká képeztetnek. Kik ide beléptek, vagy a kik innét kimentek, bátran állithaták, hogy a győzelmi pálmaág szedésére indultak, mellyet a világ feletti győzelmök jeléül az Isten ítélőszéke elébe visznek. És a pálmaágak száma, mellyek e helyen nem sokára elnyerettek, nagy volt.

Helyén találjuk itt Chromatius szobrai pusztulásának történetét elmondani; ez sz. Sebestény életírásának egy különös szakaszát képezi.

Chromatius, mint Roma városa főnöke, midőn Nicostratus által, foglyai szabadon bocsátása, és Tranquillinusnak a keresztesség által lett meggyógyulása felől értesítve lőn, miután a dolgot alaposan megvizsgálá, Sebestényt magához hivatván, kinyilatkoztatta, mikép ő is kész kereszténynyé lenni, ha csúzbajából kigyógyittatik. Ez természetes uton nem történhetett; s így más eszköz ajánlatott neki, melly által ő uj, és a kereszténység igazságairól személyes meggyőződést nyerhetne, s így a keresztesség szentségében igazi előkészület után részesülhetne. Chromatiusról tudatott, hogy a hamis istenek szobrai töménytelen mennyiségben birja, és Sebestény biztosítá őt, hogy ha ezeket mind összetöreti, egészséges leend. Kemény föltétel volt: de beleegyezett. Tiburtius, a főnök fia, dühös lett, és fenyege-

tódzott, hogy ha a megigért gyógyulás be nem következik, ő Sebestényt és Polykarpot égő kemenczébe vetteti, — mit valóban a főnök fia könnyen meg is tehetett.

A meghatározott napon kétszáz pogány szobor töretett darabokká, a mezei lakban úgy, mint romai házában. — A szobrok összetörettek: de Chromatius meg nem gyógyult. Sebestényt eléhívták, s keményen megtámadták. De ő nyugodt, s rettenthetlen maradt. „Meg vagyok győződve,“ mondá, „hogy nem mind törettek össze; valamit elrejtettetek.“ — Ezt a következők igazolá. Nehány kisebb képeket, műdarabokul inkább, mint vallási tárgyakat tekintve, Achanként (Jos. 7.) elrejtének. Ezek eléhozatva összezuzatának, és Chromatius azonnal meggyógyult. Mire nem csak ő maga, hanem fia Tiburtius is megtért, és a legbuzgóbb keresztény lett. (Ő mint vértanu halt meg, és egy katakombba tőle veszi nevét). Tiburtius azért esdeklett, hogy Romában maradhasson, ott a kitörendő üldözés alatt a többi keresztényeket bátorítandó; mire a császári palotáhozi viszonya, elhatározottsága, és tevékenysége igen is alkalmassá tévék. Így ő Sebesténynyel és Pongráczczal bensőbb viszonyba, és barátságba lépett.

E kis kitérés után, forduljunk ismét Chromatius- és Fabiolához. Az ifju hölgy folytatá: „Üljünk le Chromatius e kedves helyre, hol elébb a szép Bacchus állt;— tudod-e, milly különöz hírek szárnyalnak háztartásodról?“

„Valóban? ugyan millyek? mondd el nekem.“

„Azt beszélík, hogy nálad sok ember tartózkodik, kiket senki sem ismer; hogy látogatásokat el nem fogadsz, magad soha azokat vissza nem adod, hogy egészen bölcsészi életet éltek, egy plátói köztársaságot képezve.“

„Ez reám igen hízélgő,“ szakasztá félbe Chromatius, mosolyogva hajtván meg magát.“

„De még több is van,“ folytatá Fabiola; „azt is mondják továbbá, hogy ti rendkívül korán keltek, semmi mulatságot sem élveztek, az ételben igen mértékletesek vagytok, mi több, majd agyon koplaljátok magatokat.“

„Azonban remélem, hogy olly igazságosak az emberek, mikép azt is hozzáteszik, hogy ez életmód mellett senki sem szenved,” jegyzé meg Chromatius. „Vagy talán azt is mondják, hogy fizetetlen adósságaink volnának a sütők-, és egyéb áru-soknál?”

„Azt már nem,” felele Fabiola nevetve.

„Az mégis igen szép az emberektől,” folytatá jó kedvvel az öreg. „Ugy látszik az emberek, — értem az egész közönséget, — igen érdekesen foglalkoznak a mi dolgainkkal; de valljon nem csodálatos-e az, kedves gyermekem, hogy mig az én kastélyomban minden vigan, és lármásan ment, mig késő éjjelekig poharaztunk, mig néha-néha a fiatal szilajság, a szomszédok háborításával fonák kicsapongásokat üzött, itt ugy, mint a többi mezei lakokban, — engedj meg, hogy illyeket említek, de így van; mig mi, én és barátim sem mértékletesen, sem hibák nélkül nem éltünk, — senkinek sem jutott eszébe, rólunk csak beszélni is: — és most, midőn néhány emberrel visszavonulva, nyugalmat élvezendő, mértékletesen, és szorgalmasan dolgozunk, minden nyilvános ügyektől távol, sem politika-, sem napi ujdonságokkal nem bibelődve, — azonnal kíváncsiak lesznek az emberek, és mindenki kedvét találja a fürkészésben, s ügyeinkbe akar tolakodni. Így származnak a hamis hírek, így a gyalázatos rágalmak. — Valljon nem csodálatos tünemény-e ez?”

„Valóban, de mikép fejtetted ezt meg?”

„Ez a kis lelkek azon tulajdona, mellynél fogva ők féltékenyek minden olly czélra, melly az övékéénél magasztosabb; azért öntudatlanul kisebbitenek mindent, a miről tudják, hogy sokkal jobb, sem mint ők elérhetnék.”

„De mégis, édes barátom, mondd meg nékem, mi a ti valódi célotok, s éltetek módja?”

„Mi az időt fensőbb tehetségeink kiképezésére fordítjuk. Mi rendkívül korán kelünk, — alig mondhatom neked, milly korán; azután néhány órát vallási gyakorlatokra használunk; később különböző módon foglalkozunk: néhányan olvasnak, mások irnak, egyebek a kertben dolgoznak, és mondhatom, sem-

mi fogadott napszámos sem dolgozik jobban, és szorgalmasabban, mint ezen önkénytes kertészek! Időnkint összejövén, szép énekeket éneklünk, de csak jámbor, és szent énekeket; igen jó könyveket olvasunk, és jeles szónoklatu tanítóktól felolvasásokat hallgatunk. Asztalunk igen egyszerű, többnyire növényekkel táplálkozunk; de tapasztalásból mondhatom, mikép az ázálék mellett is igen jól lehet nevetni; és a jó vig kedélyhez nem mellőzhetlenül szükséges a dús teríték.“

„Ti egészen Pythagoras tanítványai vagytok. Azt hittem, hogy ezek már egészen elenyésztek. De igen olesó lehet ez életmód,“ gúnyosan jegyzé meg Fabiola.

„Oh te kis gonosz!“ felele a bíró; „te csakugyan azt hiszed, hogy itt a gazdálkodásra törekszünk? Tévedsz; mert mi egy egészen kétségbe ejtő feladatot tűztünk ki magunknak.“

„És valljon mi volna az?“ kérdé a fiatal hölgy.

„Nem kevesebb, mint az: hogy oda fogunk törekedni, mikép környékünkben többé szegények ne találtassanak. E télen igyekszünk minden mezeitelent felruházni, az éhezőket táplálni, és a betegeket ápolni. E célra majd elfogy megtakarított öszszegünk.“

„Ez már igazán nagyszerű, ámbár honunkban egészen új eszme; kétségkívül igyekezetetek ki fog nevettetni, és minden részről gúnyoltatni. Még rosszabbat is fognak beszélni rólatok, mint most — ha még rosszabb is lehetne; mi alig lehetséges.“

„Hogy-hogy?“

„Ne bosszonkodj reám, ha megmondom, mikép már annyiara mentek, hogy gyanujokat nyilváníták, miszerint ti keresztények volnátok. De e rágalomnak mindig borzalommal ellene mondtam.“

Chromatius mosolyogva mondá: „Miért borzalommal, kedves gyermekem?“

„Mert téged, Tiburtiust, Nicostratust, és a néma jó Zoet sokkal inkább ismerem, sem hogy föltehetném, mikép ti azon

ostobaság és gonoszság keverékét fogadtátok volna el, mely ama nevezet alatt értetik.“

„Engedj egy kérdést tehetnem. Valljon olvastál-e már egy keresztény iratot, melyből kiismerhetted, hogy igazán mit hisznek, és mikép élnek ezen megvetett emberek?“

„Oh bizonyára nem; arra ugyan időmet nem vesztegetem: én róluk semmit sem akarok tudni. Én utálok őket, — mint a szellemi előhaladás ellenségeit, mint gyanus polgárokat, a legnagyobb mértékben hiszékeny, és olly embereket, kik minden gyalázatos bűnt szabadnak tartanak, — s azért ismerni sem kívánom.“

„Édes Fabiolám! én is szinte így vélekedtem felölök; de később nézeteim megváltoztak.“

„Ez valóban felöltő; mert te mint város főnöke e nyomorultak közül sokat büntetél meg az ő szünteleni törvény-áthágásuk miatt.“

Egy komoly felhő vonult az öreg férfiú vig arczára, s egy köny gördült ki szemeiből. Sz. Pál jutott eszébe, ki egykor az Isten egyházát üldözte. Fabiola látván arczának e változását, zavarba jött; s engesztelő hangon mondá: „Félek, hogy igen gondatlanul beszéltem, és talán ollyasmire emlékeztettelek, a mi jó szívednek éles fájdalmat okoz. Bocsáss meg édes Chromatius, és beszéljünk másról. Látogatásom egy oka, téged megkérni, valljon nem tudnál-e valakit, ki mostanában a városba menne? Több oldalról hallék már atyám szándékolt utjáról, s e tárgyban szeretnék neki irni;*) hogy ismét úgy ne tegyen, mint előbb, — értem, hogy el ne utazzék a nélkül, hogy tőlem búcsut vegyen, engem a fájdalomtól kimérendő.“

„Igenis,“ felele Chromatius, „holnap reggel indul egy fiatal ember innét Romába. Jöjj a könyvtárba, ott megirhatod a levelet, hihetőleg az utast is ott találjuk.“

Bemenvén a házba, földszint egy könyvekkel telt terembe

*) Még posták nem létezvén, csak alkalmilag, vagy különös ember által küldettek a levelek.

léptek. Ennek közepén az asztalnál egy fiatal ember ült, és irt egy nagy könyvből, melyet, idegent látván belépni, bezárt, és félre tett

„Torquatus,” megszólítá őt Chromatius; „e hölgy atyjának egy levelet akarna Romába küldeni.”

„Mindig nagy szerencsémnek fogom tartani,” felele az ifju, „a nemes Fabiolának, vagy nagy nevű atyjának szolgálhatni.

„Hogyan, ismered te őt?” kissé csodálkozva kérde az öreg főnök.

„Ifjabb koromban nekem, s azelőtt atyámnak volt szerencsénk Ázsiában a nemes Fabiust szolgálhatni; betegségem miatt valék kénytelen őt elhagyni.”

Az asztalon több, egyformára metszett szép pergamen levelek heverték, bizonyára valamely könyv lemásolására készítvék. A jó öreg ur egyet Fabiola elébe tett, mellé tintát, és írónadat: mellyel Fabiola néhány gyengéd sorokat irt atyjának. Összegöngyölgetvén a lapot, fonállal köté körül, mellyre viaszt teve, s erre nyomá pecsétjét, melyet egy himzett erszénykéből vett ki. A sziveskedő ifjút, később, midőn majd legjobb módját fogja tudni, a legillendőbbben megjutalmazandó, veve egy más pergamen levelet, s erre annak nevét, és lakását felírván, keblébe rejté. — Egy kis csemegézés után szívélyes bucsut véve Chromatiustól, kocsijába ült. Tekintetében olly valami megható atyai érzet vala észrevehető, mintha azt gondolná, hogy többé őt soha sem látandja. Így látszott Fabiolának; azonban Chromatius szívét egészen más érzet foglalkoztatá. — Mindig így maradjon-e? Engedheti-e, hogy kedves látogatója e nyakas tudatlanságban vesszen el? Nemes szíve, és tiszta esze a keserű pogányság iszapjában merüljön-e el, midőn mégis minden érzelmei, minden gondolatai erős, de e mellett finom szálakból látszának szövödni, mellyekből az igazság legdrágább szövetje képeződhetnék? — Lehetetlen; és mégis ezer tekintetek tartóztaták most még neki az igazságot bevallani; átlátta, mikép most csak gátoltatnék ez által a hithez közeledhetni. „Jár szerencsésen kedves gyermekem,” monda Chromatius; „légy száz-

szorosan megáldva azon áldásokkal, melyeket te még most nem ismersz;“ s midőn kezét a magából kibocsátá, elforditá arcát, és sebesen eltávozott.

E titokteljes gyengéd szavaktól Fabiola is elfogult; — kelemetlenül lepetett meg, midőn még a kaput sem érve el, Torquatus által feltartóztatott. A fiatal ember könnyű, kissé otthomos, ámbár tiszteletteljes magaviselete, és az öreg főnök szende, s vigszággal elegyített komolysága közötti ellentét, kellemetlenül hatott reá.

„Bocsáss meg nemes hölgy!“ mondá Torquatus: „de kérlek, — kívánod-e, hogy e levél mielőbb kézbesítették?“

„Bizonyára igen szeretném, ha lehető leghamarább atyám kezeibe jutna.“

„Ugy tartok tőle, hogy nem fogok kívánságod szerint szolgálhatni; mert gyalog kell mennem: ha csak valami alkalom nem kínálkozik, olesó móddal gyorsabban haladhatni; másként utam néhány napig megtart.“

Fabiola vonakodva mondá: „A sebesebb utazásra ajánlnék-e szükséges költséget?“

„Oh igenis,“ felele gyorsan Torquatus; „ha nemes családodnak ez által jobban szolgálhatok.“

Fabiola oda nyújt neki egy erszényt, s a benne lévő pénz nem csak az út költségét fedezé, hanem még fáradságát is dúsan jutalmazá. Torquatus barátságos mosolylyal sebesen elvette az erszényt, és egy mellék fa-sor közt eltűnt. Magaviseletében olly valami volt, mi Fabiolára kellemetlen benyomást tett: s az ötlött elméjébe, milly kevésé illik e fiatal ember, az ő kedves öreg barátjához. Ha Chromatius azt látja, milly sebesen nyult a pénz után, bizonyára Judásra emlékezett volna. Fabiola azonban örült, hogy e pénz által az ifju ember irányában minden tartozását leróhatta. Az így már hasztalanná vált jegyzéket kebléből elővette, hogy elszakítsa, de akkor vevé észre, hogy a pergamen másik oldala be van irva. A nagy könyv másolója épen akkor kezdé e lapot írni, midőn ő belépett, s alig volt még

nehány sor irva, midőn azt félre tette. Egy előtte eddig ismeretlen könyvből most először olvasá e következő szavakat:

„Én pedig mondom nektek: szeressétek ellenségeiteket; jót tegyetek azokkal, a kik titeket gyűlölnék; és imádkozzatok azokért, a kik üldöznek, és rágalmaznak titeket: hogy legyetek fiai Atyátoknak, ki mennyekben vagyon, ki napját fölkelte a jámborok-, és gonoszokra, s esőt ad az igazak-, és hamisakra.“ (Máté 5, 44.)

Egy indiai pór ingadozását képzelhetjük magunknak, midőn ő a patakban egy fejér, átlátszó követ talál, melly homályos és durva másutt, de szétzuzott oldala szikrákat szór. Ő nem tudja, havalljon drága követ, vagy értéktelen kavicsot talált-e? olyasmit-e, mi a királyok koronájába illik, vagy mit a koldus is lábbal tapod? Ingadozásának mikép vessen véget? eldobja-e a követ, vagy egy ékszerészhez menve, kérdezősködjék, és talán magát kinevettesse? — Fabiolánál hasonló érzelmek válták fel egymást haza mentében. „Kitől származhatnak e tételek? Sem görög, sem romai bölcsesektől. Vagy igen hamisak, vagy igen igazak; ezekben vagy valami fenséges erkölctan, vagy alávaló jellemtelenség foglaltatik. Követi-e valaki e tanitmányt, vagy csak egy fényes ellentét? Én többé nem aggódok felettök. Vagy talán Syrát megkérdehetném; e tételek majd úgy hangzanak, mint az ő szép, de valószínű eszméi. Nem; jobb, ha őt nem kérdelem. Az ő magasztos tanítása, ha neki könnyűnek látszik is, engem egészen eltörpít, s követnem lehetetlen. Elmémnek nyugalom kell. Legegyszerűbb, ha nyughatatlanságom okát eltávolítom, s a különös szavakat feledékenységbbe temetem. Tehát el vele! Hordja el a szél e lapot, vagy zavarjon meg mást, ki az uton véletlenül megtalálándja. — Megállj, Formio! állítsd meg a kocsit, vedd fel azt a pergament, mellyet elejtettem.“

A rabszolga teljesíté a parancsot; de úgy vélte, hogy az a lap szándékosan dobott el. Fabiola ismét keblébe rejté azt, melly szívén, mint pecsét nyugodott, mert most a szív nyugodt volt hazáig.

XVIII.

A kísértetés.

Másnap igen korán Chromatius mezei lakának ajtajánál egy öszvér, és vezetője állott. A nyeregkápához egy kis utitáska volt kötve, melly Torquatus kis holmijét tartalmazta. Sokan a ház tagjai közül már felkeltek, elindulásakor a bucsucsókot tőle veendőék. Bár ne olyan csók lenne, mint a gethsemani kertben adatott! Némelyek szeretetteljes gyengéd szavakat sugának fülébe, és inték, hogy a nyert kegyelmet hiven őrizze meg; mit ő ünnepélyesen, és hihetőleg jó lélekkel ígért. Mások, kik szegénységét ismerték, egy kis ajándékot nyomtak kezébe, s kérték, hogy a régi ösvényt, és ismerőseit kerülje. Polykarp, a társaság lelki vezére, félre híván őt, könyvek között a legsziverehatóbb szavakkal inté, hogy a talán csekélyeknek látszó, de mégis veszélyes rendetlenségeket, mellyek magaviseletében gyakran mutatkoznak, igyekezzék elhagyni, a könnyelműséget legyőzni, és a keresztény erkölcsöket buzgóbban gyakorolni. Torquatus szinte könyezve ígérte, és fogadta, hogy engedelmeskedik, s térdelve csókolta a jó pap kezzeit, és vette áldását; ki neki ajánló-leveleket, és egy kis utiköltséget adott.

Végre minden készen volt; az utolsó „Isten hozzád“ és áldás-kivánat is elhangzott: Torquatus az öszvéren, vezetője pedig mellette csendesen lépdelt a hosszú fason keresztül, melly a kapuhoz vezetett. A többiek már mind visszatértek a házba, csak Chromatius állt még a kapuban, és gondolatokba merülve, nedves szemmel nézett a távozó utas után, olly szomorú tekintettel, millyel atyja a tékozló fiut nézhette távoztakor.

Mínhogy a kastély nem a nagy országut mellett feküdt, azért béreltetett öszvér, hogy Torquatust Fundiba, (most Fondi,) mint az uthoz legközelebb eső helyre vigye: s ott gondoskodják maga további utjáról. Azonban Fabiola erszénye őt e tekintetben minden aggodalomtól felmenté.

Utja a legváltozatosabb gyönyörű vidéken vezeté. Egy ide-

ig a Liris folyó parthosszában ment, melyet szép mezei lakok, és gunyhók ékitének. Tovább az Apennin hegy ágai egy torkolatához ért, mely myrthus, aloë, és vad szőlőtőkék által borított nagy szikláktól volt elzárva: közben fehér kecskék legelvén, melyek a távolban úgy tűntek fel, mint a hó. Az ösvény mellett morajjal zúgott egy kis csermely, mely azt látszék képzelni, hogy ő egy hegyi folyó, — olly nagy zajjal törtetett előre; még habzani is készült, s öntetszőleg hizelge magának, mintha egy vizzuhatagot képezne, midőn két kövön lecsurogva, egy mélységbe hullott, melyet egy nagy acanthus levél egészen betakart. E torkolatból ismét egy szabad térségre vezetett az út, honnét tágas kilátás nyílt Campania nagyszerű kertjére; háttérben a cajetai kékelő öböl, fehér vitorláival, melyek a távolból, mint a vizimadarak csillogó szárnyai tündöklének, midőn ezek a viz színén repdesnek a nap sugariban.

Mit gondolt utasunk élte uj szakának e változatos tüneményei közt? mulattatók, vagy elragadók voltak-e ezek reá? vig, vagy szomorú érzetre hangolták-e őt? Az őt környező jelenetek keveset foglalák el figyelmét; gondolatai Roma zajos utcáin és árnyékos oszlopcsarnokain csatangoltak. A poros kert, a mesterséges ugrókutak, a márvány fürdő, és festett csarnokok sokkal szebben tűntek fel szemei előtt, mint az őszi szőlőhegyek, a tiszta patakok, a bíboros tenger, és a kékelő ég. Ő természetesen nem forgatá elméjében Roma gyalázatos tetteit, istentelen erkölcstelenségét, pazarlását, kicsapongásait, hitetlenségét, romlottságát, árulását, tisztátalanságát: oh nem; ő, mint keresztény, illyesekre nem gondolhatott. De néha, midőn gondolatainak szabad tért engedett, a fürdők teremének egy sötétes sarkában látott egy asztalt, mely körül bosszus, de heves játékosok ültek, és csont kockáikat pergeték; és érzé, mikép benne egy rég elfojtott indulat gerjed: de mintha egy pár, a Polykarpuséhoz hasonló szelid szem tekintene reá, és az indulat hallgatott. Azután látott gondolatban egy juharfa asztalt, mellyen falernumi veres borral tölt arany billikomok álltak, és féktelen, kicsapongó kedvben sorra járt a pohár: de Chroma-

tius komoly arcza jelent meg az asztal tulsó részén, és szigoruan tiltá az asztalhozi közeledést.

Valóban ő a császári város ártatlan multságait forgatta elméjében: csak a séták, a zene, a festmények, a fény, s a város szépsége foglalkoztatták elméjét. Megfeledezett, hogy mindezen dolgok az emberek indulatit tüzelik, gonosz vágyaikat felgyújtják, büszkeségöket emelik, jó feltételeiket megingatják, akaratjokat gyengítik. Szegény ifju azt hitte, hogy e lángok közt átmehet, a nélkül, hogy megégesse magát! Szegény pille, mely azt hiszi, mikép szárnyai elégetése nélkül keresztül szállhat a tüzön! — Egy pillanatban, midőn illy gondolatokban el volt merülve, egyszerre magát egy mély ut végén látja, mellyen lovagolt; közel maga előtt látja a tengert, és benne egy magánosan álló mozdulatlan sziklát. E pillanat akaratja ellen emlékezteté őt egy történetre, mellyet gyermek-korában hallott; ugy rémlett előtte, mintha annak egy tüneményét látná.

Déli Olaszország tengerpartján lakott egy vakmerő halász. Egy setét zivataros éjen atyja, és testvérei, erős és izmos hajókkal nem mertek a tengerre menni: de ő minden intések daczára, a hajóhoz kötött kis csónakban egyedül, elhatározá a nyílt tengerre bocsátkozni. Erős vihar dühöngött, de könnyű kis ladikja keresztül küzdé magát a hullámokon; mig a nap felkelve, meleg sugáraival özönlé el a tengert. A fáradság-, és hőségtől erejéből kimerülve, elaludt; rövid idő mulva egy közeli kiáltásra felébredt; s körülnézve, látta a nagyobb hajót, mellyről kiáltának, és integetének, hogy térjen vissza, a nélkül azonban, hogy hozzá közelednének. Mit akarhatnak? Megragadja az evezőt, és egész erejével igyekszik hozzájuk jutni; de csak hamar legnagyobb bámulatára látja, hogy a hajó, melly felé ladikja orrát fordítá, háta mögött van: és ámbár egyenesen hozzájuk igyekezett, tüstént ismét az ellenkező oldalon találta magát. Meggyőződött, hogy a ladikkal egy körutat tett, de ugy, hogy a kör vége, annak középpontjához közelebb volt, mint az eleje; — és most egy más, az előbbinél szűkebb körben kezdett forogni. Egy borzasztó sejdítés ébredt lelkében; felső ruháját levetve,

kétségbeesetten dolgozott az evezőkkal; de ámbár itt-ott néha a közt kissé áttörte, mégis folytonosan a körben forgott, és e középponthoz mindig közeledett, hol egy sziszegő, és habzó örvényt látott. Akkor kétségbeesve, az evezőt eldobta, s felugorván, borzasztó rettegésében törte kezeit; és egy vizimadár, mely károgra felette repült, hallá őt felkiáltani: a Charybdis! *) És most már a kör, melyet ladikja csinált, csak párszor haladta meg ennek hosszát: ő a ladikba levetette magát, szemeit bezárta, füleit kezeivel fedezvén, lélekzetét visszatartá, míg érzé, mi-kép a hullámok felette összecsapnak, és ő a mélységbe temettetik.

„Valljon veszett-e el illy módon valaki?” mondá magában Torquatus; „vagy ez egy pusztá példázat? — és ha ez; valljon mit jelent? valljon ragadtathatik-e valaki illy módon erkölcsi veszélybe? valljon az én elébbi gondolatim nem elsője-e az illy köröknek, és —“

„Fundí!” kiálta a vezető, egy városkára mutatván, mely előttük feküdt, s melyet csakhamar elértek.

Torquatus levelei közül egyet elővett, mely itt vala kézbesítendő. A vezető egy kisszerű, s a legszegényebb sorsuak szállodájában elhelyezvén őt, miután illendő bérét megkapta, az utas fősvénységén morogva, és káromkodva távozott. Torquatus azonnal Cassian iskolatanító lakását kereste; melyet megtalálván, a levelet átadta. Itt olly szívesen fogadtatott, mintha saját házába érkezett volna. Cassian meghívá őt szerény ebédjére, s ezalatt elmondá neki saját történetét.

Ő Fundiban született, s később Romában egy iskolát tanított, kitünő eredménnyel, mellyről már az első szakaszokban emlékeztünk. De látván, hogy egy üldözés következend, és ő mint keresztény ismeretes, iskolájával felhagyva, szülő városába visszaköltözött; itt szándékozik iskolát nyitni, s már a város előkelő lakosai megígérték, hogy a szünidők után gyermekeiket hozzá küldendik. Ő egy keresztényben nem mást, mint testvért látott: azért mondá el olly nyíltszívűséggel nézeteit, és

*) Egy Olaszország, és Sicília közt levő örvény.

történetét. Torquatusnak azonban különcz eszmék villantak fel elméjében, hogy t. i. ezen ismereteit még talán pénzzé is tehetendi.

Torquatus korán bucsut vett Cassiantól, s azon szin alatt, hogy még a városban teendői vannak, mellőzé gazdájának társaságát. Azután jobb ruhákat vásárolt, és a legelső vendéglőbe ment, ott egy pár lovat, és vezetőt rendelt: mert Fabiola kívánsága szerint sietnie kellett, s minden állomáson friss lovakat váltva, egész éjjel utazott. Folyvást ment egész Bovillae-ig, melly az albanoi dombok oldalán fekszik. Ott kinyugodott, és utazó ruháját változtatván, vigan kocszított a sirok sorai között, egészen kapujáig a fővárosnak, melly több jót, és több rosszat foglalt magában, mint a birodalomnak bármelly egész tartománya.

XIX.

A bukás.

Torquatus csinosan öltözködve ment Fabius házához, kézbesíté a levelet, minden tudakozódásra felelt, és sok kérdés nélkül elfogadá az asztalhozi meghívást. Erszényének mostani állapotjához illő szállást keresvén, csakhamar talált is.

Mint mondtuk, Fabius nem kísérte leányát a mezei lakba, és csak ritkán látogató meg. A zöld mezők, és habzó források iránt nem nagy előszeretettel viseltetett; a városi szórakozást, és társaságokat inkább kedvelé. Leánya jelenléte némi feszességet követelt; de midőn ez környezetével Campaniába utazott, házában olly jelenetek voltak láthatók, s olly emberek fordultak meg, kiket leányával érintkezésbe hozni épen nem akart. Vásott férfiak környezék asztalát, a borozás, és játék késő éjjelen folyt, s a kéjelgés minden neme követé rendesen dús estebédjeit.

Miután Torquatust asztalához meghívta, még néhány vendég keresésére indult. Az általa látogatott helyeken csakhamar talált néhány naplopó arszlánokat, kik az illyes meghívásokra vártak. Midőn Titus fürdőiből haza menne, egy templom

lugasában lát két férfit heves szóváltásban. Pillanatig őket vizsgálva, feléjük indul: egy kis távolságban várva társalgásuk félbeszakítását, mely hozzávetőleg így folyt:

„Tehát a hír egészen való?”

„Bizonyosan. Igaz, hogy Nicomediában a nép fellázadt, és a palota mellett, s irányában levő, úgy nevezett keresztény templomot felgyújtotta. Atyám ma reggel magától a császár titkárától hallotta.”

„De mikép jutott a bolondoknak eszökbe, — a főváros legnépesebb részében templomot építeni? Tudhatták, hogy a nemzet vallási érzete ellenök felébred, és a templomot lerombolja, mely úgyis tövis volt szemében, valamint minden idegen vallás feltűnése.”

„Bizonyára, mint atyám is mondá, ha ezen keresztényeknek eszök volna, eldugnák fejöket, s valami szegletbe bujnának. midőn jámbor fejedelmek által illy leereszkedőleg eltüretnek. Hogy pedig azt nem teszik, és nyilvános templomokat építenek: és nem rejtődznek el, mint hajdan, szűk utcákban, — részemről nem igen bánom a történeteket. Talán még valami nevet, és hasznót is huzhat az ember e gyűlölt faj elnyomása, és lehető megsemmisítéséből.”

„Maglehet; de hogy a dologra jöjjünk, köztünk áll az egység: igazságosan osztozunk, ha felfedezzük azon gazdag keresztényeket, kik egyelőre nem lesznek nagyon hatalmasok. Egymás segítségére leszünk. Te vakmerő, s erős terveket készítesz, én az enyimről még gondolkozom. Kiki az általa felfedezettekből az egész hasznót huzza, és az illető részt azon esetekben, hol együtt működünk. Nemde?”

„Igen.”

Most elé lépett Fabius, hangos, szíves szavakat intézve Fulviushoz: „Hogy vagy; már rég nem láttalak. Légy ma vendégem, több barátokat meghívtam, és a tied, — Corvinus, ha nem tévedek, (ez ügyetlenül meghajtja magát) remélem, szinte velünk tart.”

„Köszönöm, viszonzá Fulvius; de én már félig eligérkeztem.“

„Bolondság, barátom!“ mondá a jószívű lovag, „alig maradt még valaki a városban, kinél te ebédelhetnél. Talán valami ragály van házamnál, hogy te annyira kerülöd, mióta Sebestény nyel nálam ettél, és vele czivakodtál? vagy valamelly bűvész varázsolt el?“

Fulvius elhalaványult, és Fabiust félre vonván, mondá: „az igazat megvallva, — majd nem úgy van.“

„Nem hinném,“ némi csudálkozással felele Fabius, „hogya az a fekete boszorkány belőled tréfát űzött; igazán örülnék, ha házamtól elpusztulna. De jöjj,“ folytatá vigan, „én azt hiszem, hogy azon estve téged más bűvölt meg. Nekem jó szemeim vannak, s úgy vettem észre, hogy te szivedet Agnes unokám-nál felejtetted.“

Fulvius elbámulva, némi szünet után mondá: „Ha valóban úgy volna is; de ugyanakkor azt is észrevettem, mikép leányod elhatározta, hogy abból semmi se legyen.“

„Azt hiszed? Ugy már tudom, miért kerülöd annyira házamat. Egyébiránt Fabiola egy bölcsésznő, s az illyesekhez épen nem ért. Jobban szeretném valóban, ha könyveit félre téve, inkább házasságról gondolkodnék, mint hogy abban másokat gátol. Én azonban neked jobb ujságot mondhatok; Agnes irányodban olly hajlamot érez, millyet te csak érezhetsz irányában.“

„Lehetetlen; és mikép tudhatod te azt?“

„Ezt neked rég megmondhattam volna, ha engem olly hidegen nem kerülsz; e titkát ő maga ugyanazon napon közlé velem.“

„Veled?“

„Igenis velem; a te drága köveid egészen megnyerték szívét. Nekem ollyasmit mondott; s tudtam, hogy csak téged érthetett; sőt egészen biztos vagyok benne, hogy csak téged értett.“

Fulvius azon drága köveket értette, mellyeket ő viselt, míg a lovag képzeletében az Agnesnek ajándékozottak forgottak. Most Fulvius, őt feszessége daczára megnyerve hitte; gazdagság-

ra, és rangra tágas tér nyílt előtte, ha dolgát okosan viszi. Ezen álmában Fabius e szavakkal zavará: „Csak légy állhatatos, és győzni fogsz; — bizzál, — tegyen Fabiola bár mit. Egyébiránt most nincs mit tartani tőle: rabnőivel együtt elutazott; a háznak azon része, mellyben lakott, be van zárva, és mi egy hátulsó ajton megyünk a ház kellemes részébe.“

„Bizonyosan eljövök,“ felele Fulvius.

„És Corvinus veled,“ tévé hozzá Fabius, midőn eltávozott.

Az estebédről csak azt jegyezzük meg, mikép a ritka finom borokból annyi elfogyott, hogy minden vendég többé, kevésbbé feltüzelve, s ingerülve volt. Egyedül Fulvius tartóztatá magát.

A társalgás csakhamar a keleti ujdonságokra tereltetett. A nicomediai templomrombolást a császári palotában gyakori gyújtogatások követték. Semmi kétség sem volt, hogy azt Gale rius császár rendezte: ez által az üldözést ellenző Diocletiant a keresztények ellen ingerlendő; s átalában várták, mikép az üldözést elrendelő parancs néhány hó alatt Romába érkezend, és Maximianus azt erőlyesen gyakorlatba teszi.

A vendégek átalában hajlandók voltak a sebzett vad üldözésére; mert azok irányában, kiket a közvélemény és nép dühe üldöz, nagylelkűséget mutatni: ehhez hősie, és nem közönséges bátorság szükséges. Még a legszabadelvűebbek is találtak szinleges okot, melly a keresztények iránti jó akaratot elfojtá. Egyik titkolódzásaikat nem türheté, mást vélt haladásuk bántá, — ez a birodalom dicsősége gátlóit, amaz idegen elemet láta bennök, s így kiirtandóknak hitte; egyik szertartásaikat állitá utálatossáknak, a másik erkölceiket gyalázatosáknak. E szóváltás alatt, ha annak lehet mondani, midőn mind a két fél ugyanazon eredménybe egyez, — Fulvius a vendégeket egyenkint vizsgálván, szemét Torquatusra függeszté.

Az ifju ember hallgatott, de arca majd halavány, majd vörös színbe változott. A bor felhevité őt; de mégis magán uralkodni törekedett. Majd öklét szegezte mellének, majd ajkait harapta, egyszer ujjai közt morzsolá a kenyeret, máskor egy poharat üritett gondolataiban.

„E keresztények gyűlölnek minket, és ha tehetnék, megsemmisítenének,” mondá az egyik. Torquatus előrehajolt, ajkait megnyitá, de nem szólott semmit.

„Igen! Nero alatt Romát felgyújták; és most Ázsiában a császár feje felett a palotát lángba boríták,” mondá a másik. Torquatus felemelkedett a kerevetéről, kinyújtá kezét, mintha felelni akarna, azonban visszavonta azt.

„De a mi még rosszabb, tanításuk a társaság alapját ássák alá; e mellett olly borzasztó bűnöket követnek el: sőt egy szármárfej undok imádására süllyednek,” folytatá egy harmadik. Torquatus dühében reszketett, felállt, és karját emelé; akkor Fulvius hidegen, és keserű, gúnyos hangon tevő hozzá: igen, és minden összejövetelnél egy gyermeket ölnek meg, s annak husa és vérével táplálkoznak.“ *)

Torquatus karja olly erővel csapott az asztalra, hogy a bilikomok ugráltak, és csörögtek, s dühtől elfojtott hangon kiálta: „Ez hazugság, egy átkozott hazugság!”

„Mikép tudhatod te azt?” lehetőleg hideg, és nyugodt hangon kérdé Fulvius.

„Mert én magam is keresztény vagyok, kész, hitemért meghalni,” egész felindulással felelé Torquatus.

Ha az érczfejú szép alabastrom szobor, melly egy fülkében az asztal mellett állott, a márvány padozatra esve darabokra törik, nem indít nagyobb felindulást, mint ez önkénytes vallo-más. Mindnyájan megrezzentek: erre hosszú csend következett; ezután kezdé kiki érzelmeit arczán mutatni. Fabius egészen megzavarodott, mintha érzene, mikép vendégeit rossz társaságba hozta. Calpurnius tájékozott, és magát sértve érzé, hogy egy vendég találkozott, kiben talán szerencsétlenül a keresztények bensőbb ismerését hihetnék, mint ő benne, feltalálhatni. Egy ifju ember tátott szájjal szegzé szemeit Torquatusra; és egy bosszus öreg ur szemlátomást készült valakit, bárki legyen az, földhez ütni. Corvinus fél ostoba, és fél vad vigyorral nézé

*) A pogányok illy véleményben voltak a szent áldozásról.

a szegény keresztényt, mint egy pór a vakandokot, melyet reggel csapójában talál; látszott rajta a készség, mikép a kinpadra feszíteni, vagy rostélyra tenni őt azonnal kész, s erre csak a parancsot várja. De Fulvius vonásai túlhaladák a többiekét. Ha valaha alkalma volt egy vizsgálónak nagyító üvegen, a pók vonásainak kifejezését láthatni, midőn hosszú éhezés után egy, más állatok vérén meghizott legyet hálójához közeledni lát, s minden szárnymozdulatra élesen figyel, és számít, mikép kerithetne csak egy fonalkát ohajtott tárgya körül, egész biztossággal levén azután a teljes sikerről; — ez volna, úgy hiszszük, arcvonásai, és érzelmi kifejezésének leghűbb mássa. Egy keresztényt körmei közé foghatni, ki övéi iránt áruló is lehetne, — ez volt régi vágya, és törekvése; most e vágya teljesült, egy ilyen volt előtte, és csak azt ohajtá, hogy céljaira kellőleg használhatná őt fel. De hogyan gyaníthatá, hogy emberére talált? Azt jól tudta, hogy egy valódi keresztény sem sokat inni, sem a vértanuságai készségével dicsekedni nem szokott.

A társaság feloszlott; a keresztényt, mint belpoklost kerülték mind. Torquatus egyedül, és kellemetlen helyzetben érezte magát, midőn Fulvius, ki Fabius és Corvinus fülébe néhány szót sugott, hozzá közeledett, s kezét megfogva udvarias hangon mondá: „Restelem, hogy gondatlanul beszélve, neked egy vallomásra adtam alkalmat, mely reád nézve még veszélyes lehetne “

„Én semmitől sem félek,“ hevesen felele Torquatus; „zászlóhoz halálomig hű maradok.“

„Csitt, csitt!“ félbeszakítá Fulvius; „a rabszolgák elárulhatnának. Jöjj egy más terembe, hol biztosan beszélgethetünk.“

E szavakkal egy szép terembe vezeté őt, hová Fabius poharakat, és legjobb falérnumi borral tölt üvegeket vitetett azok számára, kik a romai szokás szerint, a comessatio (poharazás) barátjai voltak. De egyedül Corvinus követte őket Fulvius intésére.

Egy ékesen kirakott szép asztalon heverték a koczkák. Fulvius ezeket kezébe vevén, s miután Torquatust még néhány

pohár kiürítésére birta, közönyösen elperdité azokat; mi közben érdektelen dolgokról beszélgetvén, mondá: „Ej, ej! milly rosszul esnek a koczkák nekem ma! Jó, hogy senkivel sem játszom; mert ma mindenemet elveszteném. Kisértsd meg te egyszer Torquatus!”

A játék volt, mint már elébb említők, Torquatus veszedelme; az ebből credt veszekedés miatt jutott a tömlöczbe is, hol őt Sebestény megtéríté. Midőn ő a koczkát kezébe vette, — játszás szándéka nélkül, mint gondolá, — szemmel tartá őt Fulvius, mint egy hiuz az ő prédáját. Torquatus szemei égtek, ajkai mozgottak, s keze reszketett. Fulvius ezekben, valamint keze tartásában, ügyes kézhajlításában, s azon éles pillanatban, mellyel az elvetett koczkára nézett, azonnal felismeré az első kísértet erejét, melly egy legyőzött, és elhagyott vétek ismétlésére vezet.

„Ugy látom, neked sem sokkal több szerencséd van ezen ostoba foglalkozásnál, mint nekem,” mondá egykedvűleg; „de talán Corvinus megkísérte veled, ha csekély pénzre megy.”

„De egészen kicsinyben, hogy pusztán mulatságból koczkázzunk; mert én feltettem magamban, többé nem játszani. Azelőtt, — de az mindegy.”

„Jöszte,” mondá Corvinus, kinek Fulvius intett.

Csekélységre kezdettek koczkázni, és többnyire Torquatus nyert. Fulvius időnkint kényszeríté őt az ivásra; s így nagyon beszédes lett.

„Corvinus, Corvinus,” mondá végre, mintha valamiről gondolkodnék, „nem azon név-e ez, mellyet Cassian említett?”

„Ki?” kérdé csodálkozva a másik.

„Igen, igen, ez volt az,” folytatá magában Torquatus, „veszekedő, durva, ügyetlen; — te voltál az,” kérdé Corvinusra tekintve, „ki Pongráczot, azt a szép keresztény ifjút megverted?”

Corvinus fel akart ugrani; de Fulvius egy intés által visszatartá, s megelőzé egy kérdéssel: „Ez a Cassian, kit te emlegetsz, egy kitünő iskolatanító; hol lakik most?”

Ezt szerette volna Corvinus tudni: azért nyugtatta meg

Fulvius őt e kérdéssel. Torquatus felelt: „Ő lakik, — várj csak — de nem, nem; én nem leszek áruló. Nem, én kész vagyok a kinokra, vagy máglyára hitemért; de senkit el nem árulok, — azt nem teszem!”

„Majd játszom én helyetted Corvinus,” mondá Fulvius, ki látta, hogy Torquatus növekedő figyelemmel, és tüzzel játszik; azért is még ügyesebben dobá a koczkát, hogy ellenének figyelmét még inkább fokozza. Azután valamivel nagyobb összeget tett be. Torquatus pillanatig gondolkozott, és — betette a hasonló összeget; meg is nyerte, mi Fulviust bosszontani látszott. Torquatus az egész nyereséget betette: Fulvius vonakodott; de azután megtette, és ismét elveszté. Most szótlantul, csendben folyt a játék; már egyik, már másik nyert, de az egészet véve, Fulvius volt előnyben; ő magát jobban mérsékelheté, mint Torquatus.

Egyszer föltekint Torquatus, és összeborzad. Ugy rémlett, mintha a jó Polykarpot ellenfele háta mögött látná állni. Megdörzsöli szemeit, és látja, hogy Corvinus az, ki szemeit rámereszi. Most egész ügyességét fel kelle használnia. A lelkiismeret elnémittatott, a hit ingadozott, a kegyelem távozott; a birvágy ördöge, a becstelenség, a vakmerőség visszatért, és hét, magánál gonoszabb lelket hozott a megtisztított, de rosszul őrzött hajlékba: — és a mint ezek befészkeltek magukat, onnét minden jó, és szent eltűnt.

Az ismételt veszteség, és gyakori ivás által az örültségig hevülve, végre, midőn már a többszöri veszteség által ürülni kezd az erszény, mellyet neki Fabiola adott, ezt egészen az asztalra dobá. Fulvius nyugodtan felnyitja, kiüríti, s megolvasá a pénzt, és szinte olly öszveget tesz hozzá. Mindketten készülének az utolsó vetéshez, — a koczka el volt dobva, mindketten szótlantul néztek reá, Fulvius behuzta a pénzt, Torquatus az asztalra rogyott, s arcát kezeivel födé el. Fulvius intett Corvinusnak, hogy távozzék.

Torquatus lábaival tombolt a földön, fohászkodott, fogait harapta össze, és bőgött, végre kezeivel haját tépte, és szaggatta.

Egy hang sugá fülébe: „Keresztény vagy te?” A hét közül melyik lélek volt ez? Bizonyára a leggonoszabbik.

Ugyanazon hang folytatá: „Már számodra nincs remény többé; hitedet meggyaláztad; még több: elárultad.”

„Nem, nem!” ordított kétségbe esve a nyomorult.

„Igenis; részegségedben nekünk mindent elmondta; — elég, lehetetlen többé azokhoz visszatérned, a kiket elárultál.”

„El, el innét!” kiáltott keservesen a kinzott bűnös. „Ők még megbocsátanak nekem. Az Isten —”

„Csitt, ne mondd ki nevét! Te becsstelen, hitszegő lettél, te remény nélkül elvesztél. Koldus vagy, és holnap kenyeredet koldulnod kellend. Te utálatos pazarló játékos vagy; ki fogja pártodat? Keresztény barátid? És miután méltatlanságod daczára mégis keresztény vagy, ezért halálra fogsz kinoztatni; de ők nem fognak mint vértanút tisztelni; te egy képmutató vagy, Torquatus! és semmi egyéb.”

„Ki ez, ki engem kinoz?” feltekintve kiált. Fulvius, karjait egymásra téve állt mellette. „És ha ez mind igaz is, mi köződ hozzá? mi mondani valód van még?”

„Sokkal több, mint gondolnád; egészen kezemben vagy. Pénzed, (Fabiola erszényét mutatá neki,) becsületed, békéd, sőt életed is hatalmamban van. Csak tudassam a keresztényekkel mai tettetted, beszédedet, és azt, mi voltál ma? többé szemeik elé nem mehetsz. Csak azt a veszekedő, durva ügyetlent, mint te nevezted, a város főnökének fiát, bocsássam ellened, (mert rajtam kívül őt, miután annyira ingerletted, más vissza nem tarthatja,) úgy holnap atyja ítélőszéke előtt fogsz állni, s meghalni hitedért, melyet elárultál, meggyaláztál. Kész vagy-e most, mint részeg játékos oda tántorogni, hogy mint a te kereszténységed hitvallója, a forumon az ítélőszék előtt állj?”

Az elesettnek nem volt bátorsága az elveszett fiut megtérésében követni, kit a bűnben követett. Benne minden remény elhalt, mert főbűnébe esett vissza, és alig érzette a lélekismeret furdalását. Ő hallgatott, míg Fulvius e kérdéssel ébreszté fel merengéséből: „Mire határoztad magadat? Visszatérsz-e azon-

nal a keresztényekhez, a mai estve büneivel fejedem, vagy holnap a forumra akarsz menni? E kettő közül melyiket választod?”

Torquatus felveté szemeit, tompa, s elfásult tekintettel, gyenge hangon felel: „Egyiket sem.”

„Hát mit akarsz?” átszegő karvalytekintettel kérde Fulvius.

„A mit te,” mondá Torquatus; „csak e kettőt nem.”

Fulvius mellé ült, és most szelid, barátságos hangon mondá neki: „Tehát figyelj reám Torquatus; tedd azt, a mit én mondok, és még minden jól üthet ki. Lesz lakásod, élelmed, ruhád, még pénzed is játékra, ha nekem szót fogadsz.”

„De hát mit tegyek?”

„Te a mint holnap felkelsz, ismét keresztény képet öltesz, barátjaiddal szabadon társalgasz, mintha semmi sem történt volna; de minden kérdéseimre felelsz, és nekem mindent megmondasz.”

Torquatus nyögve hallatá: „Tehát mégis árulás?”

„Nevezd, a minek akarod; de ezt kell tenned, vagy meghalsz, — még pedig kinos halállal. Corvinust hallom az udvarban nyugtalanul fel s alá járni. Csak hamar, mit akarsz?”

„Meghalni nem! oh nem; inkább akármit!”

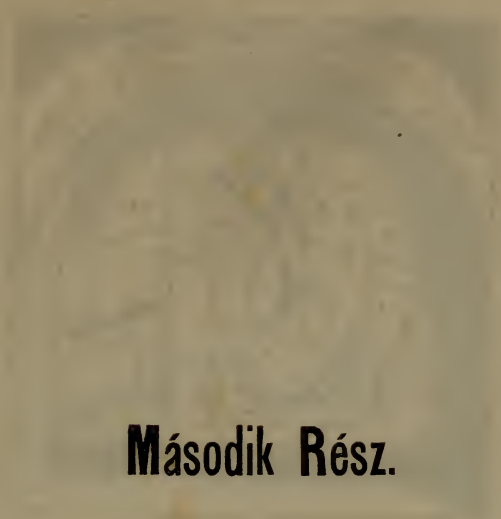
Fulvius kiment, és barátját a bor- és dühtől égve találta, s sok fáradságába került őt csillapítani. Corvinus más dolgok által Cassiant már majd el is felejtette; de most elébbi haragja újra fellobbant, s a bosszu vágyától égett. Fulvius megigérte, hogy Cassian mostani tartózkodását ki fogja tudni, s ez által Corvinust az azonnali erőszakoskodástól feltartóztatá.

Miután Corvinus bosszusan, és kedvetlenül haza ment, Fulvius visszatért Torquatushoz, kit haza akart kísélni, hogy lakását megtudja. Midőn ez elment, a nyomorult fölkelt, és fel s alá járás által igyekezett öntudatát visszanyerni. De hasztalan; feje a bortól, és az erre következő izgatottságtól, szédelgett, a szoba vele forogni, és ingadozni látszott; egészen betegnek érzé magát: szive majd hallhatólag vert. Szégyen, lelkiismeret

furdalása, önmaga megutálása, megrontói s maga iránti gyűlölet, reményvesztés, és a fekete kétségbeesés hánykódtak sötét hullámokként a nyomorultnak lelkében: mintegy versengve egymással a kínzás hatályosságában, a mint egyik, vagy másik a felszínre jutott. Többé lábain nem állhatván, arcczal egy selyem párnára dült, tüzes homlokát jéghideg kezeivel takarta el, és jajgatott. Még mindig forgani látszott vele minden, és egy szakadatlan zugás hangzott fülében.

Ezen állapotban találta őt a visszatérő Fulvius, és vállát érinté, hogy fölkeltsé. Torquatus összerezsent, és megborzadt; azután felkiálta: „Ez volna a Charybdis?”

Második Rész.

A KÜZDÉS.

Memoriae

A KUZDE.

I.

Diogenes *).

Az eddig elmondott események egy békés szakban, vagy jobban mondva, két üldözés közötti fegyverszünetben történtek. Azonban már előhírek, és harczy készülétek nem hiányzottak. A szinkör melletti ordítása az oroszoknak, melly Sebestényt meglepte ugyan, de meg nem ijesztette, a keleti hírek, Fulvius példázgatása, Corvinus fenyegetései, — ezek mindannyi előjelei a közelgő üldözés félelmeinek, és hogy nem sokára keresztény vérnek kellend folyni, s nagyobb, és nemesebb mértékben patakezni, mint eddig az uj-törvény paradicsomát öntözé. Az egyház az ő nyugodt, s folytonos gondoskodásával nézte a keletkező harc feltűnő jeleit, és az előkészületet el nem mulasztá. Elbeszélésünk második szaka ott veszi kezdetét, midőn az egyház magát erősen fegyverezni kezdi. Ez a küzdés nyitánya.

*) A főnebbi sírkö-rajz sz. Sebestény temetőjéből van véve, s a fölírat ekkép olvasandó: „Diogenes sirásó, békében elhunyt october elsője előtt nyolcz nappal.“ (L. Boldetti, I. 15. 60. l.)

October vége felé járt az idő, midőn egy fiatal ember, kit már ismerünk, — köpenyébe burkoltan, — mert meglehetősen setét, és hideg volt, — Roma azon kerületének szűk utcáin ment, melyet Suburrának neveztek. E városrész kiterjedése, és fekvése, most vita tárgya: annyi azonban bizonyos, hogy a forumhoz igen közel feküdt. Minthogy a bűn, fájdalom! igen gyakran karöltve jár a szegénységgel, azért itt mindkettő közös menhelyet talált. Pongrácz, ugy látszott, e városrészben nem igen otthonos: többször elhibázta az utat, míg végre megelé az utcát, melyet keresett: azonban az ajtók nem levén számozva, a keresett ház feltalálása, ha nem is megoldhatlan, de nagy feladat volt. Ő a legcsinosabb ház után vizsgálódott; és midőn egy a többi közül tisztasága, és jó karban tartása által észrevehetőleg kitűnt, minden további gondolkozás nélkül annak ajtaján kopogtatott: melyet egy öreg ember, kinek nevét már szinte tudjuk, Diogenes, nyitott fel. Magas, széles vállu férfi; meglátszott rajta, hogy teherhordáshoz szokott, minek következtében termete előre hajlott; ezüst színű ősz haja, nagy, s kemény fejének két oldalán göndörödött le. Arczának mély komolysága nyugodt, de ünnepiesen szomorú; s világosan mutatá, hogy ő egyike azoknak, kik a halottak között sokat forgottak, s kiknek társaságában magát legboldogabbnak érzi. Két szép sudár fia, Majus és Severus laktak vele: az első egy régi márványdarabra irt, vagy inkább vakart egy sirverset; a márvány más oldalán még látható volt egy pogány emlékirás nyoma, melyet a mostani tulajdonos levakart. Pongrácz midőn az írást látta, felnevetett, mert alig volt egy szó jól írva. A felírás így hangzott:

DE BIANOBA

POLLECLA QVE ORDEV BENDET DE BIANOBA. *)

A másik fiu egy durva rajzon dolgozott, mellyen Jónást, midőn a hal elnyelé, s Lázárt, midőn feltámad, lehete megkülönböztetni, — s melly arra látszott készítve korommal egy deszkán,

*) De via nova — Pollecla, quae hordeum vendit de via nova. — „Az új utcáról; Pollecla, az árpaárulónő az új utcán.“ E felírás Callistus temetőjében találtatott.

hogy későbben más tartósb anyagon a vésű képpé alakítsa. Midőn az ajtón kopogtattak, az öreg Diogenes éppen egy fejszének új nyelén dolgozott.

A család tagjainak illy különféle foglalkozása minket talán meglep; de az ifjú látogatót ez éppen nem lepte meg: ő tudta, mikép e család, a jámbor és tisztcs Fossores, vagyis sirások társulatához tartozik, a keresztény temetőkbcs, s a testvérületnek elnöke az öreg Diogenes.

Egy szent Jeromos korabeli íróra hivatkozva, némellyek az újabb régiségbuvárok közül azt állíták, mikép az ős egyházban a Fossores a kisebb rendű papok közé tartoztak, mint a Lectores, vagy olvasók; s ámbár e vélemény alaptalan, azonban igen valószínű, hogy az e hivatalt viselő egyének az egyházi előljároság által választattak, és erősítették meg. Azon egysé a rendszerben, melyet a kiadások, elrendezések, a Roma körűli számtalan temetkezési helyek betöltése mutat, — a rendszer, mely már kezdetben olly tökéletes, hogy később az idők folytában minden javítgatást, és változtatást kizárni látszott, — azon biztos állításra jogosít, mikép e csudálatra méltó tisztcs művek, hihetőleg egy e célra alakult társulat vezetése alatt készültek. De az nem ollyan volt, mint most Angliában valamely temetkezési társulat, mely a holtak eltakarításával nyerczkedik: hanem egy jámbor, s az egyház által elismert testvérület, mely e célra állt össze.

A sz. Agnesről nevezett temetőben talált érdekes sirversek egész sora mutatja, mikép e foglalkozás némelly családbcsban örökös volt: a nagyatya, fia, s unokái folytatták azt.*)

Innét lehet megfejtcsni azon nagy ügyességet, és egyenlő gyakorlatot, mely a katakombákban látható. E földalatti világban a Fossores egy magasabb feladat-, vagy joghatósággal bírtak. Ugyanis az egyház minden gyermekei számára birt sírokkal: de igen természetcs volt, hogy némellyek a sírhelyért

*) L. Marchi atya munkáját: „A földalatti keresztény Roma építészcete“ (megjelent 1844.), mely itt igen gyakran használtatik.

valamicskét fizettek, ha halottjaikat valamely különösen kedvelt helyen, p. o. egy vértanu sirja közelében, akarták eltemetni. Az illy vételeket, melyekről a régi temetőkbén gyakori emlék van, a sirások eszközlék. Így p. o. a következő felirat a Capitoliumon őriztetik:

**EMPTV LOCVM AB ARTEMISIVM VISOMVM HOC EST
ET PRAETIVM DATVM FOSSORI HILARO IDEST
FOL NOOD PRAESENTIA SEVERI FOSS ET LAVRENTI. *)**

Pongráczot Majusnál hagytuk, kinek a képfaragásban tett durva kísérletei őt mulatták; s kihez e kérdést intézte: „Az efféle felírásokat mindég te magad készited?”

„Oh nem,” mondá mosolyogva a művész, „én csak a szegényeknek készitek feliratokat, kik gyakorlottabb művészeket nem fizethetnek. Ez egy jó asszony volt: az új utczában egy kis boltja lévén, képzelheted, hogy abból meg nem gazdagodhatott; ő maga a becsületesség vala; és mégis midőn sirkövét készítem, különös gondolat ötlött elmémbe.”

„Valljon mit gondoltál Majus?”

„Azt, hogy talán ezer, vagy több évek után majd tisztelettel olvasandják a keresztények az én vakarásomat, melyet a szegény öreg Pollecla-, és árpaboltocskájáról irtam: mialatt talán már egyetlen felírását sem olvassák, vagy ismerik egy olly császárnak, ki az egyházat üldözte.”

„Én nem képzelhetem, mikép tűnhetnének el a fejedelmek nagyszerű sirboltjai, és mikép maradhatna fel egy boltosnő emléke a késő századokra. Hogy gondolod azt?”

„Csak úgy, hogy én inkább óhajtanám egy szegény jámbornak emlékét átadni az utóvilágnak, mint egy istentelen gaz-

*) Emptus locus ab Artemisio bisomus hic est, et pretium datum fossori Hilario, id est folles ... in praesentia Severi fossoris, et Laurentii.

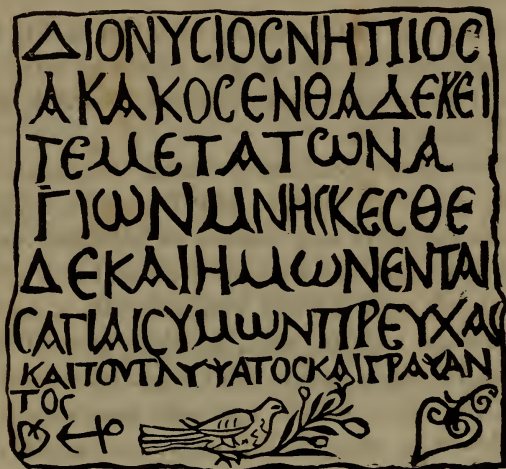
Azaz: „Két hullának való hely, melyet Artemisius vett, és az árát Hilarius sirásónak lefizette, ugyanis ... zacskót, (a szám, fájdalom! ismeretlen jeggyel van írva) Severus és Lörincz sirások jelenlétében.” — Hihetőleg ez utóbbi a vevőnek, Severus az eladónak tanúja. Azonban bár miként legyen is, mi az olvasót megismertettük mindazzal, mi az öreg Diogenes, és fia mesterségéről tudatik.

dagét. Az én egyszerű feliratom lehetőleg olvasható leendő még, midőn már a diadalvek romban hevernek. De mégis borzasztóan rosszul van írva; nemde?”

„Mit sem tesz; az igaz, hogy egyszerű, de azért olly jó, mintha szépen lenne írva. És ez a falhoz támasztott lap miféle?”

„Ez már valóban szép irat, melyet felállítás végett hoztak hozzánk: ezen láthatod, mikép más volt, a ki szerkeszté, és más véste. Ez Agnes hölgynek a nomentani uton fekvő mezei lakában létező temetőbe van rendelve. Ugy vélem, ez egy gyermekre vonatkozik, mellynek elholtát jámbor szülői mélyen gyászolják.”

Pongrácz vevé a mécsset, és olvasá, mint következik *) :

„Dionysius az ártatlan gyermek nyugszik itt a szentek között. De emlékezzetek meg rólunk is szent imáitokban, arról, a ki ezt írta, és arról, a ki ezt véste.”

*) Διονύσιος νήπιος ἄκακος ἐνθάδε κεῖται μετὰ τῶν ἁγίων· μνήσθε δὲ καὶ ἡμῶν ἐν ταῖς ἁγλαῖς ὑμῶν προσευχαῖς καὶ τοῦ γλύφαντος καὶ γράφαντος.

„Kedves, szerencsés gyermek!” folytatá Pongrácz, midőn a felírást átolvasta; „emlékezzél meg rólam is, ki e felírást olvastam, úgy mint arról, a ki írta, és bevészte azt, a te szent imáidban!”

„Amen,” felelé az ajtatos család.

Pongrácznak feltűnő volt azon elfojtott hang, mellyen Diogenes e szót kimondá. Megfordult, és látta, hogy az öreg erősen dolgozik egy ék végének elvágásával, melyet ő fejszéje nyelének végébe vert, hogy a vasban erősen álljon; — s e munkája közben, szüntelen, mintha nem jól látna, kemény kezével szemei előtt hadarázott. „Mi bajod kedves jó öreg barátom?” kérdé barátságosan az ifju; „miért lágyit meg téged ez ifju Dionysius emlékirata?”

„Nem maga az emlékirat az; de mivel ez olly sokra emlékeztet, mi már megtörtént, és igen sokra, mi talán csakhamar történni fog: olly annyira, hogy csaknem borzadok, ha az egyik, vagy másik eszembe jut.”

„Miféle szomorú gondolatid vannak, Diogenes?”

„Lásd, egy jó gyermeket, mint Dionysius, ki gyolcsba takarva, illatos szerekkel meglocsolva, és pólyázva van, karjaimra venni, és a sirba tenni, ez könnyű. Mert ámbár a szülők sirnak, és zokognak, de igen könnyű átmenete volt a fájdalomból az örömré. Azonban egészen más, és ollyan sziv kell hozzá, mint az enyim, melly már a szokás által megkeményedett, (kezeivel ismét szemeit törölve,) midőn egy más gyermeknek széttépett testét, és összetört csontjait kell sietve összeszedni, és sebesen halotti lepelbe takarni, azután ismét egy másik takaróba, melybe balzsam helyett méz van gömbölyítve, lélekszakadva a sirba dugni. *) Milly örömet óhajtana az ember, egy vértanu testével másként bánni!”

*) Sz. Agnes temetőjében mészdarabok találtattak az emberi test különféle tagjainak benyomásaival, melyeknél világosan látható, hogy a tagok belülről finom, kívülről vastag vászonba voltak takarva. A balzsamot, és illatos szereket illetőleg megjegyzi Tertullian, mikép az arabok, és sabaesok jól tudták, hogy a keresztyéyek holtjaikra évenként többet felhasználtak, mint a pogányok az ő isteneikre.

„Igenis, Diogenes; azonban egy hős tiszt többre becsüli a csatatéren elesett közvitéz egyszerű sirját, mint az appiusi uton diszló, bármilly faragványokkal ékitett sirboltot. És az általa mondott eset, az üldözés alatt eléfordul-e gyakran?”

„Kedves ifju ur, az illy eset nem ritka. Meg vagyok győződve, hogy olly jámbor ifju, mint te, Hermes temetőjében Restitutus sirját évfordulati napján már egyszer meglátogattad.”

„Azt megtettem; és korai vértanúságát majd csaknem irigylettem. Te temetted el őt?”

„Igen, és szülői egy szép sirt csináltattak neki. Ez sirboltjának Arcosoliuma. *) Atyám, és én készítők azt sietve összekeresett hat márványtáblából; az írást én véstem, s ez most is meg van. Nemde jobban irtam, mint itt Majus?” egészen vidáman tevé hozzá az öreg.

„Az nem sokat tesz, édes atyám,” szinte olly vidáman viszonzá a fiu; „hanem azon feliratnak, mellyet készítél, mássa itt van,” egy csomag pergamenlevél közül egyet elővonván.

„Én igen jól emlékszem azon felíratra,” mondá Pongrácz, mialatt a lapot nézé, s átolvasá; a helyesírási, de nem a nyelvtani hibákat kiigazítván:

**AELIO FABIO RESTVTO
FILIO PISSIMO PARI N
TES FECERVNT QVIVI
XIT ANNI. S XVIII MENS
VII INIRENE.**

Aelius Fabius Restitutus jámbor fioknak készítették szülői (e sirt); ki élt 18 évet és hét hónapot. Békeségben. **)

„Milly felséges ifju!” folytatá Pongrácz, ki már illy korában Krisztust nyilván vallotta!”

„Bizonyosan,” válaszolá az öreg; „te azonban azt hitted

*) E kifejezések később fejtetnek meg.

**) Aelio Fabio Restituto, filio piissimo, parentes fecerunt. Qui vixit annis XVIII. mensibus VII. In irene.

ugy-e, hogy sirjában egyedül az ő szent teste fekszik? — és a felirat szerint mindenkinek azt kell tartania.“

„Természetesen azt hittem. Hát másként van a dolog?“

„Igen, nemes Pongrácz; vele egy nálánál fiatalabb nyugszik. Épen midőn Restitutus sirját be akartuk zárni, akkor hozták egy tizenkét, vagy legfeljebb tizenhárom éves gyermek temét. Akkori érzésemet soha sem felejtettem el. Ő tűz fölé volt függesztve, feje, dereka, és tagjai egészen térdeig leégetve a csontról; rajta arcvonás nem vala ismerhető. Szegény gyermek, milly borzasztó kinokat szenvedett! — De miért szánjam őt? Mi akkor igen siettünk, és azt gondoltuk, hogy a 18 éves ifju, vértanui társának, a 12 éves gyermeknek, mint ifjabb testvérének helyet ad koporsójában: s így Aelius Fabius lábaihoz tettük. De nem volt más véredényünk, mellyel a második vértanut megjeljük, mert a tűz vérét ereiben kiszáritá.“ *)

„Milly felséges gyermek! az első öregebb, a másik fiatalabb volt nálamnál. Mit gondolsz Diogenes, lehetséges-e, hogy nekem e napokban hasonló szolgálatot teendesz?“

„Nem remélem,“ felele az öreg sirásó; kinek hangja ismét komoly lett. „Kérlek, erről hallgassunk. Az én óráim bizonyosan elébb fog ütni. Miért is kiméltetnek a vén fák, míg a fiatal sarjadék lemetszetik?“

„Bocsáss meg édes öregem, nem akartalak megszorítani. De majd el is felejttem, hogy miért jöttem. Holnap korán jöjj anyám házába, hol a bekövetkező üldözés tekintetéből a temetők rendezése tárgyalatik. Ott lesz szent pápánk a kerület áldozáraival, a diaconusokkal, és jegyzőivel, kik most ismét teljes számmal vannak, és te, mint a Fossorok előljárója, hogy mindeket előre rendezzetek.“

*) E sir 1823-ik évi ápril 22-ik napján sértetlenül találtatott. A benne talált csontok, fényesek, simák, és elefántcsont fejréségűek voltak. A fej felett volt a véredény. Lábainál egy 12 éves gyermek csontváza, elégve feketén a fej, és a test felső része egészen a lábszárig, honnét lábíg a csontok mindig fejérebbebbben tűntek elő. E két ereklje gazdag foglalatban most a lorettói jezuiták templomának oltára alatt nyugszik.

„Meg fogok jelenni, Pongrácz.“

„És most még egyre kérlek,“ mondá az ifju.

„Engem kérsz?“ csudálkozva kérde az öreg.

„Igen; úgy hiszem, munkádat azonnal meg kell kezdened. Én ugyan szent temetőinket sokszor meglátogattam ajtatosságból, de még igazán soha sem vettem szemügyre: s ezt társaságodban szeretném tenni, mert te e szent helyeket legjobban ismered.“

„Édes örömet,“ felele Diogenes, némileg megtisztelve érezvén magát; de inkább azon örülve, hogy Pongráczot érdeklí az, mi neki annyira kedves. „Miután nálam a rendeleteket kiadják, azonnal Callistus temetőjébe megyek: a Capena kapu előtt várakozz reám, dél előtt valami fél órával, s majd együtt menjünk.“

„De én nem egyedül jövök,“ folytatá Pongrácz; két nem rég keresztelt ifju igen óhajtja temetőinket ismerni, mellyekről még igen keveset tudnak, s megkértek, hogy vezetném el őket.“

„Barátjaidat, bár kik legyenek, örömet látom. Mi nevök — hogy tévedés ne történjék?“

„Az egyik Tiburtius, az előbbi városfőnöknek, Chromatiusnak fia, a másik egy fiatal ember, neve Torquatus.“

Severus gyanakodólag mondá: „Meg vagy-e győződve Pongrácz, hogy e másodiknak hinni lehet?“

Diogenes rosszalta fiának a kérdését, és mondá: „Ha ő Pongrácz társaságában jön hozzánk, ez elég biztosság.“

„Megvallom,“ közbe szóla Pongrácz, „hogy én őt annyira nem ismerem, mint Tiburtiust, ki igen jámbor, és nemes ifju. Egyébiránt Torquatus nagyon igyekszik mindent alaposan kitanulni, s komolyan látszatik venni a dolgot. Severus, mi ébresztett gyanut benned irányában?“

„Igaz, hogy csekélység. Midőn ma reggel a temetőbe menték, betértem Antonius fürdőjébe.“ *)

*) Közönségesebb neve: „Caracalla fürdői.“

„Hogyan?“ nevetve szakítá félbe Pongrácz; hát te olly előkelő mulató-helyekre jársz?“

„Nem épen,“ felele a szerény művész; „de te talán nem tudod, hogy Cucumio, a Capsarius, *) és felesége keresztények?“

„Lehetetlen! hol nem talál az ember keresztényeket?“

„Pedig úgy van; ők a Callistus temetőjében sirböltöt készíttetnek maguknak, és én a felírást, melyet Majus készített, mutattam meg nekik; ime itt van,“ mondá, és e következőt mutatá:

**CUCUMIO ET VICTORIA
SE VIVOS FECERVNT
CAPSARARIVS DE ANTONINIANAS. **)**

„Igen helyes!“ mondá Pongrácz, az íráshibákon gyönyörködve; „de Torquatust majd el is felejtők.“

„A mint tehát az épületbe jöttem,“ folytatá Severus, „legnagyobb bámulatomra, olly rendkívüli órában ott találtam egy sarokban ezt a Torquatust, a legélénkebb társalgásba merülve a mostani városfőnök fiával Corvinussal, a színlett bénával, ki Agnes házába lopódzott, midőn egy névtelen jótévő, (az Isten fizesse meg neki) olly igen gazdag alamizsnát osztatott. Nem igen szép társaság egy keresztényre, gondolám magamban, — és még hozzá illy rendkívüli időben.“

„Az már igaz, Severus,“ egészen elpirulva felele Pongrácz; „de ő még ujoncz a hitben, és hihetőleg régi ismerősei még nem tudják megtérését. Legyünk jó reményben.“

Pongrácz haza készülvén, mind a két ifju ajánlkozott, hogy őt e szegény, és rossz hírű városrészen kísérik. Ajánlatukat örömmel fogadván, az öreg sirásónak csendes jó éjszakát kívánt.

*) Ez volt neve a fürdő-vendégek ruhái örének, — a Capsa-, vagy szekrénytől.

**) „Cucumio és Victoria készítették maguknak éltükben e sirt. (Ki) Capsarius volt az antonini fürdőben.“ E felírat a Callistus temetőjében találtatott, és először P. Marchi által ismerttetett meg; de hibásan állítja, hogy Praetextatus temetőjében fedeztetett föl.

II. A temetők.

*)

**M. ANTONI
VS. RESTVTV
S. FECIT. YPO
GEVSIBI. ET
SVIS. FIDENTI
BVS. IN DOMINO**

A jámbor Lucináról, kinek jellemét, és gondolatit történe-
tünk elején láttuk, majd meg is feledkeztünk. Az ő erényei ugyanis
azon elrejtett szerény erkölcsök, melyek a nyilvánosságot nem
keresik. — Háza, mely a városrész czime, vagy plebánia-temp-
loma volt, vagyis inkább ezt magában foglalta, most a pápának
is lakásul szolgált. Egy kemény üldözés bekövetkezése, mely-
ben Krisztus lelki országának vezérei biztosan számíthatának rá,
hogy őket, mint a császár ellenségeit, legelőször kémlelik ki, —
kényszeríté a főpásztort szokott lakának elhagyására, s egy biz-
tosabb menhely elfogadására. Erre Lucina háza választatott; és
az ő legnagyobb öröme a mostani, valamint a következő pá-
pának is lakásul szolgált: s ez alatt történt, hogy a vadállatok
oda hozattak, és Marcellus pápának saját szállásán kellett azo-
kat etetni; — mely kegyetlen büntetés csakhamar életébe került.

Lucina negyven éves korában **) a diaconissák közé felvé-

*) M. Antonius Restitutus fecit hypogeum sibi, et suis, fidentibus in Domino. „Mar-
cus Antonius Restitutus készíté e földalatti sirböltöt magának, és övéinek, kik
az Urban hisznek.” E felirat nem rég sz. Nereus és Achilles temetőjében ta-
láltatott. Különös, hogy az előbbi fejezetben említett sirkövön, valamint ezen
is, a vértanu nevének két betűje kihagyatott, mely a kiejtésnél könnyen el-
enyészik.

**) Hatvan évesek vétettek rendszeren föl; azonban kivételkép negyven évesek is.

tetett, s e hivatala teljesítésében elég foglalkozást talált. Az asszonyokrai felügyelés a templomban, a beteg, és szegény nők ápolása, a szent öltönyök készítése, és jó karban tartása, a vázson készítése az oltárra, a szent keresztséghez készülő gyermek-
 kek és nők tanítása, s az ezek keresztelésénél szolgálattétel, — ez mind a diaconissák kötelessége volt, és elég foglalkozást adott az ő házi gondjaikon kívül. E kettős kötelesség teljesítésében Lucina nyugodtan élt. Fő feladatát elérni látszatott: fiát Istennek szentelé, s kész volt vérét a hitért kiontani. Fiára felügyelni, s érette imádkozni, reá nézve inkább öröm, mint foglalkozás tárgya volt.

Az előbbi fejezetben említett összejövétel, a kitüzött nap kora reggelén megtartott. Elegendő megemlitenünk, mikép itt egyenes utasítások adtak, az alamizna beszédéről, hogy a temetők nagyobbittassanak, — a holtak temetéséről, — azok tartásáról, kik az üldözés alatt rejtve kénytelenek maradni, — a foglyok tartásáról, és a hozzájuk férhetés megnyerhetéséről, — végre a vértanuk hulláinak megvételéről. Továbbá minden kerületbe jegyző rendeltetett, ki a vértanuk történetét összeszedje, és a nevezetességeket följegyezze. A cardinalisok, vagyis czimlebániai áldozárok, utasítást vettek a szentségek kiszolgáltatására, nevezetesen az Oltári-szentségre nézve, az üldözés alatt; és mindeniknek egy, vagy több temető jelöltetett ki, hogy ott a földalatti kápolnában végezzék a szent szertartásokat. A pápa magának választá Callistus temetőjét: mi Diogenest, mint annak első sirásóját nem kevésbé, ámbár egészen ártatlan módon, büszkévé tette.

A jó öreg inkább vig, mint szomorú volt, a közelgő üldözés borzasztó előjeleinek látására. Egy tűzér tiszt, kinek ügyessége bízott valamelly bekerített város védelme, nem oszthata erősb, és határozottabb parancsokat, mint Diogenes az alatta levő többi temetők felügyelőinek, kiket házához rendelt, hogy az említett összejövétel rendeleteit érvényesítse.

A Porta Capena napórájának árnyéka épen delet mutatott, mikor két fiával az öreg odaért; és a három ifjú embert már

ott találta. Az Appius-ut hosszában párosan mentek, és közel két mérföldnyire a kaputól, *) különféle utakon haladtak, míg az ut mentében fekvő többféle sirok közt bujkálva, ugyanazon mezei lakban jöttek össze, mely az ut jobb felén feküdt. Itt mindent találtak, mi a földalatti sirboltokbai lemenethez szükségelteték, gyertyát, lámpát, tüzszer számot. Severus tanácslá: mivel a vezetők úgy, mint az idegenek többen vannak, tehát párokra oszszak magukat; e felosztásnál ő társul Torquatust választá: miért? azt könnyen gondolhatjuk.

Hihetőleg fárasztó lenne a szíves olvasóra e társaságot mulatása egész terjedelmében követni. Diogenes minden kérdéseikre nem csak megfelelt, de időről-időre rövid értelmezését is adá azon tárgyakkal, melyeket leginkább vonzóknak tartott. Mi érdekesebb- és tanulságosabbnak látjuk az egészet összhangzásban elmondani; azért is, mivel a szíves olvasó, e csudálatra méltó helyeknek, hová ifju vándorainkat levezettük, későbbi történetét is óhajtja tudni.

A keresztény temetőhelyek, coemeteriumok, vagy katakombák, (mint közönségesen neveztetnek) történetét három szakaszra lehet osztani: kezdetöktől elbeszélésünk idejeig, vagy pár évvel később; ez időtől a nyolczadik századig; végre innen korunkig, melyben alaposan hiszszük, hogy egy új időszak kezdődik.

Mi a „Katakomba“ nevet szándékosan mellőztük, mert ez azon balvéleménybe ejthette volna az olvasót, mikép ez lett legyen az eredeti, és általános neve a régi keresztény kryptáknak. A mi nem áll; Roma körül van véve közel hatvan temető-hellyel, melyek a benne fekvő szent-, vagy szentekről neveztetnek: így sz. Nereus és Achilleus, sz. Agnes, sz. Pongrácz, Praetextatus, Priscilla, Hermes, stb. temetője; néha azon helyről is neveztettek, mellyen álltak. **) Sz. Sebestény temetője több

*) Most sz. Sebestényé. A régi Porta Capena majd egy angol mérfölddel közelebb volt a városhoz, mint a mostani.

**) Például: ad Nymphas, — ad Ursum pileatum, — inier duas lauros, — ad Sextum Philippi, stb.

nevei mellett, még „Ad Catacumbas“ *) is neveztették. E szó értelme egészen ismeretlen; talán azon körülményre vonatkozik, hogy sz. Péter és Pál ereklyéi egy ideig azon kryptába voltak letéve, melly e temető közelében van. Tehát ezen temető neveztetett először e néven; később nyert csak általánosabb értelmet e szó, és most mi közönségesen e földalatti temetkező helyeket „katakombáknak“ nevezzük.

Eredetökről a mult században vitáztak. Némelly tudós régiségbuvárok, két, vagy három határozatlan, s kétértelmű kifejezések által tévutra vezetettve, állíták: hogy a katakombák hajdan pogányok által készített üregek voltak, melyekből az építkezésekhez homokot hordottak. E homokbányák Arenariáknak neveztettek: és ugyane néven neveztetnek néha a keresztény temetők is. Azonban tudományos, és közelebbi kémlet után, mellyet nevezetesen a szorgalmas Marchi atya tett, az egész állítás alaptalansága kiviláglott. A katakombák bejárása gyakran, mint még most is látható, a homokbányákba nyílt, mellyek, minthogy föld alatt vannak, kétségkívül igen alkalmasak voltak a temető elfedésére: de több körülmények bizonyítják, hogy ezek soha keresztény temetkezésekre nem használtattak, sem ezekké át nem változtattattak.

A ki homokot akar, az a föld felszínéhez lehetőleg közel nyit bányát, s az anyag kihordásához könnyíti a bejárást, a gödröt olly terjedelmessé teszi, mint ezt a boltozat biztossága, és az anyag, mellyre szüksége van, követeli. Mindezt feltaláljuk az Arenariákban, mellyek Roma körül máig is léteznek. De a katakombák egészen ellenkező alapon építettetek.

A katakombák közönségesen meredek lépcsőn, porhanyós, és könnyen szétmorzsolható homok-rétegen át **) egyenest lefelé, egészen egy puha, de tartós kő-rétegbe vezet, mellynek felső részén még most is minden csákányvágás látható. E mélységet

*) Hihetőleg a görög előszó *κατα*, és deák ige *cumbere*, van összeragasztva.

**) „Puzzolana“ a neve, veres, vulcanicus homok, melly a híres romai caementum készítéséhez szokott használtatni.

elérve, a temető első osztályában van az ember: ebből egy lépcső vezet a másikba, innét a harmadikba, s ez mind ugyanazon egy szervezeten keresztül.

Minden katakombát három részre lehet osztani: boltozatok-, vagy utcák-, termek-, vagy piacok-, és templomokra. A boltozatok, hosszú, szűk folyosók, meglehetősen csinnal kivágva; úgy hogy az alja, tető és falak éles szöveget képeznek: sokszor olly keskenyek, hogy két személy alig mehet együtt. Néha egyenes vonalban hosszan terjednek, más ágak által keresztül metszve; mellyeket ismét több helyen vágnak ketté hasonló folyosók: úgy hogy az egész egy labirinth, vagy földalati ivék hálózatát képezi. Itt eltévedni, veszedelmes.

E folyosók, mint a névről valaki gyanithatná, nem csupán arra szánják, hogy bizonyos helyekre vezessenek; ezek maguk a katakombák, vagyis temetők. Ugyanis a falak, valamint a lépcsők oldalfalai, egészen sirokkal telvők; azaz: egész sorban vannak kisebb, és nagyobb nyílások vésvé, mellyek elegendők egy ember, vagy gyermek hullájának elfogadására. A test oldalt fekszik a folyosó hosszában. Néha egész tizen négy, néha csak három-négy sorban vannak egymás fölé helyezve ezen sir-üregek. A sirok nagysága olly szigorú pontossággal van készítve, mikép valószínűleg a hulla már ott volt, midőn a sir a kőbe vésetett.

Midőn a vászonba burkolt test, mint Diogenestől hallók, a kivésett szűk üregbe tétetett, ez légmentesen elzáratott; vagy egy márványlap-, vagy közönséges, széles tégladarabokkal, és czeментомtel bevakoltatott. A felírás vagy a márványba vésetett, vagy a friss vakolatba iratott. Az előbbiekből sok ezer példány gyűjtetett össze, s részint a muzeumokban, részint templomokban őriztetnek; az utóbbiakból igen sok leiratott, és nyilvánosságra bocsáttatott: azonban a legtöbb siroknál hiányzik a fölírat.

Az olvasó még azt kérdehetné: milly időszakba esik az e katakombákban temetkezés? és mikép lehet e korszak kezdetét, és végét meghatározni? Ezt röviden akarjuk megfejtetni.

Semmi adat sem tanuskodik, hogy a keresztények valamelly más temetőhellyel bírtak volna a katakombák építése előtt.

A kereszténységgel egy idős két ok mutatja az efféle temetkezési módot. Az egyik azon mód, mellyel Krisztus urunk eltemetett: ő egy sziklába vágott koporsóba tétetett, gyolcsba takartatott, illatos szerekkel megkenetett, és egy kő, melly megpecsételtetett, zárta be koporsóját. És mivel sz. Pál az Urat, mint föltámadásunk előképét annyiszor előnkbe állítja, és mondja, hogy mi vele a keresztségben eltemettünk: így igen természetes volt, hogy tanítványai is az ő példájaként kívántak temetkezni; hogy készen legyenek, vele ismét föltámadni.

A második ok a nyugvó-, vagy temetőhelyek építésére, volt a föltámadás várása. Minden erre vonatkozó kifejezések a föltámadásra czéloznak. Ez a szó „eltemetni,” a keresztény föliratokban nem fordul elő. „Békében letétetett;” „N. N. letétele (depositio);” — ezek a közönséges kifejezések. A holtak egy időre letétetnek, míg majd ismét fölhivatnak; a sirnak átadatnak, mint midőn valami zálog, vagy drágaság, biztosan, de csak ideiglenesen, valahol letétetik. Maga a név „coemeterium, nyughely,” arra mutat, hogy ez olly hely, hol sokan nyugszanak, mint egy alvó-teremben; ideiglenesen szunnyadnak, míg a hajnal pirkadni fog, és a trombita harsogása őket fölkelti. Azért nevezetlik a sir közönségesen „hely-,” vagy inkább „helyecské”-nek (locus, loculus).

E két eszme, melly a katakombák építésénél együttvéve működött, a keresztény szervezetbe nem később csuszttatott be, hanem már a legrégibb időkben különös elevenséggel birt. Azért a hullák megégetését, mint pogány szokást, a keresztények megvetették, s legkisebb nyoma sincs, hogy ezt valaha elfogadták volna.

Magukban a katakombákban igen sok bizonyosságait találjuk az ő régi keletkezésöknek. A még most is fönlevő festmények olly időre mutatnak, mellyben még a művészet virágzott. Maguk a jelvények, és a képes jellem, határozott tanúi az ős időnek; mert a képes ábrák iránti előszeretet később szünni kezdett. És ámbár az idő pontos följegyzésével ellátott fölírások ritkák, mégis azon 10,000 közül, melyeket a tudós, és éles látá-

su Rossi lovag összeszedett, és ki akar adni, közel 300 a consulo idejéből való; még pedig minden korszakból, az első császároktól, egész a negyedik század közepéig (350. Kr. u.). — Egy más sajátságos, és érdekes szokás további adatokat nyújt a sírok felől. Midőn a sír bezáratott, ismertető jelül a rokonok, vagy barátok a még nedves vakolatba egy pénzt, egy faragott követ, közbe egy csigát, vagy egy kövecset nyomtak: hihetőleg, hogy a sírt földtálálhassák, ha emlékirása nem volna is. Illy tárgyakat folyvást találnak, és már igen sokat gyűjtöttek. Gyakran a pénz már le van esve, azonban világos, és tiszta kinyomatát hagyta a vakolaton, mellyen az időjelelés még fölismerhető. Ezen adatok néha Domitian, vagy más, első császárok korát mutatják.

Azt lehetne kérdeni, valljon mit helyeztek a keresztények abba, hogy a sírt ismét megtalálhassák? A természeti tisztelet ösztönén kívül, rendesen a síratokban említették egy ok. Ha most valamelly sírkövön a tér köre gátolna egy holtnak kimulási adatait tökéletesen leírni, inkább a napot, mint az évet hagynók el. Ez rendesebb; és senkit sem érdekel, tudni a napot, mellyen valaki meghalt, ha az évet nem tudja: az év azonban, a nap nélkül is, fontos adat. Mégis csak igen kevés keresztény fölírások mutatják a halálozás évét: míg azok biztosan, és egész pontossággal adják a napot, mellyen valaki elhalt, akár a hívők reményében az örök életre, akár mint vértanu. És ezt könnyű megfejteti: mindkét rendbeli kimultakért, halálozásuk évfordulati napján megtartatott az emléktisztelet: azért kellett a halálozás napját biztosan tudni, s azért jegyeztetett ez föl különösen.

Egy illy temetőben, közelében annak, mellyben három ifju barátunkat Diogenessel, és két fiával hagytuk;*) nem rég egymás mellett találtattak mindkét rendbeli elholtakra vonatkozó fölírások. Egyik görög nyelven, emliti „Augenda letételét, a tizenharmadik napon junius kalendái (az első nap) előtt.“ Azután ez egyszerű intést teszi hozzá:

*) Sz. Nereus, és Achilles temetőjében.

ZHCAIC ENKΩ KAI
EPΩTA YΠEPHMON

„Elj az Urban, és imádkozzál érettünk.“ *)
Egy másik töredék következőleg hangzik :

.....N. IVN-
.....IVIBAS-

IN PACE ET PETE
PRO NOBIS

„Junius . . . napján. Él békében, és imádkozzál érettünk.“ **)
Egy harmadik így hangzik :

VICTORIA . REFRIGERER [ET]
ISSPIRITVS . TVS IN BONO

„Victoria, nyugodjál, és lelked legyen boldogságban.“ ***)

Ez utóbbi fölrás emlékeztet minket egy másik, igen saját-
ságosra, melly egy sir mellett Praetextatus temetőjében, (nem
messze a Callistusétól,) találtatott, a vakolatba bevakarva. Elő-
ször is azért nevezetes, mert latinul fogalmazva, görög betük-
kel van írva; továbbá azért, mert Krisztus Istenségéről tesz ta-
nuságot; és végre, mert könyörgést foglal magában, hogy Is-
ten a holtakat nyugasztalja. Mi kiegészítjük a hiányokat, mely-
lyek némelly vakolat-darabkák lehullása által támadtak. ****)

BENE	MERENTI	SORORI	BON
		VIII	KAL
			NOB
	ΔΕ		CTI
	ΟΥC		PIT
	ΧΡΙC		TOY
	TOYC		PEΦ
	ONN		IGEP
	ITTO		IN
	TEC		

*) Ζήσais ἐν κυρίῳ καὶ ἐρώτα ὑπὲρ ἡμῶν.

**) ... Nonas Junii .. Vivas in pace, et peto pro nobis.

***) Victoria, refrigereris (et) spiritus tuus in bono.

****) Bene merenti sorori Bon VIII. Kal. Nov. Deus Christus omnipotens spi-
ritum tuum refrigeret in Christo.

„Az igen érdemes Bon... nénének, ... a nyolczadik napon november kalendái előtt. Isten Krisztus, a Mindenható, nyugasztalja lelkedet Krisztusban.“

A sirok fölötti imádságok tárgyában tett eltérésünk daczára, át fogja látni a szíves olvasó, mikép azt kívántuk bebizonyítani, hogy a keresztény temetők Roma körül, a legrégibb időben vették eredetöket. Még csak az van hátra, hogy: mely ideig használtattak? Miután az egyháznak visszaadatott a béke, némelly keresztényekben azon vallásos érzet gerjedt, mikép az előbbi idők vértanui, s jámbor hivei mellett ohajtának eltemettetni; de közönségesen megelégedtek azzal, hogy hulláik a padozat alá tétessenek. Azért azon sirkövek, mellyek gyakran a katakombák romjaiban, és nem ritkán még a maguk helyén találatnak, s mellyeken a negyedik századbeli consulok neveztetnek, — vastagabbak, nagyobbak, rajtuk az írás jobban be van vésve, és kevésbbé egyszerű az ír-módor, mint a korábbi időkbeli sirköveken, mellyek az oldalfalakba vannak illesztve. Ezen emlékkövek, még a negyedik század vége előtt már ritkábbak; és legkésőbb az ötödik században, egészen megszűntek a katakombákba temetkezni. Damasus pápa, ki 384-ik évben halt meg, tartózkodott, mint ő maga sirversében mondja, a szentek társaságába betolakodni.

Igy Restitutus, kinek sirversét e fejezet elején közlöttük általánosán az ős keresztények nevében szól, midőn mondja hogy ő magának és övéinek építette ezen földalatti sirt; ez oknál fogva a régi keresztények kizárólagosan saját művök-, és tulajdonuknak tekinthetik azon földalatti várost, mellynek utczái összesen ezer angol mérföldet tesznek, és mellynek hat millio szunnyadó lakosa van, kik az Urban hisznek, és általa várják föltámadásukat. *)

*) E számokat Marchi atya, mint a leggondosabb vizsgálat eredményét adja. Megjegyzendő, hogy e temetők építésénél az egyik folyosóból kitakarítandó homok a másíkba hordatott. Azért most némellyik egészen betemetve találtatik.

III.

Az, mit Diogenes a katakombákról el nem mondhatott.

Diogenes a temetőhelyek történetének első szakában, kevéssé annak vége előtt élt; ha ezeknek bekövetkező végétébe egy pillanatot vethetett volna, ott egy közelálló korszakot, mely szívét örömmel töltené, de szinte egy másikat, az erre következőt, mely elszomorítaná, látandott. Azért, ámbár e jelen fejezet tárgya közvetlenül nem vonatkozik elbeszélésünkre, mégis lényegesen szolgál arra, hogy annak jeleneteit, a mostani földleirattal öszhangzásba hozzuk.

Miután az egyháznak a béke, és szabadság visszaadatott, e temetőket sok jámbor, és ajtatos hívek látogatták. Elneveztettek a vértanukról, kiknek ereklyéi ott nyugodtak; s az illy vértanuk évfordulati napjain seregenként tódultak a polgárok, és zarándokok szent sirjaikhoz, hol az isteni titkok végeztettek, emlékökre szent beszédek tartattak. Innen támadtak az első martyrologiumok, vagy kalendariumok; melyekben a vértanuk napjai föl levén jegyezve, a hívek tudhatták, hogy hova kellessen menniök. „Romában a Salaria-, vagy Appia-, vagy ardeatini uton.“ Illyfélék azon utasítások, melyeket majd minden nap olvasunk a romai martyrologiumban: mely most természetesen a későbbi idők adataival bővitve, sokkal nagyobb terjedelmű. *)

*) Némelly adatok szolgáljanak például a régi kalendarium romanumból:

III. Non. Mart. Lucii in Callisti.

VI. Id. Dec. Eutychiani in Callisti.

XIII. Kal. Febr. Fabiani in Callisti, et Sebastiani ad Catacumbas.

VIII. Id. Aug. Systi in Callisti.

Szándékosan választottuk e főnebbieket, melyek Callistus temetőjére vonatkoznak; mert épen midőn e fejezet leírásával foglalkozunk, veszszük a hirt, mikép a nevezett négy pápának sirjai, és fölírásai, sz. Antheruséval együtt Callistus temetőjének egy kápolnájában fölaltattak, egy sz. Damasus pápa által versben készített fölirattal együtt. — Más példák a régi kalendariumból:

Prid. Kal. Jan. Sylvestri in Priscillae.

IV. Id. (Aug.) Laurentii in Tiburtina.

III. Kal. Dec. Saturnini in Thrasonis.

E kalendariumot l. Ruinarznál. Acta Mart. t. 3.

A martyrologium közönséges olvasói alig gyanítják ezen utasítások értékét; mellyek arra szolgáltak, hogy más kétséges temetők kimutattassanak. E mellett az értékes írásoknak egy más neme szolgál segítségünkre; de mielőtt ezt említenők, vizsgáljuk azon változásokat, mellyek ezen ajtatosságok következtében történtek a temetőkben. Először is kényelmesebb bejárások, és tágasabb lépcsők készíttettek, továbbá falak huzattak, hogy a düledező folyosókat tartsák; helyenkint tölcser-alaku nyílásokat alkalmaztak a boltozatokban, világosság és levegő okáért; végre a bejárások fölé templomokat építettek, mellyekből a lejárás közönségesen a legnevezetesebb sirhoz vezetett: melly a templom „Confessio-“jának nevezetett. A vándor, ki a szent városba jött, meglátogatta, — mint most is szokás, — rendre az illy templomokat, lement a Confessio-ba, és a tisztán tartott folyosón egyenesen a legnevezetesebb vértanu sirjához, onnét tovább a másikhöz, melly talán szinte tisztelet tárgya volt.

Ez időszakban, mellyről most szólunk, nem volt szabad, valamelly sirt fölnyitni, s onnét ereklyét kivenni. A sir oldalfalába véstek kis nyílásokat, mellyen kendők, és fátyolok, úgy nevezett Brandeák, érintettek az ereklyékhez; s az illy kendők messze tartományokba vitettek, és nagy becsben tartattak. Nem csuda tehát, hogy sz. Ambrus, sz. Gaudentius, és más püspökök olly nehezen nyerhettek nagyobb ereklyéket templomaik számára. — Más neme az ereklyéknek volt, az úgy nevezett martyrok olaja. Ez olly (gyakran balzsammal kevert) olaj volt, melly a vértanu sirja melletti lámpában égett. Többször látni egy gömbölyű kő-oszlopot, három láb magasságban fölül kivésve, valamelly emlék mellett állni, hihetőleg ezen állt a lámpa, vagy ennek tartalma elosztására szolgált. Sz. Gergely pápa ír Théodelinde királynőnek, hogy azon pápák olajának gyűjteményét küldi neki, kik vértanuk voltak: a hozzá mellékelt névsort Mabillon a monzai kincstárban irta le; mint az Ruinartnál ki van nyomva (Acta Mart. t. 3.). Még most is ott van, azon üvegekkel, mellyekben ércz-csővecskékben az olajlepecsételve őriztetik.

A szentek nyughelyének báborgatásátóli borzadály, egy

esetben, melyet toursi sz. Gergely beszél el, igen erélyesen tűnik föl. Azon vértanuk közé, kik az egyházban legkitünőbbben tiszteltettek, tartoztak Chrysanthus, és Daria. Ezek sirjánál számos betegek meggyógyultak; és így az olly híressé lett, hogy a keresztények, folibe igen szép ivezetes termet építettek, vagyis vágtak a sziklába, hova a könyörgők sereglettek. A pogányok ezt megtudván, a császár az ott imádkozókat bezáratta, a nyílást befalaztatta, fölülről, hihetőleg a Luminare-, vagy szellőző nyíláson földet, és köveket hányatott reájok, és így az ott imádkozó gyülekezetet elevenen eltemettette: kik hasonló halállal haltak meg, mint előttük a két vértanu. Midőn az egyház viszszeré a békét, e hely nem tudatott, míg később egy isteni intés által fölfedeztetett. Azonban a zárándokoknak nem engedtetett meg e szent helyre a bemenetel; hanem azt csak egy, a falba vágott ablakon át szemlélheték, mellyen nem csak a vértanuk sirja, hanem azoknak, kik ott elevenen eltemettettek, hullái is láthatók valának: és mivel e kegyetlen betemetés éppen akkor történt, midőn a vérontásnélküli áldozatot bemutatnák, szerte heverni látszottak az ezüst edények, mellyekben a bor, a szent áldozathoz odahozatott. *)

Az idegeneknek, a kik Romába utaztak, a temetőkre nézve egy vezérkönyv szükségeltetett: hogy tudják, mit hol keressenek; valamint az is természetes, hogy az onnét visszatérő zárándokok, kevésbbé szerencsés ismerőseiket, a látottak elbeszélése által lelkikép oktatni igyekeztek. És még most is vannak sok olly értesítések (itineraria), mellyek ránk nézve nem kevésbbé érdekesek, mint azokra, kik nem utaztak. Ezek közül első helyen állnak a negyedik századbéli jegyzetek; mellyek egyikében a romai pápák temetőhelyei, másiban a vértanukéi iratnak le. **)

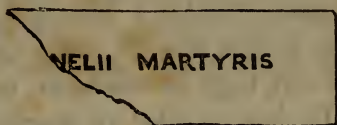
Ezekhez járul három különböző utmutató a katakombákban,

*) S. Gregor. Turon. de gloria Mart. l. 1. c. 28. Marchinál a 81. l. Sz. Damasus pápa e vértanukat megéneklé Carm. 28.; ez esetre vonatkozólag.

**) Bucherius 1634. évben adta ki.

mellyek annál érdekesebbek, mivel ámbátor három különböző sorozatot tartalmaznak, de az adatokban egészen megegyeznek.

Eme régi iratok becsét kellőleg méltányolva, a katakombák második korszakában történt változások leírásában meg kell említenünk egy ritka követ; mellyet azon temetőben találtak, hol a mi kis társaságunkat hagytuk. Egy katakombba (mellynek neve kétséges volt, és mellyet Praetextatusénak tartottak) nyílásánál, a törmelékben találtak egy márványlap-darabot, melly rézsut balról jobbra volt eltörve, s mellyen következő betűk valának írva: *)

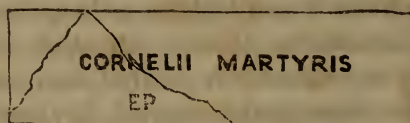

Az ifju lovag Rossi azonnal nyilvánítá, hogy ez sz. Cornelius pápa sírkövének darabja; s hihetőleg sirja alatt, valami különös formában fog találatni: és mivel a főnebb említett itinerariumok e sirt mind Callistus temetőjébe teszik, úgy ez, nem pedig a sz. Sebesténynél levő, melly néhány száz lépésnyire fekszik ettől, igényelheti e tisztes nevet. Ő még tovább menve állítá, hogy mivel ezen iratok azt tanusítják, mikép sz. Cyprian Cornelius mellé van temetve: úgy még a sir mellett kell valamit találni, mi ezen állítást fölvilágosítsa; mert tudva volt, hogy az elsőnek teste Afrikában nyugodott. — És nem sokára mindezen gyanítások alaposakul mutatkoztak. Úgy találták, hogy a nagy lépcső egy tágas térre vezetett,**) melly az üldözés utáni időben téglafallal volt bekerítve; világosságot, és levegőt fölülről nyervén. Balra a másikhoz hasonló sir volt a sziklába vésve, a nélkül, hogy kívülről fölibe ivboltozat tétetett volna. Széles volt, és tágas; sem alatta, sem fölötte, de oldalt sem volt semmi más sir: egyedül egy, de igen magasan fölötte. Ott taláztatott a márványtábla másik darabja; s az előbb megtalált rész Kircher mu-

*) ...nelius vértanúé.

**) A krypta, mint hiszszük, előbb fölfedeztetett, hogy sem a lépcső.

zeumából, a hol őriztetett, elhozatván, összeillesztetett, és a sirt egészen befedé, következő módon:

E kőnek alsó sarkától lefelé egészen a földig, egy beirt márványtábla volt, mellynek csak bal részéből létezett még egy darab; a többi letöredezvén, elveszett. A sir fölött egy más tábla homok-kőbe volt illesztve; de egyedül a jobb vége maradt fön: a többi lehullván, ámbár a törmelékben megtaláltatott, összeállítani, vagy az írást olvasni, többé nem lehetett; annyi azonban kivehető volt, hogy az versekben, még pedig Damasus pápától iratott. De hogyan lehet azt megmutatni, hogy e versek, Damasus pápa által irattak? — Igen könnyen. Mi nem csak azt tudjuk, hogy az említett szent pápa örömet irt sirverseket, hanem azt is, hogy azon számos fölírások, mellyek tőle jelenleg még föntartatnak, sajátságos, és igen csinos betűkkel vannak írva; és a régiségbuvárok előtt, mint Damasus-félék ismeretesek, és így is neveztetnek. E márvány-töredékeken pedig illy betűkkel irt vers-szakaszok vannak.

Ugyanazon helyen, a sir jobbján, a falra, áldozár-öltönyben két alak volt festve, fejökön szent sugárzattal: tagadhatatlanul görög mű, a hetedik századból. Az alakok alatt, balra a falon, voltak írva neveik; mellyek betűi egymás alá valának helyezve: ezek közül már néhány elenyészve. Mi fekvő betűkkel egészítjük ki az írást:

SCI + CORNELI PP. SCI + CIPRIANI. *)

Az idegen ezt olvasván a két kép mellett, és tudván, mi-

*) „Sz. Cornelius pápáé, — sz. Cyprianusé (t. i. a kép).“ Hasonló két kép van tul, egy keskeny, egyenes szögbe ütköző falon; de csak az egyik betűt lehet kitalálni, sz. Sixtus, vagy mint itt, és máshol is iratik: Sustus pápáét. — A legnevezetesebb szentek képein lehet a hetedik századból betűkkel azok neveit olvasni, kik e sirokat meglátogatták. P. o. két áldozár következő módon írta a vakolatra nevét:

kép az egyház, e két vértanu emlékét ugyanazon napon tartja, könnyen azon gondolatra jön, hogy mindkettő e helyen nyugszik. Végre a sirnál jobb felől egy, körül-belül három lábnyi magas oszlop áll, mint már említők, tetején kivésve: s az illy oszlopkák ezéja felőli gyanításunkat az is erősíteni látszik, hogy sz. Gergely a lombardiai királynénak küldött olajok között sz. Cornelius olaját (oleum S. Cornelii) is említi.

Innét látjuk, mikép a második korszak alatt, a kezdetben egyszerű temetők, valamint ékeesebbekké, úgy kényelmesekké is tétettek. De azért nem kell tartani tőle, hogy e későbbi ékesítések, az őskor műveivel összezavartathatnak; a különbség olly nagy, hogy épen csak úgy lehetne egy Rubens képét Beato Angelico-énak állítani, mint egy byzanti alakot a két első századnak tulajdonítani.

Most már e szent temetők harmadik korszakába jövünk, az ő rombolásuk szomorú korszakába. Midőn a lombardok, később a saracenusok Roma környékét pusztítani kezdék, és a katakombák megszenségtelenítési veszélynek valának kitéve, a pápák a legnevezetesebb vértanuk ereklyéit a város basilikaiba vitették. Ez a nyolczadik, és kilenczedik századig tartott; melyekből még adatok léteznek, hogy a pápák a temetőket kijavíttatták. Ezután már nem látogatták az ajtatoskodók e helyeket, és a bejárások fölé épített templomok leromboltattak, vagy összedőltek. Csak azok maradtak fön, melyek megerősítették, és védelmeztethettek; ezek közé számítandók a város falain kívül levő basilikák: Sz. Pálé az Ostiába vezető uton, sz. Sebestényé az Appia-uton, sz. Lőrinczé a tiburtini uton, vagy az Ager Veranuson, sz. Agnesé a nomentani uton, sz. Pongráczé az aureliáni uton, és sz. Péteré a Vaticánon, melly mindnyájánál nagyobb. Sz. Péter és Pál basilikái körül falvak, vagy elővárosok voltak, és a többiek némellyikemellett még erős falak romjai láthatók most is.

+ LEO PRB IOANNIS PRB.

Arégi romai kalendariumban ez áll sz. Cyprianusról: XVIII. kal. Oct. Cypriani in Africa: Romae celebratur in Callisti; „14-ik sept (letevése) sz. Cypriánnak Afrikában; Romában sz. Callistus temetőjében tartatik.“

Bámulandó, hogy az ifju régiségbuvár, kiről már dicsérettel emlékeztünk, a Callistus temetőjének bejárásánál két basilikát, még majd egész épségben talált ismét föl; az egyik istállóvá, és sütőházzá, a másik borpinczévé volt átalakítva. Az egyik hihetőleg Damasus pápa építménye. — A szellőnek hagyott nyíláson beomlott föld, a századokon át tett pusztítások, melyeket olly egyének tettek, kik a szőlőkből védtelen nyílásokon betolakodhattak, az időnek mindent megemésztő foga, a viharok dülása, a katakombákból nekünk csak romokat hagytak. Azonban mégis sok fönmaradt, a miért a gondviselésnek hálával tartozunk. A fönmaradott rész elegendő arra, hogy a nekünk hagyományozott értesítések a jobb időkből igazoltassanak: ezek pedig segítségül szolgálnak a romok újra építésénél. A most uralkodó pápa, néhány év alatt többet tett e szent helyek érdekében, mint azelőtt századok alatt történt. A választmány, mellyre ezt bizta, bámulandó erélylyel működik; jelentéktelen összeggel bár, de folytonosan dolgoztat: minden azon helyen marad, a mellyen találtatik, és lehetőleg helyre állittatik, a mint eredetileg volt; a festvények pontosan lerajzoltatnak, és minden részekről, mellyek megvizsgáltattak, terv készítettik. E szép eredmény létesítésére a pápa sajátjából szőlőket, és földeket vásárolt össze: nevezetesen, a hol sz.Nereus és Achilleus temetője fekszik, és a Callistus temetőjén levőket. — A franczia császár is küldött művészeket Romába, kik egy díszes munkát készítenek a katakombákról; — egy valóban császári vállalat.

De ideje már, hogy a mi társaságunkat ismét fölkeressük, és a mi barátink, a sirások vezetése mellett, az elhunyt szentek csodálatos városában látogatásunkat bevégezzük.

IV.

Az, mit Diogenes a katakombákról elmondott.

Mindazt, mit olvasóinknak a földalatti Roma, mint a régiségbuvárok szokták nevezni, történetének első korszakáról mondtunk, Diogenes hihetőleg ifju hallgatónak sokkal jobban

elmondotta, midőn lassan, gyertyákkal kezeikben, egy hosszú folyosón, melly sok más által keresztbe metszetett, de mellről el nem tértek, — csendesen végig mentek. Ő különböző, egyes szünetek által félbeszakított előadásokban elbeszélte nekik azt, mit mi a második fejezetben egyszerűen összefoglaltunk.

Végre Diogenes jobbra fordult, és Torquatus aggódva tekintett maga körül: „Valljon hány illy keresztuton jöhettünk már át,” kérdé, „mielőtt e fő folyosót elhagytuk?”

„Már sokon,” szárazan felelé Severus.

„Hányat gondolsz, tizet, vagy huszat?”

„Legalább is ennyit; de én soha sem olvastam.”

De Torquatus megolvasta, és csak azért kérdezte, hogy valljon jól olvasta-e? Még mindig állva, folytatá: „Miről tudod, midőn az első iránytól el kell térted? — Oh hát ez mi?” kérdé tovább, tettetvén magát, mintha a sarkon egy kis fülkét vizsgálna. De Severus erősen szemmel tartá őt, és látta, hogy a homokban egy jelt csinált.

„Csak menjünk tovább,” mondá: „mert elvesztjük a többieket, és nem tudjuk, melly utra térnek. E kis fülkébe egy lámpa jön; illyet minden sarkon fogsz találni. Mi itt minden utat ugy ismerünk, mint te ott fön a város utczáit.”

Torquatus megörült annak, mit a lámpákról hallott, (azon apró cserép lámpák voltak ezek, mellyek egyedül a katakombák számára készítették, és mellyekből ott olly sokat találnak,) de ezzel meg nem elégedve, pontosan olvasta a sarkokat, mellyek mellett elhaladtak; ismételve megállt különféle ürügy alatt, és egyes helyeket figyelemmel vizsgált. Azonban Severus hiuz-szemekkel kísérte, és az ő figyelmét sem kerülé el semmi.

Végtére egy kapun beléptek egy négyszögü terembe, melly gazdag festésekkel volt ékesítve.

„Mikép nevezitek ti ezt?” kérdé Tiburtius.

„Ez egy krypta, vagy cubiculum: millyen temetőinkben sok van,” felelé Diogenes; ezek közönségesen családi sirboltok, de többnyire van bennök valamely vértanu ereklýéje, s en-

nek évfordulati napján itt jövünk össze. Nézd, ott átellenünkben ama sirt, melly a fallal ugyan egybe van kötve, de beboltozva; olly alkalommal ez szolgál oltárul, mellyen az isteni titkok végeztetnek. Ismeritek ti e szokást?"

„Talán e két barátom,“ közbeszóla Pongrácz, „kik nem rég kereszteltettek meg, eddig nem igen hallottak valamit róla; de én igen is ismerem. Valóban a vértanuk legnagyobb megtiszteltetése, hogy Jézus szent teste, és drága vére, az ő haimaik fölött áldoztatik föl, és hogy ők a Mindenható lábainál nyugszanak.“*)

„De lássuk e kryptának festéseit közelebbről.“

„Épen e festések miatt vezettelek titeket inkább ide, mint e temető más illy teremeibe; ez egy a legrégiebbek közül, és a festések tökéletes sorozatát foglalja magában, a legrégebbsidőtől, egész a mi korunkig: mert a legutóbbiak, az én fiam munkái.“

„Azért is Diogenes! magyarázd meg rendre az én barátimnak,“ monda Pongrácz; „én ugyan többnyire ismerem, ha nem is mind: de minden esetre örömet hallom leírásodat.“

„Én nem vagyok tudós,“ felele az öreg szerényen; „de ha valaki hatvan évet, mint gyermek, és férfit, bizonyos tárgyak között eltölt, ugy azokat bizonyára jobban ismerheti, mint mások, mert inkább megszereti. Az itt jelenlevők mind be vannak ugyis a szent titkokba avatva,“ tevő hozzá, s kissé várakozott.

„Igenis,“ felele Tiburtius; „habár mint új-megtértek, még

*) Sic venerari ossa libet,
Ossibus altar et impositum;
Illa, Dei sita sub pedibus,
Prospicit haec, populosque suos
Carmine propitiata fovet.

Prudentius, Peristeph. 3, 43.

„Igy tiszteljük mi csontjait, és az azokra tett oltárt; míg ő az Isten lábánál fekszik, és reánk tekint, és dicsérő énekeinket elfogadja.“

Azon kifejezés, mikép egy „vértanu az Isten lábánál“ fekszik, Jézus Krisztusnak az Oltári-szentségbeni valóságos jelenlétére vonatkozik.

nem olly tökéletesen oktatták; Torquatus, és én a szent áldozásban is részesültünk.“

„Ugy jól van,“ folytatá a sirásó. „A boltozaton levő festések, természetesen legrégebbek: ezek akkor készültek, midőn a krypta kivésetett, a falak pedig a sirok készítésekor ékesítették. A boltozat, a mint látjátok, a rácszat egy neme, szőlőfürtökkel festve, hihetőleg azon szőlőtő ábrázolására, melynek mi vesszei vagyunk. Ott látjátok Orpheust ülve, kedvesen játszani, nem csak saját nyája, hanem a vad állatok részére is, melyek megbüvölve körülötte állnak.“

„Hogyan lehet ez; hisz ez egészen pogány kép?“ bámulva, és némileg gunyolódva szólt közbe Torquatus; „mi köze ennek a kereszténységhez?“

„Ez egy hasonlatosság, Torquatus,“ válaszolá barátságosan Pongrácz; „még pedig igen kedves. A pogány képek, ha azok nem botrányosak, megengedettekül tartattak. P. o. ott a boltozaton álarczokat is látsz, és más pogány diszitményeket; és illy festések közönségesen igen régi időkől valók. Maga a Megváltó is Orpheus ábrája alatt festetett: hogy szent képe a pogányok gunyja-, és megszenstelenítésétől megőriztessék, és védessék. Nézd ama boltozaton ugyanezen tárgy egy újabb képben ábrázolattik.“

„Ott látok,“ monda Torquatus, „egy pásztort, vállain egy bárányval; — ez a jó pásztor, azt értem; emlékszem a példabeszédre!“

„De miért ismételtetik e tárgy annyiszor?“ kérdé Tiburtius; „én emez ábrázolatot más temetőkből is láttam.“

„Ha ott azon Arcosoliumon *) tul tekintesz,“ felele Severus, „e jelenetnek tökéletesebb ábráját látod. Azonban folytassuk

*) Így neveztettek a boltozattal ékesített sirok, melyek egy három láb magasságu tűzhelyhez hasonlítanak: a festéseket belül a boltozaton kell képzelniünk. E könyv czímlapján is látható egy illy Arcosolium, valamivel magasabb boltozattal; a képek a temetőből valók. A boltozaton van a jó pásztor, és Mózes, midőn a sziklára csap vesszejével.

ott, a hol elkezdettük, míg a boltozaton végig megyünk. Látod azon alakot jobbra?“

„Igen,“ felele Tiburtius; „egy férfi látszik valami szekrényben ülni, egy galambbal, melly feléje repül. Talán az özönvizet ábrázolja?“

„Eltaláltad,“ monda Severus; „ez a vízből, és Szentlélektől való ujraszületés ábrázolatja, valamint a világ megváltásának képe. Ez a mi kezdetünk, és itt a mi végünk: Jónás a hajóból kidobva, a haltól elnyelve, s végre nyugodtan gunyhójában ülve, — a feltámadás az Urban, és az örök nyugalom, mint ennek gyümölese.“

„Milly természetes ezen ábrázolat egy ilyen helyen!“ monda Pongrácz. „És itt,“ folytatá, másik oldalra mutatva, „ugyanazon vigasztaló tanításnak egy másik ábrázolatját szemléljük.“

„Hol?“ közönyösen kérdé Toquatus; „én csak egy egészen betakargatott álló alakot látok, melly olyan, mint egy nagy gyermek, — egy kis templomban, és egy másik személyt vele szemközt.“

„Egészen helyesen,“ mondá Severus; „így ábrázoljuk mi mindig Lázár feltámasztását.“

„Itt ismét az üldözésekben atyáink reményeinek érzékeny kifejezését látod: a három babyloni ifjút az égő kemenczében.“

„Már most,“ mondá Torquatus, „az Arcosoliumhoz mehetnénk, hogy e szobát bevégezzük; miféle képek ezek az Arcosolium körül?“

„Balra látod a kenyér, és halak szaporításának csodáját. A hal*), a mint tudod, Krisztust jelenti.“

„E jelvény eredetére nézve a vélemények két felé ágaznak,“ monda egész készséggel az ifju; „némelyek az értelmét magában a szóban találják: mert a hal görög nevének öt betűi, azon görög szavak első betűi, mellyek azt fejezik ki, hogy: Jézus

*) Közönségesen a görög szó használtatik, és Krisztus átalában *ΙΧΘΥΣ*-nek mondatik.

Krisztus, Isten fia, Üdvözítő; *) mások azon jelvényben találják, hogy valamint a hal a vízben születik, és él, úgy a kereszteny a sz. keresztségben a vízből ujjaszületik, és Krisztussal abban eltemetetik. **) Azért láttuk utunkban több sirokon a hal ábráját, vagy e szót: hal, bevésve. Most folytatod Severus.

„Továbbá a kenyér, és hal egyesülése a megsokasításnál, mutatja nekünk, mikép Krisztus az Oltári-szentségben mindnyájunk eledelévelé válik.“ ***)

„Túl, látod Mózesst a sziklából vizet bocsátani, melyből mindnyájan isznak. A szikla Krisztus; ő a mi italunk, és eledelünk.“ ****)

„Végre a jó pásztorhoz jövünk,“ mond Torquatus.

„Igen,“ folytatá Severus, „az Arcosolium közepén látod őt, egyszerű tunica- és alsó ruhájában, vállán az eltévedt juhok vive; más kettő oldala mellett áll, a lomha ürü jobbján, balján a szelid bárány, — a bünbánó a tisztesebb helyet foglalja el. Egy felől látsz állni egy személyt, kit az ige hirdetésével látszik megbizni. Mindketten előre hajolva szólnak a juhokhoz, melyek nem a nyájhoz tartoznak. Mindkét felől látszik egy, mely szavaikra nem figyel, hanem nyugodtan tovább legel: mig egy másik, fejét és szemeit fölemelve, figyelemmel nézi, és hallgatja őket. Termékenyítő, bő eső hull; ez az Isten kegyelme. Ennek értelmét nem nehéz fölfogni.“

„De miért fordul e kép olly gyakran elő?“ kérdé másodszor Tiburtius.

*) Ἰησοῦς Χριστὸς Θεοῦ Υἱὸς Σωτήρ. Igy magyarázzák szent Optatus (adv. Parm. l. 3.), és sz. Ágoston (Civ. D. 18. 23.)

**) Ez Tertullian magyarázata (de bapt. l. 2. c. 2.).

***) Ugyanazon temetőben van még egy más igen érdekes festmény: az asztalon egy kenyér, és egy hal van; ezek fölé kiterjeszti kezeit egy áldozár: szemközt egy nőalak, imádkozó helyzetben áll. Az áldozár ugyanaz, ki egy közel álló képen kereszttel. Egy más teremben, melyből a törmelék csak most hordatott ki, igen régi díszítményeket találtak, álarczokat stb., ezek között uszó halakat, melyeknek hátán kenyérkosarak, és boros edények voltak.

****) Mózes képe alatt a temetőkben gyakran ábrázoltatik sz. Péter. Egy üveg-festésen, mely e jelenetet ábrázolja, azon egyén feje fölött, ki a sziklára csap, ez áll: Petrus.

„Mi azt tartjuk,“ felele Severus, „hogy ez, és a hasonló képek azon időből valók, midőn az egyházban Novatian eretneksége oly nagy pusztításokat tett.“

„Miféle eretnekség az?“ kérdé Torquatus közönyösen; mert a dolog nem igen látszék őt érdekelni.

„Ezen eretnekség állítá, vagyis inkább állítja,“ felelé Pongrácz, „hogy olyl bűnök is vannak, melyektől az egyház föl nem oldhat; melyek nagyobbak, hogysen az Isten megbocsáthatná.“

Pongrácz nem vette észre azon benyomást, melyet e szavak tettek; de Severus, ki szemeit Torquatusra szegezte, látta, mikép változott el ennek színe: már vörös, már halavány lett.

„Tehát eretnekség ez?“ kérdé megzavarodva az áruló.

„Bizonyára ez egy borzasztó eretnekség,“ felele Pongrácz, „midőn valaki annak irgalmasságát akarja korlátozni, ki nem az igazakat hívni, hanem a bűnösöket téríteni jött. A katholika egyház mindig azt tanította, hogy a bűnösnek, bármily nagyok, és számtalanok lennének is vétkei, csak igazán bánja meg azokat, a poenitentiátartás szentsége által megbocsáttatnak. Azért becsülte, és szerette mindig e jó pásztor képét, ki mindenkor kész a pusztába menni, hogy az elveszett juhok fölkeresse.“

„De föltéve,“ láthatólag mélyen megilletődve mondá Torquatus, „ha valaki keresztény lett, és a szent áldozásban részesült, azután elszakadt, és a bűnökbe mélyen sülyedt, és — és“ — — (szava reszketett) — „testvéreit már-már elárulta, vajjon az illyentől nem tagadna-e meg az egyház minden reményt?“

„Nem, nem!“ felele az ifju; „épen ezen vétségekről van itt szó; — mert a katholikusok azt hiszik, hogy ezek is bocsánatot nyerhetnek: azért üldöztetnek a novatianusoktól. Az egyház olyl anya, kinek karjai mindig tárva vannak, hogy eltévelyedett gyermekeit ismét átölelje.“

Torquatus szemeibe könnyek toluak, ajkai reszketek, és a bűnvallomás tevésére már-már megnyiltak, melly pillanatnyira szívében emelkedett: de ugy tetszett, mintha ezzel egy fekete mérges csepp is föltolakodott, és ezt megfojtotta volna; — és egy

perez mulva arczvonása kemény, és megátalkodott lett; — míg közönyösséget erőtetve, ajkaiba harapván, mondá: „igen vigasztaló tanítás annak, a ki rászorult.“

Csak Severus vette észre, hogy ezen ember szívében a kegyelem látogatása eljátszatott, és egy kétségbe ejtő gondolat által a remény sugára elfojtatott. — Diogenes és Majus, kik közelében egy új folyosó kivágásához alkalmas helyet mentek keresni, most tértek vissza; és Torquatus az öreg sirásónak mondá: „Már most a folyosókat, és termeket láttuk; még a templomot, melyben majd összesereglendünk, ohajtanám látni.“

Diogenes semmi rosszat sem gyanítván, oda akarta vezetni; de fia, e szavakkal tartóztatá vissza: „Azt hiszem atyám! hogy ma már késő. Tudod, hogy még dolgozunk van. Ifjú barátink megengednek: ugyanis a templomot nem sokára, még pedig jobb karban fogják látni; minthogy szent pápánk ott misézni szándékozik.“

Mindnyájan helyeslék; és midőn ismét azon helyre jöttek, hol az első egyenesen menő folyosót elhagyták, ama diszes terem-be menendők, megállítá őket Diogenes, és egy átellenben levő folyosóba néhány lépésre menvén, mondá:

„Ha e folyosón végig mentek, jobbra fordulván, a templomban lesztek; ide csak azért vezettelek, hogy e szép képpel ékeskedő Arcosoliumot lássátok. Itt szemlélitek a B. Szűzet, s karján isteni magzatját, mikép a napkeleti bölcsek imádják; itt négy ábrázoltatik, jóllehet mi közönségesen csak hármat ismerünk.“*)

Mindnyájan csudálták a képet; de a szegény Severus aggodott, hogy jó atyja vigyázatlanul Torquatusnak megmutatta az utat, mely a templomba vezet, és megkönnyíté annak feltalálhatását, midőn őt ily emlékezetes képre figyelmeztette.

Az idegenek távozása után közölte észrevételeit testvérével, és figyelmezteté őt, mondván: „Ezen ember nekünk még kel-

*) E kép a temetőkben többször fordul elő. Egy példánya nem rég, ha jól emlékszem, a sz. Nereus, és Achilleus temetőjében találtatott. (E könyvecske czímlapja mutatja a rajzát.) Sokkal régebb a chalcédoni sz. gyülekezetről, melynek idejéből származnak közönségesen az efféle képek.

lehetlenségeket okoz; én nem hiszek neki.“ — Rövid idő alatt a Torquatus által tett jegyeket megsemmisíték. Azonban ez mit sem használt; mert ő a kereszt-utakat megszámlálta: azért elhátározta, mikép a mostani utat, mely a templomba vezet, el, és betöltik, és egy más bejárást készítenek. E végre az új építkezésből minden homokot azon folyosó végére hordtak, mely a fő bejárást keresztül vágta, és alacsony volt. Egyelőre a homokot rakásokban hagyták, hogy a hívőket a tervezett változtatásról értesítsék.

V.

A földön fölül.

E földalatti hosszabb kirándulás után az olvasót üdülés végett másodszor is elvezetjük a szerencsés, vagy áldott Campaniába;*) mint azt a régi írók nevezhették volna. Mi Fabiolát elhagytuk, a mint ő a pergament-lapon talált sorok által bámulatra ragadtatott. Ezek, mint egy tulvilági levél, tüntek föl előtte; ő azonban nem foghatta meg, milly jellemet tulajdonítson nekik. Többet kívánt volna felőlök tudni: de kérdeni alig mert valakit. Más, és a következő napokon sok látogatói voltak; gyakran ötlött elméjébe, ezen titokteljes tételeket egyiknek, vagy másiknak megmutatni: de bátorsága elhagyta.

Többi között meglátogató egy urhölgy, ki az övéhez hasonló, bölcséleti, tiszta, és hidegen erényes életet élt: s ők a napi véleményekről folytaták társalgásukat. Fabiola elévoná a pergament-szeletet, hogy az által bámulat-, és zavarba hozza az idegent: de nem vala képes azt megmutatni; úgy tetszett neki, mintha ez által megszenteltségtelenítené. Egy tudós, ki a tudományok minden ágában jártas volt, hosszabb ideig volt nála látogatásban, és a régi iskolák fonszéges nézeteiről igen szépen beszélt: Fabiola kísértetbe jött, hogy a találtak értelméről kérdezősködjék; de ismét magasabbnak vélte azok értelmét, semhogy a bölcs utolérhette

*) Campania felix; mint Arabia felix.

volna. Csodálatos, hogy ezen nemes, és büszke romai hölgy, midőn bölcseséget, és vigaszt keresett, akaratlanul az ő keresztény rabnőjéhez fordult! Így most is. Midőn több napok után, a látogatás- és társalgásoktól menekült, és Syrával egyedül volt, elévóná pergament-darabját, és ennek megmutatá. A benyomást, melyet az igék olvasása Syrában előidézett, urnője észre nem vevé; s midőn elolvasá, egész nyugalommal fölpillantott.

„E pergamentet,“ mondá Fabiola, „Chromatius mezei lakából, hihetőleg tévedés következtében hoztam el. E szavak értelmét ki nem vethetem fejemből, és egészen megzavarnak.“

„Miért, nemes urnőm? Értelmök egészen világosnak látszik.“

„Igen, de éppen ez nyugtalanít. Természeti érzelmem egészen fölzudul e nézet ellen; én úgy hiszem, hogy gyűlölnöm kellene azon férfit, ki a megsértést nem bosszulná meg, és a gyűlölséget nem gyűlölséggel fizetné vissza. Megbocsátani, már magában is sok; de a rosszért még jót is tenni, ez az emberi természet irányában tulságos erőtetésnek látszik. Azonban annak daczára, hogy mind ezt érzem: tudom, mikép kényszerítve láttam magamat, azon viseletedért becsülni téged, melly egészen ellenkezője annak, mit természetesen tőled várnom kellett.“

„Oh édes urnőm! ne szólj én rólam: csak tekintsd ez egyszerű alapszabályt; te azt másoknál is becsülöd. Valljon megvted-e, vagy becsülöd Aristidest, mivel ő maga irta egy durva el-lenségének, csupa kedvezésből, saját nevét egy táblácskára, mely-lyel ez hazájábólí száműzetésére szavazott? Valljon megvted-e, mint romai hölgy, vagy tiszteled Coriolan nevét, azon nagy-lelkűségeért, melyet várostok irányában tanusított?“

„Bizonyára tisztelem mindkettőt, Syra! Azonban tudod, hogy ezek hősök, és nem közönséges emberek voltak.“

„És miért ne lehetnének mi mindnyájan hősök?“ kérdé ne-vetve Syra.

„De kérlek gyermekem! mellyik világban kellene úgy lak-nunk? Az illy csodalények tetteit olvasni igen mulatságos; de

mégis naponkint illyeket, és közönséges emberektől látni, nem volna kellemes.“

„Miért nem?“ ismétlé a rabnő.

„Miért nem? Szeretnéd-e azon gyermekét, ki gondviselésedre bízott, bölesőjében kigyókkal játszani, vagy azokat megfojtani látni; mint Hercules tőn? Én nemszeretném, ha egy férfi, kit asztalomhoz hívtam, nekem hidegen elmondaná, hogy azon reggel egy Minotaurust ölt meg, vagy egy Hydrát megfojtott; — vagy ha egy barátom ajánlkoznék, a Tiberist istállóimon keresztül vezetni, hogy azokat kimossa. Az ég őrizzen minket egy hős-fajtól.“ És Fabiola kedélyesen nevetett e gondolatnál.

Ugyanazon vig szeszélylyel folytatá Syra: „De föltéve azon szerencsétlenséget, hogy olly tartományban laknánk, hol afféle szörnyek léteznek, minők a Centaurus, Minotaurus, Hydra és sárkány, valljon nem volna-e jobb, ha léteznének olly közönséges emberek is, kik elég hősiességgel birnának, mind e szörnyek legyőzésére: mint ha más világgrészből kellene e végre egy The-seust, vagy Herculest hozatni? Valóban, ez esetben semmivel sem érdemlené meg jobban egy ember, ki e szörnyeket legyőzné, a hős nevet, mint hazámban egy orosz-lán-vadász.“

„Mind igaz Syra! de nem látom át, mit akarsz ezzel bizonyítani?“

„Azt, hogy a harag, gyűlölség, irigység, nagyravágyás, fösvenység, szintolly szörnyetegek, mint a kigyók, sárkányok, és csak úgy megtámadják a közönséges embereket, mint a nagyokat. Miért ne igyekezném én ezeket hasonlóan legyőzni, mint Aristides, Coriolan, vagy Cincinnatus? Miért engednök mi azt át egyedül a hősöknek, mit magunk is éppen olly jól megtehetünk?“

„És te ezt valóban olly általánosan érvényes erkölcsi szabálynak tartod? Ha ezt teszed, félek, hogy igen magasra repültél.“

„Nem, kedves urnóm. Te meg voltál lepve azon állítás ki-mondása által, hogy a belső, és láthatatlan erény szinte olly

szükséges, mint a külső, és látható; tartok tőle, hogy még jobban meg kell téged lepnem.“

„Csak folytasd, és ne vonakodjál nekem mindent megmondani.“

„Ám legyen; azon rendszernek, melyhez én tartozom, alapelve ez: hogy mi mindennapi, és közönséges erénynek, sőt egyszerű kötelességnek tekintsük, és gyakoroljuk azt, a mit más törvények, még a legtisztábbak, és fönségesebbek is, melyek csak lehetnek, mint hősi, és rendkívüli erény tanúságát tekintik.“

„Ez már valóban igen magas fogalom; de mellette meg ne feledkezzél egy igen fontos körülményről. A hős gyámolittatik, és emeltetik a világ dicsőítése által; tette följegyeztetik, és az utóvilágnak átadatik, ha indulatait fékezi, vagy ollyasmit tesz, mit a világ fönséges tetteinek néz. De ki látja, ki méltányolja, vagy ki jutalmazza meg a szegény közönséges embert, ki csendes rejtekében követi őt?“

Syra ünnepélyes, és tiszteletteljes tekintettel szemeit, és jobb kezét az ég felé emelé, és csendesen mondá: „Az ő Atyja, ki az égben van; ki az ő napját fölkelni engedi a jókra, és gonoszokra, s ki esőt ad az igazaknak, és bűnösöknek!“

Fabiola egy ideig tiszteletteljes bámulattal hallgatott; azután szendén, és tisztelettel mondá: „Bölcsészetemet Syra ismét legyőzted; a te bölcseséged épen olly következetes, mint magasztos. Te a hősi erényt, ha rejtekben van is, mint közönséges, és mindennapit követeled mindenkitől. Az embereknek, hogy ezt megkísérthessék, mindenestre többnek kell lenniök, mint közönséges hit szerint, maguk az istenek; de már maga e gondolat, fölér egy egész Philosophiával. Valljon vezethetsz-e engem még magasabbra?“

„Oh, még sokkal, sokkal magasabbra!“

„S végre hova vezetnél?“

„Oda, hol szived mondaná: most megtaláltam a békét.“

VI.

Tanácskozások.

Keleten már egy idő óta dühöngött az üldözés Diocletian, és Galerius alatt; és már Maximianus is vette a parancsot, mellyben ennek megkezdése a nyugoti tartományokban elrendeltetik. Elhatároztatott, mikép az üldözés ne csak a keresztények elnyomását, hanem e névnek tökéletes kiirtását eszközölje. Senki sem vala megkimélendő. A vallás tanítóin akarák kezdeni, s úgy a szegényebb sorsuak tökéletes lemészárlásával végezni. E célra szükséges volt arról is gondolkodni, hogy a különböző pusztító eszközök kegyetlen öszhangzásban működjenek; hogy minden lehető eszközök mozgásba tétessenek, a siker tökéletes elérésére; s hogy a császári parancs méltósága is segítse e megsemmisítő csapást nagyszerűbb-, és borzasztóbbá tenni.

A türelmetlen császár azonnal meg akarta a vérengzést kezdeni; de tanácsosai szavára a parancsot titokban tartá, míg az minden nyugoti tartományokban egyszerre kihirdetetheték. Így egy ideig kellemetlenül, és rejtélyesen lebegett egy vészteljes felhő áldozatai fölött, míg hirtelen megrohaná őket, és zúgó vészben szakadt a tűz, eső, hó, és jég. (Zsolt. 148, 8.)

Maximianus Hercules novemberben tanácskozást rendelt, mellyben a szükséges utasítások véglegesen megállapíttassanak. A legfőbb budvari, s állami hivatalnokok valának egybegyűjtve. A város főnöke, köztük a legelső, fiát, Corvinust is magával hozta; őt egy szakasz fegyveres rendőr századosául ajánlva: hogy a keresztények után folytonosan kémlelődvé, nyomukba jöhessen; és e célra azoknak legdühösebb ellenségei választattak. Sicilia, Olaszhon, Spanyolország, Afrika, és Gallia helytartói szinte jelen voltak, utasításaikat veendő. Ezen kívül voltak tudósok, philosophok, és szónokok is meghiva: köztük a mi régi ismerősünk, Calpurnius is; sok pogány papok jöttek Romába, a birodalom különféle tájairól, és ezek mind parancsot kaptak, hogy a tanácskozásban részt vegyenek.

A császárok szokott lakása, mint láttuk, a palatini dombon

volt; de ezen kívül más palota is létezett, hol örömet tartózkodtak, és mellynek nevezetesen Maximianus Herculeus el-sőséget adott. Ugyanis Nero alatt a gazdag Plautius Lateranus senator felségárulásról vádoltatván, halállal büntettetett. Temérdek vagyonát a császár lefoglalta; e közt volt e házis, melyet Juvenal, és más írók, mint rendkívüli nagyságut, és dúsan ékesítettet említenek. A város délre hajló végén gyönyörűen feküdt Coelius dombján, oly szép kilátással, mellyhez hasonlót Roma környékén sem lehetett találni. Egész nagyszerűségében terült el a szem előtt, az óriási vízvezetésektől átmetszett, és márvány sirboltokkal szegélyezett utaktól hasított Campania; mellyen a borostyán, és cypressus sötétzöldszőnyegére, mint drága-kövek, szórva fénylettek mindenüta dúsmezei lakok. Ezen túl a távolban azon biboros domb-sorozaton legelt a szem, mellyen fekszenek, kedvesen csoportozva, Alba, és Tusculum, az ő „leányaikkal,” egy keleti kifejezést használván; a lenyugvó naptól fényesen megvilágítva. A nézőnek balján a sabinumi hegyek sziklás láncolata, jobbján a tenger aranyozott tükre zárá be e tökéletes szépségű tájéket.

Azt téve föl, hogy Maximianus e palotát a szép iránti izlésből kedvelé, tévednénk, s neki ollyasmit tulajdonitanánk, a mivel nem birt. Az épület nagyszerűsége, mellyet ő még inkább szépitett, és talán az tette előtte érdekessé, hogy innen igen kényelmesen rándulhatott ki a városból vadkan-, és farkas-vadászatra. — Születés-helye Sirmium volt Slavoniában: azért a romaiak véleménye szerint egy barbar volt, egészen alacsony származásu, csupán szerencsés katona, minden miveltség, minden kitünő tulajdonság nélkül, kivéve állati erejét, melly Herculeus melléknévre érdemesíté. Egy másik barbar, Diocles (ki mint Diocletianus császár ismeretes) által biborba öltöztetett (császárrá tétetett). Mint ez, ragadozó volt ő is az alávalóságig, pazarló a gondatlanságig, rabja a durva kicsapongások-, és gyalázatos vétkeknek, mellyeket egy keresztény toll nem rajzolhat; szenvedélyeinek legkisebb fékezése, igazságérzet, és az emberiség értelme nélkül, meg nem szünt e szörnyeteg mindent elnyomni, el-

tiporni, és megsemmisíteni, mi útjában volt. Rá nézve a bekövetkező üldözés az volt, mi egy tobzódó kéjenczre a lakmározás, ki napontai kicsapongásának egyformaságát valami rendkívüli által akarja türhetővé tenni. Óriási termete, fajának ismeretes vonásaival, inkább sárga, mint vörös, és egy csomó szalmához hasonló borzas hajjal benőtt feje és arca; a vad, nyugtalanul forgó szemeiből tükröző gyanu, kicsapongás, és vadság: — Maximianust, a romai tyrannusok e majdnem utolsóját, pusztá tekintetre is mindenki előtt borzasztóvá tevék; reszketett előtte mindenki, csak a keresztény nem. Csoda-e hát, hogy ő e népet, sőt még nevét is gyűlölte?

Maximianus összeszedett tarka tanácsát a laterani palota nagy basilikája-, vagy teremébe gyűjté *); a titoktartás halálbüntetés alatt parancsoltatott. A terem felső végén, a félkör Apsisában, dúsan ékesített elefántcsont-széken ült a császár; előtte álltak alázatos, és majdnem reszkető tanácsosai. A testőrség egy válogatott szakasza őrzé a bejárást, és ennek vezére, Sebestény, hanyagul az ajtó belső oldalához támaszkodott: figyelt azonban mindenre, a mi mondatott.

A császár nem álmodta, hogy a terem, mellyben ül, és melyet később a mellette levő palotával együtt, leánya Fausta jegyajándékául Constantinnak adott, ez által azon vallásnak, mellyet ő megsemmisíteni akart, fejére szálljon; és hogy a laterani basilika nevének megtartása mellett, valaha Roma cathedralisa, a város, és világ anyja, és főegyháza legyen. (Omnium urbis, et orbis ecclesiarum mater, et caput. Így neveztetik a lateranumi basilika a bejárás fölötti iratban, és az érmeiken.) Nem álmodta, hogy azon a helyen, hol most trónja áll, nem sokára egy szék emelkedik, mellyről egy halhatatlan faj, papi, s világi fejedelmeknek parancsokat oszt: mellyek olly tartományokba is elhatnak, hol a romai hatalom ismeretlen.

A vallás iránti bizonyos tekintetből először a papoknak engedtetett a szólás. Itt egy folyó öntötte el a szomszéd róna-

*) Aedes Lateranae.

ságot, és nagy károkat tett; amott a földrengés, a város egy részét romba döntötte; az éjszaki határokat fenyegetik a barbarok; a déli széleken a jámbor nép közt dühöng a pestis: mind ezen szerencsétlenségeknél kijelenték az oraculumok, mikép ezeknek okai a keresztények, kiknek eltürése fölháborítja az isteneket; és a keresztények gonosz büvölései idézik az országra e csapásokat. Sőt több oraculumok, a jámbor hivek szomorúságára, világosan kimondák, mikép ők többé feleletet nem adnak, míg a gyűlölt nazarenusok ki nem irtatnak; a delphii nagy oraculum pedig nem kételkedett kimondani: hogy „az Igaz“ nem engedi az isteneket szólni.

Ezek után kezdék a bölcsek, és szónokok hosszu, s mesterkéltszerű beszédeiket; melyek alatt Maximianus kétségtelen jeleit adá unatkozásának: de mivel keleten is a császárok hasonló gyülekezeteket tartának, ő is minden unatkozása daczára, kötelességének tartá azokat végig hallgatni. A szokott gyanúsítások tizezredszer ismételtettek, és a gyülekezet által megtapsoltattak: hogy a keresztények gyermekeket ölnek, és azokat fölemésztik, hogy gyalázatos vétkeket követnek el, hogy a vértanuk hulláit imádják, hogy egy számarfőt tisztelnek, és — a mi ugyan nem igen illett oda, — hogy ők hitetlenek volnának, és az isteneknek nem szolgálnak. E mesék mind hitelre találtak; ámbár maguk az elbeszélők hihetőleg jól tudták, mikép e pogány hazugságok csak arra számítvák, hogy a kereszténységtől rettegést elaludni ne hagyják.

Végre fölállt egy férfi, kiről azt hitték, hogy a keresztények tanait alaposan tanulmányozta, s ezek kártékonyosságát legjobban ismeri. Róla azon általános vélemény uralkodott, hogy ő a keresztények könyveit mind olvasta, tévelyeiket mind megczáfolta. Olly tekintettel birt az övéinél, hogy bármilly hihetlen elvet állítván föl, maga a pápa mondana is ellene: mindenki nevetségesnek tartaná, a pápának saját vallása tárgyában állítását igazabbnak hinni, mint azt, a mit Calpurnius állít.

Egészen másképp tárgyalta ő a dolgot, mint az előbbi szó-

nokok, és tudományossága által a többi tudósokat, és sophistákat bámulatra ragadta. Ő állítá, mikép nem csak a keresztények, hanem elődeik, a zsidók eredeti írásait is olvasta. Ezek Ptolemaeus Philadelphus alatt, hazájokat az éhség miatt elhagyván, Egyptusba jöttek; és ott vezérök, József tanácsa szerint, ki nagy történetírójok volt, minden gabonát összevásároltak, és haza küldötték. Erre Ptolemaeus őket fogságba vetette, és mondá: ha minden gabonát fölemésztettek, most szalmával éljenek, és azzal égessenek téglát egy nagy város építéséhez. Demetrius Phalereus, elődeikről sok érdekes történetet hallott tőlök; azért Mózesst, és Áront, két legtanultabb embereiket, félíg leberetvált szakállal egy toronyba zárta, hogy régi hagyományaikat ott görög nyelven leírják. E ritka könyveket ő látta, s előadása kizárólag ezeken alapszik. E zsidó, vagy keresztény nép, minden utjában álló királyokat, és népeket legyőzött, és megsemmisített. A keresztények elve, valamelly város bevételénél minden lakost kardra hányni. Ez onnét van, mivel uralkodásra vágyó áldozáraik befolyása alatt vannak; innen történt, hogy egyszer bizonyos Saul király, kit Pálnak is neveznek, egy szegény fogoly uralkodónak, névszerint Agagnak megkegyelmezett, de az áldozárok előhivatták, és darabokra vagdaltatták. „Már pedig,” folytatá, „e keresztények most is ugyanazon papság hatósága alatt állnak; és ezek vezetése mellett most is készek a nagy romai birodalmat megdönteni, mindnyájunkat a forumon megégetni, sőt szentségtörő kezeiket isteni császáruk szent, és tisztelt feje ellen is fölemelni.”

E szavaknál a borzadás hangján ordított a gyülekezet. Azonban csakhamar csend lett, mivel a császár megnyitá száját, hogy szóljon.

„Mi engem illet,” mondá, „egészen más, és erősebb okom van a keresztényeket gyűlölni. Ők a birodalom szívében, itt e városban egy legfőbb vallási tekintélyt bátorkodtak alapítani, mi azelőtt nem volt; melly az állam kormányától független: és semmivel sem kisebb hatalma, mint ezé. Előbb a császár fejedelmi hatalma a vallási ügy, mint a polgári dolgokban általánosan el-

ismertetett; azért viseli e czimet: Pontifex Maximus; melly czimet most ezen emberek tőle felségárulólág el akarnak rabolni; mert ők ezzel ellenkező hatalmat alapítottak, és így az ő jobbágyi hűségök megoszlott. Azért gyűlölöm jobbágyaim fölött e papságot, mint jogaimba ütközött; és megvallom, inkább halálnék egy új vetélytársról híreket, ki koronámra vágyik, mint egy ilyen pap választásáról Romában“*).

A császár e szavakat durva, rekedt hangon, közönséges, idegen hangajtással mondá; s rendkívüli tetszéssel fogadtatott. Új tervek készítettettek, hogy a parancs minden nyugoti tartományokban egyszerre kihirdetessék, és a keresztények tökéletes kiirtásával végeztessék.

Végre a császár Tertullushoz fordulva, mondá: „Főnök! te ajánlottál valakit, ki e rendeleteket vezetni, s az árulókat irgalom nélkül üldözni tudná.“

„Itt van, uram! ez az én fiam, Corvinus.“ E szavaknál Tertullus a fiatal embert a trón zsámolyához vezette, hová ez letérdelt. Maximianus élesen megnézé, s vad nevetésbe törve ki, mondá: „Szavamra mondom, ez arra való. De főnök! nem hittem volna, hogy illy csunya fiad legyen. Ugy látom, ő épen olyan, minőre szükségünk van; egy gyökerében megromlott, lelkiismeretlen feslett ember minden tulajdonai mutatkoznak arczán.“

Azután Corvinushoz fordult, ki a düh, rettegés, és szégyen miatt lángvörös lett, és monda neki: „Suhancz! összeszedd magadat; én rendes munkát kívánok, és nem kontárkodást. Én jól fizetek, ha a szolgálat jó; de én akkor is fizetek, ha a munka rossz. Most takarodjál; és ne felejtsd, hogy a kisebb hibákért hátaddal, a nagyobbakért fejeddel lakolsz. A lictorok Fasces-eiben bárd is, bot is létezik.“

*) Szóru-szóra így fejezte ki magát Decius császár sz. Cornelius pápa választásakor. „Cum multo patientius audiret levari adversum se aemulum principem, quam constitui Romae Dei Sacerdotem.“ (S. Cypr. Ep. 52. ad Antonianum. p. 69. ed. Maur.) Lehet-e ennél erősebb bizonyosság arra, hogy a pápák hatalma a pogány császárok alatt külsőleg is nyilvánult: úgy annyira, hogy még a császárok féltékenységét is ében tartaná?

A császár fölkelt, hogy távozzék: akkor pillantá meg Fulviust; ki mint fizetések udvari kém, szinte hivatalos volt, de kitelhetőleg a háttérben tartózkodott. „Te, keleti barátom!” kiálta; „jőjj közelébb!”

Fulvius színleg örömmel engedelmeskedett; de benső tartózkodással, körül-belül úgy, mint ha fölszólíttatnék egy tigrishez igen közel lépni, a nélkül, hogy biztos volna, vajjon elég erős-e annak láncza? Már kezdetben észrevette, hogy az ő tartózkodása Romában Maximianusnak nem kedves; ámbár ennek okát nem igen tudta. Ez nem egyedül abban rejlett, mivel a zsarnoknak ugyis elég kegyenczei, kiket gazdagítani, s elég kémjei voltak, kiket fizetnie kellett, ha Diocletian Ázsiából többet nem küld is. Ez minden esetre egy ok volt; de ehhez járult a császárnak azon gyanuja, hogy Fulvius főképen azért küldetett Romába, mikép őt magát szemmel tartva, mindazt, a mi udvarában történik, Nicomediába megírja. Most ugyan tűrni, s neki foglalkozást kellett adni; de a császár idegenkedett, és nem hitt neki: mi nála a gyűlölséggel egy volt.

Egy kis elégtétel volt Corvinusra nézve, midőn művelt czinkosát, szintolly durván, mint magát, ekkép szólíttatni hallá: „Maradj sima, és képmutató pofáddal távol, ember! Én tetteket kívánok, nem mosolygást. Te, mint híres vadásza az összeküvéseknek, jöttél ide; mint egy neme a menyétnek, az összeküvéket fészkeikből kitépni, s tojásaikat helyettem kiszivni. De még eddig semmit sem láthattam; pedig már pénzeket előlegeztem, hogy munkádat megkezd. Most elég munkád lesz e keresztényekkel; azért készen légy, és mutasd meg, mit tudsz. Ismered az én szokásomat; azért élesen nézz magad körül: vagy te fogsz valami élelet magad előtt látni. — Az elítéltek vagyona a földő, s az államkincstár közt fog elosztatni, azon esetben, ha különös okaim nem leendnek az egészet magamhoz venni. Most elmehetsz.”

Legtöbben gondolák, hogy „e különös okok” tetteleg majd igen átalánosokul fognak mutatkozni.

VII.

Egy sötét halál.

Néhány nap mulva, Fabiolának mezei lakából visszateret után, Sebestény kötelességének tartá őt meglátogatni, s neki Corvinus, és a fekete rabnő beszédjéből azt, mit az illetőkre nézve kellemetlenség nélkül közölhetett, elmondani. Már említők, hogy mindazon fiatalok közt, kiket Fabiola atyja házában ismerni tanult, egy sem nyéré meg annyira figyelmét és bámulatát, mint Sebestény. Olly fesztelen, olly nemes szivü, olly vitéz: és mégis olly szerény, beszédében, és tetteiben olly megelőző, olly önzéstelen, olly szorgos másokért; olly tökéletes nemesség, és egyszerűség, magas bölcsesség, és tapasztalati ész olvadt egygyé e jellemben: — hogy az előtte a férfias erény tökéletes képét tünteté föl, melly az idő folytában változni, vagy tartóságában kifáradni, nem egy könnyen tudna.

Azért midőn jelentetett neki, hogy Sebestény százados a ház egyik alsó teremében magánosan kívánna vele szólni, illy szokatlan hirre szive dobogott; és ezer különféle gondolatok czikáztak elméjében e látogatás lehető czéljáról. E fölindulás nem szünt meg akkor sem, miután Sebestény, látszólagos tolokodását mentegelve, mosolylyal mondá, mikép jól tudja, mennyire ostromoltatik ama sok kérők által, kik kezeért esdekelnek; és igen sajnálja, hogy ő is kénytelen azok számát szaporítani egy uj imádó nevével, ki még eddig nem nyilatkozott. Ha e kétértelmü beköszöntésen Fabiola bámult, és azt talán hízlegve vevé, annál kellemetlenebb meglepetés volt hallania, hogy itt a durva, és ostoba Corvinusról van szó; mert maga az atyja, ki másként, midőn nem saját ügye forgott kérdésben, épen nem nagy emberismerő volt, mégis azon ebédnél, mellyre Corvinust meghívá, eléggé átlátta, hogy őt leányának e melléknevekkel jellemezheti.

Mínthogy Sebestény Afra büitalának nem erkölcsi, hanem physikai hatásától tartott, jónak találta Fabiolát a Corvinussal tartott összebeszélésről értesíteni; de hozzá tette, mikép az

egésznel fő czélnak látszik: Corvinustól pénzt kicsalhatni. Arról, mit ezek ketten a keresztényekről beszéltek, természetesen semmit sem szólt. Tanácslá Fabiolának, mikép rabnője árulásától őrizkedjék; és ő megígérte, hogy az éjjeli csavargást neki megtiltja. S valóban nem hitte, hogy Afrának szándéka volna megkísérteni azt, a mit Corvinusnak ígért: a bűvésztől épen nem tartott, s azt utálattal megvetette. Afra végső szavai elegendő tanuságul szolgáltak neki, mikép a fekete rabnő csak Corvinust akarja kizsebelni; azonban természetesen igen bántotta őt, hogy illy alávaló két egyén ekkép alkudozott rajta, s őt olly kabzsi nőnek tartják, ki arannyal megvásárolható.

„Igen jól megismerem,“ monda végre Sebesténynek, „milly szivesség tőled, hogy eljöttél engem figyelmeztetni; s csudálom azon gyengéd módot, mellyel egy illy kellemetlen dolgot velem tudattál, valamint azon jó akaratot, mellyet minden érdeklettek irányában tanusítál.“

„Csak azt tettem,“ felele a vitéz, „mit minden ember irányában tennék; őt, a mennyire lehet, a szerencsétlenség-, és veszélytől megmentendő.“

„Minden barátjaid irányában, akard talán mondani,“ visszonzá mosolyogva Fabiola: „másként ugy vélem, egész éltedet csak ez önzéstelen jó akarat műveiben tölthetnéd el.“

„Mindegy! jobban soha sem tölthetném el.“

„Ez bizonyára nem komoly szándékod Sebestény. És ha valakit, ki téged mindég gyűlölt, és utánad leskelődött, valamelly veszély fenyegetne, melly őt ártalmatlanná tenné: valljon kinyujtanád-e kezedet, hogy őt megmentsed, vagy rajta segíts?“

„Bizonyára. Ha Isten az ő napját, és az esőt egyenlőn bocsátja elleneire, s barátjaira, valljon a gyenge ember más szabályát kövesse-e az igazságnak?“

E szavak meglepték Fabiolát: egészen akkép hangzának, mint az ő rejtélyes pergament-darabján irvák, és mint az ő rabnőjének erkölcsi szabályai. „Ugy hiszem, te keleten jártál,“ kérde hirtelen; „ott tanultad ezen elveket? Az én szolgálatomban is van egy személy, ki szándékosan rabnő marad, és ritka erköl-

csi bölcseséggel bir; ő ugyanezen elveket hozá föl előttem: és ő ázsiai.“

„Én ezeket nem valamelly messze tartományban tanultam, hanem anyám tejével szoptam; azonban eredetileg mindenesetre keletről származnak.“

„Ezen elvek magukban véve, bizonyára igen szépek,“ mondá Fabiola; „de ha éltünk zsinórmértékeül választanók, meglepne a halál, mielőtt félig bevégeznők.“

„A halál nem találhatna jobbkor, mint így, kötelességünk teljesítésében: habár azt tökéletesen nem teljesíthetnők is.“

„Mi engem illet,“ folytatá a hölgy, „én az epicureusi költővel tartok. A világ egy étkekkel rakott asztal, melytől örömetstölkelek, ha már megteltem — ut conviva satur; — de előbbnem. Én az élet könyvét egészen végig akarnám olvasni, azután nyugodtan bezárni, ha már az utolsó lapot átolvastam.“

Sebestény mosolyogva rázta fejét, és mondá: „A világ könyvének utolsó lapja a kötet közepén van, hol e szó, „halál,“ irattott. De a következő lapon, már egy új élet könyve kezdődik, és annak nincs utolsó lapja.“

„Értelek,“ felele Fabiola vidoran; „te egy vitéz bajnok vagy, és mint olyan beszélsz. Neked a halálra mindég készen kell lenned, és ez ezer alakban közeledhetik hozzád; mi ritkán látjuk őt hirtelen jönni, az erőtlenekekhez gyengéden, és lopva közeledik. Te bizonyára egy fönséges végzetre gondolsz, midőn az ellenség nyila szivedet átfurandja, s te dicsőséggel fedve fogsz lerogyani: neked a bajnok győzelmi jelekkel fedett sirja lebeg szemed előtt; és neked a halál után kezdődnek a dicsőség könyvének fényes lapjai.“

„Nem, nem, szép hölgy!“ élénken szóla közbe Sebestény! „Én nem úgy értem! Én olly dicsőséget, melly csak a jövőbe pillantó képzelődésben élvezhető, semmire sem becsülök; én a közönséges halálról beszélek, melly engem úgy, mint a legszegényebb sklávot érhet; azon halálról, melly egy hosszas, sorvasztó láz, egy alattomos száradás, fájdalmas emésztő daganatok, vagy ha gondolod, még kinosabb, az emberi gonoszság által kigondolt

kegyetlen kinzások kíséretében jöhet. Bármilly alakban jöjjön a halál, az olly kézből jön, melyet én szeretek.“

„És valóban gondolod, hogy ilyen halált is kedvesen fogadhatnál?“

„A milly örömmel látja a dőzsölő szárny-ajtáját megnyitni az étteremnek, a vigan lobogó lámpákat, a gazdagon meg-
rakott asztalt, a drága étkeket, az ékesen öltözött szolgálkat; a mint örvendhet valaki rajta, midőn vőlegényét bejelentik, ki gazdag ajándékokkal jöve, őt egy uj hazába vezetendő: ugy ör-
vend az én szivem is, midőn a halál, bármilly alakban, megnyitja az ajtót, — mellynek innenső fele vas, de a tulsó arany; melly uj, és örök életre vezet. Engem nem érdekel bármilly csunya, és komoly legyen is a hirnök, ki nekem annak közeledését jelenti, ki menynei, és mindenek fölött szép.“

„És ki az?“ kérdé Fabiola feszülten. „Nem lehet őt más-
ként, csak a halál után látni?“

„Nem,“ felele Sebestény; „mert ő az, a kinek jutalmaznia kell minket nem csak életünkért, hanem halálunkért is. Boldo-
gok, a kiknek legbensőbb szivök, mellybe ő mindig belát, szint-
olly tiszta, és ártatlan, mint tetteik erényesek voltak: ezek re-
mélhetik, hogy őt szemlélhetik; kiknek igazi jutalmuk csak az-
után kezdődik.“

„Egészen Syra véleménye!“ gondolá magában Fabiola. De mielőtt szóhoz jöhetne, s erről tovább kérdezősködnék, egy
skláv lépett be, s a küszöbön megállva, tiszteletteljesen monda:
„Bajaeből *) egy hirnök érkezett.“

„Engedelmeddel Sebestény,“ monda Fabiola. „Jöjjön be
azonnal.“

Porosan, és egészen kimerülve lépett be a küldött, ki fáradt
lovát a kapunál hagyta. Egy lepecsételt csomagot nyújtott át
Fabiolának.

Midőn átvénne, kezei reszkettek; s a kötést leszakítván,
huzódva kérdé: „Atyámtól van?“

*) Igen látogatott fürdő Nápolynál.

„Legalább őt érdekli,” volt az aggályos felelet.

Fölnyitván a levelet, bele tekintett; és elsikoltva magát, összerogyott. Sebestény hirtelen megfogta, mielőtt földre esnék, és egy nyugágyra helyezvén, szolgálói keze közt hagyta: kik a sikoltást hallván, azonnal beszaladtak.

Egy pillanat a levélbe mindent fölfedezett. Atyja meghalt.

VIII.

Még sötétebb.

Sebestény az udvarban egy csoport rabszolgát talált, kik a jövevényt körülvették, hogy urok halálának körülményeit tőle hallhassák.

Azon levélnek, melyet Fabiola Torquatus által atyjának elutazása előtt küldött, következtében, ez csakugyan mezei lakába rándult, és néhány napot leányánál töltött. Szokásán kívül igen szives volt iránta, s midőn elbucsuztak, mindkettő érzeni látszék, hogy most utoljára ölelik egymást. Fabius csakhamar újra fölvidámult, midőn Bajaebe jött, hol őt egy előkelő dőzsölők társasága várta, s hol addig maradandott vala, mig hajója fölszerelve, s nevezetesen a legjobb borok- és élelmi szerekkel, mellyek Campaniában találtattak, dusan ellátva leendett. Azonban itt mértékletlen élvezetvágyának tömjénezvén, midőn egy pazar ebéd után fürdenék, a guta megüté, s huszonnégy óra alatt meghalt. Minden vagyonát egyetlen leányának hagyta. Midőn a hírnök elindult, teste akkor balzsamoztatott be, hogy saját hajóján Ostiába vitetessék.

Midőn Sebestény e szomorú elbeszélést hallá, csaknem fájlalá, hogy a halálról olyan kifejezésekkel szolt; és szomorú gondolatok közt távozott a házból.

Fabiola azonnal aléltsáigig elmerült a gyász sötét mélyében. Fiatalsága, s lelki ereje fölemelék ugyan őt ismét a színvonalra; s most úgy tetszett neki az élet, mint egy fekete, forró hullámu, megmérhetlen tenger, mellyen semmi más élő lény sem látható, csak ő maga. Szerencsétlensége határtalannak lát-

szott; borzadva zárá be szemeit, és ismét ájulásba esett. Másodszor is fölébredt: és így még nehányszor hányatott az ideiglenes halál, és élet közt, míg rabnői minden telhető gyógyszerket alkalmazának a nyugtalanító göresrohamok ellen, mint ők vélték. Végre fölegyenesült; halaványan maga elejbe mereszté könnytelen szemeit, és a gyógyszerert nyújtó kezét szendén félretolá. Ez állapotban sokáig maradt; egy erős, és halálos ridegségtől látszaték meglepetni: szemei a világosság irányában majdnem egészen érzéket lenekké lőnek; és félclmesen suttogák, hogy elméje megháborodott. Az orvos, kit oda hívtak, világosan, és hangosan kiáltá fülébe: „Fabiola! tudod-e, hogy atyád megholt?” Mire összeborzadva, rogyott vissza a nyugágyra, s egy megeredt könyár megkönnyíté szívét, és fejét. Atyjáról beszélt, hangos csuklással kiáltozá őt; vad, összefüggetlen, de benső szavakat intéze hozzá. Néha azt látszaték hinni, hogy él még; azután emlékezek, hogy megholt; és így sirt, és jajgatott, míg a jótévő álom, átvéve a könyek föladatát, kimerült lelkét és testét megpihentette.

Euphrosyna, és Syra egyedül virrasztának mellette. Az első időnkint a közönséges pogány vigasztalásokat ismétlé, s gyakran főlemlíté, milly jó ur, milly tiszteletes férfiu, milly szeretetteljes atya volt Fabius. A keresztény nő ellenben csendesesen ült, és csak azért nyitá föl ajkait, hogy urnőjéhez szende, s enyhítő szavakat intézzen; olly gyengéd figyelemmel forgott körülötte, melly még a jelen körülmények közt sem maradt észrevétlenül. E fölött nem tehetett egyebet, mint imádkozott. Mit remélhetett egyebet, mint hogy ezen látogatásból, egy uj kegyelem, mint virág bimbózzék? hogy e sötét felhőből egy fényes angyal tűnjék elő, ki legyötört urnőjét beárnyékozza?

A mint a fájdalom éle enyhült, az elmélet mindinkább visszanyeré rendes foglalkozását, és így Fabiola lelkében aggasztó kérdések tolták föl magukat. Mi lett az ő atyjából? Hová jutott? Megszűnt-e lenni, s egészen megsemmisült-e? Valljon ama láthatatlan szem, melly a láthatlant is látja, átvizsgálta-e életét? Valljon kiállta-e ama vizsgát, mellyről Sebestény és

Syra beszéltek? Lehetetlen: tehát mi lett belőle? Visszaborzadt, és e gondolatot igyekezett elméjéből kivenni.

Oh vajha egy ismeretlen világosság sugára hatna a sirba, s neki megmutatná, mi az! A költészet megkísérté megvilágosítani, és magát dicsőíteni; de valóban csak a küszöbre támaszkodva maradt, mint egy genius, lecsügghő fejjel, és megfordított fáklyával. A tudomány belépett; de csakhamar kijött, rémülten, beszenyezett szárnyakkal: lámpáját a fojtó lég eloltotta; mivel ott mást ő nem talált, csak egy csontváz-házat. A bölcsészet alig mert a sir körül járni, remegve betekinteni, s azután visszagorva hebegni, vagy csevegni, és vállat vonítva megvallani, hogy e föladat még nincs megoldva; ezzel a fátyol nincs föllebbentve. Oh vajha valaki, vagy mi, e kínos bizonytalanságot jobban megfejtene, mint ő!

Mialatt e gondolatok Fabiola szívét sötét éjként elhomályosíták, rabnője halandó alakba öltözködött, átlátszó, és sugárzó világosságot lát a sirból kijönni, mint valamely görebből (retorta): mellyben az anyag vastagabb tulajdonai visszamaradtak, a nélkül, hogy az valódi természetét elvesztette volna. Átszellemülve, és szabadon, kedvesen, és dicsőiséggel emelkedik az enyészet- és rothadásból az első sugár, majd egy második, és egy harmadik, és még számtalan több a száraz földről, a tengerből, a temetőhelyek- és szent oltárokról, az erdők sűrűjéből, hol titkos gyilkosság követtetett el ártatlanokon, a csatatérek-ről, hol Izrael Istenért küzdött. . . . Mint a szökőkutak kristálytiszta sugárai, emelkednek a légbe; mint fénylő jeltüzek lobognak föl az ég felé: míg egy, milliók csatlakozásából nőtt véghetetlen nagy sereg, az egész világot örömdus, és végnélküli étellel betölti. — De honnét tudja ő ezt? Mivel Egy, ki nagyobb, és jobb volt, mint a költők, a tudósok, és bölcssek, ezt tetteleg bebizonyította. Ő először a halál homályos nyugágára feküdt, és azt megszentelte: mint azelőtt a bölcsőbe feküdt, és a gyermekséget szentelte meg; ő általa a halál is valami szent dolog-, és a sir, szentélylyé lett. Ő a legsötétebb alkonyatkor zállt a sirba; és a legfényesebb reggelen támadt föl abból.

Ő drága fűszerekkel takarva tétetett a koporsóba : és saját illatozó enyészhetlenségébe öltözött, ismét föltámadott abból. És ama naptól fogva, a sir megszűnt rettenetes lenni a keresztény léleknek ; mivel az maradt, a mivé ő tette : egy barázda, melybe a halhatatlanság magvának vettetnie kell.

Még nem volt ideje e tárgyakról Fabiolával szólni. Még gyászolt, és pedig úgy, a mint gyászolnak azok, kiknek reményök nincsen. Egy nap a másik után ment, a halál titkának sötét feszegetésében ; míg ebből más gondok jótevően fölébresztették. A hulla megérkezett: és olly temetés rendeztetett, minőt eddig Romában is ritkán láttak. A temetkezési menetnél, mely fáklya-világnál tartatott, az ősök viasz ábrái hordoztattak ; illatos fából nagy máglya rakatott, arabiai drága szerekkel behintetett : és végre néhány maroknyi üszkös csont, egy alabastrom hamvvederbe tétetett, s az elholtnak nevével megjegeztetve, a családi sirbolt egyik fölkéjébe helyzetetett.

A gyászbeszédet Calpurnius tartá ; melyben az uralkodó közvélemény értelmében megdicsérte a vendégszeretet-, és ügyérségben jeleskedő polgári erényt : s ellentétül fölhozá némmely emberek azon álerényességét, kik magukat keresztényeknek nevezik, és kik egész napokon böjtölnek és imádkoznak, alattomban pedig veszélyes elveiket minden nemesebb családokba becsempészik, és minden körökben erkölestelenséget és méltánytalanságot terjesztenek. Ha van egy jövő élet, miben a bölcsek nem egyeznek, úgy bizonyosan Fabius most egy nek-tárral tölt billikomot üritve, az elysium zöldelő padján ül. „Bár siettetnék,“ tevé hozzá a vén képmutató, ki bizonyára egy pohár falernumit nem adna ama hires itallal tölt amphoráért ; *) „bár siettetnék az istenek ama napot, mellyen én, alázatos védencze, árnyékos nyughelyére, s elysiumi asztalához juthatandok!“ E nemes ohajtás határtalan tetszést aratott.

E gondokat mások követték. Atyjának bonyolódott ügyeit kelle átvizsgálni és rendezni. Fájdalommal tapasztalá, hogy

*) Nagyobb cserép-edény, mellyben a pincékben a bort tartani szokták.

egy olly ember ügyeiben , kit a világ legbecsületesebb- és szabadelvűbbnek tartott , kit az állam bérloi között dicsőitettek, sok ollyasmire talált, mit igazságtalanságnak, csalásnak, mások károsítása-, és elnyomásának kellett ismernie.

Később, néhány hetek mulva , fekete gyászruhában meglátogató Fabiola ismerőseit, és ezek közt először is unoka-öcsését Agnest.

IX .

Az álnok testvér.

Torquatus történetében tekintsünk egy kissé vissza. Sze-rencsétlen eleste után, reggel fölébredvén , Fulviust látja ágya előtt ülni. Fulvius olly sólymos volt , ki most egy jó sólymot fogván, azért jött, hogy őt megszeliditse, és megtanítsa, jól ellátott szolgaságában számára galambokat fogni. Egy az illyekben gyakorlott ember hidegvérűségével emlékezteté őt tegnapi kicsapongására, tökéletes megromlására, s egyedüli mentőszere. Lelketlen következtetéssel erősíté meg az előbbi estén szőtt hálónak fonalaít, és azon uj csomókat kötött.

Torquatus helyezete ollyan volt , hogy ha csak egy lépést tesz is, és a kereszténységhez vissza akar térni , mi Fulvius szerint egészen hasztalan : ugy azonnal átadatik a bírónak , és kegyetlenül kivégeztetik ; míg ha áruló ígéretéhez hiv marad, semmiben hiányt nem szenved.

„Te egészen hevült, és lázas állapotban vagy,“ mondá végre Fulvius ; „egy séta, és frís levegő enyhíteni fogna.“

Torquatus elfogadta az ajánlatot : és alig érnek a forumra, véletlenül Corvínussal találkoznak. A szokásos üdvözlések után, mondá az utóbbi : „Örülök a találkozásnak; elvezetnélek titeket, és megmutatnám atyám műhelyét.“

„Műhelyét?“ kérdé Torquatus meglepetve.

„Igen, ahol ő eszközeit tartja; most épen gazdagon föl van szerelve. Itt van: és a mérges vén bojnyik , Catulus a neve, imént nyitja föl az ajtókat.“

Egy tágas udvarba léptek, melly körül félszin terült el ; ez

egészen telve volt a kinzó-eszközök minden nemével. Torquatus visszaborzadt.

„Jöjjetek be urak, és ne féljeteK;“ mondá a vén bakó: „még nincs meggyújtva a tűz, és senki sém bánt; ha csak az istentelen keresztényekhez nem tartoztok. Ezekért ékesítettünk föl a napokban mindent.“

„Már most Catulus,“ mondá a főnök fia, „magyarázd meg ez idegen uraknak, mire valók e szép játékszerek.“

Catulus egész készséggel vezeté őket körül borzasztó muzeumában, és olly benső kedélylyel, és olly sok ide épen nem illő vastag tréfával fűszerezé magyarázatát, hogy elragadtatásában Torquatusnak csaknem gyakorlati fölvilágosítást is adott; midőn egy éles fogóval majd fülét csipte el, majd egy kalapáccsal fogaitól alig egy ujnnyira hadarászva, mutogatta az eszköz czélszerűségét.

A kinzó eszközök, egy nagy vas rostély, egy vas szék, melyben tüzhely volt, hogy izzóvá tetessék, nagy üstök, melyekben olaj, vagy víz forraltatott, nagy kanál ólom-olvasztás- és szájba öntésre, harapó-fogók, bárdok, különféle alaku vas fésűk, melyekkel az oldalakról szaggattatott le a bőr, ugynevezett obeliskek, azaz: olly eszközök, melyekkel a hus a testen, vagy tagokon égettetett, scorpíók, vagy ostorok, vas, vagy ólom golyócsákkal, vas nyakravalók, kézpereczek, és a legborzasztóbb nemű bilincsek, végre pallosok, kések, és bárdok a legizletesebb változatosságban . . . mindez valódi elégtétellel lőn megmutogatva; s Catulus már előre örült a gyönyörűségnek, hogy ezen szerszámokat a keményfejű, és vastag bőrű keresztényeken megpróbálhatja. *)

Torquatus egészen megmerevült. Innen az Antoninus fürdőibe vezetett, hol a ruhatárnok Cucumio, s neje Victoria figyelmét vonta magára, kik őt a templomban látták. Miután frissítővel ellátatott, egy játszó-terembe vezették; hol természetesen vesztett. Fulvius kölcsönze neki pénzt: de minden fillér-

*) Az elszámolt kinzó-eszközök a vértanúk, és egyház történetében megemlítettnek.

ről írást adatott magának. Az illy bánás által a két gazficzkó öt kevés napok alatt egészen sklávvá tette.

Korán reggel, és késő estve tarták összejöveteleiket; különben egész nap szabadon engedték: nehogy a keresztények gyanuját fölébreszse, s e miatt használatlanná válják. Córvinus el volt határozva, a parancs kihirdetése után, azonnal egy borzasztó csapást tenni a keresztények ellen. Miért is azt kívánta Torquatustól, hogy ez kémlelje ki, mellyik temetőben szándékozik a pápa isteni-tiszteletet tartani. Ez Torquatusnak nem sok fáradságába került; a Callistus temetőjében tett látogatása ezzel egybefüggött. Midőn a kegyelem és bűn küzdött, mit Severus észre vőn, akkor Catulus-, és az ő százféle kinzó eszközei, Fulvius-, és száz adósság-leveleinek emléke, mélyen lenyomta a romlás mérlegét. Ő Corvinust mindenről értesítette: ki is e szerint készíté el a temetői tervet; és elhatározta azt, az üldözési parancs kihirdetése után, mindjárt a legelső napon megrohanni.

Fulviusnak más terve volt. Ő az előkelő papok-, és Roma legtekintélyesebb keresztényeivel kívánt megismerkedni; remélvén, hogy ha őket személyesen ismeri, éles szemei előtt semmi álöltöny alá sem rejtőzhetnek, és így könnyű lesz őket egymás után elfogni. Azért Torquatust kényszeríté, hogy őt a legelső egyházi ünnepélyre, mellyen a pápa körül sok áldozárok és szerpapok gyűlnek össze, vezesse el. Torquatusnak semmi kifogásai, s ellenvetései sem használtak; és erősen állitá, hogy ha egyszer az ő szavára bejuthat a keresztények gyülekezetébe, bizonyosan úgy fogja magát egészen viselni, mint a többi keresztények. — Rövid idő múlva értesité őt Torquatus, hogy tervének kivitelére legjobb alkalom leend a legközelebbi ordinatio (papszentelés), melly még december hóban megtörténik.

X.

A decemberi ordinatio.

A legrégebb papák történetének olvasója előtt ismeretes, hogy kivétel nélkül majd mindnyájan tartottak ordinatiót decemberben, és ennyi s ennyi áldozárt, szerpapot, ennyi, s ennyi

püspököt szenteltek különféle helyekre. Az áldozárok, és szerepök Roma város czimére szenteltettek; míg a püspökök más megyék kormányzására voltak rendelve. Későbbi időkben a sz. Lucza napja utánra eső quatemberi napokban nevezé ki a pápa presbyter cardinálisait, és a diaconus cardinálisokat, és a világ minden részéből való püspököket praeconisálta; s ámbátor jelenleg e foglalkozás az ordinatio idejével nem esik össze, mégis az folytonosan főképen e czélra fordittatik.

Marcellinusról, kinek pápasága alatt történtek az itt elmondottak, írják, hogy decemberben két ordinatiót tartott, természetesen különböző években. Ezek egyike az, mellyről, mint készőlőben levőről tettünk említést.

Fulvius első kérése az volt, hogy hol fog az ünnepély tartatni. A felelet bizonyosan érdeklí a keresztény régiségbuvárt; és a régi romai egyházat tökéletesen nem ismernők, ha azon emlékezetes helyet nem tudnók, hol pápa pápa után predikált, s az isteni titkokat ünneplé, hol gyülekezeteit, ordinatioit tartá; nem csak püspököket, de vértanukat is küldve más egyházak kormányzására, s egy sz. Lőrincznek szerpapi méltóságot, egy sz. Novatus-, vagy Timotheusnak áldozárságot adván. Ott kereste föl egy Polykarp, vagy Irenaeus sz. Péter utódját; ott nyerték amaz apostolok küldetésöket, kik a mi (angol) királyunkat, Lucius, az igaz hitre térítették.

Azon ház, mellyben a romai pápák laktak, és ama templom, mellyben szolgáltak, míg Constantín nekik a laterani palotát, és basilikát átadta, a dicső vértanu pápák székhelye s főtemploma, mellyben az első három század előtt székeltek, nem lehet érdek és híresség nélküli hely. Ennek fölkeresésénél, nehogy nemzetiségi, vagy személyes tekintetből félrevezettessünk, egy még élő tudós régiségbuvárt követendünk, ki egy más tárgy vizsgálata mellett, mindazon adatokat összegyűjtötte, mellyek e kérdésre vonatkoznak. *)

*) D. Bertolini, 1852-ben megjelent munkájában: „Sopra l' antichissimo altare di legno, rinchiuso nell' altare papale, etc.“ Az ősrégi faoltárrol, melly a lateranumi főtemplomban a pápai oltárba van helyezve.

Agnes szülőinek háza, mint már említők, a Vicus Patricius ugyane nevű utcájában feküdt. Ezen utcának volt egy más neve is: Vicus Corneliorum; és a Corneliusok utcájának is neveztetett: mivel e híres család is itt lakott. A százados, kit sz. Péter megtérített *), e családhoz tartozott: és talán ez vezette az apostolt Romába családjá fejéhez, Cornelius Pudenshez. E senator vette nőül Claudiát, egy előkelő britt hölgyet: és csudálatos, mikép a tisztátalan nyelvű Martialis költő, ez erényes házasok lakodalmi versezetében a legjámborabb költőkkel vetélkedik.

Ezek házában lakott sz. Péter; és apostoltársa sz. Pál is barátjai közé számítja őket: „Eubulus, és Pudens, és Linus, és Claudia, s a többi testvérek tisztelnek téged“ **). Tehát e házból indultak ki a püspökök mindenfelé, az apostolok fejedelme által küldetve, a szent hitet hirdetni, s azért meghalni. Pudens halála után házáat gyermekei, vagy unokái öröklék ***). Két fia, s két leánya volt: az utóbbiak ismeretesek; mert neveik az egyház szenteinek névsorába írvák, és mivel Roma leghíresebb két temploma rólok neveztetik, úgy mint sz. Praxedes-, és sz. Pudentiánáról. Ez utóbbi, mellyet Butler Alban ****) a világ legrégibb templomának mond, ugyanazon helyen fekszik, mellyen előbb a Vicus Patritius, és Pudens háza volt.

Kezdetben, valamint más városokban, úgy Romában is csak egy helyen mutattatott be áldozat, és pedig a püspök által. Még miután több templomok építettek is, azonegy oltárról vitetett a diaconusok által a szentség, és úgy osztatott ki az áldozárok által. Evaristus, sz. Péter után negyedik pápa, különösen érdekes körülmények közt szaporitá Romában a templomokat.

Evaristus pápa tudnillik két külön rendeletet bocsátott ki: először, hogy ezentul minden oltár kőből legyen, és fölkenessék; másodsor, elosztá a czimeket, azaz: Romát plebániákra osztá, s a plebánia-templomoknak czimeket adott. E két rendelet egy-

*) Act. Ap. 10.

**) II. Tim. 4, 21.

***) Egy második, vagy ifjabb Pudens is említettik.

****) Az általa írt szentek életében, majus 19-ére.

befüggése világos, ha a Teremtés könyvének 28-dik fejezetét átolvassuk: ott Jákobnak, midőn fejét egy kőre téve, aludnék, angyalok jelentek meg; és ő fölébredvén, reszketve mondá: „Milly rettenetes ezen hely! Nem egyéb ez, mint Istennek háza, és a mennynek kapuja.“ S tovább: „Reggel tehát fölkelvén Jákob, azon követ, mely feje alatt volt, emlékjelül (czimül) fölállítá, s olajat öntött rá.“ *)

Azon templom, vagy imaház, hol a szent titkok ünnepeltetnek, bizonyára minden keresztényre nézve, „Isten háza“ volt; és a benne lévő kő-oltár olajjal megöntve fölkenetett: mint ez mai napig is történik; mert Evaristus rendelete most is teljes erejében fönáll; és így lett egy titulus- (czim), emlék-, vagy jellé.**)

Ez értesítésből két érdekes dolgot tanulunk: először, hogy eddig Romában csak egy templom, és pedig az is csak egy oltárral létezett; és hogy soha kétségbe nem vonatott, mikép ez nem más, mint mely később sz. Pudentiana templomának neveztetett, és mai napig is így neveztetik; továbbá, hogy az abban létező oltár nem kőből volt. Azon fa-oltár volt ez, melyet sz. Péter használt, és mely e templomban őriztetett; míg sz. Sylvester azt a lateranumi basilikába vitette, hol az főoltár***). Tovább ebből azt következtetjük, hogy Evaristus rendelete visszaható erővel nem birt, és hogy a pápák fa-oltára azon templomban maradt, mellyben először felállították: ámbátor időnkint más helyre is átvitelve használtatott.

Tehát a Vicus Patriciuson levő templom, mely a plebániákra történt felosztás előtt már létezett, nem volt czim-, vagy plebánia-templom, hanem püspöki, vagy inkább pápai templom maradt Romában. — Két oknál fogva igen érdekes I. sz. Pius pápasága történetének szaka. (142—157.)

*) I. Mózs. 28, 17. 28.

**) A titulus szó értelmét, mellyben a classicusok vették, itt nem feszegetjük.

***) Ez oltáron egyedül a pápa, vagy egy különös bulla által engedélyt nyerő cardinalis misézhet. Utóbbi időkben igen ékesen földiszították. Sz. Pudentiana templomában e fa-oltár egy deszkája őriztetett sz. Péter oltárában. Nem rég összehasonlított ez, a lateranumi oltár fájával: és ugyanannak találtatott.

Először is ő egy Oratoriumot ragasztott e templomhoz; a nélkül, hogy ez jellemét változtatta volna, s ezt ő czímmé, vagy plebániává alakítá. *) S mivel ezt testvére, Pastorra bizá, innét Pastor czimének neveztetett; és az ezzel összekapcsolt cardinálisság sokáig e nevet viselte. Ez mutatja, mikép maga e templom több volt, mint plebánia.

Másodszor: ezen pápa alatt jött másod izben Romába a szent, és tudós védirő Justinus, és ott vértanuságot szenvedett. Iratainak a vértanuk Actáival tett összehasonlítása némelly érdekes fölvilágosítást nyujt az üldözés alatti keresztény istenitiszteletről.

„Melly helyen gyülekeznek össze a keresztények?“ kérdé tőle a bíró.

„Azt véled,“ felele ő, „hogy mi mindnyájan egy helyre jövünk? Korán sem.“ Midőn azonban kérdetnék lakása felől, hol tanítványai hozzá gyülekeznek, azt felelé: „Eddig bizonyos Márton háza közelében, egy fürdőben, melyet Timotinnak mondanak, laktam. Most másodszor vagyok Romában, és semmi más helyet nem ismerek, mint a nevezettet.“ A timotini, vagy timotheusi fürdő pedig sz. Pudens családi házának egy része volt: ugyanaz, hol, mint említők, egy reggel Fulvius, és Corvinus igen korán találkoztak. Novatus, és Timotheus, testvérei voltak a két sz. szűz-, Praxedes-, és Pudentiának; azért neveztetett a fürdő Novatus, vagy Timotheus fürdőjének, mivel ezek egymás után birták.

Tehát sz. Justinus itt lakott; mivel Romában más helyet nem ismert: az isteni-tiszteleten is ott jelent meg: mit maga a vendégszeretet is magával hozott. Midőn a keresztény szertartást leírja, természetesen úgy, a mint látta, Apologiájában a szertartást végző áldozárról olly kifejezésekkel szól, melyek elég világosan a püspökre, vagy a város főpásztorára vonatkoznak; ő ugyanis nem csak azon czímmel illeti, melyet az ő

*) Ez Oratorium ott állt, hol jelenleg a caetani kápolna.

korban a püspökök viseltek *) , hanem akkép írja le, mint az özvegyek, és árvák gondnokát, ki a betegeket, szegényeket, foglyokat és idegeneket táplálja, a jövevényeket befogadja, szóval, ki minden szükölködőkről gondoskodik: ez csak a püspök, vagy maga a pápa lehetett.

Továbbá megjegyzendő, hogy sz. Piusról mondatik, mikép ő egy keresztlő-kutat állított a templomban, melly egy más előjoga volt a püspöki templomnak, és melly később a pápai oltárral együtt a lateranumi basilikába vitetett. Sz. István pápáról mondatik, hogy 257-ik évben Nemesius századost családjával, és sok másokkal együtt a pásztor czimü plebániában megkeresztelte **). Ugyane helyen osztotta el sz. Lőrincz az egyház drágaságait a szegények közt.

Idővel e czim „Pastor”, egy mással, „S. Pudentiana” cseréltetett föl ***): de a hely ugyanaz; és minden kétségen kívül van, mikép az első három század alatt sz. Pudentiana temploma volt Roma főegyháza.

E helyre, ámbár sok küzdés után, ígérte Torquatus Fulvius elvezetni; hogy ott a decemberi ordinatió jelen lehessen.

A sirversekben, a vértanuk éltében, valamint az egyháztörténet-írókban sok nyomait látjuk ama szenteléseknek, mellyekkel a kath. egyház mai napig él. A fölíráások leggyakrabban említik a Lectorok, vagy olvasók, és Exorcisták szenteléseit. Mindkettőre egy érdekes példát említünk. Egy Lectorról:

*) ‘Ο προεστῶς, praepositus, előljáró. (1. Hebr. 13, 17.) Ugyane czimnel illeti Eusebius Victor pápát: ὁ τῶν Ρωμαίων προεστῶς Βικτωρ. (H. eccl. 5, 24.)

**) A tudós Bianchini azon valószínű véleményét állítja föl, mikép Husvét napon a „statio” azért nincs a Lateranban, a főtemplomban, sem a sz. Péterben, hol a pápa miséz (ámbár az volna várható, hogy e két templom egyikében legyen), hanem a Liberiusféle basilikában: mivel e napon sz. Pudentiana templomában keresztelés volt, e templom pedig ama basilikától csak egy köhajításnyira van.

***) Jelenleg sz. Pudentiana czimét Wiseman bibornok viseli. A fordító.

**CINNAMIVS OPAS LECTOR TITVLI FASCIOLE AMICVS
PAVPERVM QVI VIXIT ANN. XLVI. MENS. VII. D. VIII.
DEPOSIT IN PACE X. KAL. MART. *)**

Egy Exorcistáról :

MACEDONIVS

EXORCISTA DE KATOLICA. **)

Az előbbi gyakorlat abban különbözött a mostanitól, hogy hajdan valamely alsóbb rend, nem volt mellőzhetlen lépcső egy más nagyobbra; hanem sokszor ugyanazon alsóbb rendben éle-tők hosszáig megmaradtak. Azért ezek nem olly gyakran, és hihetőleg nem is nyilvánosan adattak föl a nagyobb rendekkel.

Torquatus a szükséges jelszót kitudta; s így Fulviussal bement: ki is csakhamar megmutatta, mikép igen gyakorlott mások utánzásában, kiknek társaságába jutott. A gyülekezet nem nagy volt. Ez a ház egy teremében sereglett össze, melly templommá, vagy oratoriummá alakittatott. A jelenlevők többnyire papok, vagy olyanok, kik fölszentelendők valának. Ezek közt voltak két ikertestvér, Marcus, és Marcellianus is; kik Torquatussal tértek meg, és kik Diaconusokká szenteltettek, aty-jok pedig, Tranquillinus, áldozárrá kenetett föl. Fulvius arcz-vonásaikat, és termetöket megjegyzé, s még nagyobb figyelem-mel az ott egybegyült előbbkelő papjait Romának. Azonban éles szemeit leginkább egyre függeszté: minden mozdulatára figyelt, kinézését, hangját, vonásait tanulmányozta. Ez a pápa volt, ki a szertartást végzé.

Marcellinus az egyházat már hat év óta kormányzá, s egy tisztes öreg volt. Barátságos, szelid arca alig mutatott annyi erő-t, melly a vértanúsághoz kívántatik, és mellyet halálakor ta-nusított. E szomoru üldözés napjaiban minden külső, kitüntető jelek eltávolittattak, mellyek a főpásztort üldözői előtt eláru-

*) „Cinnamius Opas, Fasciola (most sz. Nereus, és Achilleus) czím Lectora, a sze-gények barátja; élt 46 évet, 9 hón. 7 nap. Letétetett békességben, tizedik napon martius elsője előtt.“ E fölírat sz. Pál temetőjéből való.

**) „Macedonius, a katholika egyház Exorcistája.“ Sz. Thraso, és Saturnin temetőjé-ből a salariai uton.

landották. Az áldozár egy tisztos férfihoz illő, közönséges ruhát viselt; az oltári szolgálatnál azonban egy különös öltönyt, melyből később a bő casula eredt, vett szokott ruhái fölé: a püspök ezenkívül egy koronát, vagy infulát viselt; melyből később a mitra származott; kezében pálczát, mint főpásztori hivatala, s tekintélye jelét viselvén.

A pápa szemközt a néppel, sz. Péter oltáránál, mely a nép, és ő közte volt, állott. A keleti kém legélesebb pillanatait veté rá: legnagyobb figyelemmel vizsgálá nagyságát, haja, s arca színét, fejének minden mozdulatát, járását, hangját, csaknem leheletét; — és végre mondá magában: „Ha magát mutatja, bármily álöltönyben, ő az enyim; és én tudom, mennyit ér ő.”

XI.

A szűzek.

**PRIE IVN PAVSA
BET PRAETIOSA
ANNORVM PVLLA
VIRGO XII TANTVM
ANCILLA DEI ET XPI
FL. VINCENTIO ET
FRAVITO. VC CONSS**

*)

Ha a tudós Tomassin e mostanában talált fölírást ismerte volna, midőn nagy tudományossággal bizonyítá be, hogy az ős egyházban a szüzességi fogadalmat már tizenkét éves korban is le lehetett tenni**): ugy bizonyosan erre is hivatkozandik. Mert kétséget nem szenved, hogy „egy csak tizenkét éves szüz, Isten-

*) , Pridie (Kal.) Jun. pausavit Praetiosa, annorum puella virgo XII tantum, ancilla Dei et Christi. Fl. Vincentio, et Fravito viro Consulari, Consulibus. Junius el-seje előtti napon megholt Praetiosa, csak 12 éves szüz, Istennek, és Krisztusnak szolgálója, Flavius Vincentius, és Fravitus consularis consulok alatt.“ Ez Callistus temetőjében találtatott.

**) Vetus, et Nova Ecclesiae disciplina circa beneficia. Lucca, 1727. P. 1. l. 3.

nek, és Krisztusnak szolgálója, "szüzességét Istennek szentelte: máskép ugyanis, minél gyengébb volt korra, annál kevésbbé tündött föl szüzessége.

Azonban jóllehet az egyház átnézte, mikép e korban, melyben a romai törvények a nősülést megengedték, a szüzek magukat Istennek szenteljék: mégis az ünnepélyes fölavatást, melyben a püspök (közönségesen Husvét vasárnapján) a szüzesség fátyolát általadá, csak érettebb korra halasztotta. Azon első szertartás hihetőleg csak abban állott, hogy a szüz rokonaitól egy fekete öltönyt nyert. Ha pedig valamely veszély közelgett, akkor az egyház megengedte, hogy a szüzek fölavatása több évvel előbb is ünnepélyesen megtörténjék, és az ünnepélyes áldás által Krisztus jegyesei szent fogadásaikban megerősíttessenek *).

Most az üldözések egyik legborzasztóbbika volt kitörő félben, mely alatt félni lehetett, hogy az a nyáj leggyengébb báránykáit sem kiméleni; azért nem csudálhatni, ha azok, kik szívében a Báránynak, mint tiszta Jegyesöknek magukat följárnak, haláluk előtt menyegzői asztalához kívántak jutni, s vágytak az egészen nyílt lilomot pálmára füzve hordhatni, ha talán ez utóbbiban részesülnének.

Agnes már gyermek korában választá magának e legszenőbb állapotot. Azon rendkívüli bölcsesség, mely szavaiban, és tetteiben nyilvánult, és mely nála egy ártatlan, és gyanumentes gyermek egyszerűségével olly élénken párosult: minden fiataisága daczára érdemesíté őt, s általában azon sziveket, melyek a szeplőtelen menyegző pillanatára vágytak, eme kedvezésre; s ő örömmel ragadá meg az előnyt, melyet neki a fenyegető veszély egy, a szokottnál nagyobb enyhítésével a törvénynek, nyújtott: egyébkint kívánságának teljesítése a törvény által még több, mint tíz év utánra levén határozva. Hozzá még egy más fátyolt-kérő is csatlakozott.

Könnyen elgondolhatjuk, hogy az Agnes, és Syra közt első találkozásuk óta képződött szent barátság, köztük mindég szoro-

*) Thomass. I. c. p. 792.

sabbá füződött. Agnes szeretete Syra irányában mindazon dicséretetek által erősült, melyeket Fabiola szeretett rabnőjéről mondott.

Ezek, és a rabnő szerény tudósításai, meggyőzték őt róla, mikép a munka, melyre ez magát szánta, tudnillik urnőjének megtérítése, egészen az ő kezére bizathatik: a dolog szép sikerrel haladt előre, hála azon okosság- és szeretetnek, mely azt eszközölte. Azért is Agnes Fabiolánál tett gyakori látogatásánál csak arra szorítkozott, hogy csudálja, és helyeselje mindazt, a mit neki nénye, Syra beszédeiről mondott; és szorgosan mellőzött minden olly kifejezést, mely a Syra, és ő között levő egyetértés gyanuját ébreszthetné.

Fabius halálakor Syra mint rabnő, és Agnes mint rokon, gyászruhát öltének: így a megholt leányában e ruha-változtatás semmi gyanut sem kelthetett, hogy ezek ketten, egy titkos, és közös lépést tettek. Ez okból minden aggodalom nélkül kérhették, hogy azonnal az örökös szüzesség ünnepélyes fogadására bocsáttassanak. Kérésök nem tagadtatott meg; de a dolog közellevő okok miatt titokban tartatott. Csak e szellemi megnyegző boldog napját megelőző napok egyikén szólt Syra vak barátjának a titokról.

„Tehát,” mondá ez, felháborodást szinelve, „minden jót csak magadnak tartasz? Ez is szeretet?”

„Kedvesem!” mondá Syra, őt csillapítván, „ne vedd rossz néven; az egész titokban kellett tartani.”

„S azért hihetőleg én jelen sem lehetek?”

„Oh igenis Caecilia! te jelen lehetsz; és tetszésed szerint mindent végig nézhetsz,” felele Syra nevetve.

„Ne aggódj látásom miatt. Csak mondd el, mikép fogsz öltözködni? és mit kell előleg tenned?”

Syra tökéletesen elmondá ruhája, s fátyola színét, és alakját.

„Milly szép!” mondá; „s akkor mi teendőd van?”

Syrát mulattatta Caecilia szokatlan tudványa, s egészen leírta neki a rövid szertartást.

„Jó: de még egy kérdésem van,” folytató a vak leány; „mi-

kor, és hol történik mindez? Te azt mondod, hogy én is megjelenhetek; tehát az időt, és helyet tudnom kell.“

„Az ünnepély,“ monda Syra, „a Pásztor czimben, harmad napra leend, nap keltekor. De kedvesem! miért vagy illy kémkedő? Nálad ezt soha sem tapasztaltam; tartok tőle, hogy egészen elvilágiasodol.“

„Semmi közöd hozzá,“ felele Caecilia; „ha mások előttem titkolódnak, nem látom át, miért ne lehetne nekem is valamit titokban tartani?“

Syra nevetett az ő mesterkélt akaratosságán; mert jól ismerte szívének alázatos egyszerűségét. Megölelték egymást, és elváltak. Caecilia egyenesen a jó Lucinához ment: ő ott, mint egyéb házakban is, szívesen láttatott. De alig lépett be a jámbor delnő teremébe, midőn hozzá futva, ennek ölébe veté magát, és sirva fakadt. Lucina édesgeté, és vigasztalá őt; s csakugyan rövid időre lecsillapult. Néhány percz múlva ismét vig, és élénk lett, és a szíves delnővel mély beszédbe eredt, melly láthatólag valami kedves titokra vonatkozott. Midőn eltávozott, legnagyobb mértékben boldog volt. Agnes házában, az ápodlába ment, hol Dionysius áldozár lakott. Ezt honn találta, s lábaihoz borulva, ollyérzékenyen és nyomatékosan szólott vele, hogy őt könnyekre fakasztá: s vigasztaló szavakat intézett hozzá. A „Te Deum“ még akkor ugyan nem volt szerkesztve, de valami hasonló hangzott a vak leány szívében, midőn szegény lakába visszatért.

A szerencsés reggel földerült. Még nap kelte előtt ünnepeltek a sz. titkok, és a hívők elszéledtek. Csak az érdeklettek, és hivatalosok maradtak. Ezek közt volt Lucina, fiával, Agnes agg szülői, és Sebestény; de Syra szemei hasztalan keresték vak barátnéját: hihetőleg a többi hivekkel eltávozott; és Syra tartott tőle, hogy őt utóbbi alkalommal megsértette.

A teremtet még egy téli reggel kétes világa tölté be; jóllehet a fényes kelet odakint szép decemberi napot ígért. Az oltáron nagy illatos gyertyák égtek, nagy értékű arany, és ezüst lámpáktól környezve, mellyek szende világosságot terjesztének. Az oltár előtti szék, szint olly tiszteletes, mint amaz, (ugyanaz, melly

most is a Vaticanban őriztetik) sz. Péter széke. Ezen ült a tiszteletre méltó pápa; kezében főpásztori botja, fején a korona, körülötte szolgálói, nem kevésbbé tiszteletesek, mint ő maga.

A kápolna háttéréből édes, angyalokéhoz hasonló hangok jövének, melyek szelid változatokban fejezik ki ugyanazon érzelmeket, melyek később a „Jesus Corona Virginum“ hymnus alakjába lőnek öltöztetve. Erre a szentély világosságába ért a már beavatott szüzek körmenete; vezetve áldozárok, és szerpapok által, kiknek kormányja alatt áll. E sereg közepében, két egészen fehér, és a többi közül annál kitünőbb alak látszott. A két ujoncz volt ez, kik, mialatt a többiek két sorba váltak szét, az oltár zámolyához vezettettek, két, már felavatott szüztől, és ott a pápa lábaihoz térdeltek; vőfeleik, vagy keresztyaíuk mellettök állván.

Mindkettő ünnepélyesen kérdeztetett, mit kívánna? s ők a fátyolt kérék: igérvén annak kötelességeit teljesíteni, keresztyanjok vezérlete alatt.

A felavatott szüzek már korábban közös társaságban éltek; de sokan külön házakban is laktak: mert az üldözés alatt az együttlakás nagy nehézségekkel járt. Azonban a templomban különös helyök volt a felavatott szüzeknek; és ők gyakran különös tanítások-, és ajtatos gyakorlatokra sereglének össze.

A pápa szíves szavakkal üdvözlé az ujonczokat. Elmondá, milly fönséges hivatás, már e földön az angyalok életét élni, kik sem nem házasodnak, sem nem adatnak házasságra^(*); ugyanazon tiszta ösvényen vándorolni az égbe, melyet a testté lett Ige anyja számára választott; és oda jutva azon választottak seregéhez csatlakozni, kik a Bárányt követik, a hová csak megyen^{**}). Fejteté sz. Pálnak a korinthusiakhoz irt levelét, a szüzesség fönségéről, melly minden állapotot fölülmul; és elevenen leirá, milly nagy szerencse, nem ismerni a földön más szeretetet, egyéb azt, melly a helyett, hogy elhervadna, halhatatlanságra nyílik az égben; mert az örök boldogság, mondá, csak kinyílása azon virágnak, melyet az isteni szeretet hozott e földön létre.

^{*)} Mát. 22, 36. — ^{**}) Titk. jelen. 14, 4.

E rövid szavak, és az ujonczok kikérdezése után, megáldá a pápa öltönyük különféle részeit, azon imákkal, melyek hihetőleg a mostaniakkal egyértelműek voltak. Ruháik ezekután, keresztanyjaik segítségével felöltettek. Az ujon fölavatott szüzek fejüket az oltárra tévék, önfeláldozásuk jeléül; hajuk a nyugoton nem vágatott le, mint ez a keleten szokásban volt. Virág-koszorut tétetett fejükre: s ámbátor tél volt, mégis Fabiola jól elzárt erkélyein e czélra gyönyörű illatos virágok találtattak.

Minden bevégzettnek látszék, és Agnes mozdulatlanul térdelt az oltár lépcsőjén, szokott elragadtatásában, merően nézve az égre: míg Syra lehajlott fővel mellette térdelt, alázatosság-, és bámulattól áthatva, hogy ő illy nagy kegyelemre méltattott. Mindketten annyira el voltak merülve hálaimájokban, hogy észre sem vették, mikép a gyülekezetben olly mozgás keletkezett, mintha valami váratlan történt volna.

Csak akkor eszméltek föl, midőn a pápa ismétlé: „Leányom! mit kérsz?” De mielőtt körülnézhetének, mindketten kezöket megfogatni érzék, és e mindkettőjük előtt olly kedves hangokat hallák: „Szent atya! a fátvolt kérem, hogy Jézus Krisztus szolgálójává avattassam; ki egyetlen örömem e földön: e két szent szűz oltalma alatt, kik már az ő boldog jegyesei.”

Az öröm elragadta őket: e szegény vak, Caecilia volt. Midőn ama szerencséről hallott, melly Syrára várt, azonnal mint láttuk, a jó Lucinához sietett; ki azon biztosítással vigasztalá, hogy nem lehetetlen, mikép ő is hasonló szerencsében részesüljön. Ő e végre neki minden szükségest megadni ígért: azonban Caecilia kéré, hogy az ő ruhája legyen durva, és szegényes, mint egy koldus nőhez illik. Dionysius áldozár e kérést a pápa elé terjeszté, s annak teljesítését kieszközlé; s mivel két barátneját ohajtá tanuinak, az lőn határozva, hogy csak ezek beavatása után vezettessék oltárhoz. De ezt Caecilia mind titokban tartá.

Az áldás után öltönyét, és fátvolát fölvéve, kérdeztetett, ha valljon virág-koszorut hozott-e? Szerényen vevé elő ruhája alól a koszorut, mellyet magával hozott; — ez egy összefont meztelen tövisgally volt, mellyet e szavakkal nyujtott át:

„Jegyesemnek virágot nem adhatok; ő sem viselt érettem virág-koszorút. Én csak egy szegény leány vagyok: de vélitek-e, hogy megbántom azzal az én Uramat, ha szintazon koronáért esdek, melyet ő maga viselt? A virágok érényeket is jelentenek azoknál, a kik azt viselik; de az én meddő szivem semmi jobbat nem termett, mint e töviseket.“

Világtalan szemei nem látták, mikép mindkét barátnéja levette koszoruját, hogy az ő fejére tegye: de ettől őket a pápának intése eltiltá; s mialatt a körülállók szemeiből könnyek csordultak, ő itt állt egész örömeiben tövis-koszorujával; élő jeleül annak, mit az egyház mindig tanított, hogy az érények királynéja: a vezeklés koszorujával ékesített ártatlanság.

XII.

A nomentani mezei-lak.

A nomentani ut Romából kelet felé visz; a salaria, s e közt egy mély torkolat létezik: tul rajta, a nomentani ut mellett, egy kedves hullám-alaku tájék terül el. Ennek közepén egy festői, gömbölyü templom, és közelében sz. Agnes gyönyörű basilikája fekszik. Ott volt az ő mezei-laka, mintegy másfél mérföldnyire a várostól. Elhatároztatott, hogy a két, vagy már most három, ujon fölesküdtött szűz oda fog költözni; s a napot visszavonultan, csendes örömben töltendik. Ugyis illy napokat talán már csak keveset remélhetének.

E mezei-lakról egyebet alig mondhatunk, mint hogy ott minden meglelégedést, és boldogságot lehelt. Fölséges szép nap volt, millyen csak a romai télben lehet. A sziklás Apenninek vékonyan hóval borítvák, a levegő tiszta, a nap meleg, az ég felhőtlen. Némelly finom, szürke füstfelleg, melly a gunyhókból emelkedett, és a leveletlen szömlötő emlékeztet egyedül a decemberre. A helységben minden élő lény ismerni, és szeretni látszék a szelid urnót. A galambok vállára, vagy kezére repültek, a barátok ugráltak, és hozzá szaladtak, mihelyt közeledett, s különös kedvvel ették kezeiből az illatos füveket; de senki olly készség-

gel nem fogadta szende uraságát, mint az öreg Molossus, a nagy házi eb. A kapunál meglánczolva olly dühös volt, hogy csak né-melly szolgálk mertek hozzá közelitni. De mihelyt Agnes köze-lített, azonnal lefeküdt, és hozontos farkát csóválva nyöszörgött, mig szabadon bocsáttatott: és most bármilly gyermek megsimo-gathatta. Többé urnője mellől pillanatig sem távozott; követte őt mint egy bárány: ha leült, azonnal lábaihoz feküdt; egyedül őt kísérek szemci, s örült, ha gyenge kezével nagy fejét simogatta.

Valóban a béke napja volt ez: majd csendes, és nyugodt, szende, és kedves, midőn hárman a reggel boldogságáról szólá-nak, és ama még boldogabb reggelről, mellynek záloga a mai volt, tulszárnyalva az égboltozat világos kékjét; majd örömteli és vig, midőn Caeciliát ketten kérdőre vonák a velők üzött tit-kolódzásért. De ez, mint mindég, vigan nevetett: és mondá, hogy van egy még szebb szándéka is, és őket azon második reggelen meg akarja előzni; akkor nem utolsó, hanem első kívánván lenni.

E közben Fabiola a mezei-lakba jött, hogy Agnest atyja ha-lála után először meglátogassa, és szives részvétét megköszönje. De hirtelen megállt, midőn ama hely közelébe ért, hol a bol-dog társaság mulatott. Mert midőn az ég külső fényét látó két egyént, a harmadikra borulni látta, ki az ég minden fényét szi-vében látszék hordani, akkor e jelenetben fölismerte álmanak teljesültét. Nem akart véletlenül e három közt megjelenni; Ag-nessel egyedül akart szólni, nem saját rabnője, s egy vak leány jelenlétében: azért visszalépett, mielőtt észrevétetnék, és a kert más részébe indult. Azonban akaratja ellen tolakodott föl elmé-jében e kérdés: miért nem lehet ő is illy derült és boldog, mint ezek hárman? Miért van közte, s ezek közt olly mélység?

De e nap felhő nélkül nem tűnhetett le; máskép tulboldog lett volna e földhez képest. Fabiolán kívül még egy más vendég is jött Romából, Agnesnél kevésbbé kellemes látogatását teendő. Ez Fulvius; ki nem felejté el Fabius biztosítását, mikép az ő igéző külseje, s fénylő ékszerei Agnes gyenge fejét elkábiták. A gyász első napjait elmulni látván, mivel némi idegenkedést érzett ama ház irányában, hol egyszer nem igen barátságosan fogadtatott,

vagyis inkább rövid uton kidobatott, és most hallván, mikép Agnes szülői, s minden férfi-kiséret nélkül először ment a város közelében létező mezei-lakába, ezt legjobb alkalomnak vélte udvarlásának folytatására. A nomentani kapun kilovagolva, csakhamar a mezei kastély előtt állott Leszállván, azon ürügy alatt, hogy Agnessel fontos közlendői vannak, az ajtóór által, nem minden gondolkozás nélkül, bebocsáttatott. Egy fásor mutatott neki, mellynek végén találandja. A nap alkonyatra hajlott; két barátnéja elmaradt tőle, s Agnes egyedül ült egy szép napos helyen; az öreg Molossus lábainál hevervén. Egy csendes mozgása az ebnek, — mit vele levén ritkán tett, — okozá, hogy a téli virágokról, mellyeket amazok szedtek, és mellyeket ő koszoruba fűzött, szemeit fölemelte. Fölemelé ujját; s ez által Molossus ösztönszerű haragját az idegen irányában fékezte, s lecsillapítá.

Fulvius tiszteletteljesen közelített: de mellette fesztelenebb-, és bizodalmasabban, mint egyébkor; mint olyan, ki kérése sikeréről biztos.

„Nemes hölgy! azért jöttem,“ mondá, „hogy őszinte nagyra-becsülésem kifejezését ismételjem; és jobb napot nem választhaték: mert fényesebb, és szebb napot még a nyár sem adhatna.“

„Igenis, e mai nap rám nézve szép, és fényes volt,“ felele Agnes; elméjében a reggeli jelenetet forgatván; „és éltemben ennél szebbet még nekem nem adott . . . Csak még egyet adhat szebbet.“

Fulvius hizelegve érzé magát: vélván, mikép e szavak az ő megjelenésére vonatkoznak. És folytatá: „Te bizonyosan egybekelésed napját érted azzal, a ki talán szivedet megnyerte?“

„Az valóban megtörtént,“ felelt ő elragadtatva; és ma az ő dicsőséges napja.“

E boldog órárai előkészületül vetted föl e koszoruzott fátyolt?“

„Igenis, ez azon jel, melyet jegyesem arczomra tőn, hogy •
többé senkit mást ne szeressek, egyéb őtet“ *).

„És ki az a szerencsés? Némi reménynyel én is kecsegte-
tém magamat; és még most sem akarok egészen lemondani ró-
la, hogy elmédben, vagy talán szivedben is egy kis helyecské-
vel bírok.“

Alig látszék Agnes e szavakból valamit hallani. Pillanata-
és viseletében semmi tartózkodás, vagy félelem, még csak leg-
kisebb zavar sem mutatkozott.

„Mint hőszin öltönye, olly tiszta volt szive;
Vétket nem ismervén, veszélyt sem rettege.“

Gyermekies arca derült mnradt, nyílt, és gyanu nélküli,
szendén sugárzó szemei egyenesen Fulvius képére szegezvők:
olly ártatlan egyszerűséggel, hogy ez előtte csaknem földre ro-
gyott. Azután fölállván, bátor méltósággal mondá: „Tej, és
méz folyt az ő ajkairól, midőn sebzett arczának vére az enyimet
nedvesíté.“ **)

„Tébolyodott,“ kezdé magában gondolni Fulvius. Azonban
a bámulat, és tisztelet erőt vett rajta, arczának azon tulszellemült
kifejezése, és szemeinek világító fénye által, mellyel ő egy csak
egyedül általa látható tárgyat látszott szemlélni. Azonban egy
pillanat alatt magába tért, és elhatározta, kérését megújítani.

„Agnes,“ monda ő, „te gunyolod azt, a ki téged őszintén
bámul, és szeret. Én a legjobb forrásból, a most elholt közös
barátunktól tudom, hogy te irányomban kedvezően gondolkod-
tál, sőt nyilatkoztál is, és nem vetetted meg kezéd utáni esdek-
lésemet. Azért most komolyan, és ünnepélyesen kérlek; mi, ha
talán hirtelen-, és formaságok nélkülinek tetszenék is, de egy
őszinte, és szerető szívből jön.“

„Távozzál tőlem, te, halál étke!“ mondá nyugodt méltóság-
gal, Agnes; „már más jegyes bírja az én szívemet: annak őri-

*) Posuit signum in faciem meam, ut nullum praeter eum amatorem admittam. (Sz.
Agnes officiuma.)

**) Mel, et lac ex ejus ore suscepi, et sanguis ejus ornavit genas meas. (U. o.)

zem meg hűségemet; egyedül az ő tulajdona osztatlan odaengedésem. Az ő szeretete szűz, szerelme tiszta, és jegyesei szüzességi koszorújokat soha sem teszik le.“*)

Fulvius, végszavainál letérdelt. E szigorú visszautasítás után fölállott, düh-, és bosszúsággal telve, hogy ennyire csalatkozott. „Nem elég;“ mondá, „hogy megvetsz, miután te bátorítál föl: még meg is kell engem gyaláznod, és szemembe mondanod, hogy éppen ma tettél elémbe egyet? Ez ismét nem más, mint Sebestény, az — “

„Ki vagy te?“ kiálta háta mögött egy bosszus hang; „ki vagy te, ki vakmerősködöl egy férfi nevét olly megvetőleg ki mondani; annak nevét, kinek becsülete szeplőtelen, kinek erénye olly kétségtelen, mint bátorsága?“

Fulvius megfordult, és Fabiolát látja maga előtt állni. Ő egy ideig a kertben sétált, míg gondolta, hogy unokahugát egyedül találandja. Még éppen elég korán jött, hogy Fulvius végszavait hallja. Ez megzavarodott, midőn őt látá, és hallgatott.

Nemes fölháborodással folytatá Fabiola: „És ki vagy te, ki nem elégedvén meg, már egyszer rokonom házába lopódzni, hogy terhére légy, most ismét vakmerősködöl mezei-lakának csendes magányába tolakodni?“

„És ki vagy te?“ viszonzá Fulvius; „hogy egy idegen házban parancsoló urnőül lépsz föl?“

„Én voltam oka,“ felele a hölgy, „hogy unokám veled először asztalomnál találkozott: ez ártatlan gyermekre célzott gonosz szándékat ott láttam át; és én becsületem-, és lelkiismeretemben kötelesnek érzem magamat, tervedet megsemmisíteni, s Agnest ellened védni.“

Agnest kezénél fogá, hogy elvezesse. Molossusnak egy gyenge ütés kellett, azon kéztől, — ő nem emlékezett, hogy

*) Discede a me, pabulum mortis; quia jam ab alio amatore praeventa sum. Ipsi soli servo fidem, ipsi me tota devotione committo. Quem cum amavero, casta sum, cum tetigero munda sum, cum accepero, virgo sum. (U. o.)

valaha e kéztől ütést kapott volna, de örömet vett, — hogy valami mást ne tegyen, mint morogjon, midőn Fulvius fogait esikorgatva, mondá: „Fölfuvalkodott romai nő! e napot, és ez órát keserűen meg fogod bánni. Tapasztalandod, mint tudja magát egy ázsiai megbosszulni.“

XIII.

Az üldözési parancs.

Végre elérkezett a nap, melyen a keresztények elleni parancs, a keresztény név tökéletes kiirtását rendelő határozat, Romában kihirdetendő vala. Corvinus rendeletet kapott, azt azonnal a forumon, az illető helyen fölragasztani. Nikomediából azon hír jött, hogy egy vitéz keresztény katona, neve György, egy hasonló császári parancsot leszakított; és ebbeli vakmerőségeért a halált bátran kiállta. Corvinus gondoskodott, hogy Romában ilyesmi ne történhessék; mert igen jól tudta, milly rossz következményei lennének ő reá magára nézve. Azért is minden tőle telhető elővigyázatokat megtőn. A parancs összeragasztott pergament-levelekre nagy betűkkel íratott, ezek egy deszkára szegeztettek, melly a Puteal Libonis, a forumon levő ítélőszék közelében, egy oszlopra akasztatott. Mindez azonban csak akkor történt, midőn már egészen besötétedett, és a forum egészen üres volt: hogy a polgárok más nap reggel ott találják a parancsot, és így ez annál mélyebb benyomást tegyen.

Nehogy éjjel a drága irat veszélyeztessék, Corvinus hasonló rendszabálylyal élt, mint a zsidók, midőn Urunk föltámadását akarák meggátolni. Ő kieszközlé, hogy a forumra örök rendeltessenek, még pedig egy szakasz a pannoniai századból: ennek legénysége a legvadabb éjszaki népekből állott, daciai, pannoniai, sarmata, és german fajokból, kik durva vonásaik, vad kinézésök, összefont szőke hajuk, és bozontos vörös szakállaik miatt a romai szemnek borzasztó látványul szolgáltak. Ezek alig tudtak latinul beszélni; saját nemzeti tisztjeik alatt álltak, és a birodalom szétbomlása idejében az uralkodó zsarnokok leghűb

testőrségét képezék, kik gyakran honfiaiak voltak; semmi sem lehetett olly borzasztó, mit végbe nem vittek volna, ha parancsoltatott.

E vadaknak bizonyos száma ugy osztatott föl, hogy a forum minden bejárását elfoglalják, azon parancscsal, hogy minden, ki a jelszó, vagy symbolum nélkül közelíteni merne, keresztül szurjanak, vagy levágjanak. A jelszó minden este a fővezértől minden katonának tribunja, vagy századosa által adatott tudtára; s hogy ez éjjel semmi keresztény se használhassa, habár megtudná is, az álnok Corvinus egyet indítványozott, melyről biztos volt, mikép egy keresztény sem fogja kimondani: „Numen Imperatorum;“ a császárok istensége.

Utoljára még ő maga is körutat tőn, és a legkeményebb parancsokat adá ki az öröknek; különösen azon katonának, ki a tábla mellett őrködött. Ez különösen választatott e helyre, nyers ereje, rendkívüli nagy teste, s tekintete- és jellemének szokatlan vadsága miatt. Corvinus a legszigorubb parancsot adá neki, senkit a sz. parancs közelébe nem bocsátani; senkit nem kimélni: a jelszót többször ismétlé előtte, és a már félig kábultat a sabaia-, vagy sertől *), végre elhagyá, olly állapotban, hogy még annyira gondolkodhatott, mikép neki reggelig valakit dárdájával, vagy kardjával meg kell ölni; mit ő épen nem valami keblemetlen dolognak tartott. Az éjjel hives és zivataros volt, időről-időre sűrű hideg eső esett. A daciai köpenyébe burkoltan föl s alá járt, és egy edényből, melyet titkon hoza magával, gyakran nagyot hörpentett: az ital, mint mondák, a thüringiai erdőben termett vad cseresnyéből készült. Időközben bosszusan gondolkodott, nem arról, hogy ifju barbárjai mellyik erdőben, vagy mellyik folyónál játszanak, hanem arról, hogy milly közel van az idő, mellyben császárájának nyakát szegni, s a várost kirabolni lehetne.

*) Est autem Sabaia ex hordeo, vel frumento in liquorem conversis paupertinus in Illyrico potus. Asabaia, árpából, vagy gabonából készített itala a szegényeknek Illyriában. (Amm. Marcell. L. 26, 8. pag. 422. ed Lips.)

Időközben az öreg Diogenes, és fiai, ide nem messze, suburban házacskájokban, szerény estebédjek készítésével foglalkoztak. Egy csendes kopogás az ajtón, félbeszakítá őket; s midőn ez megnyílt, két ifju lépett be, kiket Diogenes fölismert, és üdvözlött.

„Térjetekek be nemes ifju urak! Milly szép, hogy szegény hajlékomat megtisztelitek. Alig mernélek egyszerű étkeinkkel kínálni; de ha tetszik, valóban ez a keresztény szeretet vacsorája leend.“

„Köszönöm jó Diogenes!“ felele a belépő idegenek korosabbika, Quadratus, Sebestény izmos Centurioja; „Pongráczczal együtt azért jöttünk, hogy nálad estelizzünk. De csak majd később; nekünk e városrészben előbb végzendőink vannak; és majd azután jól fog esni, ha kapunk valamit. Addig is egyik fiad elmehetne, számunkra valamit szerezni. Nekünk valami jó kell, és téged is egyszer majd fölvidít egy pohár nemes bor.“

Ezzel az egyik fiunak oda nyújtá erszényét, és parancsolá, hogy valami jobbat szerezzen, mint közönségesen a háznál szokott találtatni. Azután leülvén, Pongrácz, hogy valamit mondjon, az öreghez fordult: „Édes Diogenesem, én Sebesténytől hallám, hogy te a dicső Lőrincz szerpapot Krisztusért meghalni láttad. Ugyan beszélj nekem valamit róla.“

„Édes örömet!“ felelé az öreg. „Körül-belül 45 éve, hogy történt (258. Kr. u.); és minthogy én akkor öregebb voltam, mint te most vagy, gondolhatod, hogy még az egész történetre igen jól emlékezem. Ő valóban szép ifju volt, olly gyengéd és édes, olly kedves és bátor; olly barátságosan, és szeliden beszélt, különösen a szegényekkel! Mint szerették őt mindnyájan! Én mindenütt vele voltam; ott álltam, midőn a tiszteletes Sixtus pápát halálra vitték, és Lőrincz oda jöven, olly gyengéden, mint fiu atyjának, szemrehányást tőn, hogy őt nem fogadja társul maga föláldozásánál, ki őt az Ur teste és vére áldozásánál olly hűn szolgálta.“

„Felséges idők voltak azok, nemde Diogenes?“ közbe szóla

az ifju. „Milly elfajzottak vagyunk mi most? Mi egészen más faj vagyunk! Nemde Quadratus?”

A kemény harczi mosolygott e panasz nemes őszinteségén, és kéré Diogenest, hogy tovább folytassa.

„Én akkor is láttam őt, midőn az egyház drágaságait a szegények közt kiosztá. Azóta sincs többé olly drága készületeink. Arany lámpák, és gyertyatartók, füstölők, kelyhek, és patinák, ezenfölül sok ezüst olvasztatott össze, és a vakok, bénák, és szegények közt osztatott ki.”

„De mondd meg, kérlek,” folytatá Pongrácz, „mikép szenvedte végső kinjait; azok borzasztók lehettek.”

„Én mindent láttam,” felele az öreg sirásó; „másra nézve elviselhetlenül borzasztó leendett. Ő először a kinpadra feszítettet, és különféle módon kinoztatott; de ajkain egy fohász sem lebbent el. Végre parancsolá a bíró, hogy azon rettenetes ágyat, a rostélyt készítsék el, és tüzesítsék meg. Midőn látta az ember, mint támadnak a tűz fölött, gyenge testén hólyagok, és pattannak szét, és mint hatnak a vas rostok szálai egészen a csontokig a piros nyílásokba; mikor a sűrű gőzt, mint valamelly üstből emelkedni látta, s a tüzet sustorogni hallá, midőn nyaldosta őtet; midőn látta, mikép reszket időnkint bőre, s húzódnak össze minden egyes izmai, mint a halálküzdelemben, és tagjai görcsösen rángatódznak . . . ezt látni, valóban borzasztóbb volt, mint mindaz, mit valaha éltemben láttam. Fejét fölemelte: s úgy tetszett, mintha valamelly égi tüneményt szemlélné; mint ama régibb szent Diaconus, István. Arcza lángolt a tűz hevétől, és a veriték szakadt róla; de a világosság, melly a tüzből fölfelé tört, és arany hajfűrtjein keresztül látszott, szép feje körül egy gloriát képezett: úgy hogy már egészen dicsőültnek tetszett. És minden vonásaiban, mellyek, mint mindig, derültek és szendék voltak, valamint fölemelt szemeiben, olly benső vágy tündöklött, hogy az ember készséget érze magában, az ő helyére kíváncsozni.”

„Ezt magam is örömet kívánnám,” kiálta föl Pongrácz; „és pedig azonnal, ha Istennek tetszik. Arra ugyan nem szá-

mithatok, hogy annyit álljak ki, mint a mennyit ő szenvedett; mivel ő egy nemes, hősl elkü levita, én pedig gyenge, tökéletlen gyermek vagyok. Azonban hiszed-e Quadratus! hogy azon órában olly erő adatik, melly fájdalomainkhoz, bármilly nagyok volnának is azok, leend mérve? Hogy te mindent ki bírál állani, azt tudom; mert te egy hős, erőteljes vitéz vagy, ki a nehézségeket, sebeket megszokta: de én, — én csak egy készséges szívet adhatok. Valljon elegendő-e ez? Mit gondolsz?”

„Bizonyára elegendő, kedves fiam!” mondá egészen ellágyulva a Centurio, ki az ifjura egy kedves pillanatot vetett, midőn ez csillogó szemmel fölkelve, kezeit vállára tévé. „Az Isten erőt is fog neked adni, mint bátorságot adott. De nekünk még dolgunk van. Takard be jól magad köpenyeddal, és huzd fedjre a togát. — Igy! az estve esős, és hideg. Már most jó Diogenes! igazítsd a tüzet; és gondod legyen a vacsorára, míg visszatérünk. Sokáig nem időzünk: a kapu nyitva maradhat.”

„Induljatok kedves fiaim!” mondá az öreg. „Isten vezéreljen benneteket! Bár mi legyen szándékotok: bizonyos vagyok róla, hogy az dicséretes.”

Quadratus testéhez szorítá a chlamyst (katona-köpeny); és a két ifju a Suburra setét utcáin keresztül a forumra sietett. Ezek távozta után az ismert üdvözléssel: „Hála Istennek!” megnyílt az ajtó; és Sebestény belépve, sürgősen kérdé, valljon Diogenes nem látta-e a két ifjut, kiknek szándéka felől ő valamit hallott. Diogenes felelé, mikép azok nem sokára visszatérnek.

Alig mult egy óraneget, és gyors léptek hallattak: az ajtó sebesen fölnyittatott, és ismét olly sebesen becsukatott és zároltatott, Quadratus és Pongrácz belépte után.

„Itt van,” mondá az utóbbi; mialatt szívből nevetve, egy csomag pergament-lapot mutatott föl.

„Mi az?” kérdik mindnyájan figyelve.

„Mi egyéb, mint a nagy parancs,” felele gyermekies elevenséggel Pongrácz. „Nézzétek: Domini nostri Diocletianus, et Maximianus, invicti, Seniores Augusti, Patres Imperatorum,

et Caesarum *); és így tovább. — El vele!“ És a pergamentet beveté a tűzbe; Diogenes fiai darab fát tőnek rá, hogy lenyomják, és pattogását gátolják. Összezsugorodva, megrepedezve, lassankint elégett, — előbb egy betű, vagy szó, utána a másik, itt egy magasztalása a császároknak, majd egy rágalom a keresztényekre mig végre az egész, fekete hamuvá lett.

S mi egyéb, vagy több lesz néhány évек után azokból, kik mosta kevély parancsot kibocsátották: ha egyszer hulláik a czedrusfa-máglyán, illatos szerekkel elégettetvén, egy maroknyi hamu fog összeszedetni, melly alig leend elegendő egy aranyozott hamvveder megtöltésére? S mi leend néhány év mulva azon pogányságból, mellyet a parancsnak védnie kellene? Legfőlebb egy holt betű, s épen olly értéknélküli rakás hamu, mint minő ez itt, a tűzhelyen. És maga a birodalom, mellyet e győzhetetlen császárok, kegyetlenség, és igazságtalanság által tartanak fön, kevés századok után mennyire hasonlítand e megsemmisített parancshoz; midőn nagyságának emléke hamuban, vagy romokban heverve hirdetendi, hogy valódi ur csak egy van, ki hatalmasabb a Caesaroknál, Ő, az uraknak Ura; és hogy ellene bármilly ész, és hatalom mit sem tehetnek.

Talán illy gondolatok forogtak Sebestény elméjében is, midőn a kérkedő, s kegyetlen parancs hamujára mélézva tekintett. Ezt a két ifju nem negédességből, hanem azért tépte le; mivel Isten-, és legszentebb igazságainak káromlását foglalta magában. Tudták, hogy ha elfogatnak, tizféle kinzást kellend kiállniok. De a keresztények, kikre e napokban a vértanuság várt, mellyre készültek, nem igen aggódtak, valljon Krisztusért a halál korábbi és könnyebb, vagy későbbi, s fájdalmasabb leend-e? Mert ez volt a kitüzött cél, mellyre törekedtek; és mint vitéz harczosok, kik ütközetbe indulnak, nem gondoltak arra, hogy lándsa, vagy szablya találja-e, s egyetlen halálos csapás fogja-e őket érni, vagy megcsonkítva, s átszurva, órákig kinlódnak a

*) A mi uraink, Diocletian, és Maximianus, a győzhetlenek, az idősb Augustusok, az Imperatorok, és Caesarok atyjai.

földön, s az agyonverték hullái között perczenként kellend be-
várniok a halál érkezését.

Sebestény csakhamar ismét összeszedve magát, alig volt képes e tettet rosszalni. Valóban az egésznek volt nevetséges oldala is; és ő maga hajlandó volt a lármán, melly reggel üttetni fog, nevetni. Ő a dolgot ez oldalról igyekezett fölfogni; mivel látta, hogy Pongrácz aggódva kémleli őt, és századosa is némileg megzavarodott. Azért nevetve ültek a vacsorához, mivel még nem volt éjfél, midőn az áldozás előtti böjt kezdődik. Quadratus e közös estebédet azért rendezte, hogy részint az öreg Diogenésnek némi jót tegyen; részint, hogy ha ott együtt találattának is, az ne legyen annyira föltűnő; végre, hogy ifjabb társát, meg az öreg sirását, és fiait fölvidítsa, ha talán a merész tetten megdöbbennének, mi épen nem látszott rajtok. A társalgás csakhamar Diogenes fiatalsági korára tereltetett, a buzgóság jámbor korára, mikép Pongrácz nevezé. — Sebestény barátját haza vezette, s a forumot elkerülve, lakására ment. Ha valaki Pongráczot ez estén, hálósobájában, lefekvés előtt magánosan látta volna, rajta a nevetés többszöri kitörését veendő észre, egy különöz, de kedves csin sikerültén.

XIV.

A fölfedezés.

A reggel zordonsága daczára, Corvinus már első pitymallatkor a forumra sietett. A külső öröket helyökön találta, s azonnal gondjának fő tárgyához sietett. Hasztalan kísérténők meg leirni bámulatát, bosszuságát, és dühét, midőn a deszkát üresen látta; csak a szegek körül lógott néhány rongyocska a perga-ment széléből, s mellette a daciai ör tompa közönyösséggel állott.

Tigrisként torkon ragadandja, ha a barbar pislogó szemeiben egy hyaenaféle kancsalitást nem vesz észre, melly azt tenni nem tanácslá. De azonnal a legindulatosabb szavakban tört ki: „Gazember! hova lett a parancs? Most felelj azonnal.“

„Lassan, lassan Kornweiner ur!“ rendithetlen nyugalommal felelé az éjszaki vitéz. „Itt van; ugy, a mint rám biztad.“

„Hol, te ostoba? Jöjj, és nézd.“

A daciai mellé lép, és most először tekint föl a deszkára; s midőn néhány perczig bámulna, mondá: „Hát nem az a deszka ez, melyet tegnap ide akasztottatok?“

„Igen, te bolond; de rajta egy irás volt: és az eltűnt. Pedig épen ezt kellett őrizned.“

„De lásd kapitány! mi az irást illeti, ahhoz semmit sem értek; mivel iskolába soha sem jártam. Azonban az egész éjjel esett; talán az mosta le.“

„És mivel zivataros idő volt, a szél vitte el a pergamentet, melyre írva volt!“

„Kétség kívül Kornweiner uram! igazságod van.“

„Hallod-e! Ez nem tréfa. Valld meg tüstént, ki volt itt az éjjel?“

„Hát kettő.“

„Miféle kettő?“

„Két bűvész, vagy kobold, vagy még valami rosszabb.“

„Hallgass az illy bolondsággal.“ — A barbár szemei ismét szikráztak. „No's Arminius! mondd meg, miféle emberek voltak azok, és mit csináltak?“

„Az egyik egy nyulánk, csinos, fiatal suhancz, egy gyermek volt; ez járt az oszlop körül, és ennek kellett elvinni, a mit kerestek; míg én a másikkal bajlódtam.“

„És mi történt vele? millyen volt?“

A daciai száját eltátva, mereszté szemeit néhány perczig Corvinusra; azután az ostobaság egy nemével mondá: „Millyen volt? ha nem maga volt személyesen a gonosz, de tőle nem igen különbözött. Olly erőt én soha sem éreztem.“

„Mikép mutatta ki neked erejét?“

„Először is hozzám jött, és barátságosan szólított, hogy nem fádom-e nagyon; és több effélét. Végre eszembe jutott, hogy minden hozzám közeledőt le kell vágnom.“

„Hát,“ szóla közbe Corvinus, „miért nem tetted?“

„Mert nem hagyta magát levágnatni. Én mondtam neki, hogy távozzék, vagy leszurom; és visszalépven, neki szegeztem lándsámat: de ő egész nyugodtan, nem is tudom mikép, kicsavarta kezemből, és térdén ketté törte, mintha csak egy színjátékos fakardja volt volna, és vas hegyét, amoda, mint látod, valami ötven rőfnyi távolságra dobva, keményen a földbe vágta.“

„Akkor miért nem rohantad őt meg kardoddal; és miért nem döfted keresztül? De hol a kardod? hisz nincs a hüvelyben?“

A daciai egy buta mozdulattal a közel levő basilika tetejére mutatva, mondá: „Ott a cseréptetőn, nem látod fényleni a kelő napfényben?“

Corvinus oda nézett, és ollyasmit látott; de alig mert szemének hinni. „Hát te ostoba filkó! hogyan jutott az oda?“ kérde Corvinus.

A katona igen gyanusan simitá végig szakállát; úgy hogy Corvinus tanácsosabbnak tartá, kérdését szelidebb hangon ismételni; mellyre következő feleletet nyert:

„Ő, vagy akármilyen volt, egészen könnyeden, mint látszék, a boszorkányság bizonyos nemével kicsavarta kezemből; és olly könnyen dobta oda, hol látod, mint én egy hajító tárgyért egy tuczat rőfnyire dobnék.“

„És azután?“

„És azután ő, meg a gyermek, ki az oszlop mögül jött elő, a sötétben eltűntek.“

„Csudálatos történet!“ mormogá magában Corvinus. „És e gaz ficzko szavainak világos jelei itt vannak. Ezt nem mindenki tehette volna. — De miért nem ütöttél lármát, és a többi örök által miért nem vétetted üzőbe?“

„Először is Kornweiner uram! mi ugyan honunkban minden élő emberrel megküzdünk, de koboldot nem üldözünk; másodszer, minek is lett volna ez? A deszka, mellyet őriznem kellett, nyugodtan itt függött.“

„Ostoba barbár!“ morgá Corvinus; de lassan, hogy a másik meg ne hallja; s azután hozzá tevé: „Ezért meglakolsz; tudd meg, hogy ez főbenjáró dolog.“

„Mi?”

„Mi? Az, hogy te valakit közelíteni, s veled szólni engedél, a nélkül, hogy a jelszót tudná.”

„Lassan kapitány! ki mondja, hogy nem tudta? Én azt nem mondtam.”

„Hát kimondotta? úgy nem volt keresztény.”

„Bizonyosan; ő hozzám jött, és fönhangon monda: *Nomen Imperatorum*“ (a császárok neve).

„Mit?” orditá Corvinus.

„*Nomen Imperatorum*.”

„*Numen Imperatorum*, volt a jelszó;” orditá dühösen a romai.

„*Nomen*, vagy *numen*, mindegy. Egy betű csak nem tesz különbséget. Te engem Arminius néven hívsz; míg én magamat Hermannak nevezem: és mind a kettő azonegyet jelent. Mit értem én nyelvetek szörszálhasogatását?”

Corvinus önmagára bosszonkodott, és belátta, mennyivel czélszerűbb leendett egy gondos, és előrelátó Praetorianust oda állítani, e vad, és elfogult külföldi helyett. Most legrosszabb kedvében monda: „Te e miatt a császár előtt kérdőre fogsz vonatni. S tudod, hogy a megsértéseket ő nem szokta csak úgy könnyeden venni.”

„Lásd Krummbeiner!” felele a katona, félig buta, félig ravasz tekintettel, „mi az egészség illeti, az mindkettőnket egyformán érdekel.” Corvinus elsápadt; mert érzé, hogy a katonának igaza van. „Más módot kell kitalálnod, hogy engem kisegélj, ha magad is szárazon akarsz átesni. A császár téged tett felelőssé, ezért a . . . mikép is nevezed e deszkát?”

„Igazad van barátom! Tehát azt mondom, hogy egy erős csapat megtámadott, és téged őrhelyeden meggyilkolt. Azért néhány napig maradj szállásodon; — sered lesz bőven: — míg a dolog feledékenységre megy.”

A katona eltávozott, és elrejtette magát. Néhány nap múlva a Tiberis folyó egy meggyilkolt daciai katona hulláját vetette ki. Azt hitték, hogy az ittas katonák közti verekezésben ütte-

tett agyon; és többé ki sem gondolt rá. S valóban úgy is volt: de Corvinus ennél még többet is mondhatott volna felőle.

Mielőtt a forumon e szerencsétlen helyet elhagyná, mindent figyelemmel megvizsgált, ha valjon nem találna-e valamit, a mi őt nyomba vezetné. Az oszlophoz közel egy kést talált, melyet azonnal fölismert, hogy azt egyik iskolatársánál látta. Ezt magához véve, elsietett, hogy a parancsot újra leírassa.

XV.

Fölvilágosítások.

A mint egészen megvilágosodott, a kíváncsiak minden oldalról tódultak a forumra, hogy a régen hírlelt borzasztó parancsot elolvassák. Midőn az üres deszkát látták, általános zavar támadt. Némellyek csudálták a keresztények bátorságát, kiket közönségesen gyávákul tartottak; mások elborzadtak a szörnyű vakmerőségen; némellyek nevették a parancs kihirdetésével megbízott hivatalnokokat; mások bosszonkodtak, hogy e miatt talán a várt üldözés el is halasztatik.

Már korán reggel szó volt e tárgyról mindazon helyeken, hol az előkelő világ találkozni szokott. Az antonini fürdőben élénken vitázott e fölött a rendes látogatók egy csoportja. Ott volt a törvénytudó Scaurus, Proculus, Fulvius, a böles Calpurnius, ki néhány poros könyvvel igen elfoglaltnak látszott, és még több mások.

„Ez csudálatos történet,” mondá az egyik.

„Vagyis inkább mondhatnád, fölségsértési bűn az isteni császár ellen,” felele Fulvius.

„Hogy történt?” kérdé a harmadik.

„Nem hallottad?” monda Proculus. „A daciai őr a Puteal mellett halva találtatott, és 27 sebei közül 19 halálos volt.”

„Távol legyen; ez egészen álhir,” szakasztá félbe Scaurus.

„Az egész nem erőszakkal, hanem büvöléssel történt. Két nő közeledett a katonához, ő lándsáját az egyik után veté, de ez a nő testén keresztül hatott, és tul a földben megállt, a nélkül,

hogy a nőt megsebzéné. Azután kardjával a másiknak vágott; de az visszapattant, mintha márványra csapott volna. Végre a nő valami port dobott szemébe: s az ő a levegőbe repült; és ma reggel sértetlenül, és alva, az aemiliani basilika tetején találtattott. Egy barátom, ki ma korán mellette elment, még látta a lajtorját, mellyen levezették.“

„Csudálatos!“ kiáltának többen. „Milly különös emberek lehetnek ezek a keresztények.“

„Én egy szót sem hiszek az egészből,“ mondá Proculus. „A bűvészet ennyire nem terjed; én meg nem foghatom, mikép birnának e nyomorult emberek több bűvészi erővel, mint mások, kik náloknál jobbak. — Calpurnius, tedd félre azt a régi könyvet, és mondd el véleményedet; én egyszer egy ebédnél töled többet tanultam e keresztényekről, mint azelőtt egész életemben. Milly különös emlékező tehetségednek kell lenni, hogy te e barbár nép genealogiáját, és történetét olly pontosan elmédben tartod. Valljon az, a mit Scaurus imént mondott, lehetséges-e, vagy nem?“

Erre Calpurnius nagy ünnepélyességgel a következő beszédet tartotta: „Semmi alapos ok sem létezik, illyesmit lehetetlennek tartani; mivel a bűvészet erejének határa nincs. Olly por készítésére, melly eszközli, hogy egy ember a levegőbe repüljön, csak olly füveket kell találni, mellyekben a levegő a három más elementumon tulsulylyal bir. Illy füvek pedig Pythagoras szerint, például a hüvelyesek. Ha ezek akkor szedetnek, mikor a nap a mérték jegyében van, mellynek természete, még néhez tárgyakat is a levegőben föntartani, főleg azon pillanatban, midőn a Mercuriussal egyesül, kinek, mint tudjátok, szárnyas lénye van, — és ha ezen plánták fölött egy ügyes bűvész bizonyos titokszerű szavakat elmond, azután pedig egy mozsárban összetöri, melly aërolith-, vagyis olly kőből készült, melly az égbe repült, és onnét ismét leesett: illy porral, ha jól használatik, lehet valakit olly állapotba tenni, vagy kényszeríteni, hogy a levegőbe repüljön. Az is tudva levő dolog, hogy Thesaliában a boszorkányok tetszésök szerint a felhőkön egy hely-

ről másokra repülnek; mi szükségkép illy búszer által eszközöltetik. — Már most, mi a keresztényeket illeti, emlékezni fogsz, kitűnő Proculus! hogy én azon értekezésben, melyet te dicséretemre valál szives emliteni, — mely, ha jól emlékszem, az istenekhez fölvelt Fabius asztalánál történt, — hogy én akkor, mint említém, már megmutattam, miszerint e faj eredetileg Chaldaeából származik: tehát olly tartományból, mely titkos tudományáról mindég ismeretes volt. Azonban a keresztények bűvészi erejéről igen fontos bizonyítványt találunk a történetben. Bizonyos ugyanis, hogy itt Romában, egy Simon nevezetű, kit néha Simon-Péternek, néha Simon magusnak is neveztek, az egész nép előtt magasan fölemelkedett a levegőben; de mivel bűvészi szerét öve mellől kiejtette, hirtelen lebukott, és mindkét lábát kitörte: ez okból kellett őt később fejjel lefelé feszíteni a keresztre.“

„Tehát a keresztények mind bűvészek?“ kérdé Scaurus.

„Bizonyosan; ez egy része az ő babonás hitöknek. Ők azt hiszik, hogy papjaik egészen rendkívüli hatalommal bírnak a természet fölött; hogy például, ha ezek az embereket vízben megfürösztik, ez által lelkök csudálatos ajándékokat nyer: úgy hogy ha bár sklávok is, mégis uraik, sőt maga az isteni császár fölé emeltetnek.“

„Borzasztó!“ kiáltanak mindnyájan.

„Továbbá,“ folytatá Calpurnius, „mindnyájan tudjuk, milly borzasztó merényt követtek el néhányan közülök mult éjjel, hogy az isteni császár legfőbb parancsát letépték. De ha, mitől az istenek őrizzenek, gyalázatosságaikat még tovább folytatják, és még ha a császárok szent életére törnek is, azt hiszik, hogy ha papjaik valamelyikéhez elmennek, merényöket bevallani, és bocsánatot kérni, ha az nekik ezt megadja, úgy ők tökéletesen ártatlanokká lesznek.“

„Rettenetes!“ kiált föl a társaság.

„Egy illy tanítás,“ monda Scaurus, „meg nem fér az állam biztosságával. Ki azt hiszi, hogy neki egy más ember minden vétkeit elengedheti, az képes minden bűnt elkövetni.“

„S bizonyára,“ monda Fulvius, „ez az alapoka az uj, és szigoru parancsnak. Azok után, miket nekünk Calpurnius e kétségbeesett emberekről mondott, semmi törvény sem lehet elég kemény ellenök.“

Fulvius Sebestényt, ki e társalgás alatt hozzájuk érkezett, szemügyre vette; most hozzá fordulva, mondá: „Te is így gondolkodol Sebestény, ugy-e?“

„Én azt gondolom,“ felele nyugodtan, „hogy ha a keresztények olly gyalázatos bűvészek, mint Calpurnius állítja, ugy megérdemlik, hogy kiirtassanak. De még ekkor is egy föltételt szeretnék tenni.“

„Valljon minőt?“ kérdé Fulvius megvetőleg.

„Hogy kiirtásukban senki se vegyen részt, a ki nem tisztább a bűnök szennytől, mint ők. Kivánnám, hogy senki kezét ellenök ne emelje, ki be nem bizonyíthatja, hogy soha házasságtörő, zsaroló, csaló, részeges, rossz férj, atya, vagy fiu, kéjelgő, vagy tolvaj nem volt *). Illy vétkekről ugyanis a szegény keresztényeket senki sem vádolja.“

A vétkek ez elősorolásánál Fulvius dühös lett; s még inkább ingerlé őt Sebestény haragtelt, de nyugodt tekintete. E szónál „tolvaj“ fölugrott. Láttá talán a katona, hogy ő Fabius házában a drága kendőt fölkapta? Akármint áll a dolog, azon ellenszenv, mellyet Sebestény iránt első találkozásukkor érzett, a másodiknál gyűlölséggé vált: és az ő szívében e szó, „gyűlölet,“ vérrel volt írva. E gyűlölség most még erősebb lett.

Sebestény odahagyá a társaságot, és gondolatai szüntelen e sokszor ismételt imaszókbán törtek ki: „Meddig még, oh Uram! meddig? Mikép remélhetjük ennyi embernek, vagy ezen egész birodalomnak megtérését, mig látnunk kell, hogy becsületes, és tanult emberek is minden rágalomnak, melly ellenünk szóratik, hitelt adnak, és nemzedékről-nemzedékre mind e hazugságok,

*) Illy szavakat intézett Lucius azon bíróhoz, a ki Ptolemaeus vértanút elítélte; mint sz. Justin, második védiratának elején írja. (Ugy szinte Eus. H. E. 4, 17., és Ruinartnál 1. K. 120. 1.)

és mesék áthagyományoztatnak: és e mellett tanításunkat vizsgálni sem akarják; mivel egyszer föltették magukban, hogy ez hamis, és utálatos?“

Azt híven, hogy egyedül van, e szavakat hangosan monda; azonban egy szelid hang felele: „Bár ki légy jó ifju! ki így beszélsz,—és én vélem ismerni szavadat,—gondold meg, hogy az Isten fia megvilágosítá a test sötét szemeit, midőn sarat tett rá, melly egy ember kezében inkább megvakította volna azokat. Ha mi eszközök akarunk lenni, mellyek által ő az emberek lelki szemét megvilágosítja, úgy lábai alatt porrá kell lennünk. Engedjük még kissé magunkat béketűrőleg lábbal tapodtatni: talán hamvainkból támad a szikra, melly a tüzet meggyújtandja.“

„Köszönöm, köszönöm Caecilia!“ monda Sebestény, „a te igazságos, és kedves utba-igazításodat! Hova sietsz olly derülten a vész emez első napján?“

„Nem tudod, hogy én Callistus temetőjében vezetőnéül neveztettem ki? Sietek, helyemet elfoglalni. Bár csak én lennék a bekövetkező tavasz első virágja!“

És ő derülten danázva tovább indult; de Sebestény kéré őt néhány percnyire maradásra.

XVI.

A farkas a nyájban.

Ifjaink az éjjeli eset után nem sokáig nyugodhattak. Nap kelténél sokkal korábban kellett a keresztényeknek czimeikben összeseregleni, hogy még mielőtt egészen megvilágosodnék, szétoszolhassanak. Ez leendett utolsó gyülekezetök a czimekben; mire majd az imaházak bezáratnak, és e naptól az isteni-szolgálat a temetők földalatti templomaiban végeztetik. De nem vala remélhető, hogy még vasárnapokon is, mindnyájan a várostól néhány mérföldnyire mehessenek *). Azért illy veszélyes

*) Egy temető nevezetett Ad Sextum Philippi; s úgy tartják, hogy hat mérföldnyire volt a várostól. Sok, három mérföldre volt a város közepétől.

időben megengedettett a hiveknek, hogy az Ur szent testét házaikban maguknál tarthassák, és reggel, „minden más étkezés előtt,” mint Tertullian mondja *), magukhoz vehessék.

A hivek nem úgy érzék magukat, mint juhok, melyek a vágószekekre, vagy mint bünösök, kik a vesztő-helyre vitetnek, hanem mint harczosok, kik a csatába készülnek. Fegyverök, táplálékuk, erejek, bátorságuk, — mind e szentségben foglaltatott; maguk a lágymelegek, és félénkek is, az élet kenyere által uj erővel, és bátorsággal teltek el. A templomokban, mint a temetőekben most is látható, a gyóntató-atyák számára székek voltak: ezek előtt a bünösök letérdeltek, bűneiket megvallák, és föloldozást nyertek. Illy veszedelmes időkben, mint a mostani, a poenitentiartás szigora enyhítettett, és a nyilvános elégtétel ideje megrövidítettett. A buzgó papok egész éjjel szorgosan készítik a hiveket a szent áldozáshoz, melly sokakra nézve e földön utolsó nyilvános áldozás leendett.

Fölösleges emlékeztetni olvasóinkat arra, hogy az isteniszolgalat, mint akkor tartaték, minden lényeges, és sok egyes részében is ugyanaz vala, mellyet mindennap a katolikus oltáron láthat. A szent misc, nem csak Urunk szent teste-, és vérének áldozatául tartatott, valamint jelenleg; nem csak offertorium-, Ur fölmutatása-, és communioból állott, mint ma is: hanem még sok imádság ugyanaz most is; úgy annyira, hogy a katolikus, ki ezt mondani hallja, s még inkább az áldozár, a ki ezt mondja, — és pedig ugyanazon nyelven, mellyet a katakombák romai egyháza beszélt, — magát eleven, és benső egységben érzi azon vértanukkal, kik e fölséges titkokat ünneplék, és azon vértanukkal, kik azon jelen voltak.

Midőn e napon, mellyről szólunk, a szent misénél osztatnék a békeség csókja, — egy, a testvéri szeretet jeléül használt ölekezés, — nagy zokogás, és sirás hallatott; mert ez sokakra nézve, végbucsu-vétel volt. Sok ifju átkarolá atyja nyakát; nem tudván, ha nem e nap választandja-e el tőle, mig az égben páлма-

*) Ad uxorem. L. 2. c. 5.

ágakkal kezeikben találkozandnak. És mint szorithatták az anyák keblökre leányaikat, fölujult szeretetökben, melyet a hosszú elválás félelme gyújtott! . . . Erre következett a szent áldozás, ünnepélyesebben, ajtatosabban, csendesebben tartva, mint valaha. — Az áldozár, midőn a szent eledelt nyújtá, e szavakat mondá: „A mi urunk Jézus Krisztus teste;“ az áldozó pedig teljes hittel, és szeretettel mondá: „Amen.“ Azután kezében kiterített egy fejér gyöles ruhát (orarium); és a szent eledelből neki adatott rész ebbe takartatott. E kendő gondosan, és ajtatosan összehajtogatva, a kebelbe rejtetett; és hihetöleg még más drága kendőbe takartatott, vagy arany edénybe tétetett *). Most először fájlalta Syra drága kendőjének elvesztét; melyet rég a szegényeknek adandott, ha hogy illy alkalomra nem tartogatja: mivel urnőjétől is csak azon föltétel alatt fogadott el értékesebb ajándékot, hogy azt tetszése szerint, t. i. alamizsnára fordithassa.

A keresztények gyülekezetei a császári parancs megsemmisítésének hirtelén szétoszlottak; de csak azon szándékkal, hogy ismét nagyobb részt a temetőkben összegyűljenek. — Torquatusnak két pogány czimboráival gyakran összejövetele a Caracalla fürdőiben, nem kerülte ki Capsarius, és neje figyelmét; Victoria hallotta, mikép ők hárman elvégezték, hogy a parancs kihirdetése utáni napon Callistus temetőjét megrohanják. A keresztények azt hitték, hogy az első napon ott biztosan lehetnek, és e napon ünnepélyes isteni-tisztelettel akarák a katakomba templomát újra fölszentelni. Több évek óta nem használtatott az; most a sirások által ismét kitisztittatott, és rendbe hozatott: némelly helyeken a festmények megújittattak, és minden elkészítettett, mi a szertartáshoz szükségeltetett.

De miután Corvinus első ijedségéből magához tért, és lehető leggyorsabban, egy más kisebb leiratát a parancsnak ki-

*) 1571-ik évben, a vaticani temető vizsgálatánál találtak a sírokban két négyszögű kis arany edényt, fedelén egy gyűrűvel. Bottari, (Roma subterranea, tom. 1. fig. 11.) úgy véli, hogy ezekben nyakukon hordták a Szentséget; és erre Pellicia igen sok okokat hord föl. (Christ, Ecclesiae Politia. ed. Colon. 1838. t.2. p.19.)

szegeztette, világosabban átlátta, hogy ő császári urának haragját igen érzékenyen tapasztalhatná. A daciainak igaza volt; a parancsért Corvinus vala felelős. Ő tehát szükségesnek látta, hogy még az nap tegyen valamit, és a gyalázatot mossa le, mielőtt a császár szemei elébe menjen; azért elhatározá, a következő napon szándékkolt megrohanását a temetőnek, azonnal most eszközölni.

Még elég korán sietett a fürdőkbe, hol őt Fulvius Torquatussal, kit mindég szemmel tartott, tanácskozássra várta. E három gonosz a következő tervet készíté: Corvinus az akaratoskodó hittagadó által vezetve, egy válogatott csapat katonával melly rendelkezésére állott, betör a Callistus temetőjébe, s az ott levő papokat, és előkelő keresztényeket kihajtja, vagy hozza; Fulvius pedig egy más szakasz katonával kívül marad, elfogatásuk végett: hogy így minden szökés lehetleníttessék. Fulvius leginkább vágyott a legérdekesebb személyeket keríteni kézre, nevezetesen a pápát, és főbb papokat, kiket az ordinationál láttott. Terve ez volt: „Hadd kergessék a bolondok,” mondá magában, „mint hörsögök a házinyulakat lakaikból ki; én mint vadász várom majd a nyílásnál.”

E társalgásból Victoria eleget hallott, és alkalmat vőn magának a tisztogatás, és porozás közben, a nélkül, hogy figyelni láttatnék, mindent megtudni. Cucumionak mindent elmondott, és ez sok gondolkodás, és fejkavargás után egy jó módot talált a hallottak tovább adására.

Sebestény reggel jelen volt az isteni-szolgálaton; de a palotai hivatal miatt a temetőbe nem mehetett. A közös szokás szerint ő is a fürdőbe ment, hogy ez által magát felüdítse, és a reggeli távol léte miatti gyanut elhárítsa. Mig ő fürdött, az öreg Capsarius, mint magát előrekészített sirversében nevezé, egy pergament-levélre mindent fölirt, mit nejtől a tervről hallott, hogy a temetőt megrohanni, s a pápát elfogni akarják. E pergament-darabot egy tüvel Sebestény tunicájára, melly gondviselésére bízott, tűzte, minthogy a többiek jelenlétében vele nem szólhatott.

A fürdő után Sebestény azon terembe ment, hol a reggeli eseményekről beszéltek; és hol Fulvius várakozott, míg Corvinus tudósítást hozna, hogy minden készen van. Midőn onnét bosszusan haza menne, mellén valami karczólást érzett, és ruháit vizsgálván, megtalálta az írást. Olly forma ékes latinsággal volt az írva, mint sirirata Cucumionak: ő azonban eleget értett belőle, hogy a palatini hegy helyett az appiusi utra térjen, és a temetőben együttlevő keresztényeknek e fontos hirt megvigye. Minthogy azonban sokkal sebesebb-, és biztosabbnak látta a szegény vak leány általi kézbesítést, melly korán sem lendett olly feltűnő, mint ha ő maga menne: azért föltartóztatván őt, átadá neki az írást, miután még a nála levő tintával néhány szót tett hozzá, s meghagyá neki a lehető legsebesebb kézbesítést. Sebestény alig hagyta el a fürdőket; már Fulviusnak jelenték, hogy Corvinus csapatjával elsietett, és a gyanu kikerülése miatt, a földeken keresztül ment a kitűzött helyre. Fulvius azonnal lóra ült, és az országuton nyargalt: míg Sebestény egy mellékuton adá utasítását a vak leánynak.

Midőn Diogenest társaságával a katakombákban követtük, nem mentünk egészen a földalatti templomig; mert Severus nem akarta, hogy azt Torquatus lássa. E templomban volt most a keresztény sereg, főpásztorával összegyűlve. Ez szinte azon terv szerint rendeztetett, mint a többi ilyféle kiadások; mivel épületnek alig mondhatnók.

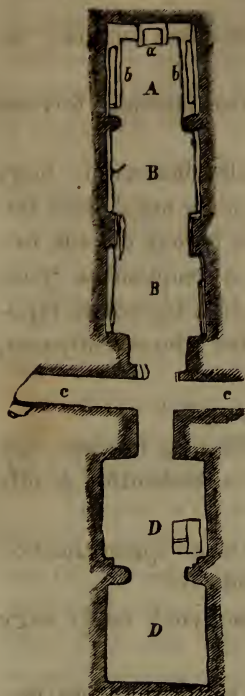
Az olvasó képzeljen magának két olly teremtet (cubicula), minőt már előbb leirtunk, mellyek egy folyosó mindkét oldalán fekszenek: úgy hogy az ajtók, vagy inkább széles bejárások, szemközt vannak. Ezek egyikének végén van az Arcosolium, vagyis oltár-sir; e részben valószínűleg a férfiak sereglének össze az Ostiarius, vagyis ajtónálló fölvygázata alatt *); másiban a nők: kikre a Diaconissák ügyeltek föl. E nem-szerinti elkülönözés az isteni-szolgalat alatt az ős egyházban szigoruan megtartatott.

*) Egy a kisebb rendek közül neveztetik Ostiarius-nak.

E földalatti templomok gyakran építési ékességekkel is bírtak: a falak, különösen az oltár közelében, festésekkel ékesítették; és a fél-oszlopok, disz-edények- és fejezetekkel, melyek művészileg vésettek homok-kőből, részint a különböző főlösztásokat jelölék, részint a bejárást diszesíték. A legnevezetesebb basilikában, melyet eddig Callistus temetőjében találtak, van egy terem, oltár nélkül, mely a templommal egy tölcser-alaku nyílással van összeköttetésben. E nyílás egy falon, mely mintegy tízenkét láb vastag, vezet az említett terembe: s ez mélyebben fekszik a templomnál, a földtől öt, vagy hat lábnyi magas, és rézsutos fekvésben; úgy hogy e teremben mindent, mi a templomban mondatik, meghallani, de azt, a mi ott történik, látni nem lehet. Alaposan föl lehet tenni, hogy e terem azon hely, hol a nyilvános vezeklők, kik Audientes-, vagy hallóknak nevezettek, és a még meg nem keresztelt katechumenek, sereglenek össze.

A basilika, melyben a keresztények összegyülekeztek, mielőtt Sebestény nekik a hirt küldé, hasonló volt ahhoz, melyet sz. Agnes temetőjében fedeztek föl. A két osztály mindenike kettős volt, azaz: két teremből állott, melyet a nők osztályában fél-oszlopok, a férfiakéban pedig alacsony rakatok választának el. Egy ilyennek fölkéjébe kép, vagy lámpa helyezteték. Legnevezetesebb tulajdona a basilikának ama hosszabbítása, mely a Chorus, vagy Presbyteriumot képezi. Ez majdnem olly nagy, mint bármelyike a másik két osztálynak, melytől két oszlop által választatik el. A Chorus nem is olly magas, mint a többi osztályok: minthogy ezekben először is egy magas boltozatos sir létezik a falban; e fölött pedig még négy, vagy öt sora a siroknak; míg a Chorus nem sokkal magasabb, mint az Arcosolium, vagy boltozatos oltár-sir. Végén a falnál egy szék van, melynek háta, s oldalkarjai sziklából vágvák; ettől mindkét oldalon kő-padok nyulnak végig: melyek így a Chorus végét, és két oldalát foglalják el. Minthogy pedig az Arcosolium a szék mögött magasabb, mint ennek karjai, s mozdíthatlan, így a szent titkok ezen nem ünnepeltethettek; hanem egy mozgó

oltárt kellett a Chorus közepén a szék elejbe tenni: s ez, a hagyomány szerint, sz. Péter fa-oltára volt.

*)

Tehát ugyanazon fölosztást látjuk itt, melyet később az üldözések után épült minden régi romai basilikákban találunk: a püspök trónja az Apsis közepén van; a Presbyterium, vagy a papság ülései, két oldalon, és az oltár a trón és nép közt. Így a régi keresztények földalatti templomaikban megelőzték az egyházi építészet formáját; vagy inkább letették az alapot, melyen annak elvei nyugszanak.

Egy illy basilikába gyülekezve kell gondolnunk a hiveket, midőn Corvinus csapatjával a temető bejárásához érkezett. A Torquatus által ismert ezen ut, egy dűledező háztól lépcsőkön vezetett le, bokroktól fedve; s mivel minden őrizet nélkül találták, azonnal megtevék előkészületeiket: Fulvius tiz-tizenkét katonával a nyilásnál maradt, hogy minden kijövőt, vagy bemenni akarót elfogjon; Corvinus Torquatussal, és más nyolcz fegyveressel lemenni készült.

„Nekem ez a földalatti munka nem tetszik,“ mondá egy ősz szakállu fegyveres. „Én katona vagyok, és nem patkányfogó. Hozzátok ide a napvilágra emberemet: itt megküzdök vele; de ott lent a sirban, mint féreg, megfojthatni, vagy mérgeztetni magamat, semmi kedvem.“

*) Sz. Agnes temetőjében levő földalatti templom rajza.

A. A Chorus, a püspöki székkal (a), és a papok üléseivel (bb).

B. Férfiak osztálya: a Chorustól két oszlop választja el; ezek tartják a boltozatot.

C. Folyosó, melyből bejárás nyílik a templomba.

D. Nők osztálya; ebből egy sir áll.

Minden osztály a falból kiálló oszlop által két kisebbre oszlik.

Ez tetszett a katonáknak. „Itt lent,” mondá egyik, „talán százával vannak e csalfa keresztények, és mi alig vagyunk többben egy tuczatnál.”

„Ez nem az a munka, mellyért mi zsoldunkat huzzuk;” tévé hozzá egy másik.

„Én büvészetöktől, és nem vitézségöktől tartok;” folytatá egy harmadik.

Fulviusnak egész ékesszólását föl kelle használni, hogy őket rá bírja. Ő biztosítá a fegyveresekeket, hogy mitől sincs tartaniok; a gyáva keresztények, mint nyulak fognak előttök futni, s ők több aranyat és ezüstöt találnak a templomban, mint egész éven át zsoldul kapnak. Így bátorítva a lépesőkön tapogatózva mentek. Itt-ott lámpákat vettek észre a hosszú folyosón, melly előttük volt.

„Pszt!” mondá egyik; „figyeljete! hangok!”

A távolból gyönyörű szelid hangok ütéek meg füleiket; egy ifjunak fiatal hangja, melly nem reszketett a félelemtől, és olly tiszta, hogy minden szavát megértheték.

„Dominus illuminatio mea, et salus mea: quem timebo? Dominus protector vitae meae: a quo trepidabo?”

Azután egy erős Chorus hallatszott, mellynek éneke nagy viz zugásához hasonlított:

„Dum appropiant super me nocentes, ut edant carnes meas; qui tribulant me, inimici mei, ipsi infirmati sunt, et ceciderunt.”

Szégyen, és bosszuság fogta el a betörőket, midőn e nyugodt, bizalomteljes, egyszersmind kihívó szavakat hallák. Azután ismét azon egyes hang, de gyengébben hallatszott:

„Si consistant adversum me castra, non timebit cormeum.”*)

*) Isten az én világosságom, és segedelmem; kitől féljek? Az Ur életem oltalmazója: kitől rettegjek?

Midőn a gonoszok ellenem közelitnek, hogy egyék husomat, üldözöim, és ellenségeim: ők maguk megbotlanak, és elesnek.

Ha táborot ütnek is ellenem egész hadseregekek, nem retteg az én szívem. (Zsolt. 26.)

„Nekem úgy rémlik, hogy e hangot ismerem,” mormogá Corvinus. „Igen, ezer közül is kiismerem. Ez ama gonosz lélek hangja, ki a mult éji egész szerencsétlenségnek egyedüli oka, valamint a mai nap fáradozmainak is. Ez Pongrácz szava, ki a parancsot letépte. Rajta, rajta legények! Nagy jutalma annak, a ki őt élve, vagy halva ide hozza.”

„Csak lassan!” monda egyik; „gyujtsuk meg előbb fáklyáinkat.”

S midőn ezzel foglalkoznának, monda a másik: „Vigyázatok! Miféle zörej ez? Mintha lapátolást, és kalapács-ütést hallanék a távolban. Már egy ideje, hogy hallom.”

„Nézd,” tévé hozzá egy harmadik, „a távolabbi lámpák mind eltűntek: az ének elnémult. Mi el vagyunk árulva.”

„Nincs mitől tartani,” mondá Torquatus szinlett bátorsággal: „a zörgést a vén vakandok, Diogenes, és fiai teszik; ezek sirokat készítenek a keresztényeknek, kiket mi megfogunk.”

Torquatus tanácslá, hogy ne fáklyákat, hanem viasz gyertyákat vigyenek magukkal, mint ő, vagy olyan lámpákat, minőt Diogenes kezében láttunk. De a katonák kijelenték, hogy ők semmi esetre le nem mennek, ha a folyosó jól, és pedig fáklyák által nem világosittatik, mellyeket minden kis légvonal, vagy a karra irányzott ütés el nem olthat. A következés csakhamar érezhető lett. Mig ők lassan, és vigyázva az alsó, és szűk folyosókba lementek, persegtek, és lobogtak a szurkos fáklyák vakító fénynyel, melly igen alkalmatlan volt; és sűrű fekete füst tódult a boltozatról vissza a vivőkre, melly őket csaknem megfojtá, s olly sűrű felhőt képezett, melly a fáklyákat eloltással fenyegette. Torquatus elől ment; jobbra, és balra számlálgatá a folyosókat: jegyeire, mellyeket utóbbi itt létekor tett, már nem talált. Midőn még alig olvasott félannyi mellékfolyosót, a hányat számlálnia kellendett, legnagyobb bámulatára, s ijedségére az utat egészen elzárva találta.

Élesebb szemek örködtek, mint ő vélte. Severus szakadatlanul vigyázott, hogy meg ne lepettessék. A temető bejárásánál alul volt ő, midőn a katonák fölül megérkeztek. A mint ezeket

látta, sietett azon helyre, hol az ut elzárására a homok már készen állott; testvére, néhány erős férfival, készen várta. Szokott csendesség- és sebességgel láttak a munkához; a szűk és alacsony folyosót két oldalról csakhamar behányták, és jól irányzott vágás által az alacsony tetőről homokkő-darabokat ütöttek le, s így az ut csakhamar elzáratott. Ezen új fal megett állva, alig tarthaták vissza nevetésöket, midőn a másik oldalról az üldözőket oda érkezni hallák. Ők csinálták a zörgést, melyet a katonák hallottak; s az újon készült fal okozta, hogy azok többé a lámpákat nem látták, és az éneket nem hallották.

Torquatus zavarodását nevelte a katonák káromkodása, átkozódása, és fenyegetései, melyekkel őt, mint bolondot, vagy árulót illették. „Várjatok egy pillanatig, kérlek,” mondá; „meglehet, hogy nem jól számláltam. De egy nevezetes sirról megtalálom az igazi utat; és ez, az első folyosótól csak néhány rőfnyire van: én csak a végső folyosók egy-, vagy kettéjébe néhány lépésre megyek, és meglátandom.”

Ezzel balra, a legközelebbi oldal-folyosóba sietett: és alig ment néhány lépésre beljebb, midőn eltűnt. Kisérői e mellék-ut nyilásaig követtek; de őt nem láthatták, hova lett. Eltűntét bűvészetnek tulajdoníták, mellynek hívésére a nélkül is igen hajlottak. Lámpája, valamint ő maga végképen eltűnt. „Már most elég,” mondának: „Torquatus vagy csalfa áruló, vagy elbűvöltetett.”

Elfáradva, s a fáklyák tüze által majd meggyult levegő által föltüzesítve, füsttől feketén, megvakitva, s félig megfojtva, leverten fordultak vissza; s mivel utjuk a bejáráshoz egyenest vezetett, azért égő fáklyáikat, hogy tőlök szabaduljanak, egyik egy, másik más oldal-folyosóba veté be, midőn mellettök elmentek. S midőn visszatekintének, az egész folyosó ünnepélyesen kivilágítottnak látszék. A sok oldal-folyosókból tüzes világosság ömlött, mellynél az egyébkint sötét homokkő világos vörösen fénylett; míg a füst ambraszinü felhőként tölté meg a boltozatot. A sirok, mellyeknek sárga téglái, vagy márvány táblái e szokatlan világosság miatt különös fényben usztak, akkép tűn-

tek elő, mint a falak vörös selymébe illesztett ezüst-, vagy aranytáblák. Ugy tetszett, mintha e dühös pogányok az üldözés első napján a vértanuságot dicsőíteni akarnák; a fáklyák, melyeket rombolásra gyújtottak, arra szolgáltak, hogy az erénynek emez emlékeit fénybe borítsák, mely az egyháznál soha sem hiányzott!

Azonban mielőtt, mint visszariasztott ebek, lecsüggő fővel a temető nyilásához érnének, egy sajátoszerű tünemény ijeszté föl őket. Azt hitték, hogy már a napvilágot látják: de csakhamar meggyőződének, mikép az csak egy lámpa pislogása. Egy egyenesen álló, mozdulatlan alak tartá ezt kezében, úgy hogy ő maga általa egészen megvilágított. Egészen feketén vala öltözve, mint amaz ércszobrok egyike, melyeknek feje, s kezei feje márványból vannak, és annál különösebb benyomást tesznek, minthogy első pillanatra élő lényekhez hasonlítanak.

„Ki lehet ez? Mi ez?” suttogák egymás közt a katonák.

„Egy bűvésznő,” felele az egyik.

„Genius loci,” (a hely őrléke) monda a másik.

„Egy lélek,” folytatá a harmadik.

Azonban midőn lassan közelednének, úgy látszott nekik, mintha az alak őket észre nem venné; szemei a látástehetségtől megfosztottaknak tetszettek: mert mozdulat, és félelem nélkül álltak. Végre ketten annyira közeledtek hozzá, hogy karjait megfoghatták.

„Ki vagy?” kérdé Corvinus dühösen.

„Egy keresztény nő!” felele Caecilia, szokott barátságos derűséggel.

„Hozzátok ki!” parancsolá Corvinus. „Valakinek legalább kell lakolni megcsalásunkért.”

XVII.

Az első virág.

Caecilia egy más, a megszokott mellett levő bejáráson ment a temetőbe. Azonnal megérezte a fáklyák füstjét. „Ez nem a mi tömjénünk,” gondolá; „már az ellenségnek bent kell lenni.” Azért sietett azon helyre, hol a keresztények együtt valának;

átadá Sebestény levelét, és elmondta saját tapasztalását. Sebestény fölszólítá levelében a keresztényeket, hogy oszlanának szerte, s a benső alacsony folyosókba rejtezkednének: nevezetesen kérte a pápát, hogy maradna a temetőben, míg ő maga elhozatja; minthogy utána különösen leskelődnek.

Pongrácz erőlteté a vak leányt, hogy ő is rejtse el magát. „Nem,” felele ő; „nekem kötelességem a bejárást őrizni, s a híveket vezetni.”

„De az üldözők megragadhatnak.”

„Az mit sem tesz,” felele nevetve; „ha engem megtalálnak, talán ez által sok drága élet megmentetik. Adj nekem egy lámpát Pongrácz!”

„Minek? te ugy sem látsz;” monda nevetve Pongrácz.

„Bizonyosan nem; de másoknak világíthat.”

„De azok ellenségeid lehetnek.”

„Mindegy,” felele; „nem akarnék sötétben taláztatni. Ha az én vőlegényem e temető éjjében hozzám jövend, nem szükség-e, hogy engem égő lámpával találjon?”

Ezzel elsietett, és elfoglalta helyét; s mivel semmi zörgést sem hallott, csak csendes lábdobogást, azt vélve, hogy ismerősök jönnek, föltartá lámpáját, hogy nekik világítson.

Midőn a katonák ezen egyetlen fogolylyal a temetőből kijöttek, Fulvius magán kívül volt dühében. Terve nem csak egészen, de a nevetségig meg volt semmisítve; a vajudó hegy egeret szült. — Olly dühhel rohanta meg Corvinust, hogy a nyomorult forrott, és tajtékzott mérgében. Azután kérdé hirtelen: „Hát Torquatus hol van?” — Ennek eltünté színtolly különféle kép beszéltetett el, mint a daciai katonának mult éji kalandja. De a dolog igen bosszontá őt; és nem kételkedett, mikép Torquatus, kit ő eszközül akart használni, őt megcsalta, s a temető végnélküli labirinthjába rejtőzött. Mi ha ugy volna, a fogolynak erről tudnia kell; azért elhatározá őt kihallgatni. Azért is elejbe állván, élesen, és keményen szemügyre véve, nyers hangon mondá: „Asszony! nézz szemembe; és mondd meg az igazságot!”

„Uram! az igazságot neked meg kell mondanom; de szemedbe nem nézhetek,” derült mosolylyal, és a leggyengédebb hangon felele a szegény leány. „Nem látod, hogy én vak vagyok?”

„Vak?” kiáltának mindnyájan egyszerre, s őt kíváncsian körülvéve. De Fulviusra e felelet igen csekély benyomást tett; mint egy gyenge szellő, az érett buzaföldeken átlebbenve. Valami ötlött eszébe, minek hasznát vehetni gondolta.

„Nevetséges volna,” mondá, „a városon keresztül husz katonának egy vak leánynyal menni. „Térjetek szállástokra vissza; gondom lesz rá, hogy jól jutalmaztassatok. Te Corvinus! ülj fel lovamra, s nyargalj atyádhoz; vidd meg neki a tudósítást; én majd egy kocsin a fogolylyal menendek.”

„Semmi árulás, Fulvius!” monda bosszusan Corvinus; „jaj neked, ha el nem hozod! E napnak nem szabad áldozat nélkül lemenni.”

„Ne aggódj!” volt a felelet.

Fulvius abban törte fejét, valljon az elveszett kém helyett, nem használhatná-e Caeciliát. De a szegény koldus nő derült nyugalma őt inkább megzavará, mint a játékos Torquatus kérkedő buzgósága; s annak vak szemei inkább, mint ennek nyugtalan tekintete. Mindemellett meg akará kísérteni, ha Caeciliától nem tudhatna-e meg többet is. Midőn a kocsin vele egyedül ült, gyengéd hangon szólítá őt; tudván, hogy Corvinussal tartott beszélgetését ez nem hallotta.

„Szegény leány!” mondá; „mennyi ideje már, hogy megvakultál?”

„Születésem óta így vagyok,” felele a fogoly.

„Honnét való vagy? beszéld el nekem történetedet.”

„Uram! nekem nincs történetem. Szegény szülőim négy éves koromban magukkal hoztak Romába, midőn Chrysanthus, és Daria vértanuk sirjához zárandokoltak, hogy fogadásukat teljesítsék, melyet egykori betegségemkor tettek. Engem egy jámbor béna asszonynál hagytak a Fasciola czim ajtaja előtt, míg ők ájtatosságukat végezni mentek. Ez azon emlékezetre méltó napon tör-

tént, mellyen e boldog vértanuk sirjánál sok keresztények, föld, és kövek által, mellyek reájok hányattak, elevenen eltemetettek. Az én szülőim is e szerencsések közt lelték halálukat.“

„És az időtől fogva hogyan folyt dolgod?“

„Az Isten volt egyedüli atyám, és az ő katholika egyháza az anyám. Ő táplálja az ég madarait; és ez ápolja a nyáj gyenge bányáinkait. Soha sem szenvedtem szükségét.“

„De te olly biztosan, és félelem nélkül tudsz az utcán járni, mintha látnál?“

„Mikép, és honnét tudod te azt?“

„Mert láttalak. Emlékszel, a mint ősszel, egy reggel igen korán a Patritius-utcán vezettél egy béna férfit?“

A szegény elvörösödött, és hallgatott. Talán látta, mikor a szegény öreg zacskójába tette a maga részére jutott alamizsnát?

„Te bevallottad, hogy keresztény vagy?“ kérdé közönyös hangon.

„Bizonyosan! mikép is tagadhattam volna ezt?“

„Ugy tehát ama gyülekezet, keresztények gyülekezete volt?“

„Természetesen; hát mi egyéb?“

Többet nem akart: tehát gyanuja alapos volt: Agnes, kőről Torquatus neki semmit sem mondott, vagy mondani nem akart, bizonyosan keresztény. Most már a dolog tisztában volt: övének kell lennie; vagy confiscáltatván jószágga, ezt ő fogja elnyerni. Némi szünet után Caeciliára éles szemet vetve, mondá: „Tudod-e, hová mégis most?“

„Ugy vélem, a bíró elejbe itt e földön; és ő engem jegyesemhez küld az égbe.“

„És mindemellett olly nyugodt vagy?“ kérdé meglepetve; mert vonásaiban semmi jelét sem látta a háborodásnak, hanem csak egy nyugodt mosolygást.

„Sőt inkább örülök,“ volt rövid válasza.

Miután czélját érte, az aemiliani basilika kapujánál foglyát átadta Corvinusnak, és sorsára bizta. A nap hideg, és esős volt, mint az ezt megelőzőtt éj. Az idő komolysága, s az éjjeli esemény okozá az átalános lehangoltságot.

A főnök nem a szabad ég alatt, hanem a teremben tartá a törvényszéket, hol nem nagy csoport gyűlhetett össze ; mivel több órák elfolyta után sem történt sem elfogatás, sem elítélés, sőt még tudósítás sem érkezett: többen elhagyták a basilikát; csak néhány kíváncsi várakozott állhatatosan, és a délutáni szórakozás idejét a nyilvános kertekben tölték. Azonban a fogoly megérkezése előtt kevéssel egy új bámuló csoport érkezett: ezek az egyik mellékajtóban álltak, honnan mindent láthattak.

Corvinus atyjánál már megtette a jelentést. Tertullus némi szánakozást érzett, és gondolá: nem igen nehéz leendő egy szegény, tudatlan, vak koldusnő fejességét megtörni. Azért parancsolá a nézőknek, hogy csendesen legyenek; ez által kívánván elhitetni a vakkal, hogy ő egyedül van vele, s így a rábeszélést könnyebben megkísértheti. Fenyegetett mindenkit, ki a csendet háborítaná.

Caecilia valóban azt hitte, hogy senki más nincs jelen, midőn a főnök őt szeliden szólítja: „Mi a neved, gyermek?”

„Caecilia.”

„Ez nemes név. Családodtól bírod ezt?”

„Nem; én nem vagyok előkelő családból. De szülőim, ámbar szegények, Krisztusért haltak meg. Azok, kik szánakozásból magukhoz vettek, mivel vak vagyok, Caeca-nak (vak) neveztek, és később barátságból e nevet Caeciliára változtatták, mint egy leghirebb vértanunőnk neveztetett.”

„De most hagyj föl a keresztényeknek mindezen bolondságaival, kik téged vakon, és szegényül hagytak. Tiszteld az isteni császárok parancsát; áldozz az isteneknek: akkor gazdag leendesz; szép ruhád, és jó táplálékod nem fog hiányzani: a leghirebb orvosok megkísérlendik vakságod gyógyítását.”

„Ezeknél erősebb okokat kell előhoznod; mert Istenemnek, és az ő egyszülött fiának éppen azért adok legnagyobb hálát, a mit te tőlem elvenni akarsz.”

„Hogyan érted ezt?”

„Én hálát adok Istennek, hogy szegény vagyok, s a ru-

hám szükségre mutat, és hogy nem lakmározok dúsan; mert csak így közelíthetek egyetlen jegyesem-, Jézus Krisztushoz.”

„Esztelen leány!” szakítá félbe a bíró, ki már türelmetlen kezdte lenni; „e buta álmodozásokat már mind eltanultad? De már azért még sem adhatsz nagy hálát, hogy téged megvakított?”

„Épen ezért áldom őt, és naponkint, s minden órában egészen szívemből hálákat adok neki ezért mindenek fölött.”

„Hogyan? hát te szerencsének tartod azt, hogy soha emberi arcot, napot, vagy földet nem láttál? Ezek különöz képzeletek!”

„Oh nem, nemes ur! Mivel én abban, a mit ti sötétségnek neveztek, látok valamit, a mit világosságnak kell mondanom; annyira különbözik mindattól, a mi körülötte van. Rám nézve ez nem egyéb, mint nektek a nap; ő is egy helyre szorítkozik: érzem én ezt sugarainak változó irányában. Ugy tetszik, mintha ezen világosság csudaszépségű arczával nézne reám, és mindég felém mosolyogna. És én tudom, hogy az annak világossága, kit én oszthatlan szívvel szeretek. Semmikép sem kívánhatnám, hogy az ő fénye egy más világosabb nap által kisebbítették, és csudateljes szépsége mások különféle vonásai által eltöröltessék, vagy tekintetem földi tárgyak által, mellyeket látnék, tőle elvonattassék. Sokkal inkább szeretem őt, sem hogy ne kívánjam, őt egyedül mindenkor látni.”

„Elég, Elég! ostoba csevegésedről én többet hallani nem akarok. Azonnal engedelmeskedjél a császárnak; vagy ollyasmit kellend megkisértenem, mi neked egy kis fájdalmat okozand. Az majd eszedre fog hozni.”

„Fájdalom?” ismétlé ő elfogulatlanul.

„Igen, fájdalom. Nem érzettél te soha fájdalmat? Soha sem bántott éltedben senki?”

„Oh nem; a keresztények soha sem bántják egymást.”

A kinpad szokás szerint előtte volt, és intett Catulusnak, hogy a leányt fektesse rá. A bakó hátulról karjainál fogva le huz-

ta, s mivel nem ellenkezett, csakhamar ki volt nyújtva a fa-
ágyon. A mindég készen álló kötelek hurokjai egy pillanat alatt
csuklóin voltak, és karjai feje fölé huzattak. A szegény vak le-
ány nem látta, ki teszi mindezt; és azt vélte, hogy ugyanazon
ember munkája ez, ki vele szólt. Eddig is csend uralkodott, de
most még a lélekzetet is visszatarták a jelenlevők. Caecilia ben-
sőleg imádkozva, mozgató ajkait.

„Még egyszer fölhivlak, hogy az isteneknek áldozz, és ma-
gadát a rettenetes kinzástól megmentsd;“ kemény hangon mon-
dá a bíró.

„Sem kinzás, sem halál,“ felele az oltárra kötött áldozat,
„nem szakíthat el engem Krisztus szeretetétől. Én csak az egy
élő Istennek áldozhatok. Neki egész készséggel áldozom föl ma-
gamat.“

A főnök intett a bakónak; és ez sebesen fordított egyet a kin-
pad kerekein, melyekre a kötelek illesztvék. A leány tagjai egy
hirtelen rántással kifeszítettek; a kerek egy második fordítása
kirántandja azokat a csuklókból: de már e kifeszítés is éles, és va-
lóban sajátságos kínzó fájdalmat okozott. A fájdalom rá nézve an-
nál érzékenyebb volt, mivel ennek okát, és a készüléteket, mely-
lyek ezt megelőzték, nem láthatta; és a sötétség általában ke-
ményebbé teszi a fájdalmat. Azonban csak egy rángatódzás ar-
czán, és egy hirtelen elsáppadás mutatá, mikép fájdalmat érez.

„Ha, ha!“ kiáltott a bíró, „érezd ezt? Tehát legyen elég!
Engedelmeskedjél, és szabad vagy.“

E szavakra nem látszék figyelni, s érzelmét egy imában fe-
jezé ki: „Hálákat adok neked uram Jézus Krisztus! hogy éret-
ted hagytlál legelőször fájdalmat éreznem. Téged szerettelek a
béke idejében, téged szerettelek a vigasztalás idejében, téged
szerettelek az öröm idejében: és most a fájdalmakban még inkább
szeretlek. Mennyivel édesebb nekem, hogy most hozzád hason-
litok, midőn te a kereszten kifeszítve valál; mint éltemben, mi-
dőn a szegénység- és alacsonyságban hasonlíték hozzád!“

„Te engem gunyolsz,“ kiálta a bíró mérgesen; „és vissza-

élsz szelidséggel. Catulus, süss egy égő fáklyát az oldalára!“ *)

Borzalom, és bosszuság fogta el a jelenlévőket, és a terem minden részéből egy elfojtott bosszús morgás zugott.

Caecilia csak most vette észre, hogy sokaságtól környezték. A szemérem sötét pirja futotta át homlokát, arcát és nyakát, mely eddig márványként fehérlett. A bíró bosszusan inté csendre a közönséget; s midőn még bensőbbben kezdte beszélni, mint előbb, a legmélyebb csendben figyeltek:

„Oh uram, és jegyesem! hozzád mindég hű voltam; engedj éretted fájdalmat, és kínzást szenvednem: de kimélj meg a gyalázattól, az emberek szemei előtt! Végy azonnal magadhoz; hogy ne kénytelenítsem arczomat kezeimmel befedni, midőn elődbe megyek!“

A szánakodás uj moraja zugott.

„Catulus!“ kiáltá dühösen a bíró, „teljesítsd kötelességedet! Mit szuszogsz azzal a fáklyával?“

A bakó hozzá lépén, kinyujtá ruhájára kezét, hogy azt levonván, a fáklyát oldalára süsse; de azonnal visszarántván, monda gyengéd hangon a főnöknek: „Már késő; — megholt.“

„Megholt? kiáltá föl Tertullus. „Megholt? és te csak egyszer fordítottad meg a kereket! Lehetetlen!“

Catulus a kereket visszacsavarta; de a test mozdulatlanul feküdt. Valóban megholt; a kinpadról a trónra, a kegyetlen bíró fenyegetéseitől mennyei jegyesének ölelésére repült. Tiszta lelkét, talán mint édes illatot, imája tömjénében lehelé ki? Vagy vérét, melyet első szüzességi pirulása arczába szöktetett, szíve többé nem vala képes felfogni? **)

Midőn még mindenki csudálkozva, és tiszteletteljes bámulattal hallgatott, a tömegből, mely az ajtónál állott, egy tiszta, me-

*) A kinpad kétféleképp használtatott: mint már magában kínzás; és másodszor, a test kifesztésére, hogy a többi kínzó eszközök alkalmaztathassanak. A legközségesebb kínzás módjához tartozott, a főnebb említett.

**) Több esetekben a vértanúk halála az ő imájok következése volt; így történt sz. Praxedessel, sz. Caeciliával, sz. Agatával, és többekkel.

rész hang kiált: „Istentelen zsarnok! látod, mikép egy szegény vak keresztény nő, több erővel bír az élet, és halál fölött, mint te, és kegyetlen uraid?”

„Mit! huszonnég óra alatt már harmadszor állsz utamban? De most el nem surransz!” Ezt kiáltva Corvinus, borzasztó káromlás közt rohant atyja oldala mellől a tömegnek. De a mint vaktában szalad, egy tisztbe ütődik, ki, mint egy Hercules, olly erős, és ki kétségkívül véletlen, előre lép a tömegből. Erről visszapattant, és szédelgett; de a tiszt megragadván őt, mondá: „Ugy hiszem, nem sértetted meg magadat Corvinus?”

„Nem, nem! bocsáss el, Quadratus! bocsáss el!”

„Hová olly sebesen? kellek-e segítségedre?” kérdé a vitéz, őt még mindég erősen tartva.

„Bocsáss el, mondom; máskép kicsuszik kezemből.”

„Ki az, a ki kezedből kicsuszik?”

„Pongrácz,” felele Corvinus; „ki épen most atyámat gynyolta.”

„Pongrácz?” mondá Quadratus, és széttekintett. Látván, hogy szerencsésen elsurrant. „Én sehol sem látom őt.” Most elbocsátá Corvinust; de már késő volt: az ifju már bizonyosan Diógenes házában, a Suburrán pihent.

E közben bosszusan parancsolá a főnök Catulusnak, hogy a hullát vettesse a Tiberis folyóba; de egy más, köpenyébe burkolt tiszt, ki közel állott, Catulusnak intett; és ez megértvén, egy erszényt szorított markába, melly neki alattomban odanyujtatott.

„A Capena-kapu előtt, Lucina mezei-lakán, napnyuot után egy órával.” Súgá neki Sebestény.

„Bizonyosan ott lesz,” mondá a hóhér.

„Mit gondolsz, miben halt meg az a szegény leány?” kérdé a nézők egyike, vele menő társától.

„Ugy hiszem, ijedtében,” felele a kérdezett.

„Keresztényi szemérmességében,” mondá egy idegen, ki mellettök elment.

XVIII. Visszafigetés.

A város főnöke, jelentését a napi eseményekről megteendő, a palotába ment, lehetőleg ki akarván fiát menteni. A császár igen rossz kedvű volt. Ha Corvinus reggel szemei eléjön, úgy élte veszélyben forgandott. A temető vizsgálásának eredménye újra fellobbantá haragját, midőn Tertullus a fogadó-terembe lépett. Sebestény állt őrt.

„Hol az a kölyök, a te fiad?” Ez volt első üdvözlete a nőkhez.

„Az ajtó előtt várja alázatosan istenséged parancsát, és tördve ohajtja megengesztelni isteni haragodat, azon csapásért, mellyet a sors buzgóságára mért.”

„A sors?” kiálta a zsarnok. „A sors? Az ő saját ostobasága és gyávasága! Valóban szép kezdet! De meglakol érette; vessétek őt ide.”

A nyomorult reszketve, és sirva lépett be, s magát a császár lábaihoz veté. Ez őt visszarúgá; s mint egy vert eb, a terem közepébe repült. Ez hangos nevetésre készítet az isteni császárt, és sokat tett haragja csillapítására.

„Jöjj közelebb te gaz kölyök! Kelj föl, és beszéld el, mint tünt el a parancs?”

Corvinus egy zavart jelentést hebegett; melly helyenkint a császárt igen mulattatá: mert neki igen tetszett azon eszélys mód, mellyel Corvinus kijátszatott. Ez jó jel volt.

„Tehát,” monda végre, „kegyes akarok irántad lenni. Lictorok, oldjátok fel Fasces-eiteket.” Erre bárdjaikat kihuzák a páleza-kötésből, és élet vizsgálák.

Corvinus ismét a császár lábaihoz veté magát, és felkiáltott: „Ne vedd el életemet; én fontos fölfedezéseket tehetek: csak élni engedj!”

„Ki kívánja a te haszontalan életedet?” felele Maximianus. Lictorok bárdjaitokat tegyétek félre; ennek a bot is elegendő.”

Egy pillanat alatt meg voltak kezei kötve, vállairól a tunica

eltávolítva, és a botok sebes esőként pattogtak hátán; gyakorlott kezek mutatak tehetségöket: — míg ő, császári urának nagy multságára, orditott, és hánykolódott a földön.

Fájdalom- és szégyentől gyötretve, ismét elébe kellett állnia.

„Tehát, Domine!” mondá a császár, „miféle csuda közlendőid vannak?”

„Az, hogy tudom, a mult éjjel ki vakmerősködött császári parancsodat letépni.”

„S ki volt az?”

„Egy ifju; neve Pongrácz. Kését a deszka alatt találtam, melyről a parancs levágtatott.”

„És miért nem fogtad el, és vitted a bíró elébe?”

„E mai nap folytán már kétszer majd elfogtam; mert szavát hallottam: de mindkétszer kisurrant kezeimből.”

„Vigyázz magadra, hogy harmadszor ki ne surranjon; mert te lakolhatnál érte. Honnét ismered őt, vagy kését?”

„Cassian iskolájában társam volt, és erről is később kisült, hogy keresztény.”

„Egy keresztény bátorkodik alattvalóim tanítója lenni; hogy azokból saját hazájok elleneit képezzen, kik uralkodójok ellen láznak, és az isteneket megvetik! Bizonyosan ez ösztönzé a fiatal viperát, Pongráczot is, hogy császári parancsunkat letépje. Tudod te, hol van az a Cassian?”

„Igenis, uram! Torquatus, ki a keresztény babonának ellene mondott, tudatta velem.”

„Ki az a Torquatus?”

„Egy fiatal ember, ki egy ideig Chromatiussal, és egy keresztény társasággal annak mezei-lakán tartózkodott.”

„Hogyan! Hisz ez mindig gonoszabbul megy! Tehát a volt főnök is keresztény?”

„Igen; és ő e felekezet egész csoportjával együtt él Campaniában.”

„Milly hűtlenség! milly árulás! Szeretném tudni, hogy még kiben bizhatok. — Főnök! küldj tüstént valakit, ki ezeket elfogja, az iskola-tanítóval, és Torquatussal együtt.”

„Torquatus már nem keresztény,” mondá a főnök.

„Mindegy,” felele a császár csipősen. „Fogj el, a mennyit bírsz, és ne kimélj senkit. Ragadd meg őket erősen; érted-e? Most takarodjatok! Itt az ebéd ideje.”

Corvinus haza ment; de minden orvosi szer használata mellett is, egész éjjel fájdalmat, és lázt érzett. Másnap reggel kérte atyját, mikép őt küldené Campaniába, hogy magáról a gyalázatot lemoshassa, s bosszuját is kielégíthesse; egyszersmind a szégyent, és gunyt, mellytől Romában félt, kikerülje.

Fulvius foglyát átadván, azonnal haza sietett; hogy szokása szerint kalandját Eurotasnak elbeszélje. Az öreg ember rendithetlen nyugalommal hallgatta, s végre hidegen mondá: „Ez igen keveset fog behozni, Fulvius!”

„Pillanatra ugyan semmit, de legalább jó kilátást nyit jövőre.”

„Hogyan?”

„Ugy, hogy Agnes hatalmamban van. Most már bizonyosan tudom, hogy ő keresztény. Most tehát minden esetre megnyerhetem, vagy megronthatom; és mindkét esetben vagyona az enyim.”

„Válaszd a második utat,” mondá az öreg, éles pillanattal, és változatlan arczczal; „ez rövidebb, és kevesebb alkalmatlansággal jár.”

„De ez becsületembe vág; én nem engedhetem magamat olly gunyosan elutasíttatni, mint neked elmondtam.”

„De te már elutasíttattál; és ezt meg kell bosszulni. Gondold meg, hogy illy bolondságokkal időt nem vesztegethetsz. Pénzednek nem sokára vége van, és semmi sem jön hozzá. Ne ked merned kell valamit.”

„Bizonyosan neked is kedvesebb leend Eurotas! ha én e vagyont tisztességes uton teszem sajátomná, mint ha azt gyalázatos eszközök által nyerem meg.” E szónál „tisztességes,” mosolygott Eurotas; különösnek látszék előtte, hogy közöttük illyesmi szóba is jöhet.

„Már akár hogyan, meg kell azt nyerned, még pedig a legrövidebb, és legbiztosabb uton. Te tudod egyezkedésünket: a család vagy gazdag, és hatalmas leend, vagy veled együtt kihal. Én nem akarok tovább szegényben, azaz: szegénységben élni.“

„Tudom, tudom; ha azon keserű föltételre minden nap nem emlékeztetsz is,“ mondá Fulvius; kezét törve, s egész testében remegve. „Engedj csak időt: és minden jól fog menni.“

„Addig adogatok neked időt, míg minden reményünk eltűnik. Dolgaink jelenleg éppen nem állnak fényesen. — Azonban Fulvius! itt az idő, hogy neked fölfedezzem, ki vagyok én?“

„Hogyan? hát nem voltál te atyám hű szolgája, kinek ő engem gondjára bízott?“

„Én atyádnak öregebb testvére vagyok, Fulvius! és én vagyok a családnak feje. Éltemnek csak egy célja, s egy törekvése volt: házunk fénye-, és gazdagságának visszaállítása, melyet atyám, gondatlansága és pazarlása által elvesztett. Mivel atyádat, az én testvéremet, erre ügyesebbnek hittem, bizonyos föltételek alatt átengedtem neki jogomat, és vagyonomat: ezen föltételek egyike volt, hogy a te nevelésed, és tehetségeid irányzása kizárólag rám bizassék. Tudod, én téged úgy neveltelek, hogy a mi nagy célunk eléréséhez az eszközök megválasztásában mindenben túl kell magunkat tenni.“

Fulvius, ki Eurotast bámulva, s mély figyelemmel hallgatta, összeborzadt e fölfedezésen. A sötét öreg ember őt még élebben nézve, folytatá:

„Te emlékszel azon fekete, sokszorosan kúszált bűnre, mellyel családunk gazdagságának megosztott maradványait a te kezében összesítők.“

Fulvius a szegénytől földre szegezte szemeit, és összeborzadt; azután esdő hangon mondá: „Oh Eurotas! az egekre kérélek, légy kiméletes irántam!“

„Azért tehát,“ folytatá hidegen a másik, „rövid akarok lenni. Gondold meg, unokám! hogy a ki egy bűn által nyerendő fényes jövődtől vissza nem retten, annak egy multtól, melyet

ő bűn által készített, sem kell borzadnia. Mert a jövő is, egykor mult leend. Azért legyünk mi kötésünkben őszinték, és becsületesek; mert még a bűnben is van becsületesség. A természet téged önzéssel, és álnoksággal dúsan ellátott: nekem mérészséget és lelkismeretlenséget adott ezek vezetésére, és fölhasználására. Sorsunk oldhatatlanul össze van füzve: mi együtt leszünk gazdagok, vagy együtt halunk meg.“

Fulvius átkozta szívében a napot, mellyen Romába jött, vagy mellyen magát e kemény ur alá adta, kinek titkos bilincsei sokkal erősebbek voltak, mint a minőknek azelőtt tudta. De ő magát, mint valamelly büvölés által hozzá kapcsolva, s egészen tehetetlennek érzé, mint a bárány az oroszán körmei közt. Sokkal nehezebb szívvél, mint valaha, ágyára vetette magát; mert mindég, midőn az éj bekövetkezett, úgy tetszék neki, mint-ha egy sötét, ijesztő végzet nyomná lelkét.

De már azt is ohajtaná tudni a szives olvasó, mi történt a hitehagyott Torquatussal. Midőn zavartan, és ijedten elszaladt, ama sirt keresendő, mellyről az utat ismét föl találhatni vélte, az oldalfolyosóban, mellybe beszaladt, véletlenül néhány lépésre egy homokkőből vágott régi lépcsőre talált, melly a temető mélyebb osztályába vezetett. A lépcsők kopottak, és simák, a lejárási igen meredek volt. Torquatus, ki kezében gyertyával vigyázatlanul futott előre, lezuhant; s kábultan, és eszmélet nélkül maradt alul a lépcsőnél fekve, midőn társai már rég eltávoztak. Később magához térvén, egy ideig olly zavart volt, hogy nem tudta, hol van. Fölkelt, és maga körül tapogatott, míg végre öntudatát tökéletesen visszanyervén, eszébe jutott, hogy ő egy katakombában van, — a nélkül azonban, hogy fölfogná, miért van egyedül, és sötétségben. Azután eszmélt föl, hogy a gyertya, és tűzszerszám nála nem hiányzik. Meggyújtá gyertyáját, és örült, hogy világosságot lát. De a setétben tapogatózván, a lépcsőtől tovább ment, mellyre már nem is emlékezett, és mindég odább, és odább, mindég mélyebben tévedt e földalatti labirinthba.

Remélé, hogy valamelly nyiláshoz jut, mielőtt ereje kimerül,

és gyertyája elég. De mindinkább komolyan kezde gondolkodni. Egyik gyertyát a másik után elégeté, s erejét kimerülni érzé; mert kora reggeltől fogva mit sem evett. Végre úgy találta, hogy ő ismét azon helyre jött vissza: miután, mint gondol á, órákig járt. Elsőben közönyösen néze körül, és olvasta a sirok felírása-it; de midőn gyengébb lett, és szabadulási reménye eltűnt, a halálnak ezen komoly emlékei olly hangon kezdenek lelkéhez szólani, melyet ő mellőzni, s nem hallani nem birt. „Letétetett békeségben“ egyik sir lakója; Krisztusban nyugszik, „ volt a másik felírása; és azon sok ezerek, kiknek sirjai írásnélküliek, béke-; és nyugalomban fekszenek itt, mindannyian az egyház anyai szeretetének jelével, az ő nyughelyeiken; melyekben csontjaik az angyal trombitájának harsogását várják a boldog feltámadásra. „Én is,“ gondolá, „néhány óra mulva hozzájok hasonló holt leszek,“ — egy rakás törmelékre rogyott le, s utolsó gyertyáját gyújtá meg; — „de valljon én is jámbor kezek által, békeségben fogok-e letétetni, mint ők? E hideg földön fogok meghalni, egyedül, senkitől sem szánatva, sem gyászoltatva, ismeretlenül. Itt fogok elrohadni, itt emésztenek föl a férgek; és ha későbbi években csontjaim itt találatnak, a nélkül, hogy egy keresztény sirba tétetnének: akkor majd gyanítani fogják, és elbeszélük, hogy ezek egy hittagadónak átkozott csontjai, ki a temetőben eltévedt. És akkor ki fognak szóratni a szent helyről, mint én magam ki vagyok taszítva az ő közönségökből!“

A halál gyorsan közelített: ő ezt érezni vélte; feje szédelgett, szive erősen vert. A gyertya már annyira leégett, hogy kezében nem tarthatá, s egy melléte levő kőre tette. Még három perczig éghetett volna: de a boltozatról egy vízcsepp esett rá, s eloltotta. Még annyira szerette volna e három perczig a világosságot, annyira ohajtotta volna a picziny gyertya-darabot használni, -- mint a földi örömek lánczának utolsó szemét, — annyira vágyott volna még a körülötte, s magán kívül levő tárgyakat látni, hogy bensőjébe ne kénytelenítették nézni: hogy kováját, és aczéllját előlvéve, óra-negyedig fáradott taplója meggyújtásán, mely a hideg, és testét borító verejtéktől megnedvese-

dett. S midőn gyertya-darabkáját csakugyan meggyújtá, a helyett, hogy a világosságot használva, maga körül nézne, szemeit buta tekintettel szegezé rá, s azt vizsgálta, miként ég el: mintha ebben rejlenék a bűvészet, mellyhez van élete kötve; mintha neki vele együtt kellene meghalni. Csakhamar az utolsó szikra pislogott, mint fénybogár a vörös földön, és elhunyt.

„Én is meghaltam?“ gondolá magában. „Miért nem? Tökéletes, és örök setétség környez. Örökre elmetszettem az élők minden érintkezésétől; szájam többé semmi étket sem fog izlelni, fülem soha hangot nem hall; szemeim világosságot, vagy valamely tárgyat nem látandnak. Én a halottak közé soroltattam. Csak hogy az én sirom sokkal nagyobb az övékénél; de szintolly setét, magányos, és elzárt örökre. Mi más a halál?“

„Nem; ez még sem lehet a halál. A halálra valami más következik. De ez is megjön. A féreg kezd már lelkiismeretemen rágódni; s ez egy vipera nagyságára növe, szivemre tekerődik.“

Megkísérté elméjét kellemes dolgokra fordítani; s ezek elébe tüntek: a csendes órák, mellyeket a mezei-lakban Chromatius-, és Polycarpussal leélt, azok édes szavai, utolsó ölelései. De e szép képből emésztő láng tört ki: ő elárulta őket, ő róluk beszélt, — kivel? — Fulvius- és Corvinussal. A gonosz hur érintve volt, mint egy fognak gyenge izma, mellyből a fájdalom egyenesen a velő közepébe hat. A szilaj dorbézolás, a hamis-játék, az aljas képmutatás, a gyalázatos árulás, a ravasz hittagadás, az utóbbi napok fertelmes szentségtörései, és a ma reggeli gyilkos támadás, — mind e bűnök, mint megannyi gonosz lelkek egymásba fogódzva a setétségben előtte tánczoltak, ujjongva, kaczagva, gunyolódva, sirva, zokogva, fogaikat csikorgatva; és a kezeikben tartott égő fáklyák tüzes szikrákat, mellyek szemei előtt csillogtak, látszának szórni. Ő lerogyott, és szemeit kezeivel eltakará.

„Én mégis meghaltam,“ mondá magában; „mert a pokol nem lehet borzasztóbb, mint ez.“

Szive gyengébb volt, hogy sem dühöngene; csak ájult két-

ségbeesést érzett. Ereje hirtelen elhagyta. — Ekkor a távolban egy hangot vélt hallani; de e gondolatot kivetette elméjéből: azonban ismét egy távoli ének ütötte meg fülét. Főlegyen esedik; és a hang kivehetőbb lesz. Az ének, mint angyali karok zengése, oly kellemesen hangzott; úgy hogy magában mondá: „Ki hitte volna, hogy a mennyország oly közel legyen a pokolhoz? Vagy talán ama rettenetes bírót kísérik, a ki engem megítélni jön?”

Most ugyanazon távolságban, melyből a hangok jöttek, egy gyenge sugára tünt föl a világosságnak, és az ének szavai világosan érthetők lettek:

„In pace in idipsum dormiam, et requiescam.“*)

„E szavak nem nekem szólnak. Egy vértanu letételére igen is illenek: de egy gonosztevő temetésére éppen nem.“

A világosság mindig fényesebb lett, és a hajnal pirjához hasonlita, midőn abból a nap kibontakozik. A folyosóba jött, és azon keresztül ment; ő a világosságban, mint egy tükörben látta a tüneményt: mely eléggé kivehető volt, a nélkül, hogy igazi lenne. Elöl a szüzek hosszú ruháikban, kezökben lámpával lépdeltek; ezek után négyen egy fehér gyolcsba takart alakot vittek, melynek fején tövis-korona volt; a fiatal Acolythus, Tarcisius vitte utánuk a füstölőt, melyből a tömjén illatos füstje fölfelé szállott: ezután több papok, és maga a pápa, kit Reparatus, és egy más Diaconus követtek. Diogenes, és fiai szomorú arcczal, és sok mások, kik közt Sebestényt is fölismerte, zárták be a menetet. Mivel sokan lámpát, vagy égő gyertyát vittek, a leggyengédebb világosságnak mindég egyformán maradó légkörében látszának az alakok mozogni.

Mellette elmenve, a zsoltár következő versét éneklék:

„Quoniam tu, Domine, singulariter in spe constituisti me.“**)

„Ez,“ főlemelkedve kiálta, „ez nekem szól.“

*) „Békeségben fogok aludni és nyugodni.“ (Zsolt. 4, 9.)

**) „Mivel te, Uram! különösen megerősítettél engem a reménységben.“

E gondolatnál letérdelt, és a kegyelem munkálkodása által, az előbb hallott szavak viszhangként ismételtettek lelkében: olly szavak, mellyek e pillanathoz illettek; olly szavak, mellyekről érzi, hogy ki kell mondania. Bágyadtan, és erőtlensül vonszolta magát a folyosón végig, hol a temetkezési menet átvonult, mellyet észrevétlenül követett a távolban. A menet egy terembe ért, melly a fáklyáktól annyira megvilágittatott, hogy abban a jó pásztornak egy képe élesen reá sugárzott. De ennek küszöbét nem bátorzkodott átlépni; hanem mellét verve, s irgalomért esdve, megállt előtte.

A hulla letétetett a földre, s még több zsoltárok és énekek, ugy szinte imák végeztek, a reménynek amaz öröndetes hangján, mellyen az egyház a halálról szokott szólni. Végre az ereklye egy boltozat alatti sirba tétetett le. Ezalatt Torquatus a nézők egyikéhez lépett, és kérdé halkan:

„Kit temetnek?“

„A boldogult Caeciliát,“ felele a kérdett; „ama vak leányt, ki ma reggel itt a katonák kezébe esett, — és kit az Isten magához vett.“

„Ugy ennek én vagyok a gyilkosa!“ mondá mély fohással, és a pápához vándorogva, annak lábaihoz rogyott. Hoszszabb időre vala szükség, míg érzelmeinek kifejezésére szavakat talált. Végre kimondá a szavakat, mellyeket mondani akart: „Atyám! vétkeztem az ég ellen, és te ellened; — s nem vagyok méltó, hogy fiadnak neveztessem.“

A pápa fölemelé őt gyengéden, és melléhez szoritván, mondá: „Isten hozott, fiam! bár ki légy, atyád házába. De te erőtlen, és beteg vagy; nyugalomra van szükséged.“

Némi frísítőkkel kínáltatott; de Torquatusnak nem volt nyugalma, valamig egész vétségét nyilvánosan be nem vallotta, e nap bűneivel együtt: mivel ez még ugyanazon nap estvéje volt. Mindnyájan örültek az elveszett fiu megtérésén, az eltévedt juh megtalálásán: Agnes a vak szüz sirjáról, mellyen szemei nyugodtak, az égre tekintett; mintegy látni vélvén őt mennyei jegyesének lábainál ülvé, derűtlen, és tágasan nyílt sze-

mekkel, a megtérő fejére virágokat szórni, — égbeni közbenjárásának első zsongójét.

Torquatus átadatott Diogenesnek, és fiainak. Egy közel lakó keresztény szegény hajlékába szállásoltatott, hogy az ujabbi kísértés és üldözés ellen védve lenne. A bünbánók közé fölvetetett, hogy évekig tartó vezeklés után, — melyly egyébiránt a hitvallók, azaz: leendő vértanuk kérésére meg is rövidíttetethetett, — a kegyelmek, és jogok élvezését, mellyeket elvesztett, ismét visszanyerhesse.*)

XIX.

Kétszeres bosszuállás.

Sebestény nem egyedül azért ment a temetőbe, hogy az első vértanu ereklyéjét letevés végett oda vigye, hanem hogy Marcellin pápával ennek biztosítása felől értekezzék. Élete sokkal drágább volt az egyházra nézve, hogysem azt illy korán föláldozhatta volna, és Sebestény tudta, mennyire leskelődnek utána. Torquatus mindezt megerősítette, közölvén Fulvius tervét: ki épen ezért tolafozott a decemberi Ordinatiohoz. Többé a pápa szokott lakában nem volt biztos; és Sebestény, „a keresztények védője“ (e tisztelet-nevet nyerte a Martyr-acták szerint az egyházi előljáróságtól) a pápa megmentésére egy mérész tervet adott: a pápát tudnillik ott kell elhelyezni, hol őt legkevesebbé gyanítják, vagy keresik, a császári palotában.**)

Azért is a sz. püspök álöltönyben hagyta el a temetőt; és Sebestény őt Quadratussal egy előkelő keresztény delnő, Irene ter-

*) Az ős egyház bünbálati rendszeréről czélszerűbb leend egy más munkában, melly az egyháztörténet második korszakát tartalmazandja, értekezni. Az tudva levő dolog, főkép sz. Cyprian munkáiból, hogy azok, kik az üldözés alatt eltántorodtak, és nyilvános vezeklés alá estek, gyakran bünbödési idejek rövidítését, azaz: bucsút nyertek, ha hitvallók, vagy olyanok, kik a hitért be voltak börtönözve, éretők esedeztek.

**) Igy tudósitanak erről az imént említett Acták.

meibe vitte; ki a palota félreeső részében lakott, minthogy férje az udvarnál hivatalt viselt.

Másnap reggel Sebestény Pongráczhoz menvén, ezt meg-
szólítja: „Kedves gyermekem! neked azonnal el kell hagynod
Romát, és Campaniába menned. Számodra s Quadratuséra ké-
szten állnak a lovak, és nincs veszteni való idő.”

„Miért Sebestény?” szomorú arccal, és könnyes szemekkel
kérdé az ifjú. „Talán valami rosszat tettem; vagy kételkedsz
állhatatosságomban?”

„Sem ez, sem az nem oka, azt mondhatom. De te nekem
azt ígérted, hogy magadat egészen rám bízod; és én soha sem
láttam szükségesebbnek, hogy engedelmeskedjél, mint most.”

„Jó Sebestény! kérlek, mondd meg nekem, miért épen
most.”

„Ennek most még titoknak kell rád nézve maradnia.”

„Megint egy újabb titok?”

„Ez egy és ugyanazon titok, mint az előbbi, s vele egy-
szerre fedeztethetik föl. Azonban teendődöt megmondha-
tom; és ez téged hihetőleg meg fog nyugtatni. Corvinus pa-
rancsot kapott, hogy Chromatiust, és a vele levőket elfogja;
ezek még a hitben ujonezok, mint a szerencsétlen Torquatus
példája mutatja. Tovább, a mi még gonoszabb, Corvinus meg-
bizatott, hogy Fundiban a te régi tanítodat, Cassiant meggyil-
kolja. Te most sietve előzd meg az ő küldöttjeit, (talán maga
fog menni,) s a veszélyben forgókat figyelmeztess.”

Pongrácz ismét derült lett; látván, hogy Sebestény benne
bizodalmat helyez. „Nekem a te kívánságod elegendő ok,” mondá
mosolyogva; „de az én jó tanítóm Cassian, vagy bármely más
keresztény testvér megmentéseért, a világ végeig is elmennék.”

Csakhamar készen volt, és anyjától gyengéd bucsut véve,
mielőtt még Roma az álomból egészen kibontakozott, serény lo-
vakon, jól megtölt nyeregtáskával elnyargalt Quadratussal, a
romai Campanián keresztül, a kevesebb járt, de biztosabb la-
tini uton.

Mivel Corvinus a campaniai kirándulást, jövedelmező, ked-

ves megtiszteltetésnek vette, s maga kívánta eszközölni, ez, részint a vállain kapott sebek, részint a szükséges előkészületek miatt, néhány napig elhalasztatott. E czélra ő egy kocsit bért, és kíséretül egy szakasz numidiai csatlóst választott, kik a sebesen haladó kocsival menni győznek. Így Pongrácz és Quadratus két napi uttal előzték őt meg, ámbár ő természetesen a rövidebb, és jártabb appiusi utat választá.

Midőn Pongrácz a szobrok kastélyához ért, az együtt levő társaság már értesülve volt a császári parancs kihirdetéséről. Őt mindnyájan igen szívesen fogadták, és Sebestény levele tisztelettel olvastatott. Ennek olvasása után imádkoztak, és tanácskozáván, sokféle határozatokat hoztak. Marcus és Marcellianus, atyjokkal Tranquillinussal, Ordinationora már elmentek Romába. Most Nicostratus és Zoë, más többekkel követék őket. Chromatius, kinek a vértanui korona nem volt rendelve, — ámbátor az egyház augustus hó 11-kén emlékét, fia- Tiburtiusával ünnepli, — Fabiola kastélyában lelt menedéket: minthogy még egy ideig e tájon ohajtott maradni. Az erre szükséges utasítást Fabiolától kieszközlék; a nélkül, hogy okát tudná, miért kíván Chromatius az ő mezei-lakában tartózkodni. A szobrokhozi kastélyban csak néhány hű skláv hagyatott, kikben tökéletesen lehetett bízni.

Miután a két utas, és lovaik megpihentek, ugyanazon az uton indultak el, mellyen Torquatus ment Fundiba; s ott a városon kívül betértek a romai ut mellett egy kisebbszerű fogadóba. Pongrácz csakhamar föltalálta öreg tanitóját, ki őt gyengéden megölelte. Azután előadta küldetésének okát, és kérte, miszerint távozna, vagy legalább rejtene el magát.

„Nem,“ mondá a jó öreg; „azt nem teszem. Én már öreg vagyok, és sikertelen foglalkozásomat meguntam. Az egész városban csak én, és szolgám, ketten vagyunk keresztények. Igaz ugyan, hogy a legjobb családok gyermekeiket az én iskolámba küldték; mert tudták, hogy az erkölcsiségre szigoruan fölügyelel: de éppen e szigorúságom miatt egy tanítványom sem szeret. Ide járul, hogy még a romai pogányoknak saját természeti kép-

zettség is hiányzik náluk; ők a tartománybeliek egész durvaságával vannak megverve. Ugy hiszem, a szülők közt találkoznak néhányan, kik készek volnának éltemtől megfosztani, ha azt büntetés nélkül tehetnék.“

„Igy mindenesetre szomorú életed van Cassian! Tehát semmi hatást sem gyakoroltál rájuk?“

„Keveset, vagy éppen semmit, édes Pongráczom! De mikép is tehetém azt, midőn kénytelenítettém a romai, s görög irodalom veszélyes termékeit velők olvastatni; mellyekben annyi hazug, erkölcstelen, és mégis vonzó, s csábító mesék vannak? Nem, én szavaimmal kevésre mentem; talán halálom több hatást teend rájuk.“

Pongrácz átlátta, hogy az öreggel semmire sem mehet; és majdnem hajlandó volt, annak halálrai elszántságában osztozni: de Sebesténynek megígérte, hogy az uton vigyázni fog életére. Azonban elhatározta magát, a város közelében maradni, s a dolgot végét látandó, azt bevárni.

Corvinus megérkezett kíséretével Chromatius kastélya elé, s korán reggel hirtelen betört annak kapuján a házba. Ezt üresen találta. Mindent átvizsgált; de senkit, és semmi keresztény könyvet, vagy jelt sem talált. Ő igen meglepve, és boszszus volt. Tovább keresgélt, és egy rabszolgát talált a kertben dolgozva. Ezt kérde, hol legyen ura.

„Az ur nem szokta mondani rabszolgájának, hova megy,“ felele rossz latinsággal.

„Te gunyt üzöl velem. Melly uton ment kíséretével?“

„Azon a kapun.“

„És azután?“

„Nézz oda,“ felelt a rabszolga; „te látod azt a kaput nemde? De azon tul nem. Én itt dolgozok, és látom a kaput; de tovább semmit.“

„Mikor mentek el? Azt csak mégis tudod.“

„Miután azok ketten Romából megjöttek.“

„Kik voltak azok ketten? Ugy látszik, mindég ketten vannak.“

„Egy jó ifju; igen szép, nagyon kedvesen énekel. A másik igen vastag és erős; de nagyon. Látod azt a fiatal fát kiszakítva? Azt ő olly könnyen kirántotta, mint én ásómat a földből kihuzom.“

„Ugyanazok ketten!“ dühöngve kiálta Corvinus. „Az a nyomorult gyerek ismét megrontá tervemet, megsemmisíté reményeimet. De meglakol érte.“

Miután magát kissé kipihente, utját tovább folytatá; s föltette magában, hogy egész bosszuját öreg tanítóján töltendi: ha ugyan őt ott is az, kit ő gonosz szellemének tartott, meg nem előzte. Utjában tanítója, és iskolatársai ellen bosszuterveket forralt; és Fundiba érkezésekor hallá, legnagyobb örömére, hogy ez legalább ott van. A város főnökének megmutatá fölhatalmazását, mellynél fogva Cassiant, mint egy legveszedelmesebb keresztényt elfogni, és megbüntetni tartozik. De a hivatalnok, egy mivelt férfi, azon észrevételt tette, mikép egy illy fölhatalmazás mellett az ő rendes hatósága megszűnik; azért is föladatát Corvinus maga teljesítse: ő egyedül a bakó segítségét, és ha egyébre szüksége volna, ajánlá föl. Corvinus ezt nem fogadá el; ő kíséretében elég erőt, és kegyetlenséget hozott magával. Mindamellet egy hivatalnokot magához vett.

Ezzel az iskolába ment, midőn a tanítványok jelen voltak; az ajtót bezára, és Cassiant, ki barátságosan elébe ment, hazááruoló, álnok kereszténynek szidalmazta. Az ifjak nyersen kiáltozának; e lármából, és egész maguk-tartásából meggyőződött Corvinus, hogy köztük sokan ő hozzá hasonlók, — ifju medvék, de tökéletesen megnőtt hyaena-szívvel.

„Fiúk!“ kérdé lármával; „szeretitek ti tanítótokat, Cassiant? Ő azelőtt az én tanítóm is volt; és én adósa vagyok még a többszöri ütlegekért.“

Ismét vad lárma hallatszott.

„Ugy hát jó hirt hoztam nektek. Itt van az isteni császár Maximianustól egy irat, melly megengedi, hogy úgy bánjatok vele, mint kedvetek tartja.“

Erre a könyvek, írótaóblák, és több effélék záporként repöl

tek az ős tanítóra; ki keresztbe tett kezekkel mozdulatlanul állott üldözője előtt. Azután fenyegető ordítás közt rohantak rá.

„Lassan, lassan!“ kiálta Corvinus. „A dolgot rendesen kell kezdenünk.“

Ő magát visszaképzélé azon időbe, midőn maga is iskolásgyermek volt; — azon időbe, mellynek emléke a legtöbбекnél gyengédebb érzetet gerjeszt a szivben, mint a jelennek megfontolása. Ő a fiatal korra emlékezik, melly másoknál a szende, s boldog órákat idézi vissza; és azt forgatta elméjében, vajjon mi szerzett volna neki akkor legnagyobb örömet: hogy most ezt, az őt körülálló reménydus fiúknak megadhassa. De nem jutott más eszébe, mi neki olly nagy örömére leendett, mint tanítójának minden ütet, mellyet ő, mint érdemlett büntetést kapott, visszafizetni, és minden feddő szót, mellyben részesült, annak háttára vérbetűkkel írni. S ezen örömet most élvezhette!

Nem szándékunk a szives olvasó gyendéd érzetét ama kegyetlen, és véres kínzások leírásával sérteni, mellyeket keresztény elődeink a pogány üldözőktől szenvedtek. Nem minden vértanúság volt kegyetlenebb, és e mellett hitelesebben leírva, mint Cassiané. *) Keményen megkötözve, a fiatal vad tigrisek közt állt az ő pulya kegyetlenségök áldozatja. Némellyek, mint a keresztény költő Prudentius írja, föladatukat az aczél vesszővel, melly a viasszal bevont táblákon szokott használtatni, tanítókra irták; mások minden kigondolható módon kinozták megszaggatott testét: és így már korán kimutatták leleményes tehetőségöket a baromiségben. A vérvesztés, és fájdalom alatt végre lerogyott, és többé nem kelhetett föl. Erre hangos örömrivalgás, és új kegyetlenkedés következett; míg végre e fiatal ördögök csoportja szétszaladt, hogy bevégzett hős tettét otthon kérkedve elmondja. — Egy keresztényt illően eltemetni, soha eszökbe nem jutott a pogány üldözőknek; és Corvinus, ki e szomorú jelene-

*) Ruinartnál kinyomatva olvasható Prudentius költeménye Cassian vértanúságáról. Azonban Cassian, mint az előszóban érintetik, nem Fundi-, hanem Imolában halt meg. Emléke augusztus 13-án ünnepeztetik.

ten szemeit legelteté, s a fiúkat kegyetlenségre ingerlé, a hal-
dokló Cassiant otthagya: a nélkül, hogy többé vele törődne.
Hű szolgálja fölemelvén, ágyába fekteté, s korábbi értekezés foly-
tán Pongráczot a történekekről tudósítá. Ez azonnal ott termett,
mig társa az elutazásra előkészületeket tön. A fiatal ember el-
borzadt a látottakon, és azon, mit tanítója kinoztatása felől hal-
lott; de épült békétürésének elbeszélésén. Ajkairól egy szemre-
hányó szó nem lebbent el: szívét, és nyelvét csak az imádság
foglalkodtatta.

Cassian fölismeré kedves tanítványát: feléje mosolygott, és
kezét megszorítá; de többé nem szólhatott. Más nap reggel
megholt. A keresztények temetésénél szokott szertartások cse-
dességben, saját házában végeztettek; és Pongrácz nehéz szív-
vel hagyta el Fundit, és nem kis nehezteléssel ama szivtelen va-
dak iránt, kik okai, s könyörtelen tanui voltak e szomorú eset-
nek.

Alig elégité ki Corvinus bosszuvágyát, azonnal szégyent,
önmaga iránti visszatetszést érzett, és félt, hogy atyja, ki Cassi-
ant mindég becsülte, a történeket meghallja; de félt a szülők-
től is, kiknek fiait a kegyetlenségre, s egy olly bünre, melly az
atyagyilkolásnál nem kisebb, ingerelte. Azonnal fogatni paran-
csolt; de mondatott neki, hogy a lovaknak még néhány órai pi-
henés szükséges. Ez még inkább lehangelá őt; lelkiismeretének
furdalásai kínzák: azért leült, ivásban keresve szórakozást, és fel-
vidulást. Végre elindult; csupán egy-két óráig állapodván meg
ut közben, folyvást ment, még éjjel is. Az ut, melly a tartós eső
által igen megnehezedett, kettős fasor közt, a nagy csatorna men-
tében huzódott, melly a pontini mocsárok vizét lecsapolja.

Corvinus ut közben ismételve ivott; s a bor-, méreg- és bosz-
szutól egyészen kigyult. Fáradt lovainak lassu haladása még in-
kább bosszontá, s azért őket dühösen verte. Mire a lovak, me-
gettők sebes dobogást hallván, őt elragadták. A kiséret a ko-
csitól meszire elmaradt, a lovak a fasoron keresztül a keskeny
utra jutottak: mellyen nyargalva, hányták a kocsit egy oldalról
a másikra. Midőn a lovasok a koci zörgését, és a katonák kiál-

tozását hallák, neki sarkantyuzván lovaikat, előre vágattak. Már nagy távolságra hagyták a csatlósokat, midőn egyszerre ropogást, és erre vízbe-zuhanást hallottak. Egyik kerék egy élő fába akadt; a kocsi felfordult: és a félrészeg Corvinus a vízbe esett. Pongrácz azon perczen leugrott lováról, és társával a csatorna partján termett.

A felhőkből kibontakozó hold gyenge világánál, és hangjáról azonnal fölisméré az ifju Corvinust, ki az iszapos vízből erőködött menekülni. A víz ez oldalon nem volt ugyan mély, de az agyagos part nedves, és csuszós volt; s midőn arra felkapni iparkodott, mindannyiszor elcsuszott, és visszaesett a vízbe. E téli fürdő következtében már egészen megmerevedni, s kimerülni kezdett.

„Jól esnék neki, ha az ember itt hagyná,” mondá a nyers Centurio.

„Hallgass Quadratus! Hogy mondhatsz ilyest? Nyujtsd ide kezedet. Így!” mondá az ifju; mialatt ő a parton lehajolván, ellenségének karját azon perczen ragadá meg, midőn az, egy kis bokrocskát, mellybe kapaszkodott, eleresztve, eszméletlenül a vízbe esendett vissza, — mindenesetre utoljára. Így kihuzván őt, az utra letették. Ugy nézett ki, hogy legnagyobb ellensége is megszánta volna. Halantékját, és kezeit fölmelegítették; és ő ismét magához kezde jönni, midőn kísérete megérkezett. Ezeknek átadván őt, és pénztárczáját, melly kihuzatásakor tüsszőjéből kiesett: Pongrácz saját kését, melly szinte kiesett, és melyet Corvinus magával hordott, hogy a parancs leszakítási mérenyben őt vele vádolhassa, magának tartá. A szolgák Corvinusnak, midőn magához tért, azt mondák, hogy ők huzták ki a csatornából; de tárczájának a vízbe kellett esni. Azután egy közel levő gunyhóba vitték: míg a kocsi összeigazították; és míg ő aludt, addig ezek az ő pénzén boroztak.

Igy állott bosszut azonegy napon mindkettő, — a pogány, és a hívő.

XX.

A nyilvános munkák.

Ha már a parancs kihirdetése előtt Diocletian fürdői keresztény foglyok által építtettek: úgy nem leend feltűnő, hogy az üldözés fokozásával ezek számát és szenvedéseit is nagyobbodni látjuk. Kedvencz-épületének fölavatására magát a császárt is várták; azért kétszerezett erélylyel folyt a munka; hogy bevégezése siettessék. Naponkint érkeztek az ugynevezett törvénytörőknél újabb csapatjai a lunai kikötőből, Sardiniából, Krimia-, vagy Chersonesusból, hol a kő- és egyéb bányákban dolgoztak; ezek mind azépítés nehezebb munkáinál alkalmaztattak. Az anyagok hordása, a kő- és márvány-fűrészelés, és faragás, vakolat-készítés, és a falak rakása, voltak a vallás miatt elítéltek foglalkozásai; ezek közül sokan, illy kemény erőfeszítéshez nem valának szokva: s e munka díjjául csak azt kapták, mit a velők dolgozó öszvérek, és ökrök. Alvásra olly helyet, melly az istárlótól miben sem különbözött; táplálékul csak annyit, a mennyi nélkülözhetlen volt életök fentartására; ruházatul, mit a keményebb évszak követelt: — ez volt minden, a mit várhattak. A bilincsek és lánczok lábaikon, mellyek a szökést lehetetleníték, szenvedéseiket nagyobbíták; a felügyelők, kik a hatóságnak annál kedvesebbek, minél esztelenebbek voltak, minden lépteiket ostor-, és bottal kísérték; mindég készek az erőtetést veréssel nehezíteni: részint a védteleneken saját kegyetlenségöket gyakorolni, részint még kegyetlenebb uraiknak tetszeni vágyván.

Azonban a romai keresztények e hitvallókat, kik előttök különös tiszteletben álltak, buzgónápolták. Diaconusaik, miután a felügyelőket pénzért megnyerték, gyakran meglátogatták; s a fiatalok merész bátorsággal közeledtek hozzájuk: táplálóbéteket, melegebb ruhákat vive nekik; vagy pénzt nyujtva, hogy felügyelőiket szelidebb bánásmódra bírják. Ez alkalommal a szent hitvallók imáiba ajánlák magukat; sebeiket, az ütések kékjeit, a bilincseket, mellyeket Krisztusért viseltek, csókolván.

De a nép ezen összegyűjtésének, melly azért íteltetett el, mivel isteni mesteréhez hű volt, még egy különös czélja is volt. A pazar Lucullus egy tóban mindég tartott hizlalt csikokat asztala számára, a ketreczben ritka madarakat, és a csordákon követér barmot áldozatra, vagy a császárok tiszteletére adandó ünnepekére; az Amphitheatrum közelében vad-állatok tápláltattak a nyilvános játékokra: — épen így szolgáltak ama keresztények, kik a közmunkáknál használtattak, folytonosan kész anyagul a véres áldozatokra, s ünnepélyes alkalmakkor a kegyetlen játékok után sovárgó nép vágyának kielégítésére: ők mindig kész eledelül tekintettek a vad-állatok számára, valahányszor a romai nép ezek vadságát utánozni kívánta.

Illy alkalom adta most elő magát. Az üldözés még eddig nem volt heves: az előkelő keresztények közül egyet sem foghattak még el; az első nap tervei meghiusultak: és e csapás még semmi által sem volt egyensúlyozva; azért valami nagyobb-szerűt vártak. A nép több mulatságot kívánt: és a császár bekövetkező születés-napja jogosítá kívánatát. A vad-állatok, mellyeket Sebestény és Pongrácz hallottak, ordítanak még prédájok után. Ha a nép azt kiáltozá: „Christianos ad leones! (A keresztényeket oroszlánok elébe!)” ugy ezek azt nem magyarázhaták másképp, mint hogy a keresztények őket törvényesen illetik.

December vége felé egy délután Corvinus Diocletian fürdőibe ment Catulussal; ki ügyes szemmel birt, alkalmas küzdők választásában az Amphitheatrum számára: mint egy gyakorlott mészáros a vásáron a jó vágó-marha kiszemelésében. Magához szólítá Rabiriust, a foglyok fő-felügyelőjét, és mondá neki: „Rabirius! én a császár parancsából jövök; néhányat keresztényeid közül kiszemelni, kiknek szerencséjük leend a jövő ünnepélynél az Amphitheatrumban küzdeni.”

„De én valóban egyet sem nélkülözhetek,” felele a felügyelő. „Nekem a munkákat határozott időre be kell végeznem; ez pedig lehetetlen, ha a munkások száma kevesbítettik.”

„Arról én nem tehetek. Te majd másokat fogsz kapni azok

helyett, kik töled elvitetnek. Vezess engem, és Catulust körül, hogy kiszemeljük a nekünk valókat.“

Rabirius morgott; de engedett: és elvezeté őket egy nagy térre, melly épen beboltoztatott. Ebbe egy köralakú előteremen át leheté jutni, mellybe a világosság felülről hatott, mint a Pantheonba. Ez egy kereszt-forma tágas teremnek rövidebb ágába vezetett, mellybe számos kisebb, de mégis elég tágas szobák nyíltak. A terem minden sarkán, hol az ágak egymást keresztül metszék, egy darabból kivágott gránit-oszlop vala állítandó. Már kettő fel volt állítva; az egyik kötéllel körütekerve, csigába illesztetett, hogy másnap felállíttassék. A munkások sokasága pezsgett körülötte, a végső előkészületeket végezvén be. Catulus oda inté Corvinust, és hüvelykével két fiatal emberre mutatott, kik, mint rabszolgák, övig meztelenek valának, úgy hogy athletai termetök egészen kitűnt.

„E kettő az enyim, Rabirius!“ mondá a buzgó vadállat-szállító; „ezek kitűnőleg alkalmasak. Én meg vagyok győződve, hogy keresztények; olly örömmel dolgoznak.“

„De én őket most épen nem nélkülözhetem. Ezek nekem annyit dolgoznak, mint hat munkás, vagy mint két ló. Várj, míg a nehéz munkákat bevégezik: azután szolgálatodra lesznek.“

„Mi nevök? Meg akarom magamnak jegyezni; s ne felejtse el, őket jó állapotban tartani.“

„Neveik: Largus, és Smaragdus; előkelő családbeli ifjak: de úgy dolgoznak, mint bármelyik pór. Ezek épen nem fognak vonakodni, hogy veled menjenek.“

„Legyen meg kívánságuk,“ mondá Corvinus nevetve.

— Ugyis történt később.

Tovább menve, még több foglyokat válogatának ki; sokaknál ellenszegült Rabirius; de általában siker nélkül. Végre egy szobába jöttek, melly a terem hosszabb szárnyának nyugoti oldalán feküdt: ott nagy számmal találtak együtt foglyokat, kik épen pihentek. A csoportozat közepén egy igen tisztas, öreg ember ült, kinek fehér szakállá mellét egészen betakarta, és szelid arcz kifejezése gyengéd vidorságot mutatott minden mozdulatá-

ban. Ez Saturninus hitvalló; ki most éltenek nyolczvanadik évét éli: s mégis nehéz bilincsek terhelik. Két oldalánál fiatalabb foglyok láthatók: Cyriacus, és Sisinnius; kikről beszélük, hogy saját munkájuk mellett, még az öregnek bilincseit is hordják: sőt még azt is, hogy feladott napi foglalatoságukat végezve, különös örömmel segítik gyengébb társaikat, és végzik helyettök a nehéz munkát. *) De az ő idejek még nem jött el; mert mindketten, mielőtt a vértanui koronát elnyernék, a következő pápa alatt Diaconusokká szenteltettek. — Több más foglyok heverték az ősz férfi előtt; ki egy márvány-darabon ült: és hallgatták őt, midőn nyájas komolysággal szólott velök. Ők feledni látszanak szenvedéseiket. Valljon miről beszélgetett velök? Talán azzal jutalmazá Cyriacusnak kitünő munkás szeretetét társai iránt, hogy megmondá neki, mikép annak emlékére, egy része ezen roppant épületnek, mellyen dolgoznak, az ő neve alatt fog az Urnak szenteltetni; s egy czim leend, mellyben a cardinálisok sorát egy híres név fogja bezárni? **) Vagy talán egy más fölséges látásról szólt: mikép a kisdud oratorium helyén később egy fényes templom épülend, az angyalok királynéjának tiszteltetére; melly a leghatalmasabb művészi lángész vezetése alatt, e diszes termet előcsarnokába foglalandja? ***) Mi lehetett volna e szegény foglyokra vigasztalóbb, mint ama gondolat, hogy ők nem annyira fürdőket egy dobozódó népnek, vagy pazarló pogány császárnak, mint inkább egyikét építék a legragyogóbb templomoknak; mellyben az igaz Isten imádatni, s az emberré lett Isten-fiának szűz anyja fog tiszteltetni?

Corvinus távolról nézte a csoportot; megállt, és egyenkint kérdezte neveiket a felügyelőtől. Ez egész készséggel nevezé

*) Piazza a romai statiókról írt munkájában.

*) Egy része Diocletian fürdőinek sz. Cyriacus czime lett; melly később meg lön szüntetve. Az utolsó cardinális, ki czímet viselte, a híres Bembo volt.

***) Michel Angelo alakította át a leírt termet, a kör-alaku csarnokkal együtt az angyalok Királynéjáról nevezett szép basilikára. A padozat később emeltetett föl; mi által az oszlopok több lábbal megrövidítettek, és az épület magassága vesztett.

meg őket; és mondá: „Azt az öreget vidd el, ha tetszik; mi munkáját illeti, nem érdemes a tartásra.”

„Köszönöm szépen!” felele Corvinus. „Ez az Amphitheatrumban csinos alak lenne. Öreg, és elaggott teremtményekkel, kiket a medve, vagy tigris egy talpával agyon üt, a nép meg nem elégszik. Fiatal vérnek kell folyni, s erőteljes legényeknek sebek, és csapások ellen küzdeni, mielőtt a halál véget vet a viadalnak. De itt még egyet látok, kinek nevét nem mondd; ő arcát tőlünk elfordítá: de nem is a foglyok ruháját viseli, és bilincs nélkül van. Ki ez?”

„Nevét nem tudom,” felele Rabirius. „Ez egy csinos fiatal ember, ki gyakran meglátogatja foglyaimat: sokszor gyámolítja, sőt néha még munkáikban is segíti őket. Természetesen jól fizet; miért ezt neki megengedjük: és így tovább nem is igen kérdezhetem.”

„De én kérdezhetem,” viszonzá Corvinus hevesen; és egyenest neki ment, hogy ezt tegye. Mit hallván az idegen, megfordult.

Corvinus neki ugrott, mint egy vad-állat; megragadá, s diadallal ordítá: „Kötözzétek meg tüstént! Most legalább ki nem sikamlasz kezeimből, Pongrácz!”

XXI.

A fogház.

Ha egy keresztény napjainkban igazán tudni akarja, mit szenvedtek ősei a hitért három századok folytán az üldözések alatt, úgy nem elég őt a katakombákba vezetni, mint mi megkísértők, és neki megmutatni, milly életet éltek; hanem tanácsolnók, mikép azon enyészhetlen tudósításokat, „a vértanuk történetét” olvassa: ott látandja, miképen kellett nekik meghalniok. Mi nem ismerünk iratot, melly érzékenyebb, meghatóbb, vigasztalóbb, és alkalmasabb volna a hit, és reménység erősítésére, mint — a sugallott Isten ígéjén kívül, — e tiszteltre méltó okmány. És ha a szives olvasó időhiány miatt sokat

e tárgyról nem olvashat, egyet legalább olvasson el: vegye kezébe sz. Perpetua, és Felicitas igazi történetét. A tudós ugyan kétségkívül legnagyobb élvezettel fogja egyszerű, afrikai latinságában olvasni; de remélhető, hogy ezt, és a hasonló ősi keresztény okmányokat nem sokára jó fordításban is olvasandjuk. Az említett Acták ugyanazok, melyeket már sz. Ágoston ismert; ezeket megindulás nélkül senki sem olvashatja. Ha azon beteges érzelgest, és tulságos fölindulást, melyet egy újabb francia író valamely elítélt naplójában közvetlenül egészen a kivégeztetés perczeig előtűntet, az olvasó összehasonlítja azon mesterkéletlen lélekfönséggel, és megragadó igazmondósággal, mely az erre vonatkozó tudósításban Vivian Perpetua-, egy huszonegy éves gyengéd nőről mondatik, — minden további gondolkodás nélkül kénytelen lesz megvallani, hogy az egyszerű keresztény tudósítás, hasonlíthatlanul természetesebb, lelkesítőbb, és vonzóbb, mint a románok legmerészebb költeménye. — S ha lelkünk szomoru, vagy napjaink terhe szívünket hajlandóvá teszi a zugolódásra: akkor nem tehetünk jobbat, mint ha e valódi a r a n y, mert igaz legendát, vagy a nemes vértanuk történetét, kik Vienne-, vagy Lyonban szenvedtek, vagy más hasonló, számunkra föntartott iratokat olvassuk: és bátorságunk újra föléled annak szemlélésén, mit gyermekek és nők, katechumenek és sklávok, zugolódás nélkül szenvedtek Krisztusért.

De mi tárgyunktól eltértünk. Pongrácz megköötztetett: és husznál több másokkal összelánczolva, az utcákon keresztül fogházba hurezoltatott. Mig ekkép ingatag léptekkel botlások közt vánszorogtak, őreik, kik őket vezették, kegyetlenül ütöttek; s még a mellettök elmenők is verték és taszigálták őket: a távolból pedig kövel, és sárral dobálták, s gyalázatos nevekkal illették*). Végre elértek a mamertini tömlöczhez; hova belöketvén, ott már mindkét nemen levő foglyokat találtak, kik a halált várták. Pongrácznak épen volt ideje, mig kezei bilincsbe

*) Tudósítás sz. Pothinus vértanúságáról. Ruinart, I. 145. (Eus. H. E. 5, 1.)

tétettek, erszényét egy katonának adni, s őt kérni, hogy anyját, és Sebestényt a történetekről értesitse.

A romai tömlöczök régente nem olly helyek voltak, hova, mint most megtörténik, némelly szegény kívánczozhatott volna; ott jobb táplálékot, és lakást remélvén, mint honn. Kettő, vagy három még most is áll; s a most említettnek egy kis leírása után fogalma lehet az olvasónak, mit kellett egy hitvallónak *) szenvednie, habár nem lett is vértanuvá.

A mamertini tömlöcz két, négyszögű, földalatti helyiségből áll; mellyek egyike a másik alatt létezik. Tetejének közepén egyetlen kerek nyílás szolgál a világosság, és levegő behocsátására: valamint az élelem, és rabok leeresztésére. Ha a felső tér megtölt, lehet képzelni, milly kevés levegő, és világosság hathatott az alsóba. Más uton sem a levegőnek behatni, sem a tömlöczbe lemenni, nem lehetett. A falakban, mellyek tömör kőből építvék, vas perezek voltak, illetőleg vannak alkalmazva: ezekhez bilincseltek a foglyok; kik közül sokan a földre fektetve, s lábaikat erősen szétfeszítve, lánczoltattak le. Az üldözők találékony kegyetlensége gyakran azzal tetézte a nedves, és kemény föld kellemetlenségét, hogy ezt, mint a megkinzott keresztények csonkitott tagjai, és sebzett testök egyedüli nyughelyét, cserép-darabokkal hinté meg. Innét fejthető meg azon tudósítás, hogy Afrikában a vértanuk egy csoportja, mellyhez sz. Saturninus és Dativus is tartozott, a tömlöczben kiállott szenvedések következtében holt el. A lyoni vértanuk története említi, mikép az ujon behözött foglyok közül sokan elhaltak a tömlöczben, mielőtt a kinzó-padra vonattak; mig mások, annyira elkinozva, hogy éltök kétséges volna, a tömlöczbe visszavezettetvén, minden orvosi, vagy más segély nélkül, ismét ép egészségesek lettek **). A keresztények ollykor meg is vásárlák az engedelmet, hogy e fájdalom, de nem szomorúság tanyáit

*) Hitvallóknak neveztettek, kik magukat keresztényeknek lenni vallák, s ezért büntetést szenvedtek, de életöket nem veszítették. A hitért meghalván, hitvallókból lettek vértanukká.

**) A lyoni vértanuk Actái. §. 8. Ruinartnál, I. 145.

meglátogathassák; és ilyenkor, a mit e legkedvesebb és tiszteletesebb testvéreiknek testi, vagy lelki enyhítésére alkalmilag hozhattak, bevinni el nem mulaszták.

A romai törvényszolgáltatás megkívánta, hogy a törvényes tárgyalásnak legalább külformája megtartassék. Miért is a keresztény foglyok a tömlöczből bíró elejbe vitetve, kihallgattattak. Az illy kihallgatások érdekes példáit, a vértanuk proconsularis Actáiban találjuk, szóról-szóra, mint az ítélőszék titkára által jegyzőkönyvbe igtattattak.

Midőn a lyoni, kilenczven éves püspök Pothinus kérdezte: „Ki a keresztények Istene?“ egyszerű méltósággal felelé: „Ha méltó leendesz rá, meg fogod ismerni“*). Sokszor a bíró vitatkozásba is bocsátkozott a vádlottal; mely rá nézve természetesen nem sok dicsőséggel végződött: ámbátor a vádlottak ritkán bocsátkoztak mélyebben, mint hogy egyszerűen keresztényi hitvallásukat ismétlék. Többször azonban, mint ezt Justinus Ptolemaeusról olly szépen írja, ugy szinte sz. Perpetuának is, a bíró azon egyszerű kérdést tette: „Keresztény vagy-e?“ S ha igennel felelt, kimondta rá a halál-ítéletet.

Pongrácz társaival a bíró előtt állott: már csak három nap volt hátra a Munus, vagy viadal-játék tartásának idejéig; mellynél nekik „a vad-állatokkal küzdeniök“ kellendett.

„Ki vagy te?“ kérdé az egyiket.

„Isten kegyelméből én keresztény vagyok;“ volt a felelet.

„És te ki vagy?“ mondá a főnök Rusticusnak.

„Én mindenesetre sklávja vagyok a császárnak,“ felelé a fogoly; „de miután keresztény lettem, maga Krisztus szabaddá tőn engem: s az ő kegyelme, és irgalma által én is részese lettem ugyanazon reménynek, valamint a többiek, a kiket magad előtt látsz.“

Azután a bíró Lucian áldozárhoz fordult, egy kora, s erényei által kitűnő férfihoz; és mondá neki: „Engedelmeskedjél az istenek-, és császári parancsoknak.“

*) Si dignus fueris, cognosces. Ruinarthál, id. h. T. I. 145.

„Senkit sem lehet azért megfeddeni, és kárhozthatni, ha a mi Megváltónk Jézus Krisztus parancsainak engedelmeskedik;“ felele az ősz férfi.

„Milly tudománnyal foglalkozol?“

„Én iparkodtam minden tudományt sajátommá tenni, és sokkal foglalkoztam; de végre a kereszténységet vettem föl: ámbátor ez azoknak nem tetszik, kik hamis véleményeket követnek.“

„Nyomorult! e tudományban örömet találsz te?“

„A legnagyobbat; mert én a keresztényekkel az igaz tudományt követem.“

„És miféle tudomány az?“

„Az igazi tudomány, melyet mi keresztények követünk, a következőkben öszpontosul: Mi hiszünk egy Istenben, minden látható, és láthatatlan dolgok teremtetőjében; mi hiszünk Jézus Krisztusban, az Isten egyszülött Fiában: ki a proféták által jövendőltetett; ki eljövendő itélni az embereket; ki az üdvösséget hirdeti, és tanítója azoknak, a kik általa oktattatni akarnak. Én ugyan, mint gyarló ember, gyengébb, és kisebb vagyok, sem hogy az ő végetlen Istensége felől valami nagyot mondhassak: ezt csak a proféták tehetik.“*)

„Ugy látom, te terjesztője vagy e tévelynek; és így keményebb büntetést érdemelsz a többinél. Fektessétek őt kintpadra; lábait az ötödik izig kell kifeszíteni.**) És ti ketten asszonyok! kik vagytok?“

„Én egy keresztény nő vagyok; és nincs más jegyesem, mint Krisztus. Nevem Secunda;“ felelé az egyik.

„Én pedig egy özvegy vagyok: Rufina a nevem; ugyanazon üdvözítő hitet vallo,“ mondá a másik.

Hasonló kérdéseket intézett a főnök a többiekhez is, és mindnyájától ugyanazon feleletet kellett hallania; csak egy nyomorult ingadozott, és a többiek fájdalmára, késznek nyilat-

*) E feleletet sz. Justin adta az őt vallató bírónak. L. Actáit Ruinartnál, I. 129.

**) Ezt említik, a lehető legnagyobb kifeszítés gyanánt.

kozott, áldozni az isteneknek. Végre Pongráczhoz fordulva, mondá: „És te vakmerő fiu! ki az isteni császár parancsát letépni nem irtóztál, még neked is megkegyelmezek, ha az isteneknek áldozol. Most mutasd meg, hogy engedelmes, és okos vagy; te még ugyanis csak gyermek vagy.“

Pongrácz keresztet vete magára, s nyugodtan mondá: „Én Krisztus szolgálja vagyok. Őt valloam számmal, Őt tartom szívemben, Őt imádom szüntelen. Ha előtted gyermek vagyok is, az ősz kor bölcsességét bírom, midőn egy Istent imádok; de a te isteneid, imádóikkal együtt a kárhozat rabjai.“*)

„E káromlásért üssétek őt szájon, és vesszőzzétek meg;“ kiálta a bíró mérgesen.

„Köszönöm neked,“ viszonzá szendén a nemes ifju; „hogya a büntetés ily nemében részesítesz, melyet az én Üdvözítőm zenvedett.“**)

Azután a bíró szokott mód szerint kimondá az ítéletet: „Lucian, Pongrácz, Rusticus, és mások, Secunda és Rufina nők, kik mindnyájan bevallották, hogy keresztények, és nem akarnak a szent császárnak engedelmeskedni, s Roma isteneit imádni, a flaviusi Amphitheatrumban vad-állatok elejbe vettessenek.“

A nép ordított öröm-, és dühében, s a hitvallókat vad lármával kísérte vissza a tömlöczbe; de az ő méltóságteljes magatartásuk, és az arcaikról sugárzó nyugalom mégis benyomást tett a dühöngőkre. Némellyek állíták, hogy a foglyoknak illatos szerekkel kellett magukat fűszerezni, minthogy légkörükből kedves illat látszék terjedni.***)

*) Igy válaszolt Alexander, sz. Felicitas egyik fia. L. az utóbbinak Actáit, Ruinartnál I. 56. §. 3.

**) L. sz. Perpetua Actáit. Ruinartnál, I. 220. 18. §.

***) Ez a lyoni vértanuk történetében a 10. §.; és sz. Perpetua életében a 42. §. említettik. (Ruinartnál, I. 146, és 219.)

XXII.

A végső vacsora.

A tömlöczön kívül tomboló nép dühe, és vad lármája éles ellentétet képezett azon jelenettel, melly annak belsejében történt. Ott békeség, nyugalom, vidámság, és öröm uralgott. A vakolatlan falak, és boltozatok zsoltárok zengedezésétől hangoztak vissza, mellyeket Pongrácz csengő szavával kezdett meg: és mint a látnok énekes mondja: „a mélység fölhivta a mélységet.” (Zsolt. 41, 8.) Az alsó tömlöczben levők feleltek a felsőben éneklett versre; s így váltogatva mondák el a zsoltárokat, mellyek a körülményekhez illettek.

A viadal előtti napon, mellyen „a vad-állatokkal küzdének,” vagyis ezektől szétszaggattatniok kellett, mindig valamivel több szabadság adatott a foglyoknak. Barátjaik őket meglátogathaták; és a keresztények ez engedelmet fölhasználták. Számosan jelentek meg a tömlöczben; és magukat a hitvallók imáiba ajánlák. Alkonyatkor e foglyok kihozattak a tömlöczből, és az állam költségén jobb, sőt dus estebéddel, úgy nevezett szabad vacsorával (coena libera) láttattak el. A pogányok csoportosan összetódultak, hogy lássák a következő nap küzdőit, és azok tartását. De e keresztényeken sem ama kérkedő, és durva magaviselet, sem azon elcsüggedés és szomorúság nem vala észrevehető, melly más elítélteken látszik. Ezekre nézve az valódi Agape, vagyis szeretet-lakoma volt: ők nyugott vidámsággal, édes beszélgetés közt étkezének. Pongrácz azonban egy-, vagy kétszer a csócselék érzéketlen kíváncsiságát, és durva észrevételeit rendre utasítá; mondván: „Nektek a holnapi nap nem is elegendő; ti örömet találtok benne, ha láthatjátok azokat, a kiket gyűlöltök. Ma barátjaink vagytok, holnap ellenségek. De jól megjegyezzétek arczvonásainkat: hogy majd az ítélet napján ránk ismerjete.” E szavakra a nézők közül sokan eltávoztak; és azok többeknél indokul szolgáltak a megtérésre. *)

*) Vö. sz. Perpetua Actáit, §. 17. (Ruinart. I. 219.)

Azonban míg az üldözők áldozataik testéről ekkép gondoskodtak, azalatt az egyház, az ő anyjok, egy sokkal fölségesebb táplálékot készített lelkeik számára. A Diaconusok rendesen meglátogatták őket, nevezetesen Reparatus; ki örömost leendett társuk, ha őt ebben most hivatala nem gátolja. Miután testi szükségseikről lehetőleg gondoskodott, a jámbor Dionysius áldozárral, ki még mindég Agnes házában lakott, abban egyezett meg, hogy estve felé elküldi az élet kenyerét; miszerint másnap korán, a küzdés reggelén, Krisztus bajnokai áldozhassanak. Mivel ámbátor a Diaconusok szokták a főtemplomból a kisebbekbe vinni a Szentséget, hol a czimpapok azután kioszták: azért az alsóbb rendü egyházzolgák is alkalmaztattak; és ezek által is küldetett az többször a tömlöczben sinlődő vértanuk- és más haldoklóknak. Most pedig annyi keresztények bekövetkező megszárlása által rendkívül föl lévén a pogányság ingerülve, igen veszedelmes feladat volt, e szent foglalkozás teljesítése. Ugyanis Torquatus vallomásából tudatott, hogy Fulvius minden papot jól megjegyzett, és számos kémeinek az egyházzolgák tökéletes személy-leírását adta. Azért nappal csak álruhában mutathatták magukat.

Az angyalok eledele már elkészítettett az elküldésre, s az áldozár az oltártól körülnéze, valljon ki vihetné azt legbiztosabban. Mielőtt még valaki más előléphetett volna, Tarcisius, az ifju Acolythus lábaihoz térdelt. Kinyujtva kezét, hogy a szent zálogot átvegye, ártatlan szép arczczal, mint egy angyal, kérni, sőt igényelni látszék, hogy az ő rá bizassék.

„Te igen gyenge vagy még, fiam!” mondá bizodalmasan az áldozár, midőn megindultan a fiu arczára tekintett.

„Szent atyám! ifjuságom leend legjobb védőm. Oh ne tagadd meg tőlem e nagy tiszteletet!” Könyek csillogtak a fiu szemében, és arcza égett az ájtatos megindulástól, midőn e szavakat mondá. Esdekelve nyujtá ki kezeit; és kérése olly meggható, olly bátor volt, hogy a pap meg nem tagadhatta. Ő kezeibe vevé a szent titkokat: mellyek gondosan egy gyolcs ruhába takarva,

még más kendővel is befedettek; s midőn kezeibe tévé, így szólott hozzá:

„Gondold meg Tarcisius! milly kincs bízott gyenge erődre. Kerüld a nyilvános helyeket; és fontold meg, hogy a szentet nem szabad a kutyáknak adni, s gyöngyöket a sertések elejbe vetni. (Mát. 7, 6.) Meg akarod-e őrizni az Istennek szent adományát?”

„Készebb leszek meghalni, mint azt elárulni:“ felele a gyermek; s az égi kincset keblébe rejtve, örömteljes tisztelettel indult utnak. Arczán korához képest szokatlan komolyság ömlék el, midőn könnyű léptekkel a városon keresztül sietett, szorgosan mellőzve a tulnépes, valamint rejtettebb utcákat.

„Midőn egy nagy ház közelébe ért, megpillantá őt annak urnője, egy gyermektelen gazdag hölgy: szépsége, arczának kedves kifejezése, midőn kezeit mellén keresztbe téve előtte elhaladt, igen feltűnt neki. „Megállj egy pillanatra kedves fiam!” mondá, utjába állva; „mondd meg nekem, mi neved, és szülőid hol laknak?”

„Én egy árva gyermek vagyok. Nevem Tarcisius;“ felele a fiu, midőn mosolyogva föltekintett; „nekem nincs lakásom; egyéb egy olyan, minőről te talán nem örömet hallanál.”

„Ugy jöjj be házamba; pihend ki magadat: valami beszédem van veled. Oh bárcsak nekem volna gyermekem, ilyen, mint te!”

„Most nem, nemes hölgy! most nem. Nekem nagy, és szent feladatom van; és egy pillanatig sem lehet elhalasztanom.”

„Tehát igérd meg, hogy holnap meglátogatsz; ez az én házam.”

„Ha még élek, bizonyosan eljövök,” felele a fiu bizodalmas pillantással. Neki úgy tetszett e fiu, mint valamely fensőbb lény küldöttje. Sokáig nézett utána, s egy gondolat után elhatározá, őt követni. De csakhamar erre lármát, és borzasztó kiáltozást hallott; megállt, mig az elnémult: azután ismét tovább indult.

E közben Tarcisius tova sietett; gondolatai valami jobbal, mint egy gazdag delnő öröksége, foglalkoztak. Egy szabad tér-

re ért, hol az iskolából éppen kibocsátott gyermekek játszani kezdtek.

„Még egy hiányzik; hol veszünk egyet?“ kiálta egy közülök.

„Épen jókor!“ kiált egy másik. „Itt jön Tarcisius, kit már száz éve nem láttam. Ő azelőtt minden játéknál igen jó társ volt. Jer Tarcisius!“ őt karjánál fogván; „hova olly sebesen? Játsszál velünk; ebben te is ügyes vagy.“

„Most nem lehet, Petilius! Bizony most nem lehet; igen szorgos dolgom van.“

„De kell játszanod!“ kiálta egy másik, ki legelső szólott: egy erős, veszekedő fiu; s megragadá őt. „Én semmi ellenkezés sem tőrök, ha valamit akarok; jöjj tüstént, és játsszál velünk!“

„Kérlek, bocsássatok el!“ mondá szorongva a szegény fiu.

„Nem,“ viszonzá a másik. „Mit rejtegetsz olly szorgosan kebeledben? Bizonyosan egy levelet? Az el nem romlik, ha egy fél-óraig fészken kívül lesz is. Add ide; el fogom tenni, míg a játék tart.“ Ezzel a Szentség után nyult.

„Nem, nem!“ felelé a gyermek, az égre tekintvén.

„Én akarom látni,“ mondá a másik nyersen; „én akarom tudni, miféle csodálatos titok az.“ És kezdte a fiut durván rángatni. Erre nagy csoportozat vevé őket körül; mindenki kíváncsian kérdezvén, hogy mi az? És egy gyermeket láttak, ki keresztbe tett kezekkel, mintha valami természetfölötti erő védné, egy más, sokkal erősebb, és nagyobb fiu minden erőködésének, mellyel tőle valamit elvenni akart, ellentállt. Ütés, verés, rángatás, lökés, — mind hasztalannak látszott; mindezt panasz nélkül tűrte, s a nélkül, hogy megkísértené, ellenfelét visszaütni: de semmit sem engedett magától elvenni.

„Mi az? de mi lehet az?“ kérdé egyik a másiktól; midőn Fulvius véletlen mellettök elment, és oda lépett. Ő megismerte Tarcisiust, kit az Ordinationál látott; és mivel ő is, mint jobban öltözött ember, kérdeztetett, hogy mi lehet az? midőn

megfordulna, megvető hangon felelő: „Mi az? Semmi egyéb, mint egy keresztény számár, ki titkokat visz.“*)

Ez elég volt. Fulvius illy csekély prédát megvetett; de tudta, hogy szavainak milly következése leend. A pogányok kíváncsisága föl volt izgatva, hogy a keresztények titkát láthassák, és gunyolhassák: minden felől ordítanak rá, hogy mutassa meg, a mit visz. „Soha, mig élek,“ volt egyedüli felelete. Egy kovácsnak kemény ököl-csapása megszédíté, s vére kezdett folyni. Erre ütés ütést ért; mig végre sebekkel fedve, de kezeit mindig erősen melléhez szoritva, összerogyott. A csőcselék hozzá toladott, és épen szent zálogát akarák tőle elrabolni, midőn e nyomorékok hirtelen valami óriási erő által jobbra, és balra szétszóratni érzék magukat. Némellyik félre tántorgott, mások, maguk sem tudták miképen, földre terítették: a többi elszaladt. Egy nagy, izmos tiszt okozá e zavart; ki midőn a tért ekként megtisztítá, letérdelt, és könyes szemmel, és olly gyengéden, a mint csak egy anya tehetné, vette föl az összeroncsolt, és ájult fiut; azután a legszívélyesebb hangon kérdé: „Nagyon meg vagy sebesítve Tarcisius?“

„Az mit sem tesz, Quadratus!“ felelé a fiu, midőn szemeit mosolyogva fölnyitotta: „de nálam az isteni titkok vannak; vidd biztos helyre.“

A vitéz most a fiut tiszteres tisztelettel vette karjára; — hiszen nem csak egy fiatal áldozatot vitt, egy vértanu ereklý-jét; hanem magát a vértanuk királyát, és urát, az örök megváltás isteni áldozatát. A gyermek lehajtá fejét az izmos vitéz széles mellére: de kezeivel erősen tartá a rábizott kincset, és a kettős szent terhet könnyen vivé a hős. Utjában senki sem tartóztatá föl; mig egy delnővel találkozott, ki őt bámulva nézé. Ez közelebb lépve, figyelmesen vizsgálá, mit vinne. „Valljon lehetséges-e?“ kiálta visszaszoradva. „Tarcisius ez; a szép, és kedves gyermek, kit csak imént láttam? Ki cselekedte ezt?“

*) „Asinus portans mysteria;“ latin közmondás.

„Nemes hölgy,“ felelé Quadratus; „meggyilkolák őt, mert keresztény volt.“

A delnő megnézte arczát a fiunak; és ez fölvetvén szemeit, mosolyogva nézett rá: és megholt. E pillantás által nyerte a hit világosságát; — és ő is nem sokára keresztény lett.

A tisztos Dionysius alig látott a könyektől, midőn a Szent-séget sértetlenül kivette a gyermek kebeléből; ugy tetszett neki, hogy a fiu most, midőn a vértanu álmát aluszsza, még inkább hasonlít egy angyalhoz, mint egy óra előtt, midőn még élt. Quadratus maga vitte őt Callistus temetőjébe: hol az öregebb hívők bámuló csudálkozására letéetett; sirversét később irta sz. Damasus pápa: mellyből mindenki világosan látja, hogy Krisztus Urunk valóságos szent testének jelenlétét az Oltári-szentségben akkor is épen ugy hitték az egyházban, valamint most.

Tarcisium sanctum Christi Sacramenta gerentem,
Cum male sana manus peteret vulgare profanis,
Ipse animam potius voluit dimittere caesus,
Prodere quam canibus rabidis coelestia membra.*)

A romai Martyrologium sz. Tarcisius emlékéért augusztus 15-kére teszi, midőn az Callistus temetőjében ünnepeltetett; onnan, mint egy régi fölírás említi, később sz. Sylvester templomába vitettek ereklyéi.

A foglyok ezen esetet csak bevégzett estebédjek után hallák: és a félelem, hogy talán e lelki-eledelt nélkülözniök kellend, mellytől ők erősítést vártak, volt egyedül, mi lelki nyugalmutat háborgatta. E pillanatban lép be Sebestény; és azonnal észrevette, hogy valami kellemetlen hír kering: és szintolly

*) „Tarcisiust, a szentet, az Ur Szentsége vivőjét
Megrohaná vad nép, kincsét megbecsteleníteni kívánván:
S ő később lelkét odaadni, veretve halálig,
Mint hogy ebek dühinek tenné ki az isteni testet.“

Vö. Baronius jegyzeteit is a Martyrologiumhoz. Midőn itt az Oltári-szentség, Krisztus testének, „mennyei tagjai“-nak neveztetik, ezzel egy esetleges, de ellenmondhatlan bizonyítvány nyújtatik azon hit megerősítésére, hogy az Oltári-szentségben Krisztus urunk valósággal jelen van.

hamar eltalálta, mi legyen az; mert Quadratus őt mindenről értesítette. Ő felvidítá a hitvallókat azon biztosítással, mikép az ohajtott eledelt nem kellend nélkülözniök; és Reparatus diaconusnak néhány szót sugott, ki őt azonnal megérté, a mint vidor arczáról látszott, és azonnal elsietett.

Az örök ismervén Sebestényt, ő naponkint minden tartózkodás nélkül bejárt a foglyokhoz, és fáradhatlanul gondoskodott róluk. De most azért jött, hogy legkedvesebb barátjától, Pongrácztól, ki őt ohajtva várta, végbucsút vegyen. Kissé félre vonultak, és az ifju szólott: „No's, emlékszel-e Sebestény amaz estvére, midőn ablakaidból a vad-állatokat ordítani hallók, és az Amphitheatrum tágas bolt-iveit szemléltük, mintha a keresztények diadal-menetére nyílnának meg?”

„Igen, kedves gyermekem! igen jól emlékszem azon estvére; s úgy érzém, mintha szíved azon jelenetek előérzetével foglalkozott volna, melyek holnap reád várnak.”

„Valóban úgy volt; én szívemben meg valék győződve, hogy szinte egyike leendek az elsőnek, kiknek az ordító állatok dühét csillapítania kellend. Most azonban, midőn az idő megjött, alig hihetem, hogy illy nagy tiszteletre legyek méltó. Valljon mit tettem én, Sebestény! nem hogy ezen kegyelmet kiérdemeljem, hanem hogy illy kegyelemre választassam?”

„Te tudod Pongrácz! hogy nem az, a ki akar, sem az, a ki fut, hanem az irgalmas Isten az, a ki választ. (Rom. 9, 16.) De kedvesem! mondd meg nekem, mikép érzed magadat, ha a holnapi napra gondolsz?”

„Igazán megmondva, rendeltetésem olly fényesnek, reményeimet annyira tulszárnyalónak látszik, hogy időnkint mindezt inkább álomnak, mint valóságnak hiszem. És valljon nem szinte hihetetlennek tetszik-e neked is, hogy én, ki e mai estvét egy hideg, sötét, és nyomorult tömlöczben töltöm, mielőtt a nap még egyszer leáldozna, az angyalok hárfáinak hangját halljam, a szentek seregében, fejér köntösben megjelenjek, a mennyei tömjén illatát élvezzem, és az élet kristály-tiszta forrásából enyhitsem szomjamat? Nem úgy hangzik-e ez, mint ollyasmi, mit

ugyan egy más valakiről tudunk olvasni, vagy hallani, de miről gondolni is alig merjük, hogy azt kevés óra múlva magunkon tapasztaljuk?“

„És nincs-e itt még több is, mint a mit említél, Pongrácz?“

„Oh igenis, még sokkal több; sokkal több, mint az ember elgondolhatná: hogy én, egy gyermek, ki csak most bocsáttattam ki az iskolából, ki még Krisztusért mit sem tettem, mégis elmondhatom: holnap színről-szinre fogom őt látni, őt imádni, tőle egy pálmát és egy koronát nyerni; igen, és szeretetteljesen ölelgetni... Mindez úgy tűnik föl előttem, mint egy szép remény; és én alig gondolhatok rá, hogy ez csakhamar nem puszta remény lesz többé. S mégis, Sebestény!“ folytatá lelkesülve, mi előtt barátjának mindkét kezét megfogá, „s mégis úgy van; úgy van.“

„És még több, Pongrácz!“

„Igenis, Sebestény! még ennél is több. Nekem be kell szemeimet zárnom az emberek képe előtt, és ismét fölnyitnom, hogy az Isten arcát nézzem; be kellend szemeimet zárnom tizezer emberi arc előtt, kik az Amphitheatrum minden polczáról harag-, megvetés-, és dühvel telve tekintenek le reám: és ismét föl kellend azokat nyitnom, hogy azon egy, napnál dicsőbb lényt lássam, kinek fényessége minket megvakítana, megsemmisítene, ha az ő sugárai nem környeznének, át nem karolnának, nem ölelnének... Egyszerre az isteni sziv égő lángjába, vagy inkább kegyelmének, és szeretetének lángoló tengerébe leszek helyezendő, a megsemmisítéstől rettegés nélkül... Valóban, Sebestény! követelésnek látszik, ha mondom, hogy holnap, — nem, hallgasd! a capitoliumi ór éjfélét kiált, — hogy én ma, ma mindezt élvezni fogom!“

„Szerencsés Pongrácz!“ monda a vitéz; „te már eleve élvezed a boldogságot, mely néhány óra múlva reád vár.“

„És tudod, édes Sebestényem!“ folytatá az ifju, mintha a félbeszakítást észre nem venné; „nekem úgy tetszik, hogy az isteni jószág, és kegyelem jele, hogy így kell meghalnom. Menyynyivel örömeosebbs kell az én koromban a halállal szembe szállni,

midőn ez, mindennek, mi e földön gyűlöletes, véget vet, — a borzasztó vad-állatok, és a gonosz emberek, — kik nem kevésbé borzasztók, látásának, és mindkettejek undok orditozása hallásának? — Mennyivel nehezebben esnék, ha a halál szemeimet egy olly anya, mint az enyim, végső gyengéd pillanatánál, és füleimet, édes hangja béketűrő zokogásánál zárná be! Mindenesetre ma, még a küzdés előtt, utólszor fogom őt látni, és hallani, ígérete szerint: de tudom, bátorságomat nem törendi meg.“

A fiúnak egy köny csillogott szemében; de azt elfojtván, vidám hangon mondá: „Ígéretedet, Sebestény! — kettős ígéretedet még nem teljesítetted. Te velem azon titkokat, melyeket előbb fölfedezni nem akartál, közleni ígérted; most végső alkalmad van: mondj el mindent.“

„Emlékezel még, milly titkok voltak azok?“

„Bizonyára, igen jól; mert gondolatimban sokat forgattam. Először is azon estve, midőn lakodban tartatott a gyülekezet, azt mondád, hogy van valami, mi elég erővel bír, a Krisztusért szenvedendő halál utáni vágyadat mérsékelni; s nem rég megmondani vonakodtál, hogy miért küldesz engem olly sietve Campaniába. S akkor e titkot az előbbivel összefüggésbe hoztad; miért? azt meg nem foghatom.“

„A két titok csak egyet tesz. Én megígértem Pongrácz! hogy valódi javadra ügyelek: a barátság, és szeretet kötelességét vállaltam magamra. Én láttam vágyadat a vértanuságra; ismertem fiatal szived nyugtalan törekvését; és féltem, nehogy valamelly merészség által, vágyad tisztasága fényéből veszítsen: habár ez olly csekély volna is, mint a fényes aczélnak egy lehet általi elhomályosítása; — féltem, nehogy valami, csak futólag is, pálmád egyetlen levelét elfonnyaszthassa. Azért elhatároztam az én saját égő vágyamat mérsékelni, míg téged egészen veszélyen tul lenni látlak. Helyesen tettem-e ezt?“

„Oh édes Sebestényem! mennyi jószág részedről! Igenis nemes, és nagylelkű tett vala tőled. De milly összefüggésben van ez az én utammal?“

„Ha én téged Romából el nem küldelek, ugy bizonyosan

befognak; mivel a császári parancsot letépted; vagy mivel a bírót kigunyoltad. Te kétségkívül elítélttél, és Krisztusért szenvedtél volna; de ítéleted egészen másképp hangzandott; és a császár elleni pártoskodás miatt végeznek ki: s még e mellett, édes gyermekem! egyedül haltál volna meg. Maguk a pogányok is, mint vakmerő fiut dicsértek volna; s te talán a kevélység bűnébe esel; mindenesetre a szégyent elkerülöd: mely különös érdeme, és különös dicsősége azoknak, kik egyedül azért halnak meg, mert keresztények.“

„Tökéletesen igazad van, Sebestény!“ mondá Pongrácz elpirulva.

„De a mint láttam,“ folytatá a vitéz, „hogy te a szeretet magasztos tettéért fogattál el; midőn láttam, mint vezettettél az utcákon végig egy gálya-rabbal összebilincselve, közönséges gonosztevőként; midőn láttam, milly dühös ordítás, és kőzápor közt hurezoltattál a többi hívőkkel egyenlően; midőn hallám, hogy a többivel egyformán elítélttél, csak azért, mivel keresztény vagy, és nem más okból; — akkor láttam, hogy földadatom teljesítvéan; s még csak egy ujjamat sem akarám megmozdítani, szabadításodért.“

„Írántami szereteted melly igen hasonlított az isteni szeretethez! Olly bölcs, olly magasztos, olly határtalan!“ sohajta föl Pongrácz; mialatt a vitéz mellére borult. Azután folytatá: „Ígérj még egyet meg nekem: maradj ma végig közelemben, és kézbesítsd anyámnak végső örökségemet.“

„Azt megteszem, ha éltembe kerül is. Pongrácz! a mi elválásunk nem sokáig tartand.“

Most a Diaconus jelenté, hogy minden készen van, és a szent áldozat magában a tömlöczben végeztetik. A két ifju körülnézett, és Pongrácz meg volt lepve. A szent áldozár Lucian a földön feküdt; tagjai embertelenül a catastá-n (kinpad) ki voltak feszítve, és föl nem kelhetett: azért mellére teríté Reparatus a három gyolcs oltár-terítőt, erre téve a kovásztalan kenyeret, és kelyhet, a borral és vízzel, mellyet a Diaconus kezével tartott. Ekkor fölemelték az éltes áldozár fejét: és ő a szokott

imádságokat olvasá, és a rendes szertartást, az Offertoriumot, és Consecratiót végző; — azután egyenkint hozzá járultak, és a háladatosság könyei közt vevék szentelt kezeiből a titokteljes eledelt. *)

Milly csudálatosan, és szépen tudja az Isten egyháza alkalmazni a különféle körülményeket! Bármilly határozottak törvényei, találékony szeretete lel eszközt, kivételeket létesíthetni; de egyszersmind épen ezek által törvényeinek alapjára utalni. Igen, sokszor megtörténik, hogy a kivétel csak egy főnséges alkalmazása a törvénynek. Itt látjuk Istennek egyik szolgáját, és az ő titkainak sáfárját, ki ez egyszer több, mint más papok; mert ahhoz, a kinek helyettese, hasonlóan, áldozár és áldozat egyszersmind. Az egyház rendeli, hogy a szent áldozat, csak a vértanuk ereklyéin mutattassék be: itt egy vértanu azon sajátos helyzetben volt, azt tulajdon testén bemutatathatni. Még élve „feküdt az Isten lábaihoz.“ **) A mell még emelkedett, a sziv még dobogott az isteni titkok alatt: de ez csak egy része volt az áldozónak; saját énje már megholt: tulajdon életének feláldozása benne már teljesítettett, bár ha még nem egészen végeztetett is be. E mell szentélyében, és ezen kívül, csak Krisztus élete volt. ***) Az örök utavaló készítettett-e valaha méltóbban a vértanuknak?

XXIII.

A küzdelem.

A tisztán, de hidegen kelő nap ünnepies fénybe látszék öltöztetni az imolák, és egyéb nyilvános épületek aranyozott díszitményeit; s maga a nép is fényesebb ruháiba öltözve, szokatlan pompával jelent meg az utcán: és a különféle csoporto-

*) Az isteni titkok hasonló ünneplése Lucian áldozár által, Antiochiában történt; mint ezt Actáiban olvashatni. Ruinart, III. 182. Jegyzet.

**) Vö. főnebb 158. l. Jegyzet.

***) Én-élek, de nem én, hanem Krisztus él bennem. Gal. 2, 20.

zatok, mind a flaviusi Amphitheatrum felé irányozvák, mely most Coliseum név alatt ismeretesb. Kiki azon ivezet felé siet, melyet jegyének száma mutat: és a roppant épület folyton új tömegeket fogad magába; míg körös-körül egész benseje, ember-arczokkal látszik mintegy kirakottnak, s falai az élő tömeg zajlása alatt majdnem ingadoznak. Miután e tömeg itt jóllakott vérrel, és a dühtől fölhevült, ismét elszéled, és sűrű csapatokban, a nyilásokon, melyeken betolakodott, kisiet. Igen találólag neveztetek e nyilások, Vomitoriáknak; mert soha az emberiség söpreje- s dögvészének ocsmányabb folyama nem ömlött ki valamelly üregből, mint midőn a vértanuk ártatlan véréből bővult romai nép, az Amphitheatrum pompás ivei alól kiözönlött.

A császár, udvarától környezve, egész pompában, és fény-nyel, minő egy császári ünnepélyhez illett, jelent meg; ő olly kíváncsi volt, mint bármelly alattvalója, látni a kegyetlen játékot, és szemeit a véres mészárláson legeltetni. Trónja a szinkör nyugati oldalán állott: hol egy nagy tér, az úgy nevezett Pulvinar, gazdagon diszitve tartaték az udvar számára.

Különféle játékok követék egymást; már több megölt, vagy sebzett Gladiator véréből piroslott a fejér homok: és ekkor a nép, még borzasztóbb látványra vágyva, a keresztények és vad-állatok kiállítását ordítva követelé. Itt tehát az idő, hogy foglyainkhoz visszatérjünk.

Mielőtt a polgárok lakaikat elhagyák, a foglyok egy biztos terembe vitettek (Spoliarium) a tömlöczből, hol a bilincsek és lánczok rólok levétettek. Ünnepiesen föl akarák őket öltöztetni, mint pogány papokat, és papnőket; azonban ők ellenszegültek: arra hivatkozván, hogy minden kötekedés nélkül engedvén magukat a küzdőterre hozatni, méltatlanság volna most őket olly öltönybe szorítani, melyet utálnak. A nap első óráiban együtt maradtak, egymást lelkesítvén, és énekkel dicsérvén az Istent; daczára azon lármának, mely időnkint hangjokat tulhaladta.

Ez órában lépett be Corvinus, és gonyoló győzelmi tekin- tettel szólítja meg Pongráczot: „Hála az isteneknek! eljött a nap, melyet olly régen ohajtva vártam. Mi sokáig, és kemé-

nyen küzdöttünk; sokáig kétes volt, ki marad fölül. Most én győztem.“

„Hogy érted ezt Corvinus? Mikor, és hol küzdöttem én te veled?“

„Mindég, mindenütt. Te engem üldöztél álomban: előttem lebegtél meteorként; és én hasztalan igyekeztelek megfogni. Te az én kinzóm, gonosz szellemem voltál. Én téged gyölöltelek, a földalatti isteneknek szántalak, megátkoztalak: most megjött az én bosszum napja.“

„Nekem úgy tetszik,“ felele mosolyogva Pongrácz, „hogy az épen nem volt küzdés. Legalább a küzdés csak egy oldalon létezett; mert én semmi olyast nem tettem ellened.“

„Nem? Én higylem ezt neked, ki mint egy vipera, mindég utamba feküdtél, hogy sarkamba harapj, és megronts!“

„Hol? még egyszer kérdelek.“

„Mindenütt, mondom még egyszer. Az iskolában, Agnes házában, a Forumon, a temetőben, atyám ítélő-székénél, Chromatius mezei-lakán, — igen, mindenhol.“

„És máshol nem, mint az általad említett helyeken? Midőn kocsid az appiusi uton elragadott, nem hallottál magad után lovasokat, kik elérni igyekeztek?“

„Nyomorult!“ kiálta dühösen a főnök fia; „tehát a te átkozott gebéd volt az, melyet szándékosan sarkantyuztál, hogy lovaimat megijeszse, s engem a halál szélére vigyen?“

„Nem Corvinus! hallgass meg csendesén. Most utoljára beszélünk együtt. Én egy társammal nyugodtan utaztam vissza Romába, miután tanítónknak a végső tiszteletet megadtam“ (Corvinus hátra lépett; mert ezt még nem tudta): midőn egy elragadt kocsí zörgését hallám. Akkor igenis, megsarkantyuztam lovamat; és köszönd, hogy azt tettem!“

„Hogyan?“

„Mert még épen elég jókor jöttem. Erőd már majd egészen kimerült, és véred majd megfagyott a csatornába történt ismétli lebukásod következtében; a már majd megmervült karod utolsó tartalékát bocsátá el, és te utoljára esél vissza a vízbe. Én meg-

láttalak, megismertelek; és midőn téged megragadtalak, egy férfin gyilkosát ragadtam meg, ki nekem igen kedves volt. Az isteni igazság látszott őt utolérni; csak az én akaratom állt még közte, és elveszte között. Ez az én bosszum napja volt: — és én magamat megbosszultam.“

„Hah! — és mikép?“

„Ugy, hogy téged kihuztalak, a partra fektettelek, és fölmelegítettelek, míg ütered ismét verni kezdett: és így azután a haláltól megmentve, szolgálidnak átadtalak.“

„Hazudsz,“ kiálta Corvinus; „szolgáim mondák, hogy ők huztak ki.“

„És a leopardbőrből készült tárczádat, az én késemmel együtt átadták-e neked? Én mindkettőt ott találtam a földön, midőn kihuztalak.“

„Nem; ők azt mondák, hogy a tárcza a csatornában vészett. De valóban leopardbőrből volt: egy afrikai bűvész nő ajándékozta nekem. Mit beszélsz te a késről?“

„Itt van: nézd, még most is rozsdás a víztől. Tárczádat sklávjaidnak adám; saját késemet pedig megtartottam. Nézd meg jól. Már most hiszel-e nekem? Valljon vipera voltam-e tehát mindig utadban?“

Corvinus nem birt annyi nemes érzettel, hogy elismerje, mikép a kettejek közötti küzdésben, ő volt a legyőzött; de előbbi iskolatársa irányában magát megszegyenítve, meggyalázva látta. Ugy tetszett neki, mintha Pongrácz őt, mint egy homokgöröngyöt, ujjai között morzsolná szét.“ Elvörösödött egész szívének mélyéig. Közel volt az elájuláshoz; tántorgott, levágta fejét, és elsompolygott. Átkozta a körszint, a császárt, az ujjongó népet, az ordító vad-állatokat, lovait, kocsiját, sklávjait, atyját, önmagát, — mindent, és mindeneket: csak egyet nem; — ha éltebe került volna is, Pongráczot nem tudta átkozni.

Midőn az ajtóhoz ért, visszaszólítá őt Pongrácz. Corvinus megfordult, és tiszteletteljesen, majdnem szeretettel tekintett rá. Pongrácz kezét ellensége-vállára tevén, mondá: „Corvinus!

én neked örömet megbocsátottam. De ott fön van Egy, ki más-kép meg nem bocsáthat, egyéb annak, a ki töredelmes. Kérj tőle bocsánatot. Ha ezt nem teszed, úgy most megjövendölöm neked, hogy egy napon ugyanazon módon fogsz meghalni, a mint most nekem kell meghalnom.“

Corvinus elsompolyodott; és e napon őt többé látni nem lehetett. Ő nem élvezte azon pillanatot, melyet alávaló képzelete már napok óta elejbe tüntetett, és melyre olly sok időtől fogva vágyott. Az ünnepély után, atyja őt egészen ittasan találta: ezen egyedüli eszközt ismerte, mellyel lelkiismeretét elaltatta.

Midőn Corvinus elhagyta a foglyokat, azonnal a Lanista, a Gladiatorok vivó-mestere lépett a terembe, s őket a küzdésre hivta. Hirtelen megölelték egymást, és bucsut vevének. Egyenest az Arenába, egy homokkal hintett küzdőterre, a császár ülésével szemközt, két sor venator, vagy vadász közt, kik a vad-állatok őrei voltak, kellett menniök: a vadászok nagy ostorral voltak ellátva, s ezzel minden, előttök elhaladó fogolyra egyet vágtak. A foglyok egyenkint, vagy csoportosan vezettettek az Arenába, a mint a nép kívánta, vagy a játék igazgatója jónak találta. Néha egy emelkedett állványra állíttatott a fogoly, hogy a nép jobban láthassa; máskor egy oszlophoz köttetett, hogy tehetetlen legyen. Egy igen kedvelt kegyetlenség volt, egy nőt, vagy szüzet hálóba takarni, s úgy hurezoltatni meg, vagy döfetni át egy vad-bika, vagy tehén által. A vértanu néha az első vad-állat által megöletett; de néha három-négy is bocsáttatott egymás után ellene, a nélkül, hogy halálosan megsebesíttetnék. Illy esetben, vagy visszavitetett a tömlöczbe, hogy később tovább kinoztassék, vagy a Spoliariumba: hol a kezdő Gladiatorok örömeiket találták benne, őt megölhetni. *)

Most azonban csak arra szoritkozunk, hogy fiatal hősünket, Pongráczot, utolsó utjában kövessük. Midőn azon folyosón menne, melly az Amphitheatrumba vezet, látja egy oldalon Se-

*) L. a lyoni vértanuk történetét, §. 14.; hol a 15 éves Ponticus vértanusága is leíratik. És sz. Perpetua és Felicitas Actáit. §. 20.; Ruinart, I. 152. 221.

bestényt, és mellette egy köpenybe burkolt, és fátyolozott hölgyet. Ő azonnal fölismerte; megállván előtte, letérdelt, és kezét megfogván, megcsókolá. „Áldj meg, édes anyám!” mondá, „ebben az ohajtott órában!”

„Tekints az égre gyermekem!” felele az anya. „Nézz oda, hol Krisztus, szenteivel vár téged. Küzdj jó küzdelmet lelkedért; és légy hű, s állhatatos Megváltód szeretetében. *) Jusson eszedbe az, a kinek drága ereklyéit nyakadon hordod.”

„Mielőtt néhány óra lefolyjon, édes anyám! kétszeresen drága leend az előtted.”

„Előre! előre! Hagyjátok azt a bolondságot!” kiált a Lanista; mialatt Pongráczra nagyot üte botjával.

Lucina hátra lépett. Sebestény megszorítá a fiu kezét, és fülébe sugá: „Bátorság, drága barátom! Isten áldjon meg! Én közel a császár megett állok; vesd oda felém végső pillanatodat; és áldj meg engem.”

„Ha! ha! ha!” Épen háta megett szólal meg valaki. — Egy ördög nevetése volt ez? — Ó hirtelen visszafordult: de az embernek, ki egy oszlop körül ment, csak lebegő ruháját látta. Ki lehetett ez? Sebestény nem találhatta el. Ez Fulvius volt, ki előtt a szavak, melyeket imént hallott, utolsó szemét képezték egy bizonyítvány lánczolatának, mellyen ő régtől dolgozott, t. i. az a felőli bizonyítványának, hogy Sebestény csakugyan keresztény.

Pongrácz csakhamar az Arena közepén állott. Társai már mind elvérzettek; őt utolsónak hagyták, azon reménynyel, hogy talán a többiek kinjait látván, állhatatossága megtör. A remény nem teljesült. Egész készséggel állt a helyre, melyre vezettetett; gyengéd termete sajátságos ellentétben mutatkozott a hóhérok durva, és elsült tagjaival, kik őt környezték. Most egyedül hagyák őt; és mi nem ábrázolhatjuk őt jobban, mint Eusebius: ki, mint szemtanu, egy ifjut ir le, alig pár évvel öregebbet Pongrácznál. „Egy ifju, ki még huszadik évét el nem érte,

*) Vö. Sz. Felicitas-, és hét fainak Actáit, s. 2. Ruinart, I. 55.

szabadon, bilincs nélkül áll; és kezeit kereszt-formára kiterjesztve, ajtatosan, rettenthetlenül, és félelem nélküli szívvvel imádkozik. Nem távozik a helyről, mellyen áll, míg medvék és leopárdok, dühöt és halált prüszkölve törnek elő, hogy darabokra tépjék. De körmeik, nem tudom mikép, egy isteni, és titokteljes erő által, összehuzva és zárva tartatnak, és mind visszavonulnak.“*)

Épen így történt a mi ifju hősünkkel. A nép dühöngött, midőn látta, hogy egyik vad-állat a másik után bódulva száguld el körülötte, s vonítva, farkával csapdossa oldalait: míg ő egy megbüvölt körben látszék állani, mellyhez a vadak nem közelíthetnek. Egy dühös bika, melly ellene eresztetett, sügyibe szegzett borzasztó fejével, bódulva rohant ellene: de rögtön megállott, mintha fejét egy kőfalba ütné; rettenetes bögéssel kaparta a földet, és forgószélként kavarta föl a port.

„Ingereld őt, te gyáva!“ még erősebben, ordítá a császár. Pongrácz, mintegy elragadtatásából ébredve föl, karjait mozgatva, szaladt ellensége felé. De a bika megfordult: mintha egy oroszánt látna maga ellen ugrani; s a nyílás felé szaladt: hol őret találván, azt magasan a légbbe vetette. Mindnyáját elfogta a bosszuság; a hős ifjun kívül: ki előbbi imádkozó helyezetét elfoglalta. Ekkor fölkiált valaki a tömegből: „Ez bűvész, nyakán egy Amulet van.“ E kiáltást az egész nép ismétlé; míg a császár csendet parancsolva, Pongrácznak mondá: „Vedd le nyakadról bűszeredet, és vesd el; vagy majd gyengédtelen módon vétetem el tőled.“

„Uram!“ felelé az ifju olly erős, csengő hangon, melly az egész szinkörben hallatszott, „én semmi bűszert sem hordok magammal; hanem atyám emléké, ki ugyane helyen, dicsőséggel, hasonló vallomást tett, minőt én most alázattal teszek. Én keresztény vagyok, és az Istenember Jézus Krisztus szeretetért örömet adom életemet. Ne vedd el ez egyedüli örökségemet, mellyet én dusabban, mint nyertem, egy másnak hagyó-

*) Euseb. Hist. Eccl. 8, 7.

mányoztam. Kisértsd még még egyszer. Egy párducz adta atyámnak a koronát; egy párducz talán ezt nekem is megadandja.“

Mély csend uralgott egy perczig; a nép engesztelődni, s megindulni látszék. A hős keblü ifjunak gyönyörű termete, tul-szellemült tekintete, kedves, csengő hangja, rettenthetlen szólása, s hiteért nemes odaengedése, megbűvölő látszék e gyáva csordát. Pongrácz ezt észrevette, s inkább reszketett kimélete-, mint sem dühétől. Ő magát ma az égnek áldozta: s reménye ne teljesüljön? Könyvek csillogtak szemeiben, midőn karjait még egyszer kereszt-formára kiterjesztvén, ezüst hangjával, melly ismét minden szivbe hatott, fölkiálta:

„Áldott légy oh Uram! Ma, igen, ma van azon nap, mellyen jönni akartál; oh ne késsél tovább! Te eléggé megmutattad rajtam hatalmat azoknak, a kik te benned nem hisznek; most mutasd kegyelmedet irántam, ki hiszek te benned.“

„A párducz!“ kiált egy hang; „a párducz!“ ismétlé vagy husz; „a párducz!“ mint egy dörgő vihar, orditá százezer torok. *) A szinkör homokjából egy ketrecz emelkedett ki, mint valamely bűvölés által, és midőn a földből fölért a színvonalra, oldal-rekeszei leesvén, a puszták vad foglya szabadon állott. **) A szép párducz ügyes ugrással mutatá be magát a töle csak névben különbözö publicumnak; s ámbár a sötétség, fogság, és éhség által dühössé tétetett, mégis majdnem játszva, s enyelegve, zörej nélkül ugrált a homokon. Végre meglátta prédáját. Erre minden macskatermészetű álnok kegyetlensége, s ügyes mozdulatának vigyázó csalfasága, vissza látszott térni. Az Amphitheatrumban olly csend uralkodott, mint egy néma barátok zárdájában; minden szem a párducson függött, midőn ez, áldozatához lopva közelített. Pongrácz még ugyanazon helyen, a császár átellenében, látszólag magasabb gondolatokba merülve állott; mintha

*) Az Amphitheatrumban 150,000 emberre volt hely.

**) Ez egy közönséges meglepetés volt. A hozzá való gépeket a Coliseumban találták.

ellenének mozdulatait észre sem venné. A párducz megkerülé őt, mintha kicsinylené másképp, mint szemközt rohanni őt meg. Hason mászva, lassan csúszott hozzá egy ugrásnyi távolságra, s ott maradt néhány perczig; mialatt mindenki még lélekzetét is visszatartá. Egy mély morgó vonítás, egy ruganyos ugrás a levegőben, — és a rettenetes vad, mint nadály tapadt hátulsó lábával mellén, az elsőkel és fogaival nyakszirtén a vértanunak.

Pongrácz még egy perczig állt: jobbját ajkához emelvén, mosolyogva pillantott Sebestényre; s illedelmes kézlejtéssel küldvén neki utolsó üdvözlését, — összerogyott. A nyak izmai eltépettek, és a vértanu elszenderült. Vére nedvesíté, s megfesté a szivacsot, melyet Lucina nyakába függesztett, s elválaszthatlanul egyesíté atyja vérével. Az anyának áldozata elfogadtatott. *)

XXIV.

A keresztény vitéz.

Az ifju vértanu ereklyéje békeségben letéttetett az aureliani uton, ugyanazon temetőben, mely nem sokára tőle nyerte nevét. Később a közel levő kapu is, mint már említők, róla nevezteték. Az üldözés megszűnte után sirja fölött egy basilika épült, mely még most is hirdeti emlékét.

Az üldözés mindig hevesebb, a naponkinti áldozatok száma mindig nagyobb lett. Azok közül, a kiket elbeszélésünk folytán említünk, már igen sokan elvérzetek; nevezetesen azok, kiket Chromatius társaságában a mezei-lakban tanultunk ismereni, mint vértanuk haltak meg. Először is Zoë, kinek szólását Sebestény visszaadta, midőn sz. Péter sirjánál imádkoznék, a pogányok által meglepetett, és igen rövid uton ítétetett el:

*) Satur vértanu, ki szinte egy párducz által szaggattatoti szét, már haldokolva inté Pudens vitézt, ki még nem volt keresztény; azután elkérte gyűrűjét, és azt saját vérebe mártván, ezt örökség gyanánt, és véré emlékezetül hagyta neki. L. sz. Perpetua, és Felicitas Actáit. Ruinartnál, I. 223.

lábainál fogva egy füstölgő tűz fölé akasztatott, és megholt. Férje, más hárommal a társaságból, elfogatott, ismételve kínztatott, és lefejeztetett. Tranquillinus, a két testvér, Marcus és Marcellianus atyja, Zoë koronáját irigylve, sz. Pál sirjánál nyilvánosan imádkozott: és megfogatván, megköveztetett. Két fiai szinte kinosan végeztettek ki. Torquatus árulása, mellyel előbbi társait fölfedezte, nevezetesen a lelkes Tiburtiust is, ki lefejeztetett*), az üldözők tervét elősegíté.

Sebestény e méiszárlás közepette nem úgy viselte magát, mint olly építész, kinek művét a vihar romba dönti, vagy olly pásztor, kinek nyáját a rablók elhajták: hanem inkább, mint egy tábornagy a csatamezőn, kinek egyedül a diadal lebeg szeme előtt; ki büszke minden közvitéz fölálkozására, midőn a győzelem kivivásaért ez vérét ontja: úgy szinte kész lévén maga is életét odaadni, ha ezzel a diadal kiküzdhető. Minden egyes barát elvérzésével egy csomó oldódzott föl, melly őt e földhez kötötte, s egy új kötelék fonódott, melly az éghez vonta; egy gonddal kevesebb e földön, egy baráttal több az égben. Gyakran magánosan ült, vagy hallgatagon állott ama helyeken, hol ő Pongráczczal társalgott; és visszaemlékezett a kedves ifjú jámbor vidorságára, szép gondolataira, szerény erkölcsaire: és ő nem érezte magát jobban eltávolítotttnak tőle, mint midőn őt Campaniába küldte. Irántai kötelességét teljesítette; most ő rájta volt a sor. Jól tudta ő, s érezte, mennyire tölté el kebelét a vértanuság vágya: s ő nyugodtan várta az óra ütését. Kézszülete hozzá egyszerű volt: drágaságait elosztá a szegények közt; vagyonát a lefoglalás elől biztosítá eladás által.

Fulvius nevezetes részét kapta a lefoglalt jószágoknak; de egészen még sem felelt meg várakozásának a jövedelem. A császárt, kit került, nem volt ugyan kénytelen segedelemért megszólítani; de nem is igen szerzett magának valamit: ő gazdagabb nem lett; sőt hogy czinkosait kielégitse, adósságot kelle csinálni. Eurotasnak minden este el kelle mondania a napi bevételt, és

*) Emléke, atyja-, Chromatiuséval, augusztus 11-én tartatik.

tőle nem kevés szemrehányást, és gúnyos szavakat hallani. Most azonban, mondá szigorú urának, — mert Eurotas az lett, — egy nemes vadat akar elejteni; a császár kedvencz tisztjét, ki e hivatalában magának nagy vagyont szerezhetett.

Az alkalomra nem sokáig kellett várnia. Január 9-kén nagy elfogadás volt: mellyen természetesen mind megjelentek, kik valamelly kegyelmet kértek, vagy a császár haragjától féltek. Fulvius sem hiányzott; és szokás szerint hidegen fogadtatott. — Miután a szitkokat, mellyeket a császár halkán reá szórt, némán hallgatta, vakmerőn előlép, és térdet hajtva a császár előtt, következőleg szól hozzá:

„Uram! a te istenséged sokszor szememre veté, mikép feladásaim által nem közelítem meg azon kegyelmet, és bőkezű jutalmazásokat, mellyekben részesítél; de most a leggyalázatosabb összeesküvést, és legalávalóbb hálátlanságot fedezem föl, még pedig isteni személyed közvetlen közelében.“

„Mit akarsz ezzel mondani, gazficzko?“ kérdé a vérszopó nyugtalanul. „Szólj azonnal, vagy vashorgokkal huzatom ki gégedből a szokat.“

„Fulvius fölkelt, és kezét kinyujtva, keserű, s nyugodt hangon mondá: „Sebestény keresztény.“

A császár dühösen ugrott fel trónjáról. „Hazudsz gazember! Bizonyítsd be; vagy darabonkint halsz meg, mint még egy keresztény kutya sem végezte életét.“

„Én itt elégséges bizonyítványokat jegyeztem föl,“ felele Fulvius; egy pergament-lapot huzván elő, s térden állva nyujtván a császárnak.

A császár épen keményen akarván felelni, legnagyobb bámulatára látja, mikép Sebestény elejbe lépve, vidor arczczal, és nemes magatartással, a legnyugodtabb hangon mondja: „Fejedelmi uram! a vizsgálat fáradságától meg akarlak kimélni. Én keresztény vagyok; és azzal dicsekszem.“

Maximianus, ámbár derék katona, de durva és miveletlen, nyugodt állapotában is alig vala képes magát türhetőleg kifejezni; indulatoskodtában pedig csak elharapott mondatok, min-

den lehető aljas, és durva szók halmaza dőlt szájából. Illy állapotban Sebestény ellen a gúnyszavak özönét önté; mert ezekben szótára igen is dús volt. A képzelt vétkek közt leghangosabban, és keményebben hánytá szemére a hálátlanságot és árulást; ő keblében viperát táplált állítása szerint, egy skorpiót, egy gonosz lelket: és kénytelen csudálkozni, hogy él még.

A keresztény tiszt épen olly rendületlenül hallgatá végig a szidalmak viharát, mint a csatatéren szokta mindég fogadni az ellenség rohamát.

„Császári uram! hallgass meg,” mondá; „talán utoljára. Én azt mondtam, hogy keresztény vagyok: ebben áll neked legnagyobb biztosságod.”

„Hogy érted ezt, hálátlan?”

„Csak úgy, nemes császár! hogy ha te magad körül olly testőröket kívánsz, kik éretted utolsó csepp véröket ontsák, úgy szabadítsd ki a keresztényeket, kik a kinpadon hevernek, és a tömlőczők falaiba alkalmazott vas-pereczekhez lánczolvák; hozasd magad mellé az ítélő-székeknél megbénított hitvallókat a rostélyról; küldj az Amphitheatrumba, hogy a még eleven, de a tigrisek által félig fölfalt keresztényeket körmeik közül ide hozzák; adj nekik annyi emberi alakot még, a mennyi lehetséges; fegyverezd föl, és állítsd magad körül: s ez a megbénított, megkínzott sereg, több hűséggel, több ragaszkodással, több tüzzel védend, mint minden daciai, s pannoniai legióid. Te félig véröket vetted: ők a másik felét is véröknek örömet ontják éretted.”

„Bolondság, és ostobaság!” felelé a vad császár gúnnyosan. „Inkább farkasokkal, mint keresztényekkel akarom magamat körülvéttetni. Erre árulásod elég bizonyítvány.”

„És mi gátolhatott volna engem minden kedvező alkalommal életed ellen törni, ha áruló volnék? Nem volt-e éjjel úgy, mint nappal szabad bemenetem császári személyedhez; és árulóként viseltem-e magamat? Nem, császár! senki sem előzött meg az irántadi hűségben. De nekem még egy más, és nagyobb uram is van, kit szolgálnom kell: olly uram, a ki mindkettőnket

meg fog itélni; s neki inkább tartozom engedelmeskedni, mint neked.“

„Gyáva te! miért titkoltad vallásodat? Hogy azon keserű halált kikerüld, melyet megérdemlél?“

„Korán sem uram! Én olly kevésbé vagyok gyáva, mint áruló. Náladnál senki sem tudja jobban, hogy sem egyik, sem másik nem vagyok. Mig testvéreimnek használhattam, kötelességem parancsolá, az ő lemeszárlásuk, és bűm között élni. De végre reményem kihalt; és én Fulviusnak szívből köszönöm, hogy vádja által engem ama nehéz küzdéstől megmentett, hogy valljon a halált keresnem, vagy az életet viselnem kell-e?“

„Azt én fogom számodra elhatározni. ‚Halál,‘ így szól ítélleted, még pedig hosszú halál. De,“ lassan, mintha magában beszélne, tévé hozzá: „ezt nem szabad tudni; ennek csendben, köztünk kell történni: máskép az árulás tovább terjedhetne. Quadratus! vedd a te keresztény főnöködet őrizet alá. — Nem hallod, ostoba? Miért nem mozdulsz?“

„Mert magam is keresztény vagyok.“

Egy második kitörése a dühnek, egy második özöne az aljas szitkoknak; melly azon parancscsal végződött, hogy a Centuriót azonnal a vesztőhelyre vigyék, Sebesténynyel pedig máskép kellend elbánni.

„Hivjátok ide Hyphaxot!“ orditá a vérszopó. Nehány percz mulva egy nagy, félmeztelen numidiai lépett be. Egy rendkívül nagy iv, eleven színekkel tarkázott tegez, és egy rövid kard, valának az afrikai ijászok századosának ékszere-, és fegyverei. A császár előtt egyenesen állt, mint egy gyönyörű ércz-szobor, tündöklő zománczozott szemekkel.

„Hyphax! egy munkácskát adok; holnap reggel végzendőt; de jól!“ mondá a császár.

„Parancsolj uram!“ felelé a százados, olly vigyorgással, melly hófehér fogait láttatá.

„Látod itt Sebestény századost?“ a fekete intett. „Kisült, hogy ő keresztény.“

Ha Hyphax hazájában egy elbujt mérges kigyóra tapod,

vagy hirtelen egy skorpio fészkebe hág, nem ijed úgy meg, mint annak hallására, hogy ő egy keresztényhez olly közel áll; ő, ki a legundokabb isteneket tiszteli, minden ostobaságot hisz, minden gyalázatosságot, és kegyetlenséget üz.

Maximianus tovább folytatá; és Hyphax minden szavát fejbillentéssel, és mosolylyal, vagy a mit ő mosolynak tartott, de a mi nem emberi nevetés volt, követé.

„Sebestényt el viszed szállástokra; s holnap korán reggel, — nem ma estve, hallod-e? mert tudom, illy időben mind részegek vagytok; — tehát holnap reggel, midőn kezetek biztos, Adonis ligetében egy fához kötitek, és lassan lövitek halálíg. Lassan; érted-e? Szép nyilatok közül egy se menjen egyenest szívének, vagy fejének; hanem sok nyilakat löjetez testébe: mig a fájdalom, és vérvesztés által kimerülve meghal. Értesz-e engem? Most el vele! De hallgass; jegyezd meg magadnak; másként — !“

XXV.

A megmentés.

Minden titkolódzás daczára csakhamar megtudták mindazok, kik az udvarral viszonyban voltak, hogy Sebestény keresztény, és hogy másnap agyon lődözik. E kettős hír nagyobb, és mélyebb benyomást nem tett senkire, mint Fabiolára.

„Egy Sebestény mikép lehetne keresztény?“ mondta magában: „az előkelő romaiak legnemesbije, legtisztábbja, legbülsőbbje, mikép lehetne tagja ez alávaló, ostoba tévelynek? Lehetetlen! És mégis valószínű. Valljon tévedtem-e? Talán nem az volt, a kinek látszott? Alávaló képmutató, ki az erényességet színlelte, s alattomban gyalázatos bűnökben fetrengő ember? Ez is lehetetlen!“ — Igenis, ez valóban lehetetlen volt. Erről tökéletes meggyőződéssel birt. Sebestény tudta, mikép az ő kezét és vagyonát birhatja, csak akarnia kellett; és mégis irányában mindég olly nemesszívüen, olly gyengéden viselte magát. Ő az volt, a minek látszott; erről Fabiola meggyőződött: — nem ara-

nyozott, hanem valódi arany. — De mikép lehetne e felöltő dolgot megfejteti; hogy egy keresztény, a legmagasb értelem-ben jó, erényes, és szeretetre méltó lehessen?

E nehézség megoldásáról Fabiola mit sem gyanított, — hogy tudnillik ő épen azért ilyen, mert keresztény. Ő e feladatot egy egészen más formában látta, tudnillik: mikép lehet ilyen, d a c z á r a annak, hogy keresztény?

Hasztalan törte fejét. Végre azt gondolá: „Az öreg Chromatiusnak igaza lehetett: a kereszténység talán nem is az, a minek tartottam, és többet kellendett vele foglalkoznom. Én meg vagyok róla győződve, hogy Sebestény ama borzasztó dolgokat soha el nem követte, melyekről a keresztényeket vádolják. És mégis az egész világ vádolja őket azokról!”

Talán e vallásnak is egy finomabb, és egy közönségesebb osztálya létezik, mint ez a bölcsészeti felekezetnél van, melyhez ő tartozik; s mint az Epicureismus kétfelé ágazik, az egyik durva, anyagi, vastagon érzéki; míg a másik finom, szigorú, bölcsészeti? Sebestény bizonyára a magasabb osztályhoz tartozott; és megvetette, utálta a közönséges keresztények babonáit, és vétkeit. Egy illy föltevés nem látszott előtte valószínűtlennek; de mégis meg nem foghatá, hogy olly férfiú, mint e nemes vitéz, egy annyira gyűlölt fajhoz csatlakozhassék. És mégis kész a keresztények hiteért meghalni! Zoéről, és a többiekről még mit sem tudott; mert csak előtte való napon érkezett meg utjából, melyet atyja ügyeinek rendezése végett Campaniába tett.

Milly kár, gondolta magában, hogy ő Sebesténynyel e dolgokról többször nem beszélgetett! De most már késő: holnap meg kellend hálnia. Ez utóbbi gondolat olly fájdalmat okozott neki, mint egy szívébe lőtt nyíl. Ugy tetszett, mintha valamelly személyes veszteség érné; mintha Sebestény sorsa egy valakit érdekelne, ki bizonyos titokteljes köteléssel fűzetik hozzá.

Gondolatai mindig komorabbak, és szomorubbak lettek, midőn elmélkedve az esthomályban ült. Ezekből egy rabnő, gyertyát hozva, hirtelen fölverte. Afra, a fekete rabnő jött, az

estebédet, melyet urnője egyedül kívánt elkölteni, feladandó. Ezalatt mondá: „Hallottad-e urnőm! az ujságot?”

„Miféle ujságot?”

„Hogy holnap Sebestény nyilakkal fog agyon lövetni. Kár érte! szép fiatal ember volt.”

„Hallgass Afra! ha valami különöset nem tudsz a dologról mondani.”

„Természetesen, kedves urnőm! még pedig valami bámulást tudok. Tudod, hogy világosságra jött, mikép ő a gyalázatos keresztényekhez tartozott?”

„Hallgass, kérlek; ne fecsegi oly dolgokról, melyekhez nem értesz.”

„Bizonyosan nem, ha parancsolod. Én is úgy hiszem, hogy sorsa iránt egészen közönyös vagy, urnőm! Nekem legalább egészen mindegy. Nem az első tiszt ő, kit az én honfiai agyon lőttek. Sokat agyon lőttek már ők: de nehányat meg is mentettek. Mi azonban természetesen csak véletlenül történt.”

Azon sajtászerű hang, mellyel e különös szavakat mondá, Fabiolának éles fülét, és eszét nem kerülte el. Most először tekintte föl, és kémlőleg szegze rabnője fekete képére szeméit; de semmi különös kifejezést nem vón rajta észre. Afra egy edény bort tön az asztalra, mintha semmit sem mondott volna. Végre kérdé Fabiola: „Mit akartál mondani Afra?”

„Oh, semmit urnőm! Mit tudhat egy szegény rabnő? annál kevésbbé tehet?”

„Te olyasmit mondtál, mit tudnom kell; csak mondd el.”

A rabnő elfordulva az asztaltól, urnője nyugágya elé ment, mellyen Fabiola ült; és körülnézve magát, lassan suttogá: „Akarod-e Sebestényt megmentve látni?”

Fabiola majd fölugrott, midőn mondá: „Bizonyosan!”

A rabnő ujját ajkaira téve, mondá: „Sokba kerül.”

„Mondd ki a dijt.”

„Száz sestertium (500) talléron fölül), és az én szabadságom.”

„Elfogadom a föltételt; de milly biztosítást adsz nekem?”

„Csak azt ígérd meg, hogy kötelezettséged áll, ha ő kivégeztetése után csak huszonnégy óráig él is.“

„Jól van; és te milly biztosítékot kívánsz?“

„Szavadat urnőm.“

„Siess; Afra! minden perc drága.“

„Nem olyan sürgető,“ felele nyugodtan a rabnő; és csendesen végzé az estebédhezi készületeket.

Azután tüstént a palotába ment, és a mauritanok szállásán fölkeresé a kapitányt.

„Mit keresel te, Jubala!“ kérdé ez, „most itt? Ma estve semmi ünnepély sincs.“

„Azt én tudom Hyphax! De veled valami fontos közlendőm van.“

„Ugyan mi?“

„Ez téged, engem, és a foglyot illeti.“

„Nézd itt van,“ mondá a barbár; az udvarra mutatva, mellyre ajtaja nyílt. „Alig hihetné az ember, hogy holnap agyon lövetik. Nézd, milly nyugodtan alszik! Nem alhatnék edesebben, ha holnap menyegzőjét tartandná.“

„Mint te Hyphax, és én holnapután lakodalmunkat ülendjük.“

„Csak ne olly sebesen; még előbb bizonyos föltételek teljesítendőek.“

„Tehát jól van, mellyek azok?“

„Először is neked szabadnak kell lenned; mert én rabnőt el nem vehetek.“

„Arról gondoskodva van.“

„Másodszor, jegypénzednek kell lenni: még pedig szép jegypénzednek; erre soha sem volt nagyobb szükségem, mint most.“

„Arról is lesz gondoskodva; — mennyit remélsz te?“

„Legalább két ezer tallért.“*)

„Én négy ezeret hozok.“

*) Szerző könnyebb számítás végett a romai pénz helyett egyenértékű angolt tett, a fordító pedig tallérokat.

„Igen helyes! Hol vetted ezt a sok pénzt? kit loptál meg; kit mérgeztél meg, szép papnőm? Miért kellene nekünk holnaputánig várni? Esküdjünk össze holnap, vagy ma estve.“

„Csendesen Hyphax! A pénzt egészen becsületes uton szerzem; de itt is vannak föltételek. Én azt mondtam, hogy azért jöttem, mikép veled a fogoly érdekében is szólnak.“

„Igenis, de mi köze annak a mi menyegzőnkhez?“

„Igen sok.“

„Mi féle?“

„Nem szabad meghalnia.“

A százados düh, és ostoba bámulat keverékével tekintett rá. Ugy látszott, hogy kedve volna őt észére téríteni: de a nő mozdulatlan, és rettenthetlenül állott előtte; és szemeinek bűvölő erejét látszék rajta gyakorolni, mint hazájának kigyója a karvalyon.

„Megbolondultál?“ kiált végre föl. „Épen úgy kérhetnéd fejemet is. Láttad volna csak a császár arczát, midőn parancsát adta, ugy észre vetted volna, hogy ő ezzel itt nem tréfál.“

„Ugy, ugy ember! Természetesen a fogolynak akkép kell kinéznie, mint holtnak; és az fog jelentetni, hogy meghalt: de kivégeztetése után huszonnégy óráig még élnie kell.“

„És ha ismét felgyógyul?“

„A többi keresztények gondoskodni fognak róla, hogy rejtve maradjon.“

„Te huszonnégy órát mondasz? Én tizenkettőt kívánnék.“

„De én tudom, hogy te azt jól kitudod számítani. A huszonötödik órában meghalhat.“

„Lehetetlen, Jubala! tisztán lehetetlen; ő igen érdekes személyiség.“

„Jó, ugy alkunkból semmi sem lesz. A pénz csak ezen föltétel alatt adatik. Tehát négy ezer tallért eldobsz?“ Ezzel megfordult, mintha menni akarna.

„Megállj!“ mondá Hyphax indulatosan; a fösvényesség ördöge győzött. „Megállj! De a pénznek fele elmegy embereim megvesztegetésére, és lakomára.“

„Arra van még más ezer tallérom.“

„Valóban? Herczegnőm, bűvésznőm, bűvölő ördögöcském! De az sok lesz a gazficzkóknak. Csak felét adjuk nekik: másik felét hozományodhoz tesszük; mit gondolsz?“

„A mint akarsz; csak minden úgy történjék, a mint mondtam.“

„Meglesz! Ő élni fog huszonnégy óráig; és azután mi vig menyegzőt tartunk.“

Sebestény nem álmodott e szabadtársa fölötti szép alkudozásokról. Péterként nyugodtan aludt két ór közt az udvar fala mellett. A napi munkától fáradtan, mit egyébkor ritkán tehetett, korán nyugalomra hajtá fejét; a márvány-padozat egy katonának elég jó ágyul szolgált. Néhány órai nyugalom után, üdülve ébredt föl; és minthogy most körülötte minden csendes volt, felkelt, és kiterjesztett karokkal imádkozott.

A vértanu imádsága, nem előkészület a halálra: illy halálhoz nem szükséges az előkészület. A vitéz, ki hirtelen nyilvánítja, hogy ő keresztény, és azután lehajtva fejét, azon hittvallóval egyesíti véré, kit neki kellendett kivégezni; vagy az olly barát, ki egy vértanút, midőn vesztőhelyre vitetik, üdvözl, és örömet hal meg barátjával*), szinte csak olly jól el van készülve a vértanuságra, mint az, ki egész hónapokat imádkozva töltött a tömlöczben. Azért a vértanu imádsága, nem élte bűneinek elengedéseérti könyörgés: mivel ő ama tökéletes szeretet öntudatával bír, melly a félelmet kizárja; s benső biztossággal ama legfőbb kegyelem felől, melly a bűnnel meg nem fér.

Sebestény sem könyörgött bátorság-, vagy erőért; mivel félelmet, és gyengeséget épen nem ismert. A csatamezőn földi uraiért rettenthetlenül szembe szállt a halállal: azért végtelenül nagyobb örömmel fogadta a halált mennyei uráért.

*) Midőn Felixet hatalra vitték, egy hívő találkozott vele; ki midőn őt megismerte, fölkiáltott, hogy ő is keresztény, és Felixet megcsókolta. Felixxel együtt kivégeztetett; s mivel a keresztények nem tudták nevét, „Adauctus“, vagyis „társul adott“-nak nevezék el: „quod sancto martyri Felici adauctus sit ad coronam.“ (Breviar. Rom. 30, Aug.)

Az ő imája reggelig egy folytonos örvendetes ének, és dicsőítése volt a királyok királyának. Ama dicsérő-éneket hangoztatá ő, melyet a seraphok sugárzó szemekkel, s nyugodni nem tudó szárnyakkal szüntelen zengenek az Urnak. S midőn a felhőtelen égen szeme a csillagokat megpillantá, fölhívá őket, mint kötelességű öröket, vele az Isten dicséretének jelszavát hangoztatni; s midőn az éjjeli szél Adonis berkének leveletlen fáí között süvöltött, hasonlóan fölkérte zajos üvöltésének mérséklésére a hajlongó fák gallyai közt, és szendébb hangon dicséretére Istennek. Nem ezek valának-e az egyedüli dicsőítő dalok, melyeket a föld illy téli éjjelen az Istennek nyujthattott?

És tovább örömmel gondolt a reggel közeledtére. Már a kakas megszólalt; nem sokára hallandja ama gallyaknak maga fölötti zörejét, a repülő, s célját nem tévesztő nyilak éles füttyülésével egyesülni. Ő örömmel tévé ki magát e nyilak hegyes nyelveinek, melyek kigyókként sziszegtek, és lélegzetek vére után. Örömet adta magát áldozatul, az Isten dicsőségére, s haragjának engesztelésére. Különösen felajánlotta magát a szorongatott egyházért: és imádkozott, hogy halála által, annak szenvedései enyhíthessenek.

Azután fölemelkedtek gondolatai a földi egyháztól a mennyihez; mint a sas, melly a hegy legmagasabb csúcsáról a naphoz repül föl. A felhők elvonultak: és a reggel himzett kék kárpitja félrelebbent, mint a legszentebbet fedő redőzet; ő pedig e megnyílt téren messze, igen messze lát: a szentek, és angyalok seregein tul, látja a legbensőbb, legsugárzóbb fényt, melyet István látott. És most elnémult az ő éneke: égi zengedezések hatottak át hozzá, olly édesen, olly magasztosan, hogy irányukban minden földi hang, fülsértés leendett. Áthangzottak hozzá, és feleletet nem igényeltek: mert lelkébe a mennyet hozták; és ezt mivel viszonzozhatná? A legtisztább gyönyör forrása, inkább patakozó tűz-, mint vízhez hasonló, fakadt a bárány lábánál *); és szívébe folyt: melly mást nem tehetett, mint azt el-

*) Vö. 66. l. *) Jegyzet.

fogadni. De a mint e patak gyengéden feléje folyt, annak fényes hullámzásában már egy, már más, boldogult, és őt megelőzőt barátjának képét látta; s úgy tetszett neki, mintha ők ez eleven vizet innák, abban fürödnének, játszva lebuknának, és ugyanabban mintegy fölolvadnának.

Arca, ezen égi látvány visszaverésétől sugárzott; és a hajnali pirkulat, melly épen hasadt, — oh! milly halavány hajnali pirkulat ez! — látszék az ő képén, midőn fölkelt, és keresztbe tett kezekkel keletnek fordult. Hyphax ajtaját benyitván, midőn őt meglátta, majdnem arcra borult előtte.

Sebestény fölébredt elragadtatásából. Hyphax füleiben a Sestertiák pengése csendült meg, és emlékezteté őt, hogy azokat ki kell érdemelnie. Száz ember közül kiválasztott őt ijaszt, kik egy repülő nyilat, egy más még sebesebbel széthasítani tudtak: ezeket szobájába hívta, megmondá nekik, milly jutalmat szerezhetnek. Hogy milly része leend neki magának a jutalomban, azt természetesen nem mondá meg: és elvégzé velök, mint kelljen Sebesténynyel bánniok. A hulláért már nevezetes összeget ígértek a keresztények; és erre két skláv várakozott a berekben. Társainak titoktartására biztosan számíthatott.

Sebestény a palotához ragasztott udvarba vezetettet, melly ezen afrikai ijaszok szállását saját lakától elválasztá. Ez fasorokkal vala beültetve, s Adonisnak szentelve. Ő vidáman lépdelt bakói között; az egész sereg követé őket. Nézőkül csak az ijaszok bocsáttattak be; kik az egészet egy lövész-gyakorlatul tekinték. Levetköztetve, egy fához köttetett; míg az őt kiválasztott ijasz, hidegen, és nyugodtan megállt előtte. — Ez, minden vigasz nélküli halál volt . . . Egy jóbarát, egy szánakodó szív sem volt közelében; sem egy keresztény, ki az utolsó Istenhozádát a hívőknek megvigye, végszavait fölfogja, s állhatatosságának tanuja lehetne. Az emberekkel telt Amphitheatrum közepén állni, a keresztény állhatatosság száz ezer tanui előtt, sokaknak lelkesítő pillanatit látni, s néhány szerető barátnak csendes áldáskívánatait hallani: igen is bátorító, csaknem elragadó valami; legalább a természeti fölemelkedés gyenge segítsége

járul a kegyelem hatalmasb segítségéhez. Maga a csőcselék nép gúnyoló ujjongása is emeli a természeti bátorságot; mint a vadász lármája csak erősíti az üldözött vadat. De e jelenet holt, és néma volt. Virradatkor, egy bekerített udvarban, a legérzékletlenebb közönyösséggel, mint egy kéve zsup, vagy kitömött váz, megkötoztetett: hogy a zsarnok parancsa szerint czéllapul szolgáljon. Egyedül állt ő, e fekete vadak csordája közepén: kiknek már nyelvök is kiállhatlan durva, és érthetetlen volt; s kik nyers élezeiket gúnyos nevetéssel üzik, mint játék, és mulatság előtt szokták Mindez inkább illett egy erdőben, utonállók által elkövetett kegyetlen gyilkossághoz, mint a keresztény névnek nyílt, és dicső bevallásához; inkább egy orgyilkossághoz, mint vértanúsághoz.

De Sebestény minderre nem figyelt. A falakról angyalok tekintének le reá; s a fölkelő nap, melly szemeit vakítá, az ijá szoknak pedig a czélzást könnyíté, nem sugárzá körül őt fényesebben, mint az Urnak arcza, ki látta, mit szenvedett érette a vértanu; — ez volt az egyetlen tanu, kinek jelenlétét becsülte.

Az első szerezsen megfeszíté ivét: s egy nyíl furta magát Sebestény testébe. Egyik ijász követé a másikat: és mindenik a tetszés lármájával jutalmaztatott; mivel mindenik jól talált: de a császári parancs értelmében, soha sem olly helyen, hol a seb halált okozhatna. Így folyt a kegyetlen játék: mindenki nevetett, kiáltozott, tréfált, és mulatott; de a szánakozás egy szikráját sem mutatá senki a vértanu iránt, kinek tagjai vérrel boritvák*). A dolgot mindnyájan játéknak tekinték: de ő érzé a keserű valóságot; a minden ujjabb seb szuró fájdalmát, a kimerülést, a lankadtságot, a kemény kötözést, a kellemetlen helyzetet. De komolyan vette szívének állhatatosságát is, lelkének erejét, tántoríthatlan hitét, megtörhetlen türelmét, az Uráért szenvedés iránti kielégíthetlen szeretetet. Komoly volt imája, komoly tekintete az égbe, komoly az ő vágya, hogy a mennyek kapui előtte föltárassanak.

*) „Membraque pieta cuore novo.“ Prud. Peristeph. 3, 29.

Valóban ez borzasztó egy halál volt; de nem ez vala még a legrosszabb. A halál nem jött; az arany kapuk zárva maradtak: a vértanu, — ez volt ő szívében, — még itt e földön, egy nagyobb dicsőítésre tartaték fön; s azért nem találta magát hirtelen a halálból az életre átvezetve, hanem öntudat nélkül rogyott az angyalok keblére. Kinzói látván, hogy már elég messzire mentek, a köteleket, mellyekkel megköötztetett, elmetszik; és ő ájultan, s egész valószínűséggel holtan rogyott a vérszőnyegre, mellyet lábai alá a földre maga terített. Most itt feküdt, mint egy nemes bajnok: — épen úgy, mint márványszobra jelenleg, oltára alatt, azon templomban fekszik, melly neki szenteltetett, és nekünk olly drága. Legalább mi, szebben őt nem tudjuk képzelni. — A palatinusi domb romjai közt áll egy régi kápolna, azon a helyen, hol ő lerogyott. *)

XXVI.

A föléledés.

Már késő éj volt, midőn Afra, Hyphaxxali alkudozását teljes meglepődésére végezvén, haza felé ment. A hideg téli éjen, bár jól beburkoltan, legkisebb kedvet sem érzett, utjában megállapodni. De az éj mégis szép volt: és úgy tetszett, mintha a hold egy ezüst kézzel a Meta sudans lágy ruháját simogatná.**) Megállt mellette, s miután néhány perczig gondolkodva ott állna, hangos nevetésbe tört ki: mintha a szép ugrókut valami nevetségesnek emlékélt keltené föl benne. Azután megfordult, hogy tovább menjen; akkor valaki erősen megfogja karját.

„Ha nem nevensz,“ mondá keserűen a férfi, ki megfogta, „nem ismerlek meg: de hyaenaféle nevetésed elárul. Hallod? a vad-állatok, a te afrikai testvéreid, az Amphitheatrumból felelnek rá. Mit neveltél?“

*) E kápolna a Titus és Constantin diadalivei közt áll a Palatinus-dombon. A Barberini-család nem rég ujítottá meg.

**) L. 46. l.

„Téged.“

„Hogy-hogy?“

„Utolsó ittlétünkéről gondolkodtam; és az jutott eszembe, mily nagy bolond voltál te akkor.“

„Igen szép tőled, hogy rólam megemlékezel; kivált midőn én épen nem rólad, hanem honfiaidról, kik ott a ketreczekben vannak, gondolkodtam.“

„Hagyj föl szemtelenségeddel; és add meg mindenkinek a maga nevét. Én már többé nem vagyok, legalább egy pár óra múlva nem leszek Afra, a rabnő, — hanem Jubala, a mauritani ijászok kapitányának, Hyphaxnak neje.“

„Kétségkívül, egy igen tisztelt férfi; csak valamely más nyelvet is beszélne, mint ama zagyvalékot: azonban e pár óra elegendő ügyünk végezésére. Ugy tetszik, tévedtél; nemde te voltál, ki utolsó összejövetelünk alkalmával bolondnak tartottál? Mi lett szép ígéreteidből, melyeket akkor tettél; és ama még szebb aranyból, melyet én neked adtam? Az én aranyom valódi volt: de ígéreteid, tartok tőle, füstbe mentek.“

„Bizonyosan: mert anyanyelvemen van egy közmondás: a böles uszályán a por jobb, mint a bolond tüsszűjében az arany. De a dologra: az én büszereim, és bájitalaim hatalmában hittél te valaha?“

„Természetesen hittem; csak nem volt talán mind csalás?“

„Nem épen mind. Fabius eltétetett az utból; és leánya, vagyónának birtokában van. Ez egy mellőzhetlen, szükséges egyengető rendszabály volt.“

„Hogyan?“ a te bűvészedet távolította el az atyát?“ kérde Corvinus; ki bámulva hátralépett.

Afra csak a pillanat ötletéből mondá ezt; most azonban szavainak egész következtetését fölhasználva, mondá: „Bizonyára; hát mi más? Könnyű bárkit is eltávolítani, ki az utban áll.“

„Jó éjszakát; jó éjszakát!“ felele szorongva Corvinus.

„Várj egy pillanatig!“ monda barátságosabban. „Én neked azon estve olly két tanácsot adtam, mely többet ért minden

aranyodnál. Azonban te, az egyiket nem követted; a másíknak pedig épen ellenére működtél.“

„Hogyan?“

„Nem mondtottam-e, hogy a keresztényeket ne hajtó-vadászaton kergesd, hanem hálóba fogd? Fulvius az utóbbit tette, és szépen nyert mellette. Neked az első tetszett: mi hasznod van belőle?“

„Nem egyéb, mint gyalázat, bosszuság, és ütlegek.“

„Tehát az első tanács, melyet adtam, jó volt; — most kövesd a másodikat.“

„Mikép?“

„Ha a keresztények fosztogatásából elég gazdag leendesz, akkor kérd Fabiola kezét. Eddig ő minden kéro't hidegen elutasított; de azt vettem észre, hogy egy kéro' sem volt gazdag. Minden pazarló, mivel már magának semmije sem volt, az övére ásitozott; biztosítalak, mikép a díjt csak ezen elv szerint lehet megnyerni: kettő, és kettő, négy. Értesz-e?“

„Nagyon is; de honnét vegyem az én kettőmet?“

„Hallgass rám, Corvinus! Mert ez a mi végső összejövetelünk; és én tulajdonképen téged még szeretlek is: mivel te olly alaposan, lelkiismeret nélkül, csökönösen, és érzéketlenül tudsz gyűlölni.“ Közélebb vonva magához, füleibe sugá: „Eurotastól tudom, kiből mindent kicsalhatok, hogy Fulvius néhány gazdag keresztény urakat, és nőket vett czélba; nevezetesen egyet. Jöjj közelebb ide az árnyékba; és meg fogom mondani, hogy milly módon ragadhatod magadhoz biztosan a kincset. A gyilkosságot, melly szükséges lesz, engedd általa elkövetettni; mert ez talán fáradságot, és kellemetlenséget okozand: — hanem azután lépj elejbe; ő veled azt mindennap megtenné.“

Afra néhány perczig halkan, és tüzesen beszélt vele; végre fölkiált Corvinus hangosan: „Fölséges!“ — Milly szó egy ilylen szájban!

Rövid idő alatt mennyire megváltozott minden! Midőn utólszor e két gonosz ugyane helyen együtt mások vesztén dolgozott, fölöttük az ablakban két erényes ifju állt; kik, mint jó lel-

kek, ezek gonoszságának hálóját megrontani, és istentelen ter-
vöket semmivé tenni igyekeztek. Most ezek nincsenek itt. Az
egyik a vértanu álmát aluszsza, a másik kivégeztetése előtt
utoljára alszik. Valami szent hatalom gyanánt kell előttünk föl-
tűnni a halálnak, midőn látjuk, mennyivel örömeztőbb veszi ma-
gához a jókat, mint a gonoszakat. Ő leszakítja a virágot; s a
gyomnak meghagyja mérges életét, míg egyszer később ma-
gától elszárad.

De a mint ezek ketten fölpillantanak, más két férfit lát-
nak az ablakban.

„Az, ki épen most az ablakhoz jött, Fulvius,“ monda Cor-
vinus.

„És a másik, az ő gonosz szelleme, Eurotas,“ tev é hozzá a
rabnő; mindketten kémlelték, és lesték őket a setét sarokból.

Fulvius épen ismét az ablakhoz jött, egy karddal kezében;
a fényes holdnál erősen vizsgálván annak hüvelyét. Végre a
földhez vágván, káromkodva kiált: „Végre is csak réz!“

Eurotas, egy minden tekintetben drágának látszó kardszij-
jat vizsgált szorgosan. „Mind hamis-kövek! Az egész hitvány-
ság valóban nem ér száz tallért. Itt Fulvius ismét rosszul üzér-
kedtél.“

„Te csak mindig kinzol szemrehányásaiddal, Eurotas! Pe-
dig e nyomorult zsákmány, egy, a császár legtekintélyesebb
tisztjének életébe került.“

„És urától hihetőleg neked semmi köszönetet sem hozott.“
— Eurotasnak igaza volt.

Következő reggel, midőn Sebestény hulláját a sklávok vin-
nék, csudálkozásukra egy fekete, mellettök elmenő női alaktól
susogni hallák: „Ő még él.“ A helyett tehát, hogy a temetőbe
vigyék, egyenesen Irene szobájába vitték. Minthogy még igen
korán reggel volt, és a császár előttevaló estve, az ő kedvencz
palotájába, a Lateranba költözött, mindezt észrevétlenül tehet-
ték. Azonnal Dionysius hivatott; ki is nyilvánítá, mikép egyet-
len-egy seb sem halálos: de a vérvesztés olly nagy, hogy he-
tek mulandnak, míg Sebestény ismét fölkelhet.

A legközelebbi huszonnégy órának majd mindenikén megjelent Afra, Sebestény hogyanléte felől tudakozódni. A meghatározott idő lefolyta után, elvezette Fabiolát Irene szobájába: hogy maga meggyőződjék, mikép ő még lélekzik, habár egészen gyengén. A fölszabadítási okmány elkészítettett, a pénz kifizettetett: s az egész palatini hegy, a Forummal együtt visszhangzott amaz esztelen részegeskedés, meg utálatos szertartások zajától, melyekkel Hyphaxxali egybekelése ünnepeltették.

Fabiola olly gyengéd aggodalommal kérdezősködött Sebestényről, hogy Irene őt kereszténynek tartotta. Első alkalommal csak az ajtónál kérdezősködött, nevezetes összeget nyújtván Irene kezébe, Sebestény ápolási költségeinek fedezésére; de két nap mulva, midőn már jobban érezte magát, udvariasan fölkeretett a belépésre: és most élteben, a mennyire tudta, legelőször lépett egy keresztény család körébe.

Irene Castulusnak, azon megtértek egyikének özvegye volt, kik Chromatiusnál laktak. Férje nem régen végeztetett ki; de ő még megmaradhatott azon szobákban, melyekben férje lakott. Két leánya volt vele; s Fabiola, a mint közelebről megismerkedett velök, föltűnő különbséget vón észre maguk viseletében. Az egyik nyiltan akkép tekinté Sebestényt, mint egy tolakodót; és azért ritkán, vagy soha sem jött közelébe. Anyja irányában udvariatlan, kevély, egészen világias, önző, könnyelmű, s figyelmetlen volt. A másik, a fiatalabb, egészen ellenkezőleg, gyengéd, engedelmes, barátságos, mások irányában udvarias, anyjához szeretetteljes, a szegény beteg irányában gondos; mig Irene maga, a valódi keresztény delnök példája volt a középosztályból. Fabiola nem találta őt igen szelleműsnek, tanultnak, élczesnek, vagy finom miveltségűnek: de mindég nyugodt-, tevékeny-, értelmes-, és nyiltak; e fölött tagadhatlanul meleg, és szerető szívvvel birt, nemes érzettel, és csudálatra méltó béketűrőssel. A pogány delnő soha sem látott illy háztartást: minden olly egyszerű, mértékletes, és rendes volt; a család boldogságát semmi sem zavarta, csak az öregebb leány jelleme. Nehány napok mulva tudták meg, hogy Fabiola nem keresztény;

de azért irányában nem változtak. És most ő is tett egy fölfedezést; de reá nézve igen lealázót: az öregebb leány is pogány volt még . . . Minden, mit Fabiola látott, jó benyomást tett rá, s az előítélet kemény kéréget, mely szívét burkolá, lágyítani segített. Most azonban figyelmét egyedül Sebestényre fordítá; ki csak lassan üdült. Irene s Fabiola abban egyeztek meg, hogy őt Campaniába, az ő mezei-lakába viteti; ott remélt a vallás tárgyában vele szólhatni. De ezen terv egy legyőzhetlen akadályon megtört.

Nem akarjuk megkísérteni, s az olvasó elejbe rajzolni, mit Sebestény gondolt, és érzett. A vértanaságot ohajtani, azért imádkozni, minden kinjait eltűrni, a mennyire az emberek előtt tudva volt, meghalni, a világtól már végbucsut venni; s most ismét fölbredni, nem mint vértanu, hanem mint közönséges földi zarándok, ki üdvösségét még ujjal kockáztathatja: — ez bizonyára keményebb helyzet volt, mint maga a vértanaság. Ő egy olly emberhez hasonlított, ki viharos éjszakán valamelly hullámozó folyón, vagy nyugtalan tenger-öblön átevezni törekszik, hogy irgalmatlan ellenségétől meneküljön; ki órákig fáradott, kinek ladikja a hullámoktól hányatva már-már fölfordul: s ki magát ismét azon parthoz látja visszaveretve, melytől kiindult. Vagy hasonlított sz. Pálhoz, ki e földre visszaküldetett, és a sántán ökleléseinek újra kitétetett, miután a titokteljes szavakat hallotta, melyeket csak egy lélek mondhat ki. *) De semmi zugolódás, semmi panasz sem lebbent el ajkairól; ő némán imádta az isteni szent akaratot, és remélte, hogy az Isten, elrejtett végzésében, neki egy kétszerezett vértanaság érdemét szánta. E második koronát olly ohajtva várta, hogy a távozásra, s maga elrejtésére ajánlott terveket mind visszautasítván, nagylelkűen mondá: „Én most magamnak egy vértanu előjogát érdemlém ki, — hogy az üldözőkkel bátran szólhassak. E jogommal élni is fogok, a mint az ágyat elhagyhatom. Azért ápoljatok szorgosan, hogy ezt mielőbb tehessem.“

*) II. Cor. 12, 3—7.

XXVII.

A második korona.

A terv, melyet a fekete rabnő Corvinusnak elárult, ugyanaz, mellyről mi a Fulvius és Eurotas közti társalgásból már valamit hallottunk. Fulvius a vak vértanúnő nyílt vallomásából biztosan megtudta, hogy Agnes keresztény; és így most, mint ő hívé, két vessző volt ivén: vagy fenyegetések által kényszeríteni őt, hogy hozzá menjen nőül, vagy mint keresztényt föladni, s lefoglalt vagyonának jelentékeny részét jutalmul venni. A határozat, szükség esetében ez utóbbihoz nyulni, Eurotas gúnyja- s unszolására megtörtént. Mivel nem remélheté, hogy Agnessel még egyszer személyesen szólhasson, azért egy tiszteltteljes, de sürgős levelet írt, mellyben önzéstelen vonzalmát rajzolja, és kéri szándékát figyelembe vétetni; a levél végén egész ovatossággal érinté, mikép kötelessége talán kényszeríthetné egy más ut választására, ha legalázatosabb kérése nem méltányoltatnék. Erre nyugodt, és udvarias, de igen határozott feleletet nyert: kérése véglegesen, és mindenkorra visszautasították. Azonfölül Agnes világosan kimondja levelében, hogy ő már el van jegyezve a szeplőtelen báránynak; és személyes hajlandóság kifejezéseit semmi halandótól sem fogadhat el. E felelet megkeményíté szivét a szánakozás ellen: mindamellett elhatározá, ügyesen intézni a dolgot.

Ezalatt Fabiola meggyőződött Sebestény határozottságáról, a veszélyt nem kerülni; s most ama regényes gondolatra jött, hogy őt akarhatja ellen megmenti, s részére a császártól kegyelmet eszközöl ki. Ő nem ismerte a gonoszság mélységét, mellyel egy emberi sziv bírhat. Ő azt vélte, hogy a zsarnok föllobbanhat ugyan egy pillanatra, de nem fog egy embert kétszer halálra itélni. Valami kis szelidség-, és szánakodásnak csak kell keblében lenni; az ő buzgó kérései, az ő könyei, remélni engedék, hogy ezen érzéseket megpendítendik: mint a nap heve a legkeményebb fából is előcsalja az elrejtett balszámot. Azért is folyamodást nyujta be a császárhoz, mellyben elfogadási kegyel-

met kért; és minthogy fősvénységét ismeré, bátorságot vőn magának, mint mondá, az ő saját, és elholt atyja hűségének némi jelét följánlani. Ez, egy ritka szépségü, és nagy értékü drágakövekkel kirakott gyűrű volt. Az ajándok elfogadtatott; de ezen fölül csak azt nyerte válaszul, hogy a többi kérelmezőkkel a folyó hó 20-ik napján a palota előtt legyen; és a császárnak, midőn az áldozatra menve, a nagy lépcsőn lejövend, nyujtsa át kérelmét. Bármilly kevésbé vala is e válasz bátorító, ő mégis elhatározta magát, mindent merni, s minden lehetőséget megkísérteni.

A határozott nap elérkezett; s Fabiola gyászruhában, melyet mint kérelmező, de atyja halála miatt is viselt, megjelent egy számtalan, nálánál sokkal alsóbb rendü, és szerencsétlenebb anyák, gyermekek, és testvérek sorában: kik legkedvesebbjeikért kegyelmet esdeklének, azokért, kik a tömlöczök- vagy bányákban sinlődtek. Még azon kis reménye is, melyet eddig táplált, elhalt eme szerencsétlenek látására: mert sokkal többen voltak, hogy sem kedvező választ nyerhettek volna. A remény végső szikrája, minden lépésnél, melyet a zsarnok a márványlépcsőn tett, gyengült; ámbátor ügyetlen kezén látta fényleni drága gyűrűjét. Mert minden lépcsőn átvéve egy szerencsétlentől kérő-levelét, abba bosszusan bele tekintett, és eltépte, vagy a földre dobta; csak olykor nyujtott egyet át titkárának, egy férfinak, ki alig látszott kevésbé urnak, mint maga a császár.

A sor csaknem Fabiolára került; a császár csak két lépcsővel állt még feljebb: szive dobogott, nem a császártóli félelem, hanem a Sebestény sorsa fölötti aggodalom miatt. Imádkoznék, ha tudna, mikép, vagy kihez. Maximianus egy átnyujtott lap után nyul; midőn hirtelen visszavonja kezét, és megfordul: — mint-hogy nevét fönhangon hallja kiáltatni. Fabiola is föltekintett; mert megismerte a hangot.

Átellenében, magasan fön a fejer márvány-falban, egy sárga márvány szegélyü nyitott ablakot vőn észre, melly az Irene lakába vezető folyosót világítá. Most, midőn a hangot hallá, fölpillantott, és az ablakban egy szép, de megragadó képet látott. Ez Sebestény volt, halványan, és kiszáradva, csaknem át-

szellemült arczvonalakokkal; nyugodtan és komolyan, mintha már semmi indulat-, vagy erősebb fölhevülésre sem volna képes: megszaggatott melle s karjai, a hő ruhán, melyet viselt, keresztül látszottak. Ő, a neki igen is ismeretes harsonák zaját, mellyel a császár közeledte jelenteték, meghallá, s fölkelvén, az ablakhoz ment, üdvözlésére.*)

„Maximianus!“ kiáltott tompa, de érthető hangon

„Ki vagy te, gazember! ki császárod nevét olly tiszteletlenül kiáltod?“ kérdé a zsarnok, midőn föltekintett.

„Én eljöttem, mintegy a holtak országából, hogy figyelmeztesselek; mivel a harag, és bosszu napja közelget. Te e város földjét az Isten szenteinek vérével öntözted; te ezek hulláit a folyóba, s a város kapui előtt levő szemétre vettetted; te az Isten templomait leromboltad, oltárait megfertőztetted, és a szegények örökségét elraboltad. Ezekért, s más büneid- és utálatosságaidért, igazságtalanságaid- és nyomorgatásaid, fősvénységed- és kevélységedért, elítélt téged az Isten: és haragja csakhamar utolérend; és te egy zsarnok halálával fogsz meghalni; s az Isten, egyházának egy szíve szerinti császárt adand. Emléked az egész világon, az idők végeig, átkozott lesz. Térj meg, míg időd van, istentelen ember! és a megfeszítettett nevében, kit mostanig üldöztél, kérj bocsánatot Istentől!“

E szavak hangzása alatt mély csend uralkodott. Maga a császár is a tisztelet és félelem által, mintegy megbénitottnak látszék: ő Sebestényt azonnal fölismerte, s úgy rémlett előtte, mintha egy megholttal volna végzendője. Azonban csakhamar kibontakozva félelméből, mérgesen fölkiáltott: „Ide emberek! Menjen egy közületek föl tüstént, és hozza őt ide.“ (Nevét nem akará kimondani.) „Hyphax! Hol van Hyphax? Épen most láttam még őt.“ De a szerecsen, a mint Sebestényt fölismerte, azonnal szállására sietett. „Hah! látom, ő ellillant. Menj te ostoba! mi a neved?“ (Corvinust szólítá, ki atyja mellett állott.) „Menj a numidiai udvarba, és mondd, hogy Hyphax azonnal ide jöjjön.“

*) Vö. sz. Sebestény Actáit.

Corvinus nehéz szívvvel indult útjára; Hyphax embereit a szükségesekekről értesíté, s magát velök védelmi állásba helyezte. Az udvar végén egyetlen bejárás maradt nyitva; s midőn a küldött ideérkezett, nem bátorzkodott belépni. Ötven ember állott minden oldalon; Hyphax és Jubala átellenben. Némán, és mozdulatlanul álltak ott: fekete melleik, és karjaik meztelen, az iverk fölvonva, a nyilak mind az ajtóra irányozva; mint egy sor bazalt szobor valamelly egyiptusi templom előtt.

„Hyphax!” monda Corvinus reszkető hangon. „A császár hivat.”

„Jelentsd ő felségének nevében a legalázatosabban,” válaszolá az afrikai, „hogy embereim megesküdték, miszerint senki a küszöbre nem lépend a végett, hogy ki-, vagy bemenjen, a nélkül, hogy száz nyil hátába, vagy mellébe ne fúródna; — valamig csak a császár egy bizonyos jegyet nem küld, hogy mindent megbocsát.”

Corvinus e felelettel visszasietett. A császár nevetve hallgató. Az afrikaiakkal a barátságot nem akarta megszakítani: ő magát egészen rájuk bizta; hivén, hogy a csatában, vagy más fölkelésben a vezéreket találhatják. „Álnok gazemberek!” kiáltá. — „Ime vidd e gyűrűt Hyphax fekete nejének.” S oda nyujtá Fabiola drága gyűrűjét. Corvinus visszasietett; megvitte az üzenetet, és a gyűrűt az udvarba dobta. Jubala örömében odaugrott, és fölvette. De férjének egy kemény ökölesapása földre teríté őt; és hangos tetszrivalgással jutalmaztatott. A vadember elvette a gyűrűt; s az asszony fölkelvén, aggódni kezdett, hogy rabságát csak egy másik-, még rosszabbal találta fölcserélni.

Hyphax a vett parancsra hivatkozva, kimentette magát a császár előtt. „Ha megengeded, hogy egy nyilat fején, vagy szívéen keresztül bocsássunk, akkor minden rendében leendett; de illy körülmények közt mi semmiről sem felelhetünk.”

Mindenesetre most magam akarom látni, hogy minden pontosan teljesíttessék,” mondá Maximianus. „Hadd jöjjön két legényed buzogányával.”

Két afrikai megjelent: Sebestény szinte ott volt már, alig állhatva lábain: szeliden, és rettenthetlenül. „Most legények!” mondá a zsarnok, „nem szeretném e lépcsőket vérrel beszenyezve látni: azért üssétek őt botjaitokkal agyon. Lássatok hozzá, s végezzetek vele. — Nemes hölgy! mi a te kérésed?” kérdé Fabiolát, mielőtt kezét kinyújtá. Ő megismeré, s azért szólitá kissé tisztességesebben. Az ijedség-, és undortól elfogulva, csaknem elájult ama látványtól, mely előtte történt. „Uram! félek, hogy már késő!” mondá Fabiola.

„Miért lenne késő?” kérdé, a lapba tekintve. Szemei szikráztak, midőn folytatá: „Hogyan? te tudtad, hogy ez a Sebestény még él? Keresztény vagy te?”

„Nem, uram!” — Miért esett olly nehezőre, e „nem”-nek kimondása? Ő a világ minden kincseért sem mondotta volna, hogy valami más. — Fabiola! a te napod nincs messze.

„De, mint épen mondad,” folytatá a császár vidámabban, mialatt kérő-levelét visszaadá, „félek, hogy már késő: ezen ütés, hihetőleg már az ictus graciosus (kegyelem-csapás) volt.”*)

„Rosszul érzem magamat, uram!” mondá szerényen. „Engedelmeddel távozzhatom?”

„Bizonyosan. De mellesleg mondva, még köszönetet mondok ama szép gyűrűért, melyet nekem küldöttél, és melyet én Hyphax nejének ajándékoztam.” (Fabiola előbbi rabnőjének.) „Egy fekete kézen még szebben fog csillámlani, mint az enyimen. Légy boldog!” És ő megcsókolta kezét, egy gonosz mosolylyal; mintha nem volt volna egy vértanu vére közelében, hogy ellene tanuskodjék. — Neki igaza volt, egy, a fejre intézett erős ütés meghozta a halált; és most Sebestény ott volt, hova annyira vágyott. Ő két palmaágot vitt magával, és kettős koronát nyert. De a világ előtt halála gyalázatosan bélyegeztetett, midőn közönyösen veretett agyon, míg a császár fecsegett. Mennyi vértá-

*) Kegyelmi csapásnak az neveztetett, mely az elítélt szenvedésének véget vetett. A megfeszítetteknl a csontok összetörését, szinte ictus graciosus'-nak tekinték.

nuság van, a vértanuság gyalázatában! Jaj nekünk, ha tudjuk, hogy szzenvedésünk tiszteletet szerez!

Midőn a zsarnok munkáját bevégezve látta, parancsolatot adott, hogy legalább Sebestény sem a Tiberisbe, sem a szemétdombra ne vettessék. „Kössetek nehéz sulyt a hullára, s vessétek a Cloakába: hogy ott elrothadva, a férgek eledelévé legyen; legalább a keresztények ne birhassák.“ — Ez meg is történt. De a szentnek történetéből tudjuk, hogy éjjel sz. Lucinának megjelenvén, ennek fölfedezte a helyet, hol ereklyéjét megtalálhatni. Ki is parancsát teljesítvén, tiszteletteljesen letétetett a vértanu teste, ott, hol jelenleg basilikája áll.

XXVIII.

Az eldöntő nap; annak első része.

Valamint az egyes ember, ugy az egész emberiség életében is vannak eldöntő napok. Ezek nem mind olyanok, mint a marathoni, cannaei, vagy lepantoi; melyeken egy másnemű kifejlődés, roppant befolyást gyakorlandott az emberiség társadalmi, s politikai történetére. Valószínűleg Columbus is, nem csak a napra, de az órára is emlékezett, mellynek döntő hatása, a világnak ugyan mindazt, a mit általa tanult és elért, neki magának pedig azon kitűnő helyet biztosítá, mellyet híres emberei közt elfoglal. Még közülünk is, bár milly kicsinyek és jelentéktelenek legyünk is, mindenkinek megvan az ő eldöntő napja: — a választás napja, melly sorsát elhatározza; a Gondviselés napja, melly állását, vagy másokhozi viszonyát változtatja; a kegyelem napja, mellyen a szellemi a földin diadalt vívott ki. Bár milly módon történhetett is, de minden léleknek, mint Jerusálemnek *), meg volt az ő napja.

Igy Fabiolának is. Valljon nem öszhangzólag működött-e minden, egy elhatározás létesítésére? A császár és rabnő, atya és vendég, jó és gonosz, keresztény és pogány, gazdag és sze-

*) Oh! ha megismerted volna stb. Luk. 19, 42.

gény, élet és halál, öröm és fájdalom, tudomány és együgyűség, csend és társalgás, — mindez nem hatott-e rá ellenkező értelemben? És mégis mindez az ő nemes, magas érzésű, habár kevély és indulatos lelkét nem azonegy irányba sodorta-e? Épen úgy, mint midőn a szél, és kormányrud egymás ellen küzdenek; hogy a hajót egy bizonyos irányban összes erővel hajtsák. De ezen egymással küzdő erők végleges eredménye mi által döntenek el? Azt halandó nem határozhatja meg: csak a bölcsesség, de nem a bölcsészet ítélhet róla. — Ez események, mellyekkel most utoljára foglalkoztunk, január 20-ik napjára esnek.

Ha a szives olvasó naptárába pillant, és látja a következő nap ünneplése tárgyát: úgy meg fogja ismerni, hogy ennek elbeszélésünkben nevezetes napnak kell lenni.

Fabiola a császárrali találkozás után, Irene lakába ment, hol csak bánatot, és fájdalmat látott. A gyászt, mellyet maga körül látott, ő is érzé; de azt is látta, s érezte, hogy az ő gyásza egészen különbözik a keresztényekétől. A keresztények mintegy lelkesülteknek látszottak: az ő gyászukon bizonyos öröm tört át; az ő felhők időkint a nap által megvilágítottak, ragyogókká tétettek. De Fabiola gyásza, holt, és sötét volt: egy tompa, nehéz fájdalom; mintha egy remény nélküli veszteséget fájlalna. Az ő vizsgálódása a kereszténység, mint minden bölcsesség, és szeretetreméltóság érdekében, végéhez látszék közeledni. — Az, kit ő magának oktatóul, és vezetőül ohajtott, már elszenderült. — Midőn a palota elől elszéledt a tömeg, ő is bucsut vőn az özvegytől, és leányaitól; de ismét érzé, hogy a pogány testvért nem szeretheti úgy, mint a keresztényt.

Honn egyedül ülve, megkisérté az olvasást: legkedveltebb könyvei közül egyiket a másik után vette kezébe, — a halál, az állhatatosság, a barátság, az erény fölötti iratokat; — de mindannyijja unalmas-, hiányos-, és üresnek tetszett. Bus komolysága mindig mélyebb lőn. Így ült estig; midőn görög rabnője által, ki egy levelet hozott, megzavartatott. Graja visszament a szoba másik végére; leerve, és csudálkozva azon, a mit látott. Urnője alig pillantá meg a levelet, azonnal vadon ugrott föl

székéből: haját kezével rendetlenségbe hozva, és azt görcsösen szoritva homlokára, természet-ellenes rideg tekintettel állt egy pillanatig; s azután egy mély fohással rogyott székére vissza. Így maradt néhány perczig ülve; s a levelet mindkét kezével erősen tartva, karjait léhán hagyta lecsüggni: látszólag magán kívül levén.

„Ki hozta ezt a levelet?” kérdé azután egészen nyugodtan.

„Egy katona, urnőm!” felele a rabnő.

„Bocsásd be.”

Mialatt Graja kiment, Fabiola ismét visszanyeré nyugalmat, és haját rendezte. A mint a katona belépett, kérdé:

„Honnét jössz?”

„Én a tulliusi tömlőcz őrségéhez tartozom.”

„Ki adta kezébe e levelet?”

„Agnes delnő maga.”

„Miért vitték azt a szegény gyermeket fogházba?”

„Egy ember, neve Fulvius, vádolta be, hogy ő keresztény.”

„Más semmi?”

„Más egyébről nem vádoltatik.”

„Ugy e dolgot rövid idő alatt rendbe hozandom. Én bebizonyíthatom, hogy ő nem keresztény. Mondd meg neki, hogy azonnal jöväk; és ezt vedd fáradságodért.”

A katona eltávozott; s Fabiola egyedül maradt. Ha valamit tennie kellett, lelke azonnal erős, és határozott lön: ha később a női érzet annál fájdalmasabban hatott is rá. Beburkoltan egyedül ment a fogházba: és tüstént ama külön szobába vezetett, mellyet Agnesnek, előkelő rangja iránti tekintetből, és szülőinek gazdag ajándékai következtében, készítettek.

„Mit jelent ez, Agnes?” kérdé Fabiola; miután unokáját megölelte.

„Én néhány óra előtt elfogattam, és ide hozattam.”

„Tehát Fulvius csakugyan elég bolond, és alávaló, ellened olly vádat emelni, melly őt percz alatt meg vān czáfolva? Én magam megyek Tertullushoz, és ezen izetlen vádnak azonnal ellene mondok.”

„Miféle vádnak, kedvesem?”

„Annak, hogy te keresztény vagy.”

„Az vagyok, hála az Istennek!” felelé Agnes; mi előtt keresztet vete magára.

E szavak Fabiolára nem mint villámcsapás hatottak; ő nem rezzent föl, nem ájultozott, még csak bámulni is alig tudott. Sebestény halála óta egészen máskép tekinté ő a kereszténységet. A keresztény hitet abban találva föl, kit ő minden férfias erények példájának tartott, most épen nem lepetett meg, ugyanazon hitet olly egyénnél találni, kit ő, mint minden női tökéletesség példáját szeretett. Az erény egyszerű magasztossága e gyermeknél, ennek szeplőtelen tisztasága, mindig egyenlő szívjósága, Fabiolában egy, csaknem vallásos tiszteletet gerjesztettek. Aggályai kisebbedtek, talánya megfektetéséhez közeledett, midőn látta, hogy e két, olly hasonlithatlan lény, nem minden összefüggés nélkül áll, hanem mindketten azonegy téren sarjadzott föl. A tisztelet egy nemével hajtá meg fejét, és kérdé Agnest: „Melly időtől fogva vagy te már keresztény?”

„Én mindég az voltam, kedves Fabiolám! Én, mint szokták mondani, a hitet anyám tejével szoptam.”

„És miért titkoltad ezt előttem?”

„Mert láttam, mennyire el voltál fogulva ellenünk; láttam, hogy te minket, mint a legnevetségesebb babona, s undok vétkek szörnyetegeit, gyűlölsz; láttam, hogy te minket, mint bárdolatlan, bölcsészet nélküli oktalanokat megvetsz. Felőlünk te hallani sem akartál; és nemes szived gyűlöletének egyedüli tárgya a keresztény név volt.”

„Az igaz, kedves Agnesem! De én azt vélem, hogy én, ha azt tudom, miszerint te, — vagy Sebestény a kereszténységhez tartoztok, azt nem gyűlölendettem, s rajtad mindent szerethettem volna.”

„Azt csak most gondolod Fabiola! De te nem ismered a közönségesen elterjedt előítéletek hatalmát, a naponkint ismételt hazugságok súlyját. Hány nemes kebel, tiszta fő, és szeretetteljes szív kábítottatott el veszedelmes befolyásuk által; min-

ket minden egyébnek inkább tartani, csak annak nem, a mi vagyunk; rólunk rosszabbat hinni, mint másnál a lehető legrosszabb!“

„Megvallom kedvesem! hogy helytelen tőlem, mostani helyzetekben veled vitatkozni akarni. — Te azonban természetesen követelni fogod Fulviustól, hogy ő bizonyítsa be állítását, mely szerint te keresztény vagy.“

„Oh nem, édes Fabiolám! Ezt már bevallottam, és szándékom holnap nyilván is bevallani.“

„Mikép! holnap?“ kérdé Fabiola; megborzadván a fölött, hogy a végelhatározás oly közel van.

„Igenis, holnap. Hogy minden szó-beszéd, és izgatottság mellőztessék, (ámbar hiszem, hogy nem oly sokan fognak aggódni miattam,) reggel fognak kihallgatni, s az egész dolog rövid uton menend. Nem örvendetes hír-e ez, kedvesem?“ kérdé Agnes; mialatt Fabiola kezét megragadta. Azután átszellemült tekintetével fölkiálta: „Lásd, a hova régtől vágytam, azt most látom, a mit reméltem, azt most birom; ő vele érzem már magamat az égben egyesülni, kit e földön oly bensőleg szerettem*). Nemde Fabiola! szép ő; és sokkal szeretetre méltóbb, mint az angyalok, kik őt környezik? Milly édes az ő mosolya; milly szendék az ő szemei; milly szelid, arcának kifejezése: és az az édes, kegyteljes szüz, a ki őt mindég követi, a mi királynénk, és urnőnk, a ki őt egyedül szereti, milly kedvesen int nekem, hogy követőihez csatlakozzam! Jövök, jövök! -- Már eltűntek előlünk, Fabiola! de holnap reggel ismét eljönnek; — nem sokára: s azután többé el nem válunk.“

Fabiola érzé, mint dagad szíve, s emelkedik, mintha valamely új elem nyomulna bele. Ő ugyan nem tudta, hogy ez mi legyen; de jobbnak tetszék előtte, mint mi a pusztán emberi megindulás. Ő e szót „kegyelem“ még soha sem hallotta. De

*) Ecce, quod concupivi, jam video; quod speravi, jam teneo: ipsi sum juncta in coelis, quem in terris posita tota devotione dilexi. Offic. S. Agnetis.

Agnes ez öröndetes változást lelkében látta, és szívből köszöné Istennek. Rokonát fölkérte, mikép hajnal hasadta előtt még látogatná meg, és venne végbucsut.

Ugyanez időben a főnök házában egy értekezés folyt ezen érdemes tisztviselő, s még érdemesebb fia közt. A szíves olvasó hallgassa végig: hogy megértse, miről folyt.

„Minden bizonynyal,“ mondá a főnök; „ha a vén boszorkány egyben igazat szólt, úgy másban sem fog megcsalni. Tapasztalásból tudom, mennyire képes a gazdagság legyőzni minden ellenkezést.“

„De azt is megengeded,“ tevé hozzá Corvinus, „hogy mindazok közül, kik Fabiola kezéért esdeklettek, egy sincs, a kiről nem lehetne elmondani, hogy főkép csak vagyonát ohajták.“

„Téged sem véve ki, édes Corvinusom!“

„Természetesen; de egészen másként áll a dolog; ha én kezemmel Agnes nagy birtokát is ajánlhatom.“

„Főkép ha ez olly módon történik, melly (azok után, a miket magasztos szíve-, s nemes érzelmeiről hallok,) egészen alkalmasnak remélhető, megnyerésére. Ha az egész vagyont minden föltétel nélkül ajánlod neki, és csak azután kezedet: úgy kötelességévé teszed, vagy hozzád menni nőül, vagy a birtokot tőled el nem fogadni “

„Igen helyesen, atyám! E második eszembe sem jutott. Más utat nem tudnál a vagyonához juthatásra, csak ő általa?“

„Nem: mert Fulvius természetesen igényt tart a maga részére; s a császár valószínűleg oda fog nyilatkozni, hogy az egész magának tartja; mivel Fulviust gyűlöli. De ha én azon népszerű, s egészen józan tervvel állok elő, hogy Agnes vagyona adassék legközelebbi rokonának; ki az isteneket tiszteli . . . Nemde Fabiola hü az istenekhez?“

„Bizonyosan, atyám!“

„Ugy hiszem, a császár ezt elfogadja. Ellenben meg vagyok győződve, mikép nem is remélhető, hogy e vagyont nekem ajánldozza. Megdühödne, ha egy bíró illyesmit terjesztene föl neki.“

„Mit fogsz tehát tenni, atyám?”

„Még ez éjjel egy császári parancsot fogalmaztatok. A kivégzés után azonnal a palotába megyek; a nép fölháborodását, melyet e rendszer előidézhet, a legtulságosabb szavakban fogom ábrázolni: egyedül Fulviust teszem az egészért felelőssé; s elejbe adom a császárnak, hogy magát népszerűvé teendi, és becsületére fog válni, ha a kivégzettek jószágát legközelebbi rokonnak adja. Ő szintolly hiu, mint a milly kegyetlen, és fősvény; s itt egy bünt a másikkal harezba lehet vinni.”

„Fölülmulhatlanul, kedves atyám! Most egészen gond nélkül alhatok. A holnapi, való-napja éltemnek. Egész jövőm Fabiola, igen, vagy, nem, szavától függ.”

„Mégis szeretném,” tevő hozzá Tertullus, midőn fölkelt, „e hasonlithatlan hölgyet egyszer látni, s bölcsészete mélyét kémlelni; mielőtt jövődről vele véglegesen határozz.”

„Ne aggódjál, atyám! Ő bizonyosan méltó, hogy menyed legyen. — Igen, holnap valóban éltemnek való-pontja.”

Még Corvinusnak is lehet való-napja: — miért ne lehetne Fabiolának is?

E családi jelenettel egy időben, Fulvius, és szeretetreméltó nagy-bátyja közt is tartatott egy tanácskozás. Midőn ez utóbbi késő estve haza jött, unokáját gondba merülten, és egyedül találta. „Tehát Fulvius!” mondá az öreg; „biztosságban van?”

„Igenis bátyám, ha a zár, és falak közt biztos: de lelke olly szabad, olly független, mint valaha.”

„Mit sem tesz; az éles aczél röviden végez a lélekkel. De biztos-e sorsa, — és biztos-e ennek következménye?”

„Ha valami közbe nem jön, sorsa el van határozva; következménye még a császár szeszélyétől függ. De megvallom, fájdalom, és bánat kinoz ama gondolatnál: illy fiatal életet olly bizonytalan eredményért föláldozni.”

„Fulvius!” mondá az öreg keményen, és olly hidegen, mint egy hamvas szikla a reggeli ködben, „reménylem, hogy nem leendesz lágy szivű. Tudod, milly nap a holnapi?”

„Igen, a tizenkettedik, Február kalendái előtt“ (Január 21-dike).

„Mindég váló-napod volt. Egy idegen személy vagyónak elnyeréseért akarsz te e napon — “

„Csitt, csitt!“ szakítá félbe Fulvius, a legborzasztóbb szorongatásban. „Miért emlékeztetsz mindég épen arra, mit legörömostebb felednék?“

„Azért, mert te magad feledni akarnád; és mivel ezt tenned nem szabad: minden ürügyet el kell tőled vennem, melly alatt az erény, lelkiismeret, vagy csak becsületérzet is léptedet intézhetné. Bolondság, midőn valaki szánakozást szinlel olly egyén iránt, ki szerencsájének utjában áll, miután megtette, azt, a mit te neki tettél.“

Fulvius néma bosszujában ajkait harapva, lesüté szemeit; arca egészen kigyult. Eurotas folytatá tovább: „Tehát holnap ismét egy váló-nap lesz rád nézve, s valószínűleg az utolsó. Fontoljuk meg a dolgot hidegen. Te a császárhoz menve, követeled a lefoglalt jószágból téged törvényesen illető részt. Most föltéve, hogy megnyered?“

„Azonnal, a mint lehet, eladom, adósságaimat kifizetem, és olly tartományba költözök, hol nevemet még soha sem hallották.“

„És föltéve, hogy kérésed mellőztetik?“

„Lehetetlen; lehetetlen!“ kiálta Fulvius: éñnek csak pusztá gondolatától is kinoztatva. „Az az enyim, és én keservesen érdemlém azt meg. Azt tőlem meg nem tagadhatják.“

„Nyugodtan fiatal barátom! Egész hideg vérrel beszéljünk erről. Jusson eszedbe a mi közmondásunk: „a kegyel, és nyereg közti uton már sokan elestek.“ Föltéve, hogy illetéked megtagadtatik?“

„Akkor végem. Többé kilátás nincs, vagyonomat itt ismét megszerezni: akkor is távoznom kellend.“

„Jól van; és mennyivel tartozol a Janus-boltban?“ *)

*) A Forumon, vagy mellette álltak több, Janusnak szentelt, és ettől nevezett ivetek; és ezek mellett voltak az üzerek, és uzsorások helyiségei.

„Legalább is kétszáz sestertiummal (mintegy 10,000 tallér), tőke, és ötvenes kamat fejében, ama lelkismeret nélküli Ephraim zsidónak.“

„És mi biztosítást adtál neki?“

„Biztos kilátásomat a delnő vagyonára.“

„S ha reményed megcsal, hiszed, hogy megszökni enged?“

„Bizonyosan nem, ha meggátolhat benne. De mindenesetre készen kell magunkat tartanunk; még pedig egészen titokban megtéve az előkészületeket.“

„Azt bizd rám Fulvius! Látnod, milly való-nap rád nézve a holnap, vagy inkább a mai; mert a holnap már nincs távol. Életet, vagy halált hozhat: ez életed legfontosabb napja. Azért bátorság; vagy inkább hajthatlan határozottság erősítsen sor-sod eldöntésében!“

XXIX.

Ugyanazon nap; második része.

A hajnal még nem hasad, és mi már a nap másik feléről beszélünk: mikép lehet ez? — Szives olvasó! nemde mi a napot előestéjével kezdtük, melly szintugy tartozott a mai, mint tegnapi naphoz; és ugy volt Agnesé, mint Sebestényé? Nemde együtt, féltékenység nélkül, testvéri egyetértéssel éneklék ők a déleesti solozsmákat; Sebestény az égből, hova reggel költözött, Agnes a fogházból, mellybe estve vitetett? Dicsőséges egyháza Krisztusnak! nagy vagy te, a te egységedben; mivel az égből egészen a föld alá terjedsz, mindenüvé, hol egy igaznak börtöne van!

Fulvius elhagyta lakát, és a hideg, éles éji levegőre ment, hogy tüzes homlokát enyhítse, és lázasan forró vérét csillapítsa. Cél nélkül bolyongott; de észrevétlenül mindinkább a tulliusi fogházhoz közelített. Miután mégis tulajdonképen semmi szerelmet sem érzett, mi vonta őt oda? Egy sajátságos érzet, olly keserű szerek vegyítéke, minőt valaha egy elítéltnek méregpo-

hara tartalmazott. Emésztő lelkiismeret-furdalás, megsértett büszkeség, kínzó birvágy, lealázó szégyen, és ama szorongató érzet kinos vegyítéke, melly emlékezteté őt a pillanat közeledtére, mellyben gonoszsága tetőpontját érendi. Egy gyermek által, kinek vagyona őt a nyomor- és haláltól megmentheti, elutasítva, kigunyolva, lealázva látta magát: de azért mégis inkább szeretné annak kezét, mint fejét. Agnes meggyilkolása borzasztó undokságnak tetszett előtte, — ha az valamikép mellőzhető lenne. Elhatározta tehát, megmentésére még egy kísérletet tenni.

Most a tömlőcz kapujához ért. — A jelszót tudván, ezt ki-mondá, és bebocsáttatott; s kívánatára, áldozatának szobájába vezettetett. Agnes meg nem ijedt, s nem rejtődzött a szögbe, mint egy madár a kalitkájába tolakodó karvaly elől: nyugodtan, és rettenthetlenül állt előtte.

„Kimélj meg legalább itt, Fulvius!“ mondá gyengéden. „Már csak kevés óráim vannak; engedd ezeket békében töltenem.“

„Nemes hölgy!“ felelé Fulvius; „azért jöttem, hogy ezen órákat, ha akarod, évekké hosszabbítsam, és a béke helyett boldogságot hozzak.“

„Ha jól értelek, azt kell felelnem, hogy most már bizonyára elmúlt e szomorú hiúságok ideje. Ha te velem, kit halálra kézbesítél, így beszélsz: úgy ez, legjobb esetben is, nem egyéb, gunynál.“

„Korán sem, szép urnő! Sorsod kezeden van; csak feleséged vinne halálra. Én még egyszer kezemet, és ezzel életedet ajánlom. És ezt most utoljára.“

„Mondtam már, hogy keresztény vagyok, és inkább ezer-szer meghalok, hogysen hitemet megtagadjam.“

„Ez utóbbit nem kívánom többé. Foghelyed kapuja előtt-em még nyitva áll. Szökjél el velem: és minden császári parancs daczára, keresztény, és életben maradhatsz.“

„Nem mondtam-e tovább világosan, hogy én már el vagyok jegyezve az én Uram-, és Megváltóm-, Jézus Krisztusnak, kihez örökké hű maradok?“

„Bolondság, és ostobaság! Maradj megátalkodott: és az vár rád, mitől inkább rettegsz, mint a haláltól, és mi a balgaságokat fejedből örökre kiverendi.“

„Én Krisztusért mitől sem félek. Mert tudd meg, hogy az Ur angyala engem mindvégig őriz; és soha sem engedendi, hogy Urának szolgálóját valaki bántsa. *) De most hagyj fel méltatlan tolakodásoddal, és engedd az elítéltek végső jogát, — a magányt élveznem.“

Fulvius türelmét mindinkább vesztve, haragját többé nem fékezhetette. Ismét elutasítva, még egyszer megszegyenítettve egy gyermektől, kinek még most a pallos is feje fölött függött! Egy, a pislogó üszökből többé vissza nem fojtható láng lobbant föl szívéből, és azon mérges szerek, melyeket szívében keverten láttunk, egy pillanat alatt összeolvadva, fekete cseppé váltak, melynek neve: — gyűlölet. Lángoló pillanat-, és fenyegető mozdulattal kiáltá: „Nyomorult nő! most még egyszer nyujtok alkalmat magad megmentésére; mit akarsz, életet velem, vagy halált?“

„Én magam is inkább választom a halált számára, mint az életet egy olly undokkal, mint te vagy,“ kiáltá egy hang az ajtónál.

„Am legyen!“ felelé öklét emelve, s a személyre, ki utoljára szólt, egy dühös pillanatot vetve. „És te is veszz el, ha még egyszer bátorkodol átkos árnyadat utamra vetni!“

Fabiola utoljára volt egyedül Agnessel. Ő néhány perczig észrevétlenül nézte az Agnes, és Fulvius közötti harczot; — ha keresztény leendett, úgy neki ez a világosság angyala, és a sötétség szelleme közötti harcznak tetszheték; és valóban Agnes a világosság angyalához hasonlított, ha emberi lényt ahhoz hasonlíthatni. Az Üdvözítőjéveli tökéletes egyesülés ünnepének előkészületére, midőn örökké hű szerelmének esküjét vérével pecsétlendi, mint azt ő magáéval pecsétlé, — fekete gyászruhájára tiszta fejeér jegyköntöst öltött. A sötét tömlőcz közepén, melyben csak egyetlen lámpa pislogott, sugárzó, s csaknem vakító fényben állott ő: míg a kísértő, sötét köpenyébe burkoltan,

*) *Mecum enim habeo custodem corporis mei Angelum Domini.* (Sz. Agnes Offic.)

s a tömlőcz alacsony ajtaján meggörbedve elsietvén, egy fekete, s legyőzött ördöghez hasonlita, ki egy mélységbe sülyedt.

Arca, Fabiola előtt soha sem látszott oly kedvesnek, mint most. A haragnak, félelemnek, szorongás-, vagy fölindulásnak, még csak nyoma sem volt észrevehető rajta: legkisebb elhálványodás, vagy pirosság, a küzdő indulatok-, és sáppadt levertségnek semmi változása sem mutatkozott rajta. Szemeiszendébben sugárzottak, mint valaha; mosolya oly gyengéd, és vidor, mint mindég, midőn együtt társalogtak. Továbbá egész lényén oly magasztosságot vőn észre Fabiola, mely őt ama tiszteletet parancsoló tüneményre, s azon ambra-illatu légkörre emlékezteté, mellyről a költők meséiben a fensőbb égi lények e földön megismerhetők voltak. *) Lelkesedésnek nem nevezheté; mert benne semmi indulathév sem mutatkozott: de oly kifejezést, és oly föllépést látott benne, mely csak oly halandóknál lehetséges, kikben az erény, és szellem a legfőbb mértékben egyesült. Azért nála a szeretet helyébe egy más érzés lépett, mely a valósi tisztelethez közelített.

Agnes, mindkét kezét megfogván, nyugodt keblére szorítá, s a legbensőbb szeretettel nézett szemeibe; s azután mondá: „Fabiola! halálom előtt még egyre kérlek. Te minden kérésemet teljesítetted; te ezt is megteszed.“

„Kedves Agnesem! nem szükség, hogy kérjél; te velem most parancsolhatsz.“

„Ugy ígérd meg nekem, hogy azonnal igyekezni fogsz a kereszténység tanait megismerni. Én tudom, hogy te azokat elfogadod, és másként fogsz előttem föltűnni, mint most.“

„Tehát most miként tűnök föl előtted?“

„Sötéten, sötéten, drága Fabiolám! Ha rád tekintek, úgy látok benned egy nemes lelket, magasztos érzelmet, szeretetteljes szívet, művelt elmét, finom erkölcsi érzetet, és erélyes életet. Mit lehetne még többet egy nőben kívánni? S mégis szemeim előtt, minde fölséges tulajdonok fölött egy felhő lebeg,

*) Incessu patuit Dea. Virgil.

melly sötét árnyékot vet rá, a halál árnyát! Ezt kergesd el: és minden világos, minden tiszta leend.“

„Érzem, édes Agnes! érzem. Midőn előtted állok, azon világos fény irányában, melly téged övez, akkép tűnök föl magamnak, mint egy fekete folt. De ha keresztény leendek, mikép válhatok olly tisztává, mint te?“

„Át kell menned azon a folyamon, melly minket elválaszt.“ (Fabiola elbámult; — eszébe jutott álma.) „Elevenítő viz fog testeden folyni, s az öröm olajával kenetnek meg tagjaid; akkor a lélek tiszta lesz, mint a most esett hó, és a szív lágy, mint a gyermeké. E fürdőben, mint egy új teremtmény, újra fogsz születni, egy új, örökké tartó életre.“

„S akkor elvesztendem-e mindazt, mit te előbb rajtam dicértél?“ kérdé Fabiola némileg leverten.

„Mint a kertész,“ felelé Agnes, „egy erőteljes, de vad fát kiválasztván, abba egy más nemesebb, és termőbb fának kis gallyát beoltja; s mint ez utóbbinak virága, és gyümölcse, az elsőnek sajátjává válik, a nélkül, hogy előbbi szépségéből, díszéből, és erejéből valamit vesztené: úgy fogja azon új élet is, mellyet nyerendes, a természet, és nevelés mindazon drága adományait, mellyekkel birsz, megnemesíteni, fölemelni, s megszentelni (e szó értelmét alig fogod érteni). Ah! milly fölséges teremtményt fog a kereszténység belőled képezni, Fabiola!“

„Milly új világba vezetsz te engem, édes Agnesem! Oh, csak te engem annak küszöbe előtt el ne hagynál!“

„Figyelj!“ kiálta Agnes édes elragadtatással. „Jönnék; jönnek! Hallod a katonák szabályos lépteit a folyosón? Ezek vőfeleim, kik érettem jönnek. De ott fön a tiszta hajnalfelhőben látom fehérbe öltözött koszoru-leányaimat felém lebegve inteni. Igen, az én lámpám kész, és sietek jegyesem elejbe. Légy boldog Fabiola! Engem ne sirass! Oh, ha éreznéd, milly boldogság, Krisztusért meghalni!... És most olly szót intézek hozzád, minővel eddig soha sem szólítalak. — Az Isten áldjon meg!“ Fabiola homlokán kereszt-jelt csinált. Ez görcsösen szorítá őt magához; Agnes nyugodtan, és gyengéden ismétlé a megöle-

lést; — ez volt utolsó ölelkezésök a földön. Fabiola haza sietett; egy uj, és magasztos határozattól lelkesülten: Agnes átengedte magát az őrségnek.

Agnes vértanusága első részére vessünk fátyolt; ámbátor a régi atyák, és az egyház is ezt, mint koronájának kettőztetését emelik ki. *) Annyit elég megemlitenünk, hogy angyala őt oltalmazta **); s hogy az ő tiszta jelenléte, a gyalázat házát kedves szentélylévé változtatta. ***)

Még korán reggel volt, midőn ismét a főnök ítélőszéke előtt a Forumon állt, változatlanul, és rettenthetlenül, mosolygó arcának elpirulása, vagy ártatlan szívének fájdalma nélkül. Csak hosszú haja, szüzességének jele, volt föloldva, s arany hullámokban folyt le hófehér öltönyén. ****)

Fölséges reggel volt. Sokan fognak emlékezni azon szép napra, midőn e vértanu évfordulati napján, a nomentani kapun (most Porta pia) kimenve, azon templomba, melly e szüz vértanu nevét viseli, siettek; látni ohajtván oltárán ama két bárány megáldatását, mellyek gyapjából készülnek a Palliumok az érsekek számára. A mondolafák már fejeérek, nem a dér-, hanem a virágtól; a szőlő tövében a földet már kapálják; s a tavasz a duzzadó bimbókban látszik rejleni: mellyek a langyos déli szél intését várják, hogy fölfakadjanak, és magukat kifejthessék. *****) Az ég felhőtlen; és a levegő mérséklete éppen olyan, minőt leginkább szeretünk; minthogy a már erős nap, nem hevíti ugyan még át a könnyű fagyos leget, de szelidíti. Így találtuk mi ezt

*) Duplex corona est praestita martyri. A vértanu-nő kettős koronát nyert. Prudent.

**) Ingressa Agnes turpitudinis locum, angelum Domini praeparatum invenit. Brev.

****) A Piazza Navoná-n sz. Agnes temploma, egyike Roma legszebb templomainak.

Cui posse soli Cunctipotens dedit

Castum vel ipsum reddere fornitem . . .

Nil non pudicum est, quod pia visere

Dignaris almo vel pede tangere.

Prudentius.

*****) Non intorto crine caput comptum. Fejét nem övedzé fodros haj. Sz. Ambrus (de Virg. l. 1. c. 2.). Vö. sz. Eulalia leírását Prudentiusnál (Peristeph. 3, 31.).

*****) Solvitur acris hyems grata vice veris et Favoni. (Horat.)

sokszor sz. Agnes napján, midőn sok ezer jámbor zarándokokkal szentélyébe siettünk.

A bíró a nyílt Forumon ült, és meglehetősen sokaságu nép állott félkörben ama hely körül, melyre más a keresztényeken kívül, nem örömet lépett. A nézők közt kettő vonta magára az általános figyelmet: egymással szemközt, a félkör két végén, melyet a sokaság képezett, álltak. Egy fiatal ember, togájába burkoltan, mélyen szemére nyomott kalappal, úgy hogy arcvonásait nem lehetett fölismerni; — s egy előkelő kinézésű delnő, ki egyenes tartásban állott: egy olly alak, minő egyébkint e helyen nem szokott látható lenni. Köpenye fejétől lábáig egészen befedte. Mint egy szép antik szobor állott, melyet a művészek a „Pudicitia“ (szüzesség) név alatt ismernek. A köpeny indiai mű, karmazsin-, bíbor-, és aranyszálakból szöve, valóban császári öltöny; minőt a kegyetlenség, és vérengzés eme helyén, még kevésbbé, mint magát a hölgyet, vélne az ember láthatni. Mellette egy szolgáló, szintolly gondosan beburkolva, mint ur-nője. A delnő lelke egyetlen tárgygyal látszék foglalkozni, midőn karját egymárványlapra támasztva, mozdulatlanul állott. Agnes, őrei által a nyílt térre vezettetett, és félelem nélkül állt a bíró széke előtt. Gondolatai egészen mással látszának foglalkozni; ő még azon két egyént sem vette észre, kik az ő megjelenéseig minden szemet magukra vontak.

„Miért nincs bilincsen?“ kérdé mérgesen a főnök.

„Nem szükség; egész készséggel megy,“ felelé Catulus,
„és olly fiatal.“

„De olly makacs, mint a legvénebb banya; vaspereczet tüstént kezeire.“

A bakó egész rakás efféle ékességeket, — a keresztények előtt azok valának, — átvizsgált, s végre a legkisebb-, és könnyebbiket választva ki, kézcsuklóira tette. Agnes vidoran, és mosolyogva rázván meg kezeit, a bilincsek zörögve hulltak lábaihoz, mint sz. Pál viperája. (Sz. Ambrusnál id. h.)

„Uram! ezek a legkisebbek;“ gyengédebb hangon mondá a bakó. „Illy fiatal gyermeknek más karpereczek valók.“

„Hallgass!“ parancsolá mérgesen a bíró; azután a fogolyhoz fordulva, szelidebben mondá: „Agnes! könnyőrélettel vagyok fiatal korod és rangod iránt, és sajnálkozom a rossz nevelésen, melyet nyertél: azért meg akarnálak menteni. Térj magadhoz, míg időd van. Mondj ellene a kereszténység ál, és vészes tanainak; engedelmeskedjél a császár parancsának, és áldozz az isteneknek.“

„Haszontalan minden további kísérleted,“ felelé a vértanu. „Határozatom változhatatlan. Megvetem hamis isteneidet; én csak az egy élő Istent szerethetem és imádkhatom. — Örök Mindenható! tárd föl az ég kapuit, melyek azelőtt el voltak a halandók előtt zárva. Krisztus! szólítsd magadhoz azon lelket, melly hozzád vágy jutni, s melly a szüzesség fogadása által régtől neked szenteltetett, és melly most Atyádnak áldoztatik a vértanuság által!“ *)

„Látom, hogy csak az időt vesztegetem,“ mondá türelmetlenül a főnök; mert a nézők sokaságában a szánakozás nyilatkozatát vette észre. „Jegyző! az ítéletet tedd föl. Mi a császár parancsának megvetéseért Agnest pallosra ítéljük.“

„Mellyik uton, és hanyadik kőnél leend az ítélet végrehajtandó?“ **) kérdé a hóhér.

„Az itt azonnal végrehajtható,“ lőn a felelet.

Agnes egy pillanatra kezeit, és szemeit égre emelte, azután nyugodtan letérdelt. Selyem haját saját kezeivel fején eligazítva, meztelen nyakát a kardcsapásra tartá.***) Erre szünet következett; mivel a bakó megindulásában reszketett, és nem vala

*) „Aeternae Rector! divide januas
Coeli obseratas terrigenis prius,
Ac Te sequentem Christe! animam voca
Cum virginali, tum Patris hostiam.“

Prudent. Peristeph. 14.

**) A lefejezés közönségesen a kapuk előtti második, harmadik, vagy negyedik kőnél szokott történni; de Prudentius- és más írókból világos, hogy sz. Agnes a Forumon, hol elítéltetett, le is fejeztetett: — mi más esetekben is történt.

***) Prudentius.

képes a pallost fölemelni.*) Midőn a gyermek fejér ruhájában így térdelt, kezét szemérmesen keblén keresztbe téve, lehajlott fővel, úgy hogy ambraszinü fűrtjei földig lecsüggve, arczát elfátyolozák: — egy ritka növényhez vala hasonlítható, melynek lilomfejérségü gyenge szára, arany virágjainak dus halmaza alatt meghajlik.

A bíró dühösen dorgálta a hóhér időzését, és parancsolá, hogy kötelességét tüstént teljesítse. Ez bal kezének kérges fejével érinté szemeit: midőn pallosát emelé; melly egy pillanat alatt megvillant a levegőben: és más perczen már a virág, és szára, alig egymástól elválva, földön hevert. Azt vélheté valaki, hogy imádságra borult le, ha fejér köntöse azonnal bíbor színt nem ölt, — megmosva a Bárány vérében.**)

A bíró jobbján álló férfi kimeresztett szemmel nézte, midőn a hóhér pallosa a halálos csapást tette: s ajkain egy győzedelmi mosoly játszott. A másik oldalon álló hölgy, arczát elfordítá; míg a zsibongás, melly támad, midőn a sokaság egy ideig lélekzés nélkül figyelt, őt biztosítá, hogy mindennek vége. Most bátran előlépett, és válláról a drága köpenyt levéve, azt, mint egy szemfödelet, a lefejezett testre teríté. Hangos tetszés követé e női gyengédség valódi érzetét.***) A delnő most gyásruhában állott a bírószerk előtt.

Tiszta, érthető, de megindult hangon mondá: „Uram! hallgasd meg kérésemet. Ne engedd, hogy szolgálád durva kezei e szűz szent testét érintsék, és megszenstelenítsék; mellyet én e földön mindenek fölött szerettem. Engedd meg, hogy őseinek sirholtjába vigyem; mert ő színtolgy nemes, a minő jó volt.“

Tertullus, láthatólag igen ingerülten felele: „Bár ki légy, nemes hölgy! kérésed nem teljesülhet. Catulus! gondod legyen rá, hogy a hulla szokás szerint a folyóba vetessék, vagy megégettessék.“

*) Sz. Ambrus.

**) Apocal. 22, 14.

***) Prudentius mondja, hogy sz. Eulalia testét a Forumon, hirtelen eső hó fedte be.

„Uram! kérlek,“ ismétlé a hölgy esdekelve; „a női erény iránti tiszteletedre, azon könyekre, melyeket anyád, a betegség, vagy fájdalomban fölötted hullatott, azon testvéri szavakra, melyekkel valaha hugaid illettek, azon szolgálatokra, melyeket gyengéd kezeikkel neked tettek, kényszerítelek, hallgasd meg esdeklő kérésemet. Ha estve lakodba visszatérsz, talán leányaid jönnek elődbe, s kezeidet csókolják, melyek erényes gyermek vérével mocskolvák: — büszke lehetsz, ha leányaid ehhez hasonlók; — de legalább tedd meg, hogy nekik elmondhasd, mikép a szüziess gyengéd érzettől e csekély figyelmet meg nem tagadtad.“

Erre olly általános részvét mutatkozott, hogy Tertullus ennek elfojtására keményen kérdé: „Talán te is keresztény vagy?“

Egy perczig hallgatott; azután felelé: „Nem, uram! én nem vagyok keresztény; hanem megvallom, ha valami képes volna engem azzá tenni, ugy bizonyára az lenne, mit mai nap láttam.“

„Mit értesz ez alatt?“

„Hogy az állam vallásáért ollyaknak, mint ez, kit ma megöltél,“ (egy perczre könyei szavát elfojták,) „kell meghalniok: mig az olly szörnyetegek, kik az emberi alakot és nevet meggyalázzák, élnek, és boldogok. Oh uram! te nem tudod, mit írtottál ma ki e földről! Ő a legtisztább, legkedvesebb, legszentebb lény volt, melyet én valaha ismertem; valóban a nőnem virága, ámbár még csak gyermek. És még élhetne, ha egy közönséges csábító kezét vissza nem utasítja: ki tolakodó ajánlataival üldözte őt mezei-laka magányában, háza szentélyében, és még tömlöczében is. Azért kellett neki meghalni, mivel nem akarta vagyonával gazdagítani, kezével megneemesíteni amaz ásiái kémet.“

Nyugodt megvetéssel mutatott Fulviusra; ki előugorva, dühösen kiálta: „Ez gyalázatos hazugság, és kisebbités. Agnes nyiltan bevallá, hogy keresztény.“

„Hallgass meg uram!“ nemes méltósággal folytatá a delfő, „hogy őt meggyőzzem; és szavaim igazságát olvasd ki sze-

méből. Nem kerested-e föl Fulvius! ma reggel ez ártatlan gyermeket tömlöczében? Nem mondottad-e neki, — én hallottam; ámbár te engem nem láttál: — hogy ha kezedet elfogadja, nem csak élete mentve, de minden császári parancs daczára, keresztény is maradhat?”

Fulvius halászáppadtá lett; úgy állt ott, mint egy pillanat után az, kinek szívéen golyó repült keresztül, vagy kit a villám ért. Ollyan lett, mint a ki fölött ítélet mondatik ki, — nem halálítélet, hanem az örök gyalázat ítélete; midőn a bíró őt ekkép szólítja:

„Fulvius! e nehéz vádat arczod kétségtelenné teszi. Azonnal elfogathatnálak. De fogadd tanácsomat, és távozz el innen örökre. Siess; és rejtse el magad illy gazság után az emberek harágja, és az istenek bosszuja elől. Itt a Forumon, de más nyilvános helyen se mutasd Romában többé magadat. Ha e hölgy akarja azonnal tárgyalom ellenedi vádját. — Talán lehet szerencsém nemes urnó!” kérdé a legtiszteleteljesebb hangon, „nevedet tudhatni?”

„Fabiola,” volt a felelet.

Most a bíró maga a szivesség lett; — hisz jövőendő menyét látta maga előtt. „Sokat hallottam már rólad nemes hölgy!” mondá, „s kitünő képzettséged- és magasztos erényeidről. Mind-e fölött, az árulás emez áldozatja közel rokonod: és így jogod van, hulláját követelni. Rendelkezhetsz vele.” Az előbbi szavakat hangos morgás, és fütyölés szakítá félbe, melly Fulviust követé, midőn ez, szégyen-, ijedség-, és dühtől sáppadtan távozott.

Fabiola megköszöné a főnököknek; és Syrának, ki vele volt, intett. A rabnő egy másiknak ada jelt: és azonnal ott termett négy rabszolga, egy gyaloghintóval. Fabiola nem engedte, hogy ő rajta, és Syrán kívül, a testet más valaki érintse; ők fölemelvén a földről, betevék a hintóba, s a drága szemfödéllel betakarták. „Vigyétek e kincset házába,” mondá, s rabnőjével követé a halottat, mint gyászoló. Egy könyekben uszó kis leány remegve kérdé, valljon velök mehet-e? — „Ki vagy te?” kérdé

Fabiola. „Én Emerentiana vagyok, az ő szopós-testvére,“ felelé a gyermek; és Fabiola megfogván kezét, magával vitte.

A mint elvitetett a test, azonnal egész sereg keresztények tolokodtak elő, férfiak, nők, és gyermekek, hogy szivacsot és gyolcs ruhákat mártassanak a vértanu vérébe. Hasztalan rohantak rájuk az örök ostorok- és botokkal, sőt még élesebb fegyverekkel is; úgy hogy sokan közülök saját vérüket elegyítették a vértanuéval. Midőn egy fejedelem, koronázásakor, vagy ha fővárosába először tartja ünnepélyes bemenetelét, régi szokás szerint marékkal szórja az arany, és ezüst pénzt, nem tolokodnak erősebben az elszórt pénz után, mint a keresztények az után, mit minden arany-, és ezüstnél többre becsültek, ama ruhaint-cseppek után, melyek egy vértanu szívéből folytak, ki az ő hiteért megholt. De egynek mindnyájan utat nyitottak, és elsősegét elismerék, — Reparatus Diaconusnak, ki életveszély közt jött, Agnes vérével egy edénykét megtölteni: melly, mint vértanúsága hitelességének pecsétje, sirjára tétessék.

XXX.

Ugyanazon nap; harmadik része.

Tertullus a palotába sietett, a vértanúság e jelöltjének szerencséjére, vagy szerencsétlenségére. Ott találta Corvinust a kész leirattal, melly ékesen, nagy betűkkel vala írva. Neki a császárhoz szabad bemenetele volt. Agnes kivégzéséről megtette a hivatalos jelentést: tulságos kifejezésekben rajzolta azon kedvetlenséget, melyet a népből okozhat; és mindent Fulvius ügyetlen eljárásának tulajdonított: kinek azonban leggonoszabb tettét elhallgatta; mert félt, hogy ha pert kellend indítania, saját tervei is világosságra jöhetnének. Ő kevésre becsülte Agnes vagyonának értékét, és előadta, milly nagy kegyelem-tény lenne, s mennyire elősegitené a köz elégtelenség lecsillapítását, ha azt a császár az ő legközelebbi rokonának, ki egyes örököse, engedné át. Ő Fabiolát úgy festé, mint egy rendkívüli szellemi tehetségű, és csoda-tudományosságu fiatal höl-

gyet: ki az isteneknek buzgó tisztelője, s ki a császár geniusának naponkint áldozik.

„Istenem!“ mondá Maximianus nevetve, mintha valami nagy balgaság jutna eszébe; „a szegény bolond nekem egy drága gyűrűt küldött; és tegnap a nyomorult Sebestény életeért könyörgött, épen akkor, midőn őt agyon verték.“ Rajta jó ízűt nevetve, folytatá; „Igen, igen; bizonyára egy kis örökség vigasztalni fogja őt ama szikzó veszteségén. Szerkesztess egy leiratot; és én aláírandom.“

Tertullus elővonta a leiratot; és mondá, mikép a császári nagylelkű kegyesség iránti határtalan bizodalomban azt már eleve szerkesztette. A császári zsarnok egy aláírást tett rá, mely egy iskolás-gyermeknek is szégyenére válandott. A főnök azonnal átadta azt fiának.

Alig hagyta el a palotát, már Fulvius lépett be. Szállásán volt, hogy udvari ruhát öltön, és viz, meg szagos vizek által a reggeli fölháborodás nyomait arczáról eltávolítsa. Egy előérzet kínzá őt, hogy reménye meghiusul. Azon hidegvérűség, mellyel Eurotas előtte való estve erről szólott, előkészíté őt; minden terveinek enyészete, s e nap sok kellemetlenségei fokozák aggodalmát. Egy nő látszék arra teremtvé lenni, hogy mindenben utját állja, s terveit meghiusítsa, bár hova forduljon. „De hála az isteneknek!“ gondolá, „itt még sem fog utamban lenni. Ma reggel híremet örökre megrontá; de igazságos jutalmamra igényt nem tarthat. Gyűlöletessé tett: de nincs hatalmában, koldussá tenni.“ Ugy látszék, hogy ez egyedüli reménye. De a kétségbeesés kergette; s elhatározta magát, Agnes lefoglalt javaira csinált igényét az egyedüli vetélytárs, a kitől félt, a ragadozó császár ellen, egész erejéből érvényesíteni. Ezért kész volt életét kockáztatni; mert ha reménye megcsalja, úgy tönkre jutott. Egy ideig várván, bement a fogadó-terembe, s a leglealázottabb mosolylyal lépett a császár elé.

„Mit akarsz te itt?“ volt az üdvözet.

„Uram!“ felele, „azért jöttem, hogy császári igazságosságot legalázatosabban kérjem, miszerint Agnes vagyonából az

engem illető részt mielőbb utalványoztatni kegyeskednél. Az én vádamra ítéltetett el, mint keresztény; és az azokra szabott igazságos ítélet sujtá őt, kik a császári parancsnak nem engedelmeskednek.“

„Az mind jól van: de mi hallottuk, az egész dolgot szokásod szerint milly együgyüen vitted; és hogy ez által a népben ellenünk zugolódást, és elégtelenséget gerjesztettél. Azért minél gyorsabban takarodsz előlünk, és hagyod el a palotát és várost, rád nézve annál jobb. — Érted? Mi efféle tanácsot nem szoktunk kétszer adni.“

„Legmagasabb akaratodnak minden intését tüstént teljesítem: — de én majd egészen minden nélkül vagyok; parancsold meg, hogy az, a mi az enyim, adassék ki: s azonnal elutazok.“

„Egy szót sem többet,“ felelé a zsarnok; „hanem azonnal takarodjál. Mi ama vagyont illeti, melyet olly makacsul követelsz, azt meg nem kaphatod. Azt egy visszavonhatlan leiratunk által, egy kitünő, s érdemes személynek, Fabiola delnőnek adományoztuk.“

Fulvius többé nem szólt: hanem a császár kezeit megcsokolván, lassan eltávozott. Egy tönkre jutott, megtört emberhez hasonlított. Midőn a kapun kiment, csak ennyit lehete tőle hallani: „Tehát csakugyan még koldussá is tett.“

Midőn haza jött, Eurotas, ki unokája szemeiből olvasá a feleletet, csudálta nyugalját. „Látom,“ mondá szárazan, „mindennek vége.“

„Igen. Megtetted az előkészületeket Eurotas?“

„Jóformán. A drága-köveket, házi butort, és rabszolgákat némi veszteséggel eladtam; de azon csekélységgel, melly még kezeimben volt, bizonyosan elérünk Ázsiába. Stabiót megtartottam; mivel ő leghűbb, szolgálk közül. Csekély málhánkat lovára veszi. Más két ló, a te, s az én számomra, készen leend. Még csak egy van hátra, azután készen vagyunk.“

„És mi az?“

„A mérég; már tegnap este megrendeltem: de csak ma délre leend kész.“

„Minek az?“ kérdé Fulvius, némileg megdöbbenve.

„Te azt jól tudod,“ felele az öreg mozdulatlan. „Még egy kísérletet akarok máshol tenni: de annyi bizonyos, hogy atyám családjának nem szabad szegénységben halnia ki; muljék ki becsülettel.“

Fulvius ajkait harapva, mondá: „Jól van; legyen akaratod szerint. Én meguntam az életet. A mily hamar csak lehet, hagyd el a házat; hogy Ephraim többé itt ne találjon. Besötétedés után azonnal igyekezzél a lovakkal a latini uton lenni a harmadik kőnél: ott találkozunk; mert még nekem is van elutazásom előtt egy fontos teendőm.“

„Valljon mi?“

„Azt senkinek sem mondom meg; még neked sem. De ha nap lemente után két órával ott nem lennék, ugy rám ne számíts, és mentsd meg magadat nálam nélkül.“

Eurotas élesen vizsgálá őt hideg, fekete szemeivel: olly tekintettel, minővel Fulviust mindég keresztül szokta nézni; azt akará kivenni, ha nem akar-e talán ez megszökni tőle. De Fulvius nyugodt-, és szokatlanul nyíltan tetszett: s az öreg tovább nem kérdé. E beszélgetés közben levetette Fulvius udvari ruháit, és utazó öltönyt vett magára. Az utra egészen elkészült, s hogy a házba ne kelljen többé visszatérnie, fegyvereit is magával vitte, nevezetesen kardján kívül, még egy igen veszedelmes fegyvert, — egyikét ama finoman köszörült görbe gyilkoknak, mellyek csak keleten ismeretesek. E gyilkot övébe dugta, de úgy, hogy az ruhája alól nem látszott ki.

Eurotas tüstént a palotába ment, s a numidiai szálláson Jubalát fölkereste. Ez neki két különböző nagyságu üvegecskét hozott, és épen némi utasításokat akart adni, midőn férje, félig ittasan, félig dühösen oda jött. Eurotasnak még annyi ideje volt, hogy az üvegecskéket elrejtse, s Jubalának egy pénzdarabot nyomjon markába, mielőtt Hyphax közeledett. A nő elbeszélte férjének azon ajánlatokat, mellyeket Eurotas neki, házas-

sága előtt tett, és ez által fölkelte meleg afrikai vérében a szerelemföltést, mely később a gyűlöletig fokoztatott. A vad-ember dühösen lökte ki nejét a szobából, és czivódást kezdett volna a syriaival, ha ez, czélját elérvén, engedékenyebbnek nem mutatkozik, és ellenfelét nem biztosítja, mikép oda soha sem jön többé.

De ideje, hogy Fabiolához visszatérjünk. Az olvasó valószínűleg nem igen lenne meglepetve, ha mondanók, mikép ő, mint keresztény tért vissza házába. De nem úgy volt. Mit is tudott ő még most a kereszténységről annyit, hogy kereszténynyé lehetett volna? Sebestényben, és Agnesen bámulta az önzéstelen, magasztos, és több mint földi erényt, s hajlandó volt ez erények gyökeréül a hitet elismerni. Láttá, hogy mindketten ugyanazon indokok- és elvekkkel, egy magasztos szellemmel, lelkiismeretes bátorsággal, és határozott erkölcsi akarattal birtak, mely semmi más rendszerben sem lehetséges. Már azt is gyanítá, hogy Syrának magasztos nézetei az erény láthatlan köréről, egy mindent szemlélő világ-uralkodóról, ugyanazon forrásból erednek. De mindez úgy látszott neki, mint egy részint gyakorlati, részint elméleti erkölces tan magasztos rendszere: mely a többi bölcsészeti rendszerekhez hasonló. Innen még messze volt a kereszténységhez. Eddig még semmit sem hallott annak fontos, és lényeges tanairól, áthatlan, de a léleknek részint megközelíthető titkairól, ama tiszteletet parancsoló, nagy kiterjedésű, és égmagasságu alkotmányáról a hitnek, melyet a legeggyűgyűbb lélek is fölfoghat: mint a gyermek szeme tökéletes képét fölfogja egy hegynek, ha bár arra még az óriás sem képes fölmenni. Még soha sem hallott az Istenről, ki egy a háromságban, a Fiúról, ki egy az Atyával, és az emberekért testté lőn. Még semmit sem hallott a Megváltás csodateljes történetéről, az Isten fiának szenvedése, és halála által. Még nem ismerte Nazarethet, Bethlehemet, és a Kálvária-hegyet. Mindezeket még nem ismerve, mikép nevezhetné magát kereszténynak; vagy mikép lehetne keresztény?"

Milly sok nevet kellend még neki megismerni, és tisztelni;

mellyek előtte még most ismeretlenek, vagy durván hangzanak. — Mária, József, Péter, Pál, János; a legédesebb nevet nem is említve, azon nevet, melly a sebzett szívnek balzsama, és édes, mint a méz, melly a sejtől csepeg! És mennyit kellend tanulnia azon eszközökről, mellyekkel e földön az egyházban üdvösségét eszközölheti: a kegyelemről, a szentségekről, az imádságról, az Isten, és felebarát iránti szeretetről! Milly nagy, még átvizsgálatlan térség van még azon kis körön túl, mellyet már ismer!

Nem; midőn Fabiola a tegnapi események, az éj, és a mai reggel szomorú jelenetei által kimerülve, házába visszatért, és szobájába visszavonult: ekkor talán már nem volt többé bölcselkedő; de még keresztény sem. Minden szolgáinak megparancsolá, hogy azon udvart, mellyben szobája volt, hagyják el, és minden zörgést mellőzve, senkit hozzá ne bocsássanak. Így ült egyedül, és némán több órákig, sokkal inkább fölháborodva, sem hogy elszunnyadhatna. Sokáig bánkódott Agnes fölött, mint egy anya hirtelen elhalt magzatján. De nem volt-e a felhő, melly őt beárnyékolá, sokkal tisztább, mint midőn atyja koporsója fölött lebegett? Nem az ész gunyjának, az emberi természet gyalázatának tetszett-e, azt gondolni, hogy ő elveszett; hogy tündöklő öltönyében, mosolygó arczczal, és vitorán egyszerű szívvél átment — a semmibe; hogy ő a lelkiismeretesség, igazságosság, tisztaság, és igazság által tovább és mindég tovább csábítva, míg kezeit messze kinyújtá, hogy őket megfogja, egy mélységhez ért, mellyből elejbe a megsemmisülés tátongott? Nem, Agnes (erről ő meg volt győződve) valamikép, és valahol boldog: vagy pedig az igazságosság, értelem nélküli szó.

„Milly sajátságos,” gondolta tovább, „hogy mindazok, a kiket, mint rendkívül erényeseket ismertem; hogy olly férfiak, mint Sebestény, és szüzek, mint Agnes, a keresztények megvetett felekezetéhez tartoztak! Csak egy van még hátra: és őt holnap megkérdem.”

Midőn gondolatit ezektől elfordítva, a pogány világban körül nézett, és magának elképzelte Fulviust, Tertullust, a csá-

szárt, Calpurniust; és — elborzadt, midőn akaratlanul atyja jutott eszébe: — akkor fájdalmasan érzé az ellentétet, az elvete-műtség és erkölesi nemesség, a bűn és erény, szűkkeblűség és bölcsesség, alacsony testiség és szellemi magasság közt. Szíve egy minta lett, melynek betöltésére, egy tökéletes alakot kellett találnia: — mert máskép a mintának szerte kellett repedni; lelke szomjasan sovárgott, mint kiaszott föld, melyre az égnek frísítő vize szükséges, hogy örökös sivataggá ne váljék.

Agnes megérdemlé azon dicsőséget, hogy halála által rokonát megtérítse; de erre nem volt-e egy más, alázatosabb egyénnek régibb joga: — egy nőnek, ki szabadságát megvetette, s életét ajánlotta föl e jutalomért? És nem kérte-e már egyszer Syra Agnest, hogy a jutalom elnyerését neki engedje?

Midőn Fabiola egyedül, és szomoruan ülne, egy idegennek belépte által hirtelen megzavartatott: „a császár követének“ jóslatteljes czime alatt vezettetett ez elejbe. A kapus először megtagadá neki a bemenetelt; de mivel az idegen erősíté, hogy a császártól fontos küldetésben kellend eljárnia, a kapus megkérde a ház fölügyelőjét: és ez úgy vélekedett, hogy illy követet nem lehet elutasítani.

Fabiola csodálkozva tekintett föl; de bosszusága csillapult, midőn illy fontos személyt olly nevetséges szereplésben látott. Corvinus egy bohóc kellemével lépett közelebb; virágos beszédet tartott, melly szembeötlőleg igen gondosan vala föltéve, de rosszul betanulva; s egy császári leiratot, és saját forró szeretetét, Agnes vagyonát, és saját ügyetlen kezét tette lábaihoz. Fabiola az e két ajándék közötti kapcsolatot meg nem foghatá; s nem gyanítá, mikép az egyiknek elfogadása által, a másik is létesítendő volna. Miért is fölkéré őt, hogy fejezné ki a császárnak legalázatosabb köszönetét e kegyelemért; és hozzá tette: „Mondd meg, hogy én ma betegebb vagyok, semhogy köszönetemet személyesen tehetném.“

„E birtokok, mint tudod, le valának foglalva,“ hebegé egészen zavartan Corvinus; „és atyám neked eszközöl azokat ki.“

„Erre nem volt szükség,“ mondá Fabiola; „mert rég-időtől

fogva nekem hagyományoztattak, és sajátommá váltak azon pillanatban, — itt megakadt, és miután magán kissé erőt vett, folytatá, — azon pillanatban, midőn megszűntek más tulajdona lenni; azért épen nem estek lefoglalás alá.“

Corvinus elnémult; mivel e következtetést nem érté. Végre néhány szót hebegett: mellyeknek alázatos kérését kell vala kifejezniök, miszerint őt Fabiola ismerné el kérőül; de mellyeket Fabiola, mint egy, illy fontos okmány kieszközlése, és kézbesítése jutalmazásaért tett kérést tekintett. És biztosítá őt, hogy minden méltányos követelése, mellyet hozzá intézhet, alkalmas időben, illőleg figyelembe vétetik: minthogy azonban igen fáradt, és beteg, kénytelen őt kérni, hagyná magára. Ezt kérésére kedvező válaszul fogadá, s egész meglepéssel, kevélyen távozott.

Elmenetele után alig vetett egy pillanatot a pergamentre, mellyet Corvinus, egy a nyugágya mellett levő kis asztalra tett; és ismét bele merült ama szomorú tünemények visszaidézésébe, mellyeket látott, csaknem a nap lementé előtti óráig. Gondolatai az utolsó idő eseményeinek majd e, majd más pontjain időztek; végre eszébe jutott Fulviussali összejövetele a Forumon. A jelenet igen élénken lebegett előtte, s annak elképzelése őt lassankint kinos fölháborodásba hozá; mellyet végre az által csillapított, hogy hangosan mondá: „Hála az égnek, most legálább nem fogom többé ama gazember képét látni!“

Alig mondá ki e szavakat, kezét szemei fölé tartva, nyugágyáról fölemelkedett, és az ajtó felé nézett. Talán csak tulin gerült képzelete áltatja; vagy éber szemei csakugyan valót látnak? Füle eldönté e kérdést; mivel e szókat hallá: „Ha szabad kérdeni, ki az a férfi, kit te, e kegyes szavakkal megtiszteltél?“

„Te, Fulvius!“ mondá, méltóságteljesen felállva. „Tehát még egy tolakodó! Nem egyedül a házba, a mezei-lakba, s a tömlöczbe, hanem egy hölgy lakának legtitkosabb teremébe is betolakodsz; és a mi még gonoszabb, annak bűteljes házába, kit

te gyászba borítál? Távozzál tüstént: vagy guny-, és gyalázatta dobhatlak ki.“

„Ülj le, és nyugtasd meg magadat, szép hölgy!“ felele Fulvius. „Ez hihetőleg utolsó látogatásom nálad; de még némi érdekes számolást kell egymással tennünk. Mi a kiáltást, és segítség-hívást illeti, azzal ne fáraszd magadat: szolgálidnak megparancsoltad, hogy távol tartózkodjanak; és parancsod teljesített. Közeledben senki sincs, a ki kiáltásodat hallhatná.“

S valóban úgy volt. Fulviusnak Corvinus tudtán kivülr egyengeté útját; midőn az ajtóhoz jött, a kapus, ki őt a házban kétszer ebéden látta, elmondá neki, milly parancsot adott Fabiolar; s őt bizonyossá tette, miszerint be nem bocsáttathatik, ha csak nem a császártól jön: ez utasítása. Fulvius felelé, mikép ő egyenesen a császártól jön; és így a kapus bebocsátá: ámbátor csudálkozott, hogy egy napon két császári követ jön. Fulvius egy uttal megkéré a kapust, hogy azon esetre, ha visszatértekor ott nem lenne, az ajtót záratlanul hagyná: mivel ő igen siet, és illy szomorú körülmények közt nem akar a háznál békétlenséget okozni. Azt is hozzá tévé, hogy kísérőre szüksége nincsen; minthogy Fabiola teremébe tudja az utat.

Fulvius a hölgynek átellenében ült, és folytatá: „Nem boszszonkodhatol, hogy illy váratlanul jöttem hozzád, és rólam tartott szeretetre méltó magánbeszédedet meghallgattam; mivel ezt a tulliusi hörtönben tanultam tőled. De kevésbé messzebb-ről kell kezdenem. Midőn érdemes atyádtól először hivatam asztalához; ott találkoztam egy lénnyel, kinek pillanata, és szavai azonnal megnyerék szerelmemet: — nevét nem szükség említenem; — és a kinek szive ösztönszerű vonzalommal viszonzá érzelmeimet.“

„Szemtelen ember!“ kiáltá Fabiola. „Illy tárgyat mersz te itt érinteni? Hazudsz, ha irántai szerelmedről, vagy ha irányodban az övéről beszélsz.“

„Mi Agnes hölgyet illeti,“ folytatá tovább Fulvius, „azt a legjobb forrásból, boldogult atyádtól tudom, ki többször egy-

szernél bátorított; és biztosita, mikép unokája, irántami szerelmét neki maga bevallá.“

Fabiola fájdalmasan megindult; mivel eszébe jutott, hogy ez nagyon is igaz. Hisz Fabius, ebbeli együgyű balhiedelmét vele is tudatta. „Igenis, tudom, hogy édes atyám e tekintetben csalódásban élt; de én, ki előtt a drága gyermek semmit sem titkolt — “

„Vallásán kívül,“ keserű gunynyal szakasztá félbe Fulvius.

„Hallgass!“ folytatá Fabiola tovább; „e szó istenkáromlásként hangzik ajkaidon: — én tudom, hogy előtte csak az undor, és utálat tárgya voltál!“

„Igen, miután te azzá tettél. Találkozásunk első órájától, keserű, s engesztelhetlen ellenségem voltál; összeesküdve azon áruló tiszttel, ki már elvette jutalmát, és kinek te azon helyet szántad, mellyért én esdeklettem. Fékezd haragodat szép hölgy! mert én végig ki akarok hallgattatni. — Te aláástad hiremet, az ő érzelmét megmérgezted, és szerelmemet szükséges ellenségeskedéssé változtattad.“

„Szerelmedet!“ szakítá őt félbe Fabiola, fölháborodva. „Ha mindaz, a mit mondtál, nem volna is alávaló hazugság, milly szeretetet táplálhattál te irányában? Mikép lehetél te képes, az ő mesterkéletlen egyszerűségét, valódi nyíltságát, ritka elméjét, és szeplőtelen szüzességét becsülni? Épen úgy tudná a farkas a bárány béketűrését, a karvaly a galamb szelidségét méltányolni. Nem; az ő gazdagsága, magas rangja, nemessége volt az, a mi téged vonzott; egyéb semmi. Ezt olvastam lángoló szemeidből, midőn azokat először vetetted rá, mint baziliskuszemeket.“

„Az nem igaz!“ folytatá tovább. „Ha én czéloamat elérem, ha egy méltó nőt találok, bizonyára állásomnak becsületére válandok; házias, megelégedett, és szeretetteljes leendtettem: épen olly méltó, őt birni, mint — “

„Mint olly valaki,“ szakítá félbe Fabiola, „ki azon pillanatban, midőn kezeit ajánlja, szintolly késznek nyilatkozik, őt három óra alatt nőül venni, vagy meggyilkolni. S a nő az utób-

bit választván, a leendő férj, szavát beváltja. Hordd el magadat; te megmérgezed a levegőt, mellyben lélekzel.“

„Majd elmegyek, ha végeztem; és te nem igen fogsz rajta örülni, ha megyek. Tehát te szándékosan, és ok nélkül minden becsületes kinézéseimen keresztüljártál; egyedüli reményemet megsemmisítéd, tőlem a társadalmi állásban a jóllétet, és házi boldogságot elraboltad. De még ezt mind kevesléd. Te ugyanazon szerepet játszád, mellyet a bíró előtt nekem hánytál szemre, a kém szerepét; te az én társalgásomat kilested, te a női illedelem minden szabályait feledve, ma reggel a Forumon fölléptél, hogy azt nyilvánosan bevégezd, mit alattomban kezdettél; te a bírót ellenem fölingerelted, és ez által a császárt is. Te engem igazságtalanul a nép gunyjának, és bosszujának tettél ki; s ha egy érzet, melly erősebb, mint a félelem, engem most ide nem hoz, úgy el kellende magamat rejtennem, mint egy marcangolt farkasnak, míg a legközelebbi kapun kicsuszhatnak.“

„És én mondom neked Fulvius!“ szakítá félbe Fabiola, „hogy azon perczen, mellyben a kapun kimégy, ez istentelen város a gonosszágnak sokkal kisebb mértékét fogja magában foglalni, mint most. Még egyszer parancsolom, hagyd el legalább házamat; vagy én megyek el innét.“

„Mi még nem válunk el egymástól, nemes hölgy!“ mondá Fulvius. Arcza perczenként tüzeesebb, ajkai halaványabbak lettek. Karjait erősen megragadván, visszanyomá őt ülő helyére. „Ne merészelj még egyszer,“ tevé hozzá, „tőlem futni akarni, vagy segítségért kiáltani; mert első kiáltásod lesz az utolsó is, bár mibe kerüljön! — Te eszközléd tehát, hogy én nem csak az előkelő társaságokból, de magából a városhból is kitaszítottam, — egy száműzött, e barátságtalan földön hajlék nélküli vándor lettem. Nem volt-e ez elég, bosszuállásod kielégítésére? Nem, még pénzemet is el kellett rabolnod: az én, igaz uton, bár fájdalmasan szerzett vagyonomat. Nyugalmamat, jó híremet, keresetemet, mindenemet elloptad, egy idegen fiatal embertől!“

„Tébolyodott, szemtelen ember!“ kiálta fel most fölháborodottan a romai nő; föllépésének minden lehető következtése iránt

közönyösen. „Vakmerőségedért keményen fogsz lakolni. Saját házamban mersz engem tolvajnak nevezni?”

„Igenis; én azt mondom neked, ez a számolás napja reád, és nem rám nézve. Én, — ha bár vétkesen, ahhoz semmi köződ, — én unokád lefoglalt jószágából részemem megérdemlettem. Keserű szív-, és lélekfájdalmak, és kinok által, álmatlan éjek, az elleneimmeli — kik győztek, küzdés által, — igen, és egy házi ellenségnek, ki kegyetlenebb ezeknél, kinzásai által, a bizonyítványok naphosszanti fáradatlan kutatása által, egy kevély, de mélyen sülyedt lélek vadonának közepén. Nincs-e igényem, jutalmamat élvezni? — Nevezd, a mint tetszik; mondd azt vérdíjnak: minél gyalázatosabb az, annál nagyobb aljasság tőled, azt elrabolni előlem. Ez annyi, mint ha egy dusgazdag az ebnek fogai közül ragadja ki a vadat, melly után véres lábakkal futott, hogy elejtse.”

„Nem akarok további mellékneveket keresni, mellyekkel illesselek; téged valamelly alaptalan képzelődés hoz tévedésbe,” mondá Fabiola komolyan, és nem aggodalom nélkül. Ő érzi, hogy egy örült áll előtte; egy olly ember, kiben a heves indulat, egy féktelen, és fölhevült képzelődés által tüzelve, a gonosz düh azon pontjáig fokoztatott, melly az erkölcsi tébolyodottság állapotja; — olly állapot, mellyben maga a gyilkos, az erény bosszulójának tartja magát. „Fulvius!” mialatt bátran szemébe nézett, folytatá mesterkélt nyugalommal, „kérlek, most már távozzál. Ha pénz kell, adok; de az ég szerelmeért távozzál, mielőtt a harag elmédőtől megfoszt.”

„Milly alaptalan képzelődést értesz te?” kérdé Fulvius.

„Hogy talán azt véled, mintha én egy illy napon Agnes vagyonára gondolhattam, és kegyetlen halálát valamikép hasznomra fordithattam.”

„És mégis úgy van; magának a császárnak szájából tudom, hogy a vagyont rád ruházta. Azt akarnád-e velem elhitetni, hogy ezen nagylelkű, s bőkezű fejedelem, valakinek csak egy fillért is ajándékozna, ha erre kérés, és ajándékok által nem biratnék?”

„Arról mit sem tudok. De azt tudom, hogy előbb halnék meg éhen, mint sem illy pénzből csak egy fillért is kérnék.“

„Tehát azt akarod velem elhitetni, hogy találkozik e városhan valaki, elég önzéstelen, ki azt fölhívatas nélkül számodra kérje? Nem, nem, Fabiola! ez mind hihetetlen. — De mi az?“ Sebesen nyult a császári leirat után, melly még mindig azon helyen feküdt, hova azt Corvinus tette. Ez ugyanazon benyomást tette rá, mellyet Aeneas érzett, midőn Pallas övét Turnus derekán megpillantá. A düh, melly találékony kísérletei által Fabiolát bünéről meggyőzni, némileg csillapult, e szerencsétlen okmány megpillantásakor újra föllobbant. Egy pillanatig nézte; azután dühében fogait csikorgatva, mondá:

„Most Fabiola! az alávalóság-, telhetetlenség-, és természetelleni kegyetlenségednek sokkal nagyobb mértéke felől győzlek meg, mint e bünöket te nekem tulajdonítani bátorkodtál. Nézd meg ez arany betűkkel olly szépen irt, szélein rajzokkal diszitett leiratot; és most merészed állítani, hogy ez, azon egy óra alatt készült, melly unokád halála, s ama pillanat közt folyt le, midőn a császár nekem azt mondta, hogy már aláírta. És te nem fogod nekem azon nagylelkű barátot sem megnevezhetni, ki ez ajándékot számodra kieszközlé. Hah! legutóbb, midőn Agnes a tömlöczben volt, midőn fölötte sirtál és fohászkodtál, s nekem kegyetlenséget és árulást hánytál szememre, nekem, egy idegennek, kit hozzá semmi sem kötött, — akkor te szelid hölgy, erényes bölcsésző, szerető, gyengéd rokon, ki nekem olly keményen korholó beszédeket tartál, te akkor hideg vérrel azon tervvel foglalkoztál, miképen fordítsd hasznodra bünömet, vagyonának elnyerésére; akkor választád magadnak ez ügyes író, ki birvágyodat ecsetével megaranyozza, és saját tested, és véred elleni árulásodat veres miniumával befesse!“

„Szűnj meg, tébalyodott; szűnj meg!“ kiálta föl Fabiola: mialatt hasztalan igyekvék lángoló szemeivel találkozni. Ő még vadabban folytatta tovább:

„És most, miután olly alávalóan kiraboltál, kínálsz meg pénzzel! Te fáradalmaidat szerencsésen meghiusítád: és most

szánakozol rajtam! Koldussá tettél: és most alamizsnát ajánlasz! Alamizsnát saját jutalmamból; mellyet maga a pokol sem tagad meg boldogtalan áldozataitól, míg ezek a földön vannak!”

Fabiola ismét fölemelkedett; de ő megragadta, mint egy örült, és el nem bocsátá. S tovább folytatván:

„Most, úgy mond, vigyázz jól a végső szavakra, mellyeket mondani akarok; máskép ezek az utolsók, mellyeket valaha hallasz. Add nekem vissza a vagyont, mellyet igazságtalanul elsajátítál: nem méltányos, hogy a bűn az enyim, és a jutalom tied legyen. Engedd át nekem a vagyont, mint önkénytes ajándékot aláírásod által: és akkor elmegyek. Ha nem, úgy magad irtad alá saját halálós ítéletedet!” Egy dühös, és fenyegető pillanat követé e szavakat.

Fabiolának büszke, és hajthatlan romai szíve fölzúdult egy illy ajánlat ellen: a veszély őt csak bátrabbá tette. Delnői méltósággal vonva magára öltönyét, felelé: „Fulvius! most halld szavaimat, ha utolsók lennének is, mellyeket te tőlem hallasz. Én átadom neked e vagyont? Örömet átadnám az első belpoklosnak, kit az utcán találok; — de neked soha sem. Soha se érinthess valamit abból, mi e szent leányé volt, sem drága-követ, sem egy szalmaszálat! Egy illy érintés, bemocskolás lenne. Végy az én aranyomból, ha tetszik; de azt, a mi övé volt, semmi kincsért sem adom. És egyet, a mit örökségül hagyott, minden vagyonánál többre becsülök. Te nekem most ugyanazon választást hagyta, mellyet az utolsó éjen neki engedtetél: kívánságodat teljesíteni, vagy meghalni. Agnes megtanított engem, mit válaszszak. Még egyszer mondom: távozz!”

„És én birtokodban hagyjam azt, a mi az enyim? Én távozzak, hogy te diadalmaskodjál fölöttem, mint egy legyőzött fölött; hogy te tiszteletben, én pedig gyalázatban éljek; te gazdag, én szegény; — te boldog, én nyomorult —? Nem, soha! A szerencsétlenségből, mellybe taszítál, számomra többé nincs menekülés; de meggátolhatlak benne, hogy az maradj, a mi vesztetre lettél. Azért jöttem ide; ez az én nemesisem napja! — Azért halj meg!”

Ezalatt bal kezével csendesen lenyomá nyugágýára, melyről fölkelte; jobbjával pedig reszketve keresett valamit keble redőiben. Midőn az utolsó szókat kimondá, egy erős lökéssel a nyugágýra dobta, s hajánál ragadá meg. Fabiola nem küzdött vele; sem nem kiáltott: részint, mert egy ájulási, és szorongási érzet lepte meg; részint nemes büszkesége tiltá, egy dühös ellenség irányában gyáva félelmet mutatni. Épen midőn szemeit bezárá, látott maga fölött valamit megvillanni, — valljon Fulvius lángoló szemét, vagy csillogó aczélt-e? nem tudta.

A legközelebbi perczben, lenyomva, s elfojtva érezte magát; mintha egy nehéz teher esett volna rá, s egy meleg patak folyt keblén végig.

Egy gyengéd, esdeklő hang üté meg fülét: „Megállj, Orontius; én vagyok, testvéred, Mirjam!”

Fulvius a dühtől elfojtott hangon felelé: „Az nem igaz. Engedd zsákmányomat!”

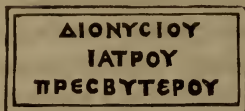
Még néhány szó mondattak ki halkan, olly nyelven, melyet Fabiola nem értett. Azután érzé, hogy haja elbocsáttatott; hallá, mikép a gyilok földre vettetett, és Fulvius azon keserü fölkiáltással: „Oh Krisztus! ez a te nemesised!” a terem-ből kirohant.

Fabiola magához tért; de érzé, mikép azon teher, mely rajta fekszik, nehezebbé lett. Ő némi erőködéssel kiszabadítá magát; helyén egy más test feküdt, egészen vérrel borítva, minden jelek után ítélve, holtan.

A hű Syra volt, ki magát urnője élete, és testvérének gyilka közé vetette.

XXXI.

Az áldozár, és orvos.

Azon gondolatok, melyeket ezen eset Fabiola nemes szívében természetesen előidézendett, a pillanat követelése által egy időre elnyomattak. Első teendője volt, a még folyó vért azzal, a mi kezéhez legközelebb volt, elállítani. Mig ő ezzel foglalkozott, cselédjei a szobába futottak. Az együgyü kapus aggódni kezdett, midőn Fulvius, (az olvasó most valódi nevét hallá,) olly sokáig benmaradt. Most látta őt, mint egy örültet a kapun kiszietni: s ugy rémlék előtte, mintha vérfoltokat is vett volna ruháján észre. Tüstént lármát ütött.

Fabiola egy intés által parancsolá a cselédségnek, hogy az ajtónál álljon meg: csak Euphrosynát, és Graját bocsátá be. Ez utóbbi, a fekete rabnőnek e házbóli elköltözése után, jobban ragaszkodott Syrához (mint még őt nevezünk kell), és igen tanulékonyan figyelt erkölcsi oktatásaira. — Egy skláv azonnal orvosért küldetett, ki Syrát már más betegségében is meglátogatta, — Dionysiusért; ki, mint tudjuk, Agnes házában lakott.

E közben Fabiola nagyon megörült, midőn észrevette, hogy a vérzés gyorsan megszűnt; és még inkább, midőn látta, hogy a rabnő, ha bár csak egy pillanatra, szemeit fölnyitotta, s rá nézett. Semmi kincsért sem adta volna azon édes mosolyt, melly e pillanatot követte.

Néhány percz mulva az orvos megjelent. Szorgosan megvizsgálta a sebet: és kijelenté, hogy az jelenleg nem veszedelmes. A szurásnak, a mint intézve volt, egyenesen Fabiola szi-

*) „Dionysius orvos, (és) áldozár (sírja).“ E fölírat sz. Cornelius kryptájának benyílásánál, Callistus temetőjében, kevéssel ezelőtt találtatott.

vét kelle találni. De a hü Syra, a tilalom daczára egész nap urnője közelében tartózkodott; tolakodni ugyan nem akart: de örömmel fölhasználndott minden alkalmat, melly kinálkozhatott a kegyelem jó benyomásainak előmozdítására, s mellyet a reggel eseményeinek mulhatlanul előidézniök kellett. Ő egy mellékszobában volt, midőn heves szóváltást hallott, egy, neki igen is ismeretes hangon; nesztelenül oda sietett, és a kárpit megett, melly Fabiola teremének ajtaja előtt függött, megállott a homályban, ugyanazon a helyen, hol őt Agnes néhány hó előtt vigasztalta.

Nem sokkal előbb ért oda, mint midőn a végső küzdés kezdődött. Mig Fulvius urnőjét ledönté, közel háta megé állott, s midőn karját fölemelte, előlépvén, áldozata fölé vetette magát. A szurás az által, hogy karjához kapott, más irányt vőn; és nyakát érte, mellyen nagy sebet ejtett; az által azonban fel lőn tartóztatva, hogy a vállpercet találta. Nem szükség mondanunk, mibe került neki ez áldozat. A fájdalom-, vagy haláltóli félelem egy perczig sem ijeszté őt vissza: de a félelem, testvérének homlokára a Káin-bélyeget sütni, s őt kétszeresen testvérgyilkossá tenni, borzasztón szorongatta. Azonban ő az Istennek urnőjeért életét fölajánlá. A gyilkossali küzdés haszontalan leendett: ő ismerte erejét, és ügyességét; lármát ütni, mielőtt urnőjét a halálos szurás érje, lehetetlen volt. És így nem maradt egyéb hátra, mint ajánlatát teljesíteni, az által, hogy testvére áldozatának helyébe lépett. Mindamellet, gyilkossága végrehajtásától őt kimélni akarván, fölfedezé vérségét, és valódi nevét. Dühében nem akart neki hinni; de anyanyelvén szólitván őt, mondá: „Emlékezzél kendőmre, mellyet innen vittél el.“ Ez által olly borzasztó családi eseményt idézett vissza elméjébe, hogy ha azon perczben egy tátongó örvény nyílik meg előtte, azonnal bele ugrik, hogy szégyen-gyalázatát, és lelkiismerete mardosását örökre bele temesse. Csudálatos, hogy ő e családi ereklyét soha sem engedte Eurotas kezébe jutni: mióta ismét birtokában volt, mindég, mint valamelly szent ereklyét őrizte. Midőn már minden el volt az utra készítve, ő e kendőt össze-

hajtva keblébe rejté, s most gyilkát keresvén, vele együtt kebléből ezt is kirántotta: így találtatott meg mindkettő a földön.

Dionysius bekötván a sebet, Syrát alkalmas szerekkel eszméletre hozta; azután ajánlá, hogy egész nyugalomban hagyják, s a mennyire lehet, ne háborgassák; az általa rendeltek alkalmazását éjfélig folytatván. „Én holnap ismét eljövök, de igen korán,“ tevé hozzá: „s akkor egyedül akarom betegemet látni.“ Nehány szót sugott fülébe; mellyek többet látszának segíteni, mint minden orvosság: mert arca angyal mosolytól sugárzott.

Fabiola őt saját ágyába viteté; s megparancsolá két szolgálójának, hogy a mellékszobában maradjanak: magának pedig föntartá a jogot, — úgy tekinté azt, — a rabnőnek szolgálni; ki iránt nehány hó előtt alig érzett háládatosságot, midőn az őt betegsége alatt ápolta. Elmondá a többinek, mint kapta Syra a sebet; de megmentőjének rokonságát a gyilkossal nem fedezé föl.

Ámbátor egészen kimerülve, s csaknem lázbetegen érzé magát, mégis a beteg ágyát elhagyni nem akarta. Éjféli után, midőn már a további ápolás nem vala szükséges, az ágy mellett egy alacsony vánkosra feküdt, hogy szunnyadjon. Valljon milly gondolatok lehettek azok, mellyeknek a beteg-szoba homályában lelket, és szívét föltárá? Egyszerűek voltak, és bensők. Most egyszerre látta mindannak valóságát, és igazságát, mit rabnője valaha mondott. Az utolsó társalgáskor azon elvek, mellyeket örömmel hallott, úgy tetszének neki, mint egészen kivihetlenek; mint szép eszmék, de mellyek soha sem létesíthetők. Midőn Mirjam olly erényről szólott, melly semmi dicséretet, semmi jutalmat sem várhat az emberektől; mellyet egyedül az Isten szeme lát: akkor ő ezen eszmét csudálta, melly nemes kedélyére mély benyomást tőn; de nem egyezhetett bele, ezt mindenkorra, élte zsinórmértékeül elfogadni. És mégis, ha a gyilkosurás Mirjama nézve haláldöfés leendett, mi igen könnyen megtörténhetett volna, — milly jutalmat nyerendett ő e tetteért? Mi egyéb bírhatta tehát őt e tetre, mint épen az egy mindent látó, jutalmazó, láthatlan hatalombani hit?

És midőn Mirjam azt állitá, hogy az erénynek mindig hő-

siességre kell törekedni: milly visszásnak tetszék ez neki? És mégis itt minden előkészület, minden gondolkodás, fölhevülés, és dicsőségre való kilátás nélkül, sőt azon világos akarattal, hogy titokban maradjon, -- egy rabnő az önfeláldozás tettét viszi végbe; mi minden tekintetben hősies volt. Mint vala ez lehetséges, ha ő állandóan olly hősies erénnyel nem bír, melly minden perczben kész arra, mi egy harczi nevét örökké dicsőítendné? Syra tehát nem volt ábrándozó: őt nem pusztá eszmék, hanem meggyőződése vezérlé; ő tetteleg gyakorlá mindazt, a mit tanított. Lehetett-e ez bölcsészet? Oh nem: ennek vallásnak kellett lenni; Agnes és Sebestény vallásának: kikhez Mirjam minden tekintetben magát hasonlónak mutatta. Milly ohajtva vágyott, vele ismét beszélhetni!

Az orvos, mint ígéré, korán reggel ismét eljött, és betegét sokkal jobban találta. Egyedül kívánt vele lenni; azután egy gyolcs kendőt kiterített az asztalra, égő gyertyákat helyezve reá: s kebléből egy himzett kendőt, ebből egy arany edényt vőn elő, mellynek tartalmát a beteg jól ismerte. Közelebb lépett hozzá, és monda:

„Kedves gyermekem! a mint megigérttem, elhoztam neked a test, és lélek minden betegségeinek nem csak legjobb orvosságát, hanem magát az orvost: a ki szavával mindeneket megújít*), kinek érintése a vaknak szemeit, a süketnek füleit megnyitja, kinek akarata a bélpoklost megtisztítja, kinek ruhájából olly erő sugárzik, mi mindent meggyógyít. Kész vagy-e, őt elfogadni?”

„Egész szívemből,” felelé, kezeit összetévé, „ohajtom Őt birni, kit egyedül szerettem, kibem hittem, kinek szívemet ajánlkoztam.”

„Nincs-e szivedben harag, vagy rossz szándék az ellen, a ki megsebesített? Kevélység, vagy öntetszés nem csirázik-e szivedben, midőn tettetdről elmélkedel? Vagy egyéb hiányaid nem igénylik-e az alázatos gyónást, és feloldozást, mielőtt a szentek szentjét szivedbe fogadd?”

*) Qui verbo suo instaurat universa. (Brev.)

„Jól tudom, tisztelendő atyám! hogy tökéletlenségekkel, és hiányokkal tele vagyok; de szándékos bűnökről nem emlékezem. Annak, a kit említél, nem szükség megbocsátanom: sokkal inkább szeretem őt; és örömet adnám életemet megmentéseért. És mire lehetnék kevély, én szegény szolgáló; ki csak azt tettem, mit az én Uram parancsol?“

„Hivd tehát Őt, kedves gyermekem! hajlékodba; hogy gyógyítson meg téged, és töltsön el kegyelmével.“

Akkor az asztalhoz lépett, és vevé az Oltári-szentséget, a kovásztalan kenyér színe alatt; melyet vízzel megnedvesítvén, nyelvére tett.*) Ő bezárta száját: és egy ideig csendes elmélkedésben maradt. Így gyakorlá szent Dionysius kettős hivatalát, mint orvos, és áldozár: mit sirverse említ.

XXXII.

Az áldozat elfogadtatik.

A beteg egész nap, mély, de kedves gondolatokkal látszék elfoglaltnak. Fabiola, ki mindég csak néhány perczre hagyá el, a szükséges parancsok kiosztása végett, a tisztelet és öröm bizonyos vegyítékével vizsgálta vonásait. Ugy látszott, hogy rabnőjének lelke az őt környező tárgyakból kibontakozott, és egy egészen más körben időz. Majd egy mosoly, napként sugárzott arcán; majd egy könny rezgett szemeiben, vagy folyt le képén; majd szemeit hosszabb ideig függeszté föl felé, s háborítlan boldogság mutatkozott ábrázatján; majd leirhatlan gyengédségű tekintettel fordult urnőjéhez, és nyújtá neki kezét. Így Fabiola órákig ülhetett előtte, a nélkül, hogy egy szót szólna: mit az orvos még megtiltott. Ő tiszteletnek tartotta, s neki jól esett, egy illy lény közelében lehetni.

Végre a nap folytán, midőn némi frisítőket nyújtott a be-

*) Eusebius Serapion felőli tudósításában említi, hogy illy módon, a kehely nélkül, vagyis csupán egy szín alatt szokták a betegeket az Oltári-szentségben részesíteni.

tegnek, mosolyogva mondá: „Ugy vélem, sokkal jobban érzed már magadat, Mirjam! Orvosod valami csudaszert adhatott neked.“

„Bizonyára azt, kedves urnóm!“

Fabiola láthatóan megindult; és a betegre hajolva, gyengéden mondá: „Kérlek, ne nevezz engem urnódnak; — inkább nekem kellene téged úgy neveznem. De e név nincs is már helyén többé; mert, a mit régtől akartam, az most megtörtént: megparancsoltam, hogy szabadságod okmánya elkészíttessék; és pedig nem mint szabadon bocsátott, hanem mint szabadon született (Ingenua), mert tudom, hogy az vagy, — nyilváníttassál szabadnak.“*)

Mirjam egy szives tekintettel köszöné meg, hogy ne szomorítsa; azután mindketten hallgattak, és boldogoknak érzék magukat.

Estefelé ismét eljött Dionysius, és a beteget föltünően jobban találta. Táplálóbb étkeket rendelt, és a rövid nyugalmas társalgást megengedte.

„Most,“ mondá Fabiola, mihelyt egyedül valának, „első kötelességemet kell teljesítenem, melyre szívem készlet: köszönetet mondani neked, — ohajtanám, hogy tudnék valami erőteljesebb szót, — nem életemért, melyet megmentél; hanem azon magasztos áldozatért, melyet érette tettél: és — engedd hozzá tennem, — a hősies erénynek azon utolérhetlen példájáért, melly egyedül birt téged arra.“

„De mit tettem egyebet, egyszerű kötelességemnél? Neked jogod volt életemet valami csekélyebbért is, mint a tiednek megmentése, kívánhatni;“ felele Mirjam.

„Kétség kívül,“ felele Fabiola, „ez a te nézeted; miután te ama tan követésében gyakorlott vagy, melly nekem olly csudá-

*) Azon személyek, kik a rabságból elbocsátattak, előbbi uruk nevét megtarták: p. o. Augustus szabadon-bocsátottja (libertus, liberta). Ha pedig azelőtt a szabadok osztályába tartoztak, akkor, mint szabadon születettek (ingenuus, ingenua), a felszabadítás által előbbi állásukba helyeztettek vissza.

latosnak tetszék, azon tannak, hogy maguk a hőstettek is, közönséges kötelesség teljesítéseül tekintendők.“

„És, hogy ezen tettek ennél fogva megszűnnek,“ tevő hozzá Mirjam, „azon nevet érdemelni, mellyel te illeted őket.“

„Nem, nem,“ kiálta Fabiola élénken; „ne kisérts meg engem saját szemeim előtt alávaló-, és megvetendővé tenni, midőn te kisebbíteni tanítasz azt, a mit én, mint hasonlíthatlan erényes tettet, csak dicsérhetek. Mióta ennek tanuja voltam, éjjel-nappal elmémben forgattam, és szívem vágyott veled fölé szólni; de még most is alig bátorkodom: nehogy jelenlegi gyengélkedésednél fogva, erős izgatottságom által neked ártsak. Tetted nemes, nagy, és minden dicséret fölött volt; jól tudom, hogy te a dicséretet nem kívánod. Nem látom át, hogy a tett magasztóságát mikép lehetne még fölebb fokozni, vagy az emberi erényt még magasabb pontra emelni.“

Mirjam, ki most ágyában egyenesen ült, mindkét kezével megfogta Fabiola kezét, szemei közé nézett, és gyéngéd, szende, de komoly hangon mondá: „Te jó, és barátságos delnő! hallgass meg egy pillanatig. Nem akarom én azt kisebbíteni, mit te olly jó vagy becsülni; mert te azt nem örömet hallod. De hogy megmutassam, mennyivel hátrább vagyunk mi annál, a mit megteheténk, egy jelenetet akarok neked elmondani, melly a mienkhez hasonló: csak hogy abban minden megfordítva áll. Képzeld magadnak, hogy nem egy nemes érzelmű delnő, hanem egy rabszolga volt életveszélyben, — engedj meg kedves Fabiola! arczodon olvasom, hogy e szó bánt; de most utoljára akarok róla szólni, — tehát egy rabszolga, még pedig háládatlan, és engedetlen, a legjobb és nagylelkűbb ura iránt. Továbbá képzeld, hogy a halálos csapás nem valamelly orgyilkos részéről fenyegette, hanem az igazság szolgájától. Mikép nevezné a tettet, mikép tisztelnéd azt az urat, a ki tiszta szeretetből, s hogy azon nyomorultat megmentse, saját fejét tette a vértökére: igen, s előbb még gyalázatos vesszőzést is szenvedett, és egy végrendeletet hagyott, mellyben azon rabszolgát czime- s vagyonának örökösévé tette, s meghagyta, mikép az testvéreül tekintessék!“

„Oh Mirjam, Mirjam! te oly képet rajzolsz, mely sokkal magasztosabb, hogy sem emberről hinni lehetne. Tetted az által nem árnyékkoltatik be; mert én emberi erényről szoltam. Olly tethhez, a minót te most ábrázoltál, ha lehetséges volna is, egy Istennek erénye kívántatnék.“

Mirjam összetett kezeit keblére szorítá, s Fabiolát egy mennyei lelkesüléssel tölt tekintettel nézve, gyengéden és ünnepélyesen mondá: „És Jézus Krisztus, ki mindezt tette az emberekért, igaz Isten volt.“

Fabiola arcát mindkét kezével elfedé, és sokáig hallgatott. Mirjam bensőleg imádkozott nyugodt szívében.

„Mirjam! egész szivemből köszönöm neked,“ mondá végre Fabiola; „te ígéretedet teljesítetted: engem oda vezettél, hol szivem nyugalmat találánd. Csak azon aggódtam egy ideig, ha talán nem volnál keresztény; de az nem vala lehetséges. — Most mondd meg nekem: e fönséges, de édes szavak, mellyeket imént mondottál, és mellyek olly mélyen, olly csendesesen, és olly visszavonhatlanul hullottak szivembe, mint egy darab arany, melly a hullámozó tenger színére esik, mig annak legcsendesebb fenekére süllyed, — e szavak, csak egy részét teszik-e a keresztény rendszernek, vagy annak lényeges elvét?“

„Kedves delnő! éles elméd ez egyszerü képről azonnal fölfogta az egész keresztény tan kulcsát, s a leglényegesebb, és fontosabb hitágazatokat egy gondolatba foglalta. Hogy az ember, Istennek teremtménye és szolgálja, Ura ellen támadt, hogy a tántorithatlan igazság őt elítélte s üldözte, hogy ugyanezen Ur, „szolgai alakot vett magára, és külsőleg az emberhez hasonlónak találtatott“ (Phil. 2, 7.); hogy ezen testben ostorozást, ütések, gunyolást, és gyalázatos halált szenvedett, — „megfeszítettet,“ miként itt nevezik; és hogy ő ez által az embert a végveszélytől megváltotta, saját kincse- és országának részesévé tette: mindez azon szavakban foglaltatik, mellyeket mondottam. És te egészen helyesen következtetéd, mikép egyedül Isten volt képes illy isteni műre, s e magasztos áldozat tévésére.“

Fabiola egy ideig gondolkodva hallgatott; azután kérdé szerényen : „Ezt értetted te, midőn Campaniában mondtád: csak Isten lehet, egy Istenhez méltó áldozat?“

„Igen; de ezen kívül értém ezen áldozatnak folytatását is: melly még napjainkban is, egy mindenható szeretet csudateljes rendeletének erejénél fogva főnáll. Azonban erről még most nem beszélhetek.“

Fabiola folytató tovább: „Mindinkább átlátom, milly szép öszhangzásban van mindaz, a mit te nekem valaha mondtál; ugy illik ez egymáshoz, mint egy növény részei, mellyeknek egyike a másikból ered. Én ugy véltem, hogy e növény egy szép eszme kedves virágait hordja; de tetteid által mutattad meg nekem, hogy e virágok édes, és tápláló gyümölcsöt érlelhetnek. Nekem ugy látszik, mintha e tanban, mellyet most fejtegettél, találnám azon nemes törzset, mellyből minden egyéb, még e gyümölcs is sarjadzik. Mert ki vonakodnék azt másért megtenni, mi sokkal csekélyebb, mint az, a mit Isten tőn érette? De Mirjam, kell egy mély, és láthatlan gyöknek lenni, mellyből mindez sarjadzik, melly talán olly homályos, hogy nem látható, olly mély, hogy el nem érhető, olly bonyolódott, hogy semmi emberi hatalom által meg nem fejthető, — de melly egy alázatos hívő szívnak talán nagyon is egyszerű. Ennek, — ha mostani tudatlanságomban róla szólhatnék, — elég nagynak kellene lenni, az egész természet befogadására, elég gazdagnak, az egész teremtés betöltésére mind azzal, a mi jó, és tökéletes, elég erősnek, azon nemes fa növesztésére, valamig csak hegye a csillagokat is túlhaladja, s lombjai a föld végszéleit beárnyékozzák! Én azon Istennek fogalmát vélem, kit félnem tanítottál, midőn róla velem, mint bölcsészsnővel szóltál, és őt, mint mindenhol jelenlévő vizsgálót, és bírót ábrázoltad: de kit bizonyára szeretnem is tanítandasz, ha keresztény nőhez illőleg ábrázolod, — mint olly határtalan kegyesség, és szeretet gyökerét, és eredetét. Lényének mély titkát nem ismervén, ama csodálatos tant, az ember megváltásáról sem foghatom fel tökéletesen.“

„Fabiola,“ felele Mirjam, „egy illy szelleműs, és éles elméjű hölgy oktatására jobb tanítók szükségeltetnek. De fogsz- nekem hinni, ha néhány fölvilágosításokat megkísértetek?“

„Mirjam,“ viszonzá Fabiola erős hangnyomatékkal: „a ki másért kész meghalni, az bizonyosan nem fogja megcsalni.“

„Most,“ mondá a beteg mosolyogva, „ismét egy fontos el- vet fogtál föl, a hitét. Azért csak egyszerűen fogom elmon- dani, mit tanított Jézus Krisztus, a ki érettünk valóban meghalt. Szavaimnak csak annyi hitelt adj, mint egy hiteles tanuénak; de az ő szavát úgy vedd, mint egy csalhatatlan Istenét.“

Fabiola lehajtá fejét, és tiszteletteljesen hallgatta azt, a kit már régtől becsült, mint egy ismeretlen iskolából származó böl- ceség tanítónéját; de kit most csaknem mint egy angyalt tisz- telt, ki az örök tenger zsilipjeit neki megnyitni képes, melynek vize a kifürkészhetlen bölcsesség, mely a földet elárasztja.

Mirjam a katolikus hitczikkek egyszerű kifejezéseivel megmagyarázá a Szent-Háromságrolí magasztos tant; azután el- mondta az első ember esését, a megtestesülés titkát, továbbá sz. János szavaival az örök Ige történetét, mig testté lön, és az emberek közt lakozék. Tanítványa őt sokszor a csudálkozás, vagy helyeslés kifejezéseivel szakítá félbe; de a kételkedés, vagy bizonytalanság jelét soha sem láttatta. A Philosophia he- lyét a religio, a kétségeskedését a tanulékonyság, a hitetlensé- gét a hit foglalta el.

De most egy szomorú érzés látszék Fabiola szívébe lopódz- ni; Mirjam kiolvasá ezt szeméből: azért annak okát kérde.

„Alig merem mondani,“ felele Fabiola; „de minden, a mit mondtál, olly szép, olly isteni, hogy nekem úgy látszik, mintha ez itt még nem végződhetnék. Az Ige (milly magasztos név!), vagyis az Isten szeretetének kifejezése, bölcsességének tükre, hatalmának képviselője, igen, éltető életének lehelete, ki ő maga: testté lesz. Ki adjon az Istennek emberi természetet? A megvetett, beszennyezett emberiségtől vegye ezt; vagy számá- ra egy új emberi természet alkottassék? Atyától, és anyától egyszerre a romlás kettős erét vegye magába? S találkozik-e

a földön valaki, eléggé vakmerő, s főséges, ki magát atyjának nevezze?“

„Nem,“ suttogá Mirjam gyengéden; „de leend egy, elég-gé szent, eléggé alázatos, hogy méltó lehessen anyjának nevezetni. Csaknem 800 évvel előbb, hogy sem az Isten Fia e világra jött, megjövendölte egy proféta, s följegyzé szavait, és a könyvet Krisztus legmakacsabb elleneinek, a zsidóknak kezébe adta; és az ő szavai következők: ,Ime, egy szüz méhében fogad, és fiat szül, ki Emmanuelnek fog neveztetni‘; (Isai. 7, 14.) mi zsidó nyelven annyit jelent, mint ,Isten velünk‘, vagyis az emberekkel. E jövendölés beteljesedett az Isten Fiának e földön fogantatása- és születésével.“

„És ki volt ő?“ kérdé Fabiola tisztelettel.

„Az ő neve áldatik mindenektől, kik az ő Fiát igazán szeretik. Mária a név, mellyen őt ismerni tanulandó; az ő saját anyanyelvén, Mirjam a neve, mellyen én őt tisztetem. Képzelheted, mi-kép ő illy magas rendeltetésre méltóan elkészítettett: nem mint megtisztított, hanem mint mindig tiszta, nem mint megszabadított, hanem mint megőrzött a bűntől. A romlás árja, mellyet említél, ő előtte egy örök végzet gátjára talált, melly nem engedheté, hogy az Isten szentsége érintkezésbe jöjjön azzal, a miért ő csak úgy tehetett eleget, ha távol marad tőle. Tiszta, mint Ádám vére, midőn azt Isten lehelete ereiben folyni engedé, — tiszta, mint Éva teste, midőn a Mindenható keze által az alvó férfi oldalából vétetett és formáltatott: olly tiszta volt azon vér és test, mellyet az Isten lelke azon dicső emberiséggé idomított, melyet Mária Jézusnak adott. — S miután e főséges előnyben nemünk részesült, nem csudálhatod, ha sokan, mint a kedves Agnes, e hasonlíthatlan Szüzet éltek példányává választák, s ő benne, kit Isten így kiválasztott, minden erények tükrét találák; és inkább, sem hogy magukat a leggyengédebb köteléssel is a világ kerekéhez bilincselni engednék, — hozzá hasonlóan, egy osztatlan szeretet szárnyain fölfelé röpködni törekedtek.“

Szünet, és némi elmélkedés után Mirjam folytatva elmondá, a Megváltó születése-, alázatos ifjúsága-, tevékeny, és ter-

hes nyilvános élete-, azután gyalázatos halálának történetét. Az elbeszélés, figyelmes és tanulékony tanítványának könyei, és zokogása által gyakran félbeszakított.

Végre eljött az idő, hogy Mirjam nyugodjék. Fabiola kérde félénken: „Nagyon elfáradtál; de még egy kérdésemre nem felelnél?”

„Miért ne!” volt a szives felelet.

„Mi reménye lehet annak,” kérde Fabiola, „ki nem mondhatja, hogy tudatlan volt, mert mindent tudónak hitte magát; — épen olly kevésbé mondhatja, hogy nem gondolt a tanulással, mert az ismeretek minden ága iránt nagy vágygyal kérkedett; — ki csak azt vallhatja, hogy a valódi igazságot megvetette, s annak Adóját káromlotta: — mi reménye lehet annak, ki még magát az ő kinszenvedését és halálát is gunyolta; mi az ő szeretetének bizonyága, és megváltói áldozata volt Annak, kit ő csufolva „Megfeszített”-nek nevezett?” Itt könyzárpor fojtá el szavait, és tovább nem szólhatott.

Mirjam megvárta, míg a patakozó köny-ár gyengédebb harmattá vált, melly a szívet lecsillapítá; azután szende, vigasztaló hangon mondá: „Megváltónk korában élt egy nő, ki ugyanazon nevet viselé, mellyet szeplőtelen Anyja. De ő nyilvánosan vétkezett, és olly bűnökkel mocskolta be magát, mellyektől te undorral fordulnál el. Nem tudni, mi módon, megismerkedett az Üdvözítővel; szívének bensejében elmerülten elmélkedék ő Annak a bűnösökhöz kegyes, és leereszkedő szivességéről, és az elestek iránti csudálatos irgalmáról. Ezen elmélkedés őt benső szeretettel tölté el. Ő szeretett, és mindég bensőbben szeretett; magáról egészen megfeledkezett: s egyedül arról gondolkodott, mint nyilváníthatná szeretetét, hogy az Üdvözítő az által bármi kevésbé megtisztelve, ő pedig bármilly nagyon megszégyenítve lenne. Egy gazdag ember házába ment, hova az Ur hivatalos vala, és hol az isteni vendég iránt a szokásos udvariasságot, és vendégszeretetet elmulaszták; — egy kevély ember házába, ki szíve büszkeségében a nyilvános bűnösöt megvetette: itt ő Az iránt, a kit szeretett, az elmulasztott figyelmet teljesíté, s azért,

mire különben el vala készülve, mint tola-
kodó szidalmaztatott,
és gunyoltatott.“

„Hát mit tett, Mirjam?“

„A mint az Űdvözítő az asztalnál ült, ő letérdelt lábaihoz,
és azokat könyeivel áztatta; s dus hajával törlé meg azokat,
benső érzettel csókolá, s drága kenettel megkenté.“

„S mi lett ennek következése?“

„Jézus védelmezé őt a ház urának szeretetlen szavai ellen;
azután mondá neki, hogy szereteteért bocsánatot nyert, és a leg-
vigasztalóbb szavakkal ereszté őt utnak.“

„És mi lett belőle?“

„Midőn a Kalvária hegyén keresztre feszítettett, két nő ré-
szesült azon előnyben, hogy hozzá közel állhasson: a szeplőtelen
Mária, és a bűnbánó Mária; — jelül, hogy a szeplőtelen szere-
tet, a bűnbánó szeretettel együtt lehetnek ő mellette; ki maga
mondá, hogy nem jött az igazakat hívni, hanem a bűnösöket a
megtérésre.“

Ez estve tovább nem beszélgettek. Mirjam az erőtetéstől
bágyadtan, csendes álomba szenderült. Fabiola mellette ült, és
szíve tuláradozott azon csuda-dolgoktól, mellyeket hallott. Ő
elmélkedett fölöttük, és mindinkább belátta, hogy e csudálatos
tannak minden részei olly szépen összeillenek. Ha Mirjam kész
volt, Megváltója példajaként, érette meghalni: ugy bizonyára
előbb is olly kész volt, neki megbocsátani, midőn általa meg-
bántatott. Megismeré Fabiola, hogy minden keresztényarra tarto-
zik törekedni, miszerint isteni Mesterének képe, s ábrája lehessen:
de a keresztény nő, ki mellette szunnyadt, bizonyára olly töké-
letes mássa, hogy Fabiola benne az Urat magát, mint egy tü-
körben fölismerheté.

Midőn Mirjam egy idő mulva fölébredt, látta urnőjét, (mert
fölszabadítási okmánya még nem volt aláírva,) lábánál térdelni,
hol könyek és zokogás közt elaludt. Azonnal megérté ezen ön-
megaláztatás egész jelentőségét, és érdemét; nem ébreszté föl,
hanem szívből halát adott az Istennek, hogy áldozata elfogad-
tatott.

Fabiola föleszmélvén, csendesen nyughelyére visszament, — mint hivé, észrevétlenül. Nagy küzdésébe került ez önmegaláztatás: de szívének kevélységét alaposan lealázta; és most érzi először, hogy az ő szíve keresztény.

XXXIII.

Mirjam története.

Midőn Dionysius másnap reggel eljött, betegjét, és ápoló nőjét olly vidor, és elégedett állapotban találta, hogy azon jó éji nyugalmon, mellyet élvezniök kellett, örömét nyilvánítá. Mindketten mosolyogtak, és állíták, mikép ez volt éltöknek legboldogabb éjjele. Dionysius bámult, míg Mirjam Fabiola kezét megfogva, mondá: „Tisztelendő papja az Urnak! im atyai gondoskodásodra bizom ez uj-hívót, ki szent hitünk titkaiban oktattni, s az örök üdvösség vizében ujraszületni ohajt.”

„Mi ez!” kérdé Fabiola bámulva: „hát te más is vagy, mint orvos?”

„Igen, gyermekem!” felelé az ősz férfi; „habár méltatlan, az Isten egyházában a magasabb áldozári hivatalt is viselem.”

Fabiola tüstént letérdelt előtte, s megcsókolá kezeit. Az áldozár jobb kezét fejére tevén, mondá: „Vigasztalódjál leányom! te nem vagy az első, kit az Isten házából szentegyházá vebazetett. Sok évek előtt egy rabnő által, ki már most nem él, szinte ide hivattam, látszólag mint orvos; de valóban azért, hogy Fabius nejét, halála előtt néhány órával megkereszteljem.”

„Az én anyámat!” kiálta föl Fabiola. „Ő születésem után azonnal meghalt. . . . Tehát ő mint keresztény halt meg?”

„Igen; és én nem kétlem, hogy az ő lelke, őrző angyalod mellett, egész élteden át körülbegett, és láthatlanul e boldog órához vezetett. Az Isten trónja előtt folyvást éretted imádkozott.”

Tizszeres öröm tölté el a két barátné szívét. Miután Dionysiusal Fabiola oktatása-, és a keresztség föl vételéhez szükséges előkészületekről értekeztek, Mirjamhoz lépve, s annak kezét megfogva, csendes, szende hangon mondá: „Mirjam! ne-

vezhetlek-e ezután testvéremnek?“ Egy kézszorítás volt az egyedüli felelet, melyet Mirjam adhatott.

Ürnőjökkel az öreg dajka, Euphrosyne, s a görög rabnő is részt vettek az oktatásban, hogy nagy szombaton a keresztséget fölvegyék. Még egyet nem lehet kifelejtenuünk, ki szinte a tanulók közé vétetett: — ez Emerentiana volt, Agnes téjtestvére, kit Fabiola házához vett, és ott tartott; s kinek nagy örömére szolgált, a beteg szobája, s az épület többi részei közt gyors hirnőki tisztet viselhetni.

Mirjam betegsége alatt, midőn ereje ismét gyarapult, előbbi éltének sok egyes részeit közlé Fabiolával. Minthogy ezek az általunk elmondottakra némi világosságot vetnek, az ő történetét ide mellékeljük.

Történetünk kezdete előtt néhány évvel, élt Antiochiában egy férfi, ki ugyan nem valamely régi családból való, de gazdag volt, és a dus város legelőkelőbb köreiben forgott. Nagy fényt üzött; és mivel vagyona kezelésére nem nagy figyelmet fordított, mindinkább adósságokba merült. Neje, egy igen erényes hölgy, titkon keresztény lett, és férjének tudta-, s nem örömet adott egyezésével, az is maradt. Addig mindkét gyermekének, egy fia-, s egy leányának nevelését ő intézte. A fiu, Orontius, — azon szép folyótól, melynek partján a város fekszik, neveztetvén így, — tizenöt éves volt, midőn az atya neje vallását fölfedezte. Anyjától a keresztény tanból sokat tanult, és vele a keresztény isteni-tiszteletre is eljárt; s ezen ismereteit használta föl később olly vészthozólag. Azonban legkisebb hajlama sem volt a kereszténységre; s az ehhez szükséges előkészületről mit sem akart tudni. Orontius önfejjü, s ravasz volt; indulatainak legkisebb fékezését is gyűlölte, valamint minden szigorubb erkölcs-szabályokat; ő világi tiszteletre, s minden érzéki örömek féktelen élvezetére vágyott. Magasabb nevelésben részesült; és a görög nyelven kívül, melly akkor Antiochiában általános volt, a latint is, mint láttuk, folyvást, ámbár némi idegen hangnyomatékkal beszélte; — míg a háznál levő rabszolgákkal, és gyakran a családi körben is, honi nyelven tör-

tént a társalgás. Orontius örömmel vette, midőn atyja őt az anyai fölügyelet alól fölmenté, s határozottan kimondá, hogy az állam uralkodó, s kegyelt vallásában marad.

Leányával, ki három évvel fiatalabb volt, nem gondolt annyit az atya. Együgyűség-, és férfiatlanságnak tartá, a vallással sokat bibelődni. A vallást változtatni, vagy az államét elhagyni, gyengeség jeléül nézte; de nőknél, kik a képzelődés, és érzelgés befolyása alatt inkább állnak, efféle szeszélyt megengedhetőbbnek tartott. Azért leányának, Mirjamnak, (syriai név; minthogy az anyja egy edessai gazdag családból származott,) megengedé, hogy új vallását szabadon gyakorolhassa. Ez magas miveltsége mellett, példánya lett az erénynek: de mindig egyszerű, s igénytelen. Azon időben Antiochia, bölcseinek tudományossága miatt nagy hirben állott; kik közt több kitűnő keresztények foglaltak helyet.

Néhány évvel később, midőn a fiu fölserdült, és gonosz jelleme elég világosan mutatkozott, anyja elhalt. Halála előtt tudta meg férje vagyonának rossz karban létét; s nehogy leánya, atyjának rossz kezelése, vagy fiának önzése, és dicsvágya által nyomorba döntessék: saját jelentékeny vagyonáról Mirjam részére akkép rendelkezett, hogy az mindkettőnek kabzsisága ellen biztosítva lőn. Semmi rábeszélés, és fogások által sem engedte magát rábiratni, hogy vagyonáról másképp rendelkezék; és halálos ágyán, a többi anyai intések közt, kötelességül hagyá leányának, hogy később, ha nagykoru leend, rendeleteinek semmi változtatásába se egyezték.

A körülmények mindig rosszabbra fordultak: a hitelezők nyugtalanokdtak, és már egyes birtokok könnyelműen el is adattak; ekkor egy titokteljes személy, Eurotas jelent meg a családban. Senki más, csak az atya látszék őt ismerni; s ez nyíltan úgy tekinté őt, mint családjának áldását, vagy átkát, megmentőjét, vagy megrontóját.

Az olvasó ismeri Eurotas saját fölfedezéseit; azért elegendő a következőket hozzátennünk. Ő volt az öregebb testvér; de átlátván, hogy durva, sötét, és visszalökő jelleme miatt alkal-

matlan mint fő, családjának vagyonát nyugodtan kezelni, s ama nagyravágyó kevélységtől sarkalva, mikép családját még gazdagabb- és hatalmasabbá tegye, csak mérsékelt pénzösszeget véve magához, eltűnt. Ásia belsejében vakmerő vállalkozásokba bocsátkozott, egész India-, s Chináig nyomult kereskedésével; és most évekhozzanti távollét után, egy jelentékeny vagyonnal, s ritka drága-kövek szerzeményével tért vissza, melyek unokájának a világbani rövid pályáján használtak, de őt Romában veszedelembé ejtették.

Eurotas azt hitte, mikép honn egy gazdag családot talál, mellynek fényét saját vagyonával öregbitendi; de házát a legszorongatottabb körülményekben lelte. Azonban a családi büszkeség nem hagyá őt el; és sok szemrehányás, és keserű czi-vódások után, melyekről azonban testvérén kívül mit sem tudott senki, saját pénzével kifizette annak adósságait, és így valóságos tulajdonosává lett az egész családi vagyonnak.

Néhány szomoru évek után, az atya lebetegszik, és meghal. Halálos ágyán monda Orontiusnak, hogy neki semmit sem hagyhat; minden, a mivel bír, maga a ház is, mellyben lakik, barátjának, Eurotasnak tulajdona. Azt, hogy ez neki testvére, föl nem fedezte. Ezentul már ettől kellend függnie, s magát annak vezetése alá vetnie. Így találta magát e fiatal ember az ő büszkeségével, dics-, és élvezetvágyával, egy szivtelen, lelkiismeretlen, és nem kevésbbé nagyravágyó ember kezeiben: ki neki csakhamar viszonyaik alapjául azt szabta, hogy Orontius föltétlen engedelmességgel tartozik neki, míg ő maga, látszólag alattvalója akar lenni. E mellett elvülállítá, hogy: háza gazdagságának és fényének visszaállítására, semmit sem szabad igen nagynak, vagy igen kicsinynek, igen jó-, vagy igen rossznak tekintenie.

Illy megrongált vagyonállással Antiochiában maradni nem vala lehetséges; de egy szép összeggel, máshol még lehetett valamire menni. Azonban ha mindent, a mi még fönmaradt, eladnának is, ebből alig lehetne fedezni azon adósságokat, melyek az atya halála után jelentkeztek. Most még hugának a vagyo-
ra volt meg; és mindketten megegyeztek benne, hogy azt bír-

niok kell. A rábeszélés minden fogásait megkísértették; de ő nyugodtan, és állhatatosan ellenszegült: részint haldokló anyjának parancsa iránti engedelmességből, részint mivel egy házat akart alapítani jámbor szűzek számára, hogy ott velők együtt éljen. Épen most volt azon korban, melyben a törvény megengedi, hogy vagyonáról rendelkezessék. Minden telhető segítséget ígért mind a kettőnek, és ajánlá nekik, hogy egy ideig maradnának együtt az ő költségén. De ezt ők nem eléglék; és midőn minden egyéb módok sikertelenekül mutatkoztak, Eurotas arról kezdte beszélni, hogy egy olly személy, ki annyira utjokban áll, minden áron elmozdítandó.

Orontius elborzadt, midőn ezt először hallá: de Eurotas őt e gondolattal mindinkább megbarátkoztatta. Egyenes gyilkosságtól ugyan rettegett még; de annyira ment, mikép majdnem érdemül tulajdonitá magának, ha egy szelidebb módot ajánlana: — József testvéreihez hasonlóan; midőn ezek egy hosszabb, és kevésbbé véres utat választának, gyűlölt testvérok elvesztésére. Az álnokság, és titkos erőszak, melyet a törvény nem büntethet, és melyet senki sem merészlend fölfedezni, legczélszerűbbnek látszott előtte.

Mint már említők, az első századokban megengedetett a keresztényeknek, hogy az Oltári-szentséget házaikban tarthassák, és magukhoz vehessék. Leirtuk, mikép az, egy Orarium-, vagy gyolcs kendőbe takartatott, melly ismét egy más drága ruhába tétetett: így a Szentség egy szekrényben (arca), zár alatt őriztetett, mint sz. Cyprian írja *). Orontius tudta ezt; és azt is tudta, mikép egy illy szekrénykének tartalma többre becsültetik minden arany-, és ezüstnél; és hogy, — mint a szent atyák írják, — nagy véteknek tartatott, ha gondatlanságból a szent kenyérből csak egy morzsa is a földre esett; **) és hogy e

*) „Cum arcam suam, in qua Domini Sanctum fuit, manibus indignis tentasset aperire, igne inde surgente deterrita est, ne auderet attingere.“ — Midőn méltatlan kezekkel akarta fölnyitni a szekrénykét, melyben az Ur Szentje volt, egy onnét kiömlő tűz rettenté őt vissza, s nem merésze hozzá nyulni. (Cyprian., de lapsis. c. 26.)

**) Martene, de antiquis Ecclesiae ritibus.

név „gyöngy“, mellyel még a legkisebb részecskét is jelölék *), arra mutatott, mikép a keresztény előtt olly drága, hogy az mindenét, a mivel bír, odaadandja, csak hogy azt a megszenteltségtelenítéstől megóvjá. Ama gazdagon himzett kendő, melly történetünkben ismételve érintetett, arra használtatott Mirjam anyjától, hogy e kincset betakarja; s leányának azért volt olly becses, mivel anyjától maradt emlék volt, s mivel ő is e czélra használta.

Egy napon korán reggel szekrénykéje előtt térdelt, s miután buzgó imádsággal elkészült, fölnyitá azt. Milly nagy volt ijedsége, midőn azt feltörve, s kincsét elrabolva látta! Mint Mária Magdolna a koporsónál, sirt, hogy az ő Urát elvitték, és mivel nem tudta, hogy hova tették (Ján. 20, 13.). Mint az, ő is „sirt, lehajolt, és nézett“ ismét szekrénykéjébe; s egy levelet talált, mellyet első ijedségében nem vett észre.

Ebből olvasá, hogy az, a mit keres, jól el van téve bátyjának kezeiben, és kiváltható. Azonnal hozzászaladt; és őt a mogorva férfinál találta, kinek jelenlétében ő mindég reszketett: térdre esett előtte, és esdekelve kérte, adná vissza neki azt, a mit minden földi vagyonánál többre becsül. Kérése-, és könyeinek már-már engedett, midőn Eurotas dühös tekintetével fékezé, s azután Mirjamnak mondá: „Mirjam! szavadnál fogunk. Mi hitednek egyenességét, és erejét akarjuk próbakőre tenni. Komolyan tetted-e ajánlatodat?“

„Mindent, a mim van, örömet odaadok, csak az Oltáriszentség meg ne szentségtelenítettessék.“

„Akkor ird alá e lapot,“ mondá Eurotas gunyosan.

Mirjam kezébe vevé a tollat, és sietve átolvasván a lapot, aláírta. Ez egy okmány volt, melly által minden vagyonát Eurotasnak adja át. Orontius dühös lett, midőn látta, hogy kijátszatott az által, kinek ő maga adta az eszközt kezébe, huga kényszerítésére. De már késő volt: most ő csak annál erősebben le vala kötve annak nehéz szolgálatára. Később kényszerit-

*) A keleti szerkönyvekben így nevezetik. Fortunatus az Oltári-szentséget, „Corporis Agni margaritum ingens;“ — a bárány teste nagy gyöngyének hívja. (L. 3. carm. 25.)

tetett Mirjam, a romai törvény minden szertartásainak teljesítésével, jogai átengedését ismételni.

Rövid ideig barátságosan bántak vele; azután értésére kezdék adni, hogy neki Antiochiát el kellend hagynia: mivel Orontius, és barátja Nicomediába, a császár lakhelyére szándékoznak menni. Ő Jerusálembe kívánczozott, hol valamely jámbor nők társaságába remélt juthatni. Akaratja szerint egy hajó fedelére vezettetett, mellynek kapitánya nem igen jó hirben állott; és Orontius tudta, mikép ennek a csekély vitelbér fölött Eurotas titkon jelentékeny összeget adott, bizonyos föltétel alatt: de mellynek tartalmát nem volt bátorsága kérdeni. Ámbár szegény volt, nyakán hordozá azt, a mit (mint tettel megmutatá) többre becsült minden gazdagságnál. Mert, mint sz. Ambrosus, testvére Satyrusról mondja, a keresztények, ha tengeren utaztak, az Oltári-szentséget nyakukon hordták magukkal *).

Nem szükség mondanunk, hogy Mirjam azt, azon egyetlen drága kendőbe takarta, mellyet az atyai házból magával vitt.

Midőn a hajó elhagyta a kikötőt, a kapitány, a helyett, hogy a partok mentében Joppe, vagy más palaestinaik kikötő felé tartana, kibocsátkozott a nagy tengerre: mintha valamely száraz földre akarna vitorlázni. Mit tervezett légyen, nehéz volt eltalálni; de azon kevés utasok, kik a hajón voltak, komolyan aggódtak: és a dolog heves czivódásra került. Ez egy hirtelen kerekedett szélvész által szakittatott félbe: a hajó néhány napig ide, s tova hanyatott a hullámoktól; azután egy sziklaszigeten Cyprushoz közel, törést szenvedett. Satyrusként Mirjam is azon drága kincsnek, mellyet magával hordott, tulajdonítá, hogy szerencsésen partra menekült. Azt hitte, hogy egyedül maradt életben; mert senkit sem látott, ki megmenekült volna. Azonban többen is megszabadultak; kik visszatérvén Antiochiába, azt beszélék, hogy Mirjam a többi utasokkal, és a hajó legénységével együtt elveszett.

A tengerparti lakosok, kik a törést szenvedett hajók kifosztásából éltek, őt a parton találták. Szegény, és minden ismerős

*) Ambros. de excessu Satyri. 1, 43.

nélkül levén, a rabszolga-kereskedőknek eladatott; és a száraz földre Tarsusba vitetvén, ott egy előkelő ember által megvétel-
tett: ki vele igen jól bánt. Egy idő múlva, Fabius megbizta
ásiai ügynökét, hogy leánya szolgálatára egy művelt, és a meny-
nyire lehet, erényes rabnőt szerezzen: és így jutott Mirjam,
Syra név alatt, Fabius házába.

XXXIV.

Egy szép halál.

Néhány nappal azon események után, melyeket az utolsó
előtti fejezetben elmondtunk, Fabiolának egy öreg embert jelen-
tettek be, ki aggodalomban van, vagy lenni látszik, és ki vele
szólani kíván. Fabiola lejött, s nevét, és kívánságát tudakozva,
mondá az öreg: „Nevem Ephraim, nemes hölgy! Nekem egy jelen-
tékeny követelésem van, mellyért az elhalt Agnes delnő vagyona
zálogkép biztosított. Miután e vagyon, mint hallom, jelenleg
rád szállott, a fizetésért jöttem; mert másképp tönkre jutottam.”

„Mint lehet az?” kérdé Fabiola bámulva. „Én nem hiszem,
hogy unokám élteben valaha adósságot csinált volna.”

„Nem; ő nem,” felele az uzsorás kissé zavartan; „de egy
urnak, neve Fulvius, kire a lefoglalás által a vagyonnak esnie
kellett, — ennek adtam én erre jelentékeny összegeket.”

Fabiolának első gondolata volt, ezen embert házából kido-
batni, de Fulvius testvére jutott eszébe, s udvariasan mondá:
„Fulvius adósságait ki fogom fizetni; de csak törvényes kamat-
jaival, és minden tekintet nélkül a netaláni uzsorás kötésekre.”

„De fontold meg, nemes delnő! milly veszélyes volt a köl-
csönözés! Én követelésemet bizonyára méltányosra szabtam.”

„Menj sáfáromhoz,” mondá Fabiola; „ő majd kiegyenlíti a
dolgot. Most legalább mit sem veszélyeztetsz.”

Ennek következtében meghagyá szabadosának, ki ügyeit
vitte, az említett föltételek alatt az összeget kifizetni, mely
egyébiránt, a követelt összegnek felére alig rugott. De nem so-
kára, egy fáradságosabb ügygyel bizá meg: boldogult atyjának
számadásait kellett átvizsgálnia, ha valljon nem találkozik-e, ki

rövidséget szenvedett, és kárpótlásra tart igényt. Továbbá, minthogy meghallá, mikép valósággal Corvinus, atyja által eszközlé ki a császári leiratot, melly által törvényes tulajdona a lefoglalástól megmentetett; ámbár határozottan föltette magában, őt többé maga elejbe nem bocsátani: mégis olly jelentékeny özszeget utalványozott neki, melly tisztességes ellátását biztosítá.

E világi ügyek rendezése után, Fabiola egész figyelmét a beteg Mirjam ápolására, és a sz. keresztség fölvételéhez készültre fordítá. Mirjam mielőbbi fölgögyulása tekintetéből, vele, és cselédségének egy részével, a mindkettőjöknek olly kedves helyre, a nomentani kastélyba költözött. A tavasz elérkezett: és Mirjam ágyát az ablakhoz lehetett tenni; sőt a nap melegebb óráiban a kertbe, a ház elejbe vinni. Ott Fabiola az egyik, Emerentiana a másik oldalára ült; míg a szegény Molossus, ki minden vidorságát elveszté, lábaihoz feküdt. Azután sokszor beszéltek elvesztett barátaikról, nevezetesen arról, kire minden, a mi csak őket környezte, olly igen emlékezteté. Valahányszor Agnes nevét említék, az öreg hű ör hegyező füleit, és farkát csóválván, maga körül tekintgetett. Sokszor beszélgetének a keresztény szeretet tárgyairól; és Mirjam alázatosan, és igénytelenül, de olly tüzzel, melly Fabiolát először megigézte, fejtegeté azon oktatásokat, mellyeket a jámbor Dionysius áldozár adott.

Midőn például a keresztjelről, annak ereje- s jelentéséről szólott, mellyel a keresztségben az uj-hívőnek homloka jelöltetik, vagy a víz szenteltetik, melly által az ujaszületés eszközöltetik; vagy a szent olajról, mellyel, mint a Chrismával is, megkenetik, vagy a szent áldozatról, mellyel lelkikép tápláltatik*): ekkor megmagyarázá Mirjam az uj-hívőknek, mint kelljen máskor is a kereszt jelét használni; s inté őket, hogy azt szorgalmatosan gyakorolják: mint minden jó keresztények tesznek; keresztet vetve magukra „bármelly munkájok közben, vagy annak kezdetekor, ki-, vagy bemenetkor, ha ruháikat, vagy saruikat felöltik, ha mosdanak, ha az asztalhoz ülnek, ha lámpájokat

*) Sz. Ágoston, tract. 118. in Joan.

meggyújtják, ha lefeküsznek, vagy székre ülnek, bármilly mulatságban legyenek.“*)

Mirjam sebe begyógyult; de ereje nem gyarapodott. Ezt mindnyájan nagy aggodalommal látták; csak Fabiola nem vette észre. Hisz az anya, vagy testvér az, ki legutolsó látja, mily rossz fordulatot vőn gyermeke-, vagy testvérenek betegsége; a szeretet olly reményteljes, és olly vak! Arczán az aszkór pirja mutatkozott, elsoványodott, és elgyengült, s ollykor csendesesen köhögött. Sokáig feküdt ébren; és könyörgött, mikép ágyát ugy helyezték, hogy az első hajnal-pirkulattól egy helyre nézhessen, melly mindnyájok szemében szebb volt a legfölségesebb virág-ágynál.

Rég időtől volt e mezei-lakban egy bejárás azon temetőbe, melly ez uton feküdt. Ez már most is csak Agnes temetőjének neveztetett; mert nyilásához közel tétetett le e vértanu erek-lyéje. Teste egy Cubiculum-, vagy teremben nyugodott, befedve egy sirkővel, mellyre ivezet vonatott. Épen e terem ajtaja fölött, a kert közepén volt egy nyílás, mellyen keresztül hatott bele a világosság, és levegő. E nyilást fölül alacsony fal környezé, facsemeték- és bokroktól takarva. Mirjam e pontra legörömostebb nézett; hisz betegségében ez egyedüli módon köze-lithetett annak sirjához, kit annyira tisztelt, annyira szeretett.

Egy szép csendes reggel, igen korán, — csak néhány hét-tel Husvét előtt, — szinte oda irányozta szemeit. Néhány fiatal embert vőn észre, kik a közel levő Anio folyóhoz szándékoztak menni, horgászni; s utjokat a kerten keresztül vették. A nyílás mellett menve, az egyik bele tekintett, és a többieket szólítá:

„Ez egy földalatti buvóhelye a keresztényeknek.“

„Egyike azon lyukaknak, mellyek az ő vakandturásaikba vezetnek.“

„Menjünk be,“ mondá az egyik.

„Igen; de hogy jöhetünk ismét ki belőle?“ kérdé a másik.

Mirjam beszédöket nem hallhatta; de látta, mi reá követ-

*) Így szól Tertullian, ki 200-ik év előtt élt, és a legrégibb latin egyházi író, de Corona mil. c. 3.

kezett. Egy, ki kezét szorgosan szemei fölé tartva benézett, intett a többinek, hogy ugyanazt tennék; de taglejtése által parancsolá, mikép csendesen legyenek. Csakhamar egy közel levő szökőkut falából nagy kődarabokat véve ki, ledobák a nyíláson. Azután hangosan nevetve, távoztak. Mirjam azt vélte, hogy talán valami kigyót, vagy egyéb állatot láttak, és azzal mulaták magukat, hogy azt kövel dobálják.

Midőn a többiek előjöttek, Mirjam a történetet elbeszélte: hogy a köveket onnét eltisztítsák. Fabiola maga ment le egy szolgálával; mert igen féltékeny volt Agnes sirjának őrizésében. Milly nagy lön fájdalom, midőn szegény Emerentianát, ki testvére sirjához imádkozni ment le, ott vérében halva találta! Ő, mint később megtudták, előtte való estve, a folyó mellett ment el, hol néhány pogányok Orgiáikat tarták; kiktől ő is fölszólíttatva, midőn nem csak vonakodott, hanem istentelenségeiket, és a keresztények elleni kegyetlenségöket is szemökre hányná: kövekkel üldöztetett, és megsebesítve a kastélyba menekült. Erőtlennek érezve magát, és sebeit fájlalva, észrevétlenül Agnes sirjához ment, hogy ott imádkozzék; és reggel, midőn még nem mozdulhatott, előbbi üldözői fölfedezték. Így eme vad pogányok, mint elmondók, megelözték egyházi keresztségét; őt a vérkeresztségben részesítvén. Teste Agnes mellé tetetett le, s az egyház a szerény pórleány emlékéét évenként szentei között ünnepli. *)

Fabiola, s társai szokott módon készítettének a keresztséghez: ámbátor az üldözés tekintetéből, az előkészületi idő meg rövidítettett. Mivel egy temető bejárásánál laktak, melyben nagy templomok léteztek; és így az uj-hívők három lépcsőjét elvégezhettk. Először tudniillik „Hallgatók“ voltak **), kik a leczkék olvasása alatt jelen lehettek; azután: „Térdelők,“ ***) kik a szertartás némelly imádságait is bevárták; végre „választottak,“ ****) vagy kérők, kik a keresztséget kérték, és annak mihamarábbi fölvételére rendeltettek.

Miután a harmadik osztályba fölvétettek, gyakran kellett

*) Jan. 23.— **) Audientes.— ***) Genuflectentes. — ****) Electi, és Competentes.

templomba menniek, nevezetesen három szerdán, t. i. a bőjt első, negyedik, és utolsó vasárnapja után: mely napokon a romai misekönyv, még most is e czélra vonatkozó második imádságot és leczkét tartalmaz. Ha azon imákat, és szertartásokat vizsgáljuk, melyeket az egyház a keresztségnél, nevezetesen a felnőttek keresztelésénél használ, világosan kitünik, mikép a mostani keresztelésnél az van egybefoglalva, mi hajdan különböző napokra volt fölosztva. Első napon ellene mondott az ördögnek, mi közvetlen a keresztség előtt ismételtetett; egy más napon történt füleinek, és orrának érintése, mi „Epheta”-nak mondott. Tovább, ismételt Exorcismusok, és térdhajtások, a homlok-, és testnek a kereszt jeléveli többszörös jelölése,*) a keresztelendőre lehelés, és több jelentékteljes szertartások. Még ünnepélyesebb volt a kenet föladata; nem csak a fej, hanem az egész test megkenetvén. Az apostoli hitvallás megmagyaráztatott, és szorgalmasan betanultatott. Azonban az Oltári-szentségről tan, csak a keresztség után közöltetett.

E sokféle előkészületek közt, a negyven napi bőjt vezeklés-ideje gyorsan és ünnepélyesen folyt le; míg végre a nagy szombat bekövetkezett.

A szentségek kiosztásánál tartatni szokott egyházi szertartások leírása nem ide tartozik. A szertartási rendszer főleg az egyház békesebb idejében nyerte fejlődését; és igen sok, mi a külső forma-, s ünnepélyességhez tartozik, nem vala tetteleg gyakorolható olly időben, midőn az egyház a legkeserűbb üldözés alatt nyögött. Részünkről elegendő megmutatni, mikép az első három században, nem csak a keresztény tan, és lényeges szent dolgok, de még alárendeltebb szertartások is szint olyanok voltak, mint most. Ha példánk utánzásra talál, úgy valaki egy kötetkében fényesebb korszakot ábrázolhat, mint a minő, mi választottunk.

Fabiola- és szolgálóinak keresztelése egész csendességben és minden külfény nélkül ment végbe; egész ellentétben szí-

*) A „Miatyánk” a felnőtteknél ismételtetik.

veik örömnapi hangulatával. A városi plebánia-templomok mind be valának zárva; még a sz. Pásztor ezimű is, az ő pápai keresztelő-kutjával. Ama boldog nap kora reggelén Fabiola, s a hozzá tartozók megkerülék a bástyát, és a város tulsó oldalán fekvő Via Portuensis, — azon utca felé mentek, melly a Tiber öblében levő kikötőhöz vezet. A császári kerthez közel egy szőlőbe érvén, lementek Pontianus temetőjébe, melly Abdon és Sennen persa vértanuk ereklyéiről nevezetes.

A reggel imák- és előkészületekben telt el. Estve felé kezdődtek az egyházi ünnepélyek, és egész éjen át tartottak. Eljött az idő, midőn a keresztelésnek történnie kellett: ez majdnem egy félelmes ünnepély volt. Mélyen a föld gyomrában szivárgott egy földalatti forrás vize, egy négyszögű mélyedés-, vagy cisternába, melly négy-öt láb mély volt. A víz tiszta volt, de hideg és halavány (ha szabad e kifejezést használni,) a Tuffa-, vagy vulkáni sziklából kivárgott keresztelő-kutban. Hosszu lépcső vezetett le hozzá; szélén egy kis állvány volt a pap, és keresztelendő számára: ki háromszor mártatott bele. Az egész még most is épen úgy megvan, mint akkor volt: csak hogy most a keresztelő-kut fölött egy festmény van, melly Krisztusnak János általi keresztelését ábrázolja; s hihetőleg egy, vagy két századdal később helyezettett oda.

A keresztelés után közvetlenül föladatott a bérmlás szentsége; s azután a Neophytusok, vagyis az egyháznak ujrászülött gyermekei, előre bocsáttatván a szükséges oktatás, először járultak az Ur asztalához, és az angyalok eledelésben részesítették.

Csak Husvét vasárnapján késő estve ért vissza Fabiola mezei-lakába; s Mirjamot hosszú, néma öleléssel üdvözlé. Mindketten olly boldogok, olly szerencsések, és olly gazdagon jutalmazottak valának mindazért, mit az utóbbi néhány hó alatt egymásnak tettek, hogy érzéseik kifejezésére szavakat nem találtak. Fabiolának e napon legfőbb gondolatja, sőt büszkesége volt, hogy ő most előbbi rabnőjéhez hasonló lett: természetesen nem az erényben, a jellemszépségben, a lelki nagyságban, az égi tudományban, az Isten előtti érdemben, — oh nem, mind-

ezekben sokkal csekélyebbnek érezte magát; — hanem mint az Istennek gyermeke, az örök boldogság örököse, Krisztus testének eleven tagja, minden kegyelmeinek, és megváltása érdemének részese, egy új teremtmény Krisztusban: — ezekben érzé magát Mirjamhoz hasonlónak; és ezt örömteljes mosolylyal mondá neki.

Soha semmi drága öltönyeire sem volt olly büszke, mint most azon fejér ruhára, melly a keresztség után neki föladatott, és mellyet nyolcz napig kellendett viselnie.

De az irgalom atyja örömeinket fájdalommal szokta elegyíteni, s ez utóbbiakat akkor bocsátja ránk, midőn arra bennünket legjobban elkészített. Amaz édes ölelésnél, mellyet említünk, észrevette Fabiola szeretett testvéreinek rövid, és nehéz léleketét. Nem akart róla gondolkodni; s Dionysiuszt kéréte, hogy másnap reggel látogatná meg. Estve mindnyájan együtt tartották husvéti estebédjeket: Fabiola Mirjam mellett ült, és vele ültek az asztalnál minden keresztelt rabjai, s rabnői, valamint azok is, a kik Agnestől reá maradtak, és kiket mind megtartott. Ő nem emlékezett, hogy valaha illy vidor estebédben részesült volna.

Másnap reggel Mirjam magához szólítá Fabiolát, és gyédebben, mint valaha, mondá: „Kedves testvérem! mit fogsz tenni, ha én elhagylak?”

A szegény Fabiolát elnyomta a fájdalom: „Tehát el akarsz engem hagyni? Én azt hittem, hogy mi, mint testvérek, mindig együtt élünk. De ha te Romát el akarod hagyni, nem követhetlek-e, hogy ápoljalak, és szolgálatodra legyek?”

Mirjam mosolygott; de egy köny gördült ki szeméből, midőn testvére kezét megfogván, az égre mutatott. Fabiola megérté, s mondá: „Oh nem, nem édes testvérem! Kérd az Istent, ki tőled nem tagad meg semmit, hogy én el ne veszítselek. Tudom, mikép ez önszeretet: de mi lesz belőlem nálad nélkül? És most, miután megtanultam, mennyit tehetnek esedezéseik által azok, a kik Krisztussal uralkodnak, én is kérem Agnest*),

*) Agnae sepulchrum est Romulea in domo,
Fortis puellae, martyris inclytae.
Conspectu in ipso condita turrium,

és Sebestényt, hogy érettem esedezzenek, mikép e nagy szerencsétlenségem ne érjen. — Légy nyugodt! állapotod bizonyosan nem olly aggasztó; a melegebb idő, Campaniának szelid éghajlata, csakhamar helyre állitanak. Azután ismét a forráshoz fogunk ülni, és hasznosabb dolgokról beszélni, mint a bölcsészet.”

Mirjam nem szomoruan, hanem egész vidorsággal rázva fejét, mondá: „Ne áltasd magadat, kedvesem! Az Isten megadta érnem e szerencsés napot. De most rám bocsátja kezét, hogy meghaljak; valamint eddig nyugodott rajtam, hogy éljek: és én örömmel üdvözlöm azt. Én igen jól tudom, hogy napjaim megszámlálvák.”

„Oh csak ne olly hamar!” zokogá Fabiola.

„Addig nem, mig te fehér ruhádat viseled, édes testvérem!” felele Mirjam. „Én tudom, te örömet fogsz érettem gyászt ölteni; de én nem akarnék csak egy órát is elrabolni azon időből, mellyben te ezen jelentékteljes fehér ruhát viseled.”

Dionysius eljövén, betegjét, kit egy idő óta nem látott, igen megváltozva találta. Az, mit lehetségesnek tartott, bekövetkezett: a gyilkos hegye megsértette a mellhártyát; minek következése volt az ájulás. Mirjam legkomolyabb aggodalmait alaposaknak állítá.

Fabiola Agnes sirjához ment, és az Isten akaratábani megnyugvásért esedezett. Sokáig, és bensőleg imádkozott könyhul-latás közt: s azután visszatért.

„Testvérem,” mondá határozottan, „legyen az Isten akaratja! Én kész vagyok téged is neki föláldozni. De kérlek, mondd meg, mit tegyek, ha te tőlem elvétetel?”

Mirjam az égre emelve szemeit, mondá: „Testemet tedd Agnes lábaihoz; azután maradj itt, és őrizz minket. Esedezzel

Servat salutem virgo Quiritum,
Nec non et ipsos protegit advenas
Puro, ac fideli pectore supplices.

Prudentius.

„Agnes sirját Romulus lakában láthatod, az erős leány- és dicső vértanunőét. Magának a városnak tornyai előtt eltemetve, e szűz a lakók üdvének öre; de pártfogója a jövevényeknek is, kik hozzá tiszta s hű szívvel esdenek.”

hozzá, s én érettem, míg egy idegen fog jönni keletről, egy jó hirt mondó.“

Következő vasárnap, melly fejr vasárnapnak neveztetik, Dionysius különös engedelemmel Mirjam szobájában végzé az isteni-szolgálatot, és az Oltári-szentséget, mint utra valót nyujtá neki. (Az első századokban gyakran végezteték a sz. mise magánházakban; mint ezt sz. Ágoston-, és más sz. atyáktól tudjuk.) Azután megkené őt olajjal, és imádkozott fölötte; részesítván az utolsó szentségben, mellyet az egyház nyujt.

Fabiola, s hozzá tartozói, kik ez ünnepélyes ténynél imádkozva, és sirva jelen voltak, most lementek a kryptába, s az isteni-szolgálat után közönséges ruháikban tértek vissza Mirjamhoz.

„Az óra eljött,“ mondá, Fabiola kezét megfogva, „Bocsáss meg, ha irányodban kötelességemből valamit elmulasztottam, vagy neked nem olly jó példát adtam, minőt kellett volna.“

Ez Fabiolának igen sok volt, és könyárban tört ki. Mirjam vigasztalá őt, mondván: „Jelöld ajkaimat a megváltás jelével, ha többé nem szólhatok: és te jó Dionysius! emlékezzél meg rólam az Isten oltáránál, ha átszenderedtem.“

Az áldozár imádkozott előtte, s ő követte; míg végre hangja elnémult: ajkai még mozogtak; és megcsókolá a keresztet, mellyet oda tartottak. Képe vidám, és kedves volt. Végre fölémelve kezét, homlokára a kereszt jelét vonta; s midőn mellét is azzal akarná jelölni, azon perczen keze holtan hanyatlott le. Arczán egy mosoly vonult el, — és meghalt, mint az időtől fogva Krisztus gyermekei közül ezerek meghaltak.

Fabiola mélyen gyászolta; de most úgy gyászolt, mint kiknek reményök van.

*) Sz. Ambrus egy delnő házában a Tiberisen tul végzé a sz. misét, mint Paulinus írja. Sz. Ágoston emliti, mikép egy áldozár szent misét mondott egy házban, mellyről azt vélték, hogy a gonosz lelkek háborgatják. (De Civ. Dei. L. 22, c. 8.)

Harmadik Rész.

A D I A D A L.

Memorandum

A B I A D A L

I.

Keletről az idegen.

Most úgy tetszik nekünk, mintha valamelly pusztaságban bolyongnánk. Majd mindannyian, a kiknek szavai, tettei, sőt gondolatai is minket idáig kísérték, és megörvendeztettek, egyik a másik után elváltak tőlünk : és körülöttünk valóban minden igen pusztá. De valljon lehet-e ez más-kép? Mi nem a béke, s a mindennapi élet közönséges idejét, hanem a báboru, és küzdelem korát rajzoltuk. Valljon természetelleni-e, hogy a legvitézebbek, és hősléleküebbek hullottak el körülöttünk? Mi a legkegyetlenebb üldözésről szóltunk, melyet valaha az egyház szenvedett; ama korról, midőn egy olly szobor emelése felől gondolkodtak, melyre ez iratnék: „A keresztény név eltörültetett.“ Valljon felöltő-e tehát, ha a legszentebbek, a legtisztábbak, voltak az elsők, kik megkoronáztattak?

Azonban Krisztus egyháza még sok évekig sinlett egy keményebb üldözés alatt, mint minőt mi leirtunk. A zsarnokok és vérengzők egész sora, a világ már egy, már más részében, folytonosan a legborzasztóbb hadat folytatta még husz egész évig

ellenök; sőt még azután is, midőn Constantin az üldözést megszüntette azon tartományokban, melyekre hatalma kiterjedt. Diocletian, Galerius, Maximinus és Licinius keleten, Maximianus és Maxentius nyugaton, tartományaikban folyvást üldözték a keresztényeket. Hasonlón ama dühöngő szélvészhez, mely a félvilág fölött elzuga, különféle tartományokkal érezteti vészteljes romboló erejét, míg sötét futárjai, vagy fekete felhői mindnyáját beárnyékolják: — úgy önté ki ezen üldözés a kereszténységre romboló dühét már egy, már más tartományban, — Olaszországban, Afrikában, Felső-Ásia- és Palaestinában, Egyptomban, majd ismét Armeniában; mialatt egy helynek sem engedett tökéletes békét élvezni, sőt inkább mint egy borzasztó vészfelleg csüggött az egész birodalom fölött.

És mindemellett az egyház gyarapodott, és virágzott; daczolt e bűnös világgal. Egy pápa a másik után lépett a pápai trónra, s a vérpadra; a katakombák sötét termeiben Conciliumok (sz. gyülekezetek) tartattak; életveszély közt jöttek püspökök Romába, hogy sz. Péter utódját a kétes dolgokban megkérdezzék; a legtávolabb egyházak, és a kereszténység legfőbb pásztora közt, és különféle egyházakkal levelezések folytattattak, melyek egységet, vonzalmat, bizodalmat, és szeretetet lehettek; egy püspök a másikat követé székén, áldozárokat, és más papokat szentelt, kik az elhullottak helyébe álljanak, és a város bástyáin az ellenség lövéseinek szegezzék melleiket: — Krisztus enyészhetlen országának műve szakadatlanul folytattott, a megsemmisítés félelme nélkül.

Sőt épen e zivatar, és küzdés közepette egy hatalmas intézet alapított, mely későbbi időkben bámulatos szolgáltatokat tőn. Az üldözés következtében sokan elhagyván a városokat. Egyptom pusztáiba vándoroltak; hol ekkép a szerzetesség alakult, mely eszközle, hogy: „Örül a pusztá, s a száraz föld: örvendez a mező, s virágzik, mint a rózsa. Virágozva virágzik, és nagy örömmel örül, és örvendez“ (Isai. 35, 1.). Azért midőn Diocletian a hiborból kivetköztetve, mint bánatos nyomorult öreg elhalt; midőn Galerius, a genyedség és férgek által ele-

venen fölemészttve, rendeleteinek hasztalanságát egy nyílt leiratban elismerte; midőn Maximianus Herculeus önmagát megfojtá; midőn Maxentius a Tiberisbe fúlt; midőn Maximinus borzasztó kinok közt, melyeket az isteni igazság bocsátott rá, szintolgy borzasztó kinok közt, minőket a keresztények tőle szenvedtek, úgy hogy még szemei is helyökből kiüüllednének, megholt; végre midőn Licinius, Constantin parancsára megöletett: — ott állott Krisztus jegyese, mellynek vesztére mindnyájan összeesküdtek; ifjan és virágzón, mint mindig, készen nagy utját megkezdeni, s mindenfelé terjeszkedni: uralmát minden tartományokban megalapítandó.

Maxentius fölötti győzelme után, 313-ik évben adott Constantin az egyháznak tökéletes szabadságot. Ha az ős történetírók nem mondanák is, könnyen elképzelhetjük magunknak, milly öröm-, és hálával fogadták a szegény keresztények e nagy változást. Mint midőn egy városban, mellyben a dőghalál uralkodott, a még élő lakosok, miután annak megszűnte nyilvánosan kihirdtetett, előjönnek, és sirva, de örömmel üdvözlik egymást. A keresztények, kik még életben voltak, tiz évig szét-szórva, s elrejtve éltek; a családok alig jöhettek össze a legközelebbi temetőben: most sokan nem tudták, barátjaik és rokonaik közül kik lettek az üldözés áldozatai, s kik élték azt tul. Először félénken, azután bátrabban jövének elő; majd az előbbi összesereglési helyek, mellyeket a tiz év alatt született gyermekek nem is ismertek, kitisztittattak, vagy ismét jó karba helyeztettek, fölékesítették, és ujra fölszenteltettek: — s megkezdék ott ismét, még pedig most már félelem nélkül, a szent titkokat ünnepelni.

Constantin a keresztényeknek lefoglalt tulajdonukat is visszaadatni parancsolta, legyen az bár az állam, vagy magánszemélyek birtokában; de azon böles rendeletet melléklé hozzá, mikép a mostani birtokosok, a császári kincstárból kártalaníttassanak *). Az egyház szertartásai-, s intézményeinek a legszebb

*) Euseb. H. E. 10, 5.

fénybe helyezésével szorgosan foglalkozott. A még fönálló basilikák, az isteni-szolgálat tarthatására rendeztettek; és Romának azon helyein, mellyek a keresztényeknek legdrágábbak voltak, újak építtettek.

Ne tartson tőle a szives olvasó, hogy mi még egy hosszú történeti elbeszélést kezdünk: ezt másra bizzuk; ki alkalmasabb az egyház fénye-, és magasztosságának leírására, miután ez bilincseiből fölszabadult. Mi csak a hegyről le, az ígért földre akarunk mutatni, melly mint egy bájoló paradicsom terül el alattunk: de mi nem vagyunk Józsue, ki másokat oda vezessen. Mit mi szerény könyvünk igen rövid harmadik részében mondani akarunk, nem több, mint mi annak bevégzésére szükséges.

Menjünk tehát vissza a 318-ik évre: a legutolsó haláleset után, mellyet leíránk, tizenöt évvel. Az idő, s a törvények a keresztény vallást biztosíták; az egyház tökéletesebben, és erősebben rendezte magát. Sokan, kik a béke visszatértével fejökét szomoruan lecsüggeszték, mivel az üldözés alatt életüket megmentendők, gyáván engedtek: mint elesettek kiállták a vezeklést. Itt-ott, egy idegen ősz, a vele találkozóktól tiszteletteljesen üdvözlöttek: ha látják, hogy jobb szeme ki van sütvé, vagy keze levágva; vagy biczegő járása mutatja, hogy az üldözés alatt Krisztusért térd-inai keresztül metszettek *).

Ha a szives olvasó e korban a nomentani kapuból velünk ama völgybe kíván jönni, mellyet már ismer: úgy a Fabiola mezei-lakán ama szép fák, és virágágyak közt szomorú rombolást veend észre. Az első helyén állások, az utóbbiakén téglák, márvány-darabok, és oszlopok hevernek. Constantia, Constantin császár leánya, még midőn keresztény nem volt, Agnes sirjánál imádkozott, hogy egy fájdalmas daganattól megszabaduljon: ő egy jelenet által megvigasztaltatott, és tökéletesen meggyógyult. Miután megkereszteltetett, hálául, a sir fölött egy szép basilikát építtetett. Azalatt a krypta, mellyben Agnes

*) Az üldözés vége felé, mint Eusebius írja, a keleten néhány helytartók, meguntván a gyilkolást, e büntetést szabták.

nyugodott, a hiveknek nyitva állt; és a világ minden részeiből nagy számmal zarándokoltak oda az ajtatoskodók.

Fabiola egy délután a városból mezei-lakába tért vissza; ő a napot a betegeknel tölté az ápodában, melyet saját házában alapított. A Fossor, ki a temetőre fölügyelt, örvendetes izgatottsággal jövőn elejbe, mondá: „Én biztosan hiszem, hogy keletről az idegen megjött, kit te olly régtől vársz.“

Fabiola, ki a haldokló Mirjam szavait szüntelen szívében hordozta, gyorsan kérdé: „Hol van?“

„Ismét elment;“ volt a felelet.

„Honnét tudod,“ kérdé örömeiben megzavarva, „hogy ő volt?“

„Reggel,“ felele a sirásó, „az ajtatoskodók közt egy embert vettem észre, ki még nincs ötven éves; de a bú, és sanyargatás által korán öszültnek látszik. Haja, és hosszú szakálla csaknem egészen fejr. Öltözete keleties; és olly ruhát viselt, mint az e tartományból jövő szerzetesek. Midőn Agnes sirja elejbe ért, leveté magát a földre, és sirt; olly hangosan fohászkodott és zokogott, hogy a körülállókat mind szánakozásra birta. Sokan hozzá menve, mondák: ,Testvér! te nagy inségben vagy. Ne sirj; e szent irgalomtéljes.‘ Mások ismét mondák: ,Mi mindnyáján imádkozunk éretted; légy nyugodt‘ *). De ugy látszott, ő sehogy sem akart vigasztalódni. Én azt gondoltam, hogy egy illy kegyes, és jótevő szent jelenlétében senki sem lehet olly vigasztalhatlan, olly elcsüggedt, hanem csak egy ember.“

„Tovább, tovább,“ mondá Fabiola; „hát még mit tett?“

„Sok idő után,“ folytatá a sirásó, „fölkelt, kebléből egy szép, szikrázó gyűrűt vett elő, s azt a sirra tette. Nekem ugy rémlik, mintha e gyűrűt sok évek előtt láttam volna.“

„És azután?“

„Midőn megfordult, engem meglátott, és ruhámról fölismert, hogy én Fossor vagyok. Hozzám jött, és láttam, mint reszketett, midőn, a nélkül, hogy szemembe nézne, félénken

*) Ez elbeszélés történeti tényen alapszik.

kérdé: „Testvérem! nem tudod, nincs-e itt valahol egy syria szűz, neve Mirjam, eltemetve? Én némán mutattam meg neki a sirt. Egy, rá nézve igen fájdalmas szünet után, mélyen meghatva, reszkető hangon ismét kérdé: „Tudod-e, miben halt meg? Száraz betegségben, felelém neki. „Hála az Istennek!” kiáltott, egy fohászszal, mintha valami nagy szorongatástól menekülne. Azután ismét a földre vetette magát, zokogott, és sirt tovább egy óránál: erre a sirhoz lépett, buzgón megcsókolta a sir-követ, és eltávozott.“

„Ő az Torquatus; bizonyosan ő!” örömmel kiáltá Fabiola. „Miért nem tartóztatád őt?”

„Nem mertem; miután arcát egyszer láttam, nem volt bátorságom tekintetével újra találkozni. De ő bizonyosan el fog még jönni; most a városba ment.“

„Meg kell őt találunk,” mondá Fabiola. „Drága Mirjam! tehát e vigasztaló eseményt, halálod előtt előreláttad!”

II.

Az idegen Romában.

Az idegen másnap korán reggel a Forumon keresztül ment. Egész csoport népet látott egy ember körül, a kit ingereltek, és kinoztak. Egy nyilvános téren illy látványt föl sem veendett, ha egy igen ismeretes nevet kiáltatni nem hall. Tehát közelebb lépett. Középen állt egy férfi, nálánál fiatalabb; de ha az idegen öregebbnek látszék, mint volt, mert halavány, és kiéhezett: úgy amaz, ellenkező okokból még öregebbnek tetszék. Kopasz, és felfujt, arcza megdagadva, vörös, tele pattanással, és keléssel. Csunya szemei, tartása, és hangja egy iszákosra mutattak; ruhái szennyesek: egész külseje elhanyagolt.

„Ha ha, Corvinus!” mondá egy fiatal ember; „most majd kijut a béréd: hallottad-e már? Constantin ez évben Romába jön; akkor a keresztények bosszut állandnak: — nem gondolnád?”

„Azok nem!” felele Corvinus. „Nincs hozzá eszközüik. Mi is tartottunk illyesmitől, midőn Constantin, Maxentius halála után, a keresztények javára első parancsát kiadta: de egy évré rá megnyugtattott minket, midőn minden vallást egyformán szabadnak nyilvánított.”*)

„Általánosan véve, ez igaz,” folytatá egy másik tovább, hogy őt még inkább ingerelje; „de nem valószínű-e, hogy azokkal, kik az üldözéskor kiválólag tevékenyek voltak, a Lex talionis**) szerint fog bánni? Akkor majd ütésért ütest, máglyáért máglyát, vad-állatért vad-állatot!”

„Ki mondja ezt?” kérdé Corvinus elhalaványulva.

„No's, ez legalább igen természetes volna,” mondá az egyik.

„De igen igazságos is,” tévé hozzá egy másik.

„Oh! az mit sem tesz,” mondá Corvinus; „az ember mindig keresztül csuszhat, ha keresztény lesz. És én készebb leszek akármivé lenni, a mit csak akarnak, mint hogy ott álljak —”

„Hol Pongrácz állt,” szakítá félbe egy harmadik.

„Hallgass!” kiálta dühösen a részeges. „Ne merészed többé e nevet kimondani!” S öklét emelve, dühösen nézett a beszélőre.

„Ha ha! ő megmondta neked, mint fogsz meghalni;” kiáltá a fiatal ember, és azzal elszaladt. „Ha, ha! egy párduczot Corvinusnak.”

Mindannyian szétszaladtak a dühöngő elől, sebesebben, mint bármely vad-állattól. Ő átkozta őket, és köveket dobált utánuk.

Az idegen egy kis távolságból nézte a jelenetet, és azután tovább ment.

Corvinus ugyanazon az uton lassabban ballagott, a laterani basilika felé, melly most Roma székes-egyháza volt. Rögtön

*) Eusebius, id. h.

**) A megtorlás törvénye, melly szerint Mózsés törvényében is: szemét szemért fogat fogért stb. kívántak.

egy hangos ordítás hallatszott, s ugyanakkor egy átható sikoltás. A Coliseum mellett, a vad-állatok kalitkái előtt haladtak, melyek a császár látogatásának ünnepén egymással küzdeni fognak. Ama beteges kíváncsiság, mely gyakran észrevehető olly egyéneknél, kik magukat egy kikerülhetlen sors áldozatául hiszik rendeltetve, készteté Corvinust a ketreczhez közeledni, melybe egy szép párducz volt zárva. Egészen a vas rostélyhoz lépve, taglejtéssel, és szóval ingerlé a vad-állatot, és mondá: „Igen, igen, te is ugy nézesz ki, mintha gyilkosom akarnál lenni! Te jól el vagy reteszedbe zárva!” S azon perczben dühösen feléje ugrik a vad-állat, s a rostélyon keresztül körmeivel megtalálta nyakát, és borzasztó sebet ejtett rajta.

Fölemelvén őt, nem igen messze levő szállására vitték. Az idegen követte. Szállása rossz, piszkos, és a legnagyobb mértékben alkalmatlan volt: szolgálata egyetlen öreg, kimerült sklávból állott; ki valószínűleg szinte az ivás által jutott tönkre, mint gazdája. Az idegen elküldé seborvosért a szolgát, ki igen sokáig elmaradt; addig is igyekezett a vért elállítani.

Mig az idegen ezzel foglalkozott, Corvinus rámereszté szemeit, mint egy tébolyodott.

„Ismersz-e engem?” kérdé az idegen gyengéden.

„Ismerlek e? Nem, — igen. Hadd lássalak! Oh — a róka! Tudod, még mikor együtt vadásztuk a gyalázatos keresztényeket? Hol voltál a hosszú idő alatt? Hányat ejtettél el?” És borzasztóan nevetett.

„Csendesen Corvinus!” mondá a másik. Egészen nyugodtan kell lenned; másképp menthetlenül elveszel. De különben is, nem szeretem, ha valaki azon időkről beszél; mert most magam is keresztény vagyok.”

„Te keresztény?” kiálta Corvinus dühösen. „Te, ki a legjobbaknak több vérért ontottad, mint bárki más? Neked mindazt megbocsátották? Vagy állhattál-e ezek mellett nyugodtan? Éjenkint nem ostromoztak a furiák? Nem ijesztgettek a kisérteket? Nem rágták szivedet a viperák? Mondd meg, mikép üztet el őket magadtól, hogy én is elűzhessem? De talán még nem

jöttek hozzád: úgy még eljönnek; bizonyosan el fognak jönni: — miért is ne kinoznának téged szintugy, mint engem?”

„Csendesedjél Corvinus! én oly keményen lakoltam, mint te. De én megtaláltam a gyógyszert; és azt veled is közlöm, mihelyt az orvos ellátott: már hallom őt jönni.“

Az orvos eljövén, beköté a sebet; de kijelenté egyszersmind, hogy igen aggasztó, főkép oly betegnél, kinek vére a mértékletlenség által tökéletesen megromlott.

Az idegen ismét mellé ült: az Isten irgalmáról, és megbocsátási készségéről, még a legnagyobb bűnös irányában is, szívélyes szavakat intéze hozzá; s ezeket saját példájával erősíté. A szerencsétlen a kábultságnak egy nemében látszott feküdni, s a mondottakat alig hallani, annál kevésbbé érteni. Az idegen, neki a kereszténység legfontosabb tanait fejtegeté. Nem tudta ugyan, ha valljon Corvinus meghallgatja-e; de reménye nem hagyá őt el. Azután folytatta tovább: „És most, Corvinus! azt fogod kérdeni, hogy az, ki mindezeket hiszi, mikép nyerhet bocsánatot? A keresztség által, az ujonszületés által viz-, és Szentlélekből.“

„Mikép?” kiálta a beteg bosszusan.

„Ugy, ha megkereszteltetik vízzel.“ Egy görcsös nyögés, vagy inkább bögés által szakítottatott félbe. „Viz? viz? Nekem nem kell viz! El vele!“ Egy erős görcs-roham látszék géjéjét összeszorítani.

Az idegen megijedt, és igyekezett őt megnyugtatni. „Ne gondold,“ mondá, „hogy te e lázas állapotban vízbe mártatnál (a beteg megborzadt, és ordított ismét): a betegek keresztelésénél csak néhány csepp szükséges; — nem több, mint e pohárban van.“ E közben mutatá neki a vizet egy kis edénykében; mellynek láttára a beteg képe eltorzult, szája tajtékozott, és erős görcs rázkodtatta. A hang, mellyet adott, inkább egy vad-állat bögéséhez hasonlított, mint ahhoz, melly emberi ajkon szokott kijönni.

Most látta az idegen, hogy a veszettség, a dühös párduez harapása következtében, minden borzasztó jeleivel kitört a be-

tegen. Csak nagy erővel bírták ketten a sklávval együtt, őt időnkint lenyomni. Ismételve a legborzasztóbb káromlást szórta Isten, és emberek ellen. Azután, midőn nyugodtabb lett, ordított, maga elé nézve: „Vizet akarnak nekem adni? Vizet? vizet? Abból semmi sem lesz! Tűz, tűz; ez az én jutalmam! Már égek, belül, és kívül. Látjátok, mint közelit egy egész körben felém; minden pillanathban közelebb jön!” És a képzelt lángokat ágya mindkét oldalán kezeivel verte vissza, és feje körül igyekezett elfujni. Azután mindkettőjökhez fordulva, mondá: „Miért nem oltjátok el? Látjátok, hogy engem megégetnek!”

Igy folyt le a borzasztó nap; és rá még borzasztóbb éj következett. A láz erősebb lett, vele a Delirium, és a düh-rohamok is: jöllehet a test gyengült. Végre fölegyenesedett az ágyban, merően maga elejbe nézve, dühtől elfojtott hangon kiáltá: „Távozzál Pongrácz! El veled! Te elég sokáig néztél. Párduczodat tartsd erősen! — tartsd őt erősen, mondom: meg akar engem ragadni! Már jön! oh! — “ Egy görcsös fogással, mint-ha nyakáról a vad-állatot akarná lerántani, leszakítá a kötést sebéről. Vérpatak bugyogott ki belőle, s ő halva rogyott vissza az ágyba.

Barátja látta, mikép hálnak meg a meg nem térő keresztény-üldözők.

III.

Befejezés.

Másnap reggel a zarándok eltávozott, azon dolgának végzésére, mellyben őt, az előbbi fejezetben elmondott eset gátolta. Először is a Forumon Janus képe közelében látjuk őt valaki után kérdezősködni. Végre megtalálta, a kit keresett: és mindketten, a Capitol alatti lejtőn, melly Clivus Asyli-nek neveztetett, egy piszkos kis helyiségbe mentek. Ott régi poros könyvek hozattak elő, s lapról-lapra átnézettek: mig e Datum-ra jöttek: „Consulok: Diocletianus Augustus nyolczadszor, és

Maximianus Herculeus Augustus hetedszer.“*) Itt némi jegyzeteket találtak, mellyek bizonyos okmányokra utaltak. Egy tekercs megsárgult pergament hozatott elő, melly hasonló keletű volt; a könyvekben talált számok kivonattak, és megvizsgáltattak. A vizsgálat eredménye mind a két félt kielégíteni látszék.

„Éltemben ez az első eset,“ mondá a férfi, ki a pergamentet eltette, „hogya valaki, szerencsésen menekülván, tizenöt évek után visszajöjjen, adóssága felől kérdezősködni. Te bizonyosan keresztény vagy?“

„Igenis, Isten kegyelméből.“

„Azt gondoltam. Jó reggelt uram! mindenkor kész leszek neked pénzt előlegezni, szintolly méltányos föltételek alatt, mint atyám Ephraim, ki most már Ábrahámnál van.“ — „Egy nagy bolond; azt meg kell mondanom!“ tevé hozzá, midőn az idegen eltávozott.

Sebes léptekkel, és vidámabb tekintettel, mint minőt eddig nála láttunk, sietett az idegen egyenesen a nomentani kapu előtti mezei-lakba. Miután a kryptában ajtatosságát végezte, — de könnyebb szívvél, mint először, — a Fossorhoz fordulva, mondá, mintha soha sem voltak volna elválva: „Torquatus! beszélhetnék Fabiola delnővel?“

„Bizonyosan,“ felelé ez; „jőjj velem.“

Midőn egymás mellett mentek, egyik sem szólt a régi időkről, vagy arról, mi az időtől fogva történt. Ösztönszerűleg látszának abban megegyezni, hogy az embernek minden multat el kell felednie; valamint remélték, hogy az Isten színe előtt is el van törülve. Fabiola, azon reményben, hogy az idegen visszaszajon, ezen, és az előbbi napon is honn tartózkodott. A kertben egy ugrókutnál ült. Torquatus megmutatá őt az idegennek; s azután eltávozott.

Fabiola fölkelt, midőn a rég várt látogatót közelíteni látta. — Ő sajátságosan el vala fogulva, midőn ez elejbe lépett.

*) Krisztus születése után 303-ik év.

„Nemes hölgy!“ mondá alázattal, és egyszerűen, „én soha sem bátorkodtam volna, ismét szemeid elé jönni, ha az igazság iránti tartozás, és a háladatosság tiszteres kötelessége erre nem kényszerítenek engem.“

„Orontius!“ felele Fabiola, — „ez-e a név, mellyen szólíthatlak?“ (Ő igenlőleg intett.) „Írányomban semmi egyéb kötelességed nincs, mint mellyet a nagy apostol szab, — hogy egy mást szeressük.“

„Tudom, hogy te így gondolkodol; azért is méltatlanságom érzetében, nem bátorkodám hozzád közelíteni, ha rám nézve szigorú kötelesség nem volna. Én tudom, milly hálával tartozom neked azon jószág-, és szeretetért, mellyet az iránt mutatál, ki nekem most drágább, mint valaha lehetett egy testvér e földön. Tudom, mikép teljesítéd iránta a szeretet kötelességét, mellyet én elmulasztottam.“

„Épen ez által okoztad,“ szakítá félbe Fabiola, „hogy ő hozzám jött, és életem angyala lett. Gondold meg Orontius! mikép József testvérei által eladatott, hogy nemzetségének megmentője legyen.“

„Te valóban tulságig jó vagy irántam, méltatlan iránt,“ folytatá a zarándok. „Én azonban nem akarok köszönetet mondani azon szeretetért, mellyet olly egyén irányában tanusítál, ki azt neked gazdagon visszafizette. Ma reggel hallám először, milly kegyes valál te más valaki iránt, ki bizonyára a te jószágodra semmi igénynyel sem birt.“

„Én nem értelek téged,“ mondá Fabiola.

„Ugy világosabban kell magamat kifejeznem,“ folytatá Orontius tovább. Én most több év óta Palaestinában egy olly férfiak társulatának voltam tagja, melly a világtól távol, a pusztaiban lakik; napjait, sőt éjeit is szent énekek, elmélkedés, és munka közt osztván föl. Szigorú vezeklés előbbi bűneinkért, böjt, gyász, és imádság, sorsunk fő kötelességei. Illy férfiokról hallottál-e itt valamit?“

„Szent Pál, és szent Antal hire nyugoton szintolly nagy, mint keleten,“ felelé a hölgy.

„Én szent Antal legnagyobb tanítványának társaságában éltem. Épületes példája, s azon vigasz, melyet nekem nyújtott, tartának fön. De egy gondolat kinzott; és még hosszú évekig tartó bűnbánat és sanyargatás sem engedett egészen megnyugodnom. Mielőtt Romát elhagytam, nagy adósságaim voltak: az összeg, gondolám, a kamatok által tömérdek nagyra emelkedhetett; és mégis egy mulaszthatlan kötelességnek tekintém, azt lefizetni. Én egy szegény Coenobita *) voltam, és abból éltem, mit pálma-levelekből font szövetemből kerestem, és azon kevés növényből, melly a homokban terem. Mikép rójjam tehát le tartozásomat? Csak egy mód maradt még fön számomra. Hitelezőmnek önkénytes rabszolgájává lenni, ütéseit, és keserű szemrehányásait békével tűrni, vagy általa eladatni; mert én még erős vagyok, és dolgozhatok. Mind a két esetben, gondolám, Üdvözítőm példája fog vigasztalni, s erősíteni; de mindenestre akkor odaadom mindenemet, a mim van, — önmagammat. — Ma reggel a Forumra mentem; hitelezőm fiát föltaalattam, könyveit átvizsgáltam: és azt láttam, hogy te adósságomat teljesen kifizetted. Most tehát nem vagyok a zsidó rabja, hanem a tied, nemes Fabiola!“ Eszavaknál alávétőleg letérdelt előtte.

„Kelj föl, kelj föl!“ mondá Fabiola, könyező szemekkel. „Te nem vagy rabszolgám, hanem kedves testvérem, a mi közös Urunkban.“

Azután leült vele, és mondá: „Orontius! egy kérésem van hozzád. Beszéld el nekem, mikép vezetettél azon életre, melyre oly nagy lelkűen szentelted magadat?“

„Parancsodra, lehető röviden elmondom. Tudomásod szerint egy szomorú éjen Romából megszöktem, egy ember kíséretében.“ -- Szava reszketett.

„Tudom, tudom, kit gondolsz, — Eurotast;“ szakítá félbe Fabiola.

„Ő volt, házunknak átka, oka minden szerencsétlenségemnek, és kedves testvérem szenvedéseinek. Brundusiumban nagy

*) Így neveztettek a közös életet folytató szerzetesek.

pénzért egy hajót béreltünk, és Cyprusba vitorláztunk. Megkísértünk kereskedési, és más vállalkozásokat; de minden balul ütött ki. Átok sulyosodott mindenre, a mibe fogtunk. Vagyunk összeolvadt: és mi más tartományt kénytelenítettünk keresni. Palaestinába hajóztunk, és egy ideig Gazában tartózkodtunk. Csakhamar egészen elszegényedtünk; mindenki került: mi nem tudtuk, miért? De lelkiismeretem mondá, hogy Káin bélyegét hordom homlokomon.“

Itt egy ideig megszűnt, és sirt; azután folytatta: „Végre, midőn már mindenünk elfogyott, és már semmink sem volt, kivéve néhány drága-köveket, melyek egyébiránt igen nagy értékűek voltak, de melyeket Eurotas, nem tudom, miért? el nem akart adni, kényszerített engem a keresztények föladására; mivel ott egy véres üldözés támadt. Éltemben először szegültem ellen parancsának. Egy nap fölszólitott, mennék ki vele a városhól. Mi igen messze mentünk, mig a pusztá közepén egy szép helyre értünk. Ez egy szük völgy volt, szép zöld pázsittal, pálma-fáktól beárnyékolva, s egy tiszta pataktól átmetszve, melly a völgy végén a sziklából fakadt. E sziklán barlangokat, és üregeket láttunk; de a hely lakatlannak látszék: semmi más zöreje nem vala hallható, csak a víz csergedezése.“

„Leültünk, hogy kinyugodjuk magunkat; és Eurotas rettenetes szavakat intézett hozzám. Eljött az idő, mondá, mellyben ama borzasztó határozatot mindkettőnknek eszközlésbe kell vennünk. Hulláinkat a vad-állatok fölemésztik, és házunk utolsó ivadékaiknak végét senki sem tudandja. E szavaknál két egyenlőtlen nagyságu üvegecskét vón elő: s nekem a nagyobbbat nyujtván, maga a kisebbet kiitta. Én vonakodtam elfogadni, és rosszaltam, hogy ő a mérget olly egyenlőtlenül osztá föl. Felelete az volt, hogy ő öreg, én pedig fiatal vagyok; és hogy mindenikünk adagja, erejét tekintve van kimérve. Én még folyvást vonakodtam; mert a haláltól félttem: de ő valamelly ördögi düh által meglepetve, óriási erővel megragadott, és a gyepre terített; azután e szavakkal: „Nekünk együtt kell meghalnunk!“ az üvegcse tartalmát utolsó cseppig számba töltötte.“

Öntudatomat azonnal elvesztém. Midőn föleszméltem, egy üregben találtam magamat. Gyenge hangon vizet kértem. Egy fejér szakállu, tisztelendő agg férfiú tartott a számhoz egy vízzel tölt fa-edényt. Hol van Eurotas? kérdém. „Társadat gondolod?” kérdé az öreg szerzetes. — Igen, mondám. „Ő meghalt,” volt a felelet. Azt nem tudom, mikép történt, hogy ő meghalt, és én nem; de szivemből hálát adok Istennek, hogy engem megtartott.”

„Amaz öreg férfi Hiláron volt, Gazából; ki sok évet töltött szent Antalnál Egyiptomban, és nem rég *) tért vissza, hogy a szerzetes, és remete életet hazájában is elterjeszsze. Már több tanítványai voltak; a közel levő üregekben laktak: szegény táplálékukat a pálma-fák árnyékában szokták elkölteni, és szomjukat a patakból olták. Irántami szeretetteljes viseletök, vidám jámborságuk, és szent életök megnyerték szivemet, midőn fölgyógyultam. A vallást, mellyet üldöztem, egy magasztos alakban láttam; megemlékeztem édes anyám oktatásaira, szent testvérem példájára: s a kegyelemtől legyőzötve, az Isten szolgálójának **) lábainál megsirattam bűneimet, és a Husvét előtti napon fölvettem a szent keresztséget.”

„Ugy mi kétszeresen testvérek vagyunk,” mondá Fabiola; „igen, ikergyermekai az egyháznak: mert én is ugyanazon napon születtem újra az örök életre. De mit fogsz most tenni?”

„Még ma estve ismét elindulok. Utamnak kettős célját elértem. Én először ki akartam fizetni adósságomat; és másodszor, Agnes sirjára letenni ajándékomat. Emlékezni fogsz,” folytatá mosolyogva tovább, „mikép jó atyád engem ártatlanul azon gondolatra vitt, mintha Agnesnek tetszetek volna drágaköveim. Én bolond voltam. De megtérésem után elhatároztam, hogy a legdrágább kő, mellyet Eurotas megőrzött, az övé legyen: és azt elhoztam neki.”

*) 303-ik évben.

**) A keresztséget gyakran megelőzte a bűnöknek titokbani bevallása. Bingham Origines. L. XI. c. 8. §. 14.

„De van-e uti költség?” kérde Fabiola félénken.

„Több, mint elég,” lón a felelet. „Ezt fedezik a hívők keresztény jótéteményei. A gazai püspöktől van egy irásom, mely nekem mindenhol ételt, italt, és éjjeli szállást biztosít; de téled egy pohár vizet, és egy darab kenyeret elfogadnék, egy tanítvány nevében. (Mát. 10, 42.)

Fölkelvén, a ház felé indultak, midőn a bokrokon keresztül egy nő legnagyobb sietséggel szalad; és lábainál összerogyva, kiált: „Ments meg drága urnóm! ments meg. Ő üldöz, és meg akar ölni!”

Fabiola fölismeré előbbi rabnőjét, Jubalát. Haja ősz volt, és összekuszált; s egész külseje nyomoruságos volt. Fabiola kérde, kit ért?

„Férjemet,” felelé; „ki már régtől kemény, és kegyetlen irántam: de ma még baromiabb, mint egyébkor. Oh szabadíts tőle!”

„Itt nincs, mitől tartanod,” mondá a delnő. „De a mint látom, nem igen boldog vagy vele. Már régen, igen régen nem láttalak.”

„Nem, drága urnóm! De miért is jöttem volna, nyomoruságomat panaszkodni? Oh! miért hagytalak el, és házadat, hol olly boldog lehettem volna? Én téled, Grajától, és a jó öreg Euphrosynetől, ki már megholt, megtanulhattam volna, jó lenni: s most én is keresztény lehetnék.”

„Hogyan? gondolkodtál te erről valóban, Jubala?”

„Régen, nemes hölgy! szenvedéseim-, és bánatomban; láttam, milly boldogok a keresztények: még azok is, a kik olly gonoszak voltak, mint én. És mivel ma reggel férjemnek azt mondtam, azért vert meg; és fenyegetett, hogy megöl. De Istennek hála! a keresztény tanban egy barátném oktatott.”

„Mióta kegyetlenkedik férjed, Jubala?” kérde Orontius, ki erről bátyjától valamit hallott.

„Mindig,” felele, „mióta házasságunk után megmondtam neki, hogy egy idegen, Eurotas nevű férfi nekem kezét ajánlot-

ta. Oh, az gonosz ember ; egy fekete indulatu, lelkiismeret nélküli gaz ! Az ő emlékezete okozza legnagyobb fájdalmamat.“

„Hogy, hogy?“ kérdé Orontius figyelve.

„Midőn Romát el akará hagyni, kért, készítenék számára két kábító italt, egyet, ellenségének szánván, erős mérget, mely biztosan öljön ; míg a másik csak néhány óráig tartó kábulásra legyen számítva. Ezt ő talán egyszer maga használhatná. Midőn eljött hozzám, hogy átvegye, épen mondani akarám neki, hogy a kisebbik üvegben van az öldöklő méreg, nem pedig, mint talán gondolhatná, a nagyobbban : de azon pillanatban lépett be férjem, és engem szerelemföltési dühében a szobából kikergetett. Most attól félek, hogy az által valami rosszra adtam okot, és talán valakinek halálát okoztam.“

Fabiola s Orontius némán tekintének egymásra, és csudáltak a gondviselés igazságos működését. Akkor a nő hirtelen fől sikoltott. Ők borzadva látták, mint furódott egy nyíl Jubala mellébe. Fabiola karjaival tartá fön Jubalát ; Orontius körül nézett, és a kert kerítésén keresztül egy fekete arcot látott, rutul eltorzultan nézni. Következő perczben egy numidát láttak elnyargalni ; ivét a parthusok szokásaként vállán keresztül vonva, hogy minden üldöző ellen védve legyen. A nyíl észrevétlenül Orontius, és Fabiola közt repült, és Jubalát halálosan érte.

„Jubala!“ kérdé Fabiola, „mint keresztény akarsz-e meghalni?“

„Ez legforróbb vágyam,“ volt a felelet.

„Hiszed az egy Istent, három személyében?“

„Mindent, mit a keresztény egyház tanít, erős hittel hiszek.“

„Hiszel-e a Jézus Krisztusban, ki született, és meghalt bűneinkért?“

„Igen ; én mindent hiszek, a mit te hiszel,“ felele Jubala gyengébb hangon.

„Hamar, hamar Orontius!“ kiálta Fabiola, a szökőkutra mutatván.

A vitzartóhoz sietve, mindkét tenyerébe vizet merite, s visszaszaladván, a szegény afrikai nő fejére önté: mialatt a keresztelés igéit rámondta. Jubala meghalt; az ujonszületés vize, vérevel elegyedett.

Eme borzasztó, s mégis vigasztaló jelenet után bementek a házba, és Torquatust utasíták a kétszeresen megkeresztelt ujhivőnek eltakarítására.

Orontius bámulta a háznak egyszerű butorzatát, mely igen nagy ellentétben állt Fabiola előbbi lakának pazar fényével. De egy kis szobában álló fénydus szekrényke hirtelen magára vonta figyelmét. Ez drága-kövekkel kirakva, s egy himzett függönnyel volt elfedve: úgy hogy csak a széle látszott. Ő közelebb lépett, és e fölírást olvasá:

„Boldogult Mirjam vére, melyet kegyetlen kezek ontottak.“

Halálsáppadtá lett; azután elvörösödött, és csaknem összegyogyott.

Fabiola látta; vidám arcczal lépett mellé, s kezét karjára téve, mondá: „Orontius! mindkettőnknek elegendő okunk van elpirulni: de azért ne veszítsük el bátorságunkat.“

E szavaknál félrevoná a függönyt; és Orontius egy kristály edényben látta a himzett kendőt, mely az ő saját, valamint testvére történetében olly fontos szerepet játszott. Ezen két éles fegyver feküdt, melynek hegyei vértől rozsdásodtak. Az egyikben saját gyilkjára ismert; a másik, az asszonyi bosszu amaz eszközeinek egyike volt, mellyel, mint előtte tudva volt, a pogány delnők rabszolgáikat szokták büntetni.

„Mi mindketten,“ mondá Fabiola, „megsebesítettük őt; mindketten ontottuk vérét annak, kit most, mint testvért tisztelünk az égben. De mi engem illet, én ama naptól fogva, midőn ezt tettem, s midőn neki alkalmat nyújtottam, erényét bebizonyíthatni, számítom a kegyelem föltünését lelkemben. Mit szólsz te Orontius?“

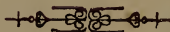
„Én is azon perczben, melyben vele olly kegyetlenül bántam, és melyben ő olly fényes keresztény kötelességet tanusi-

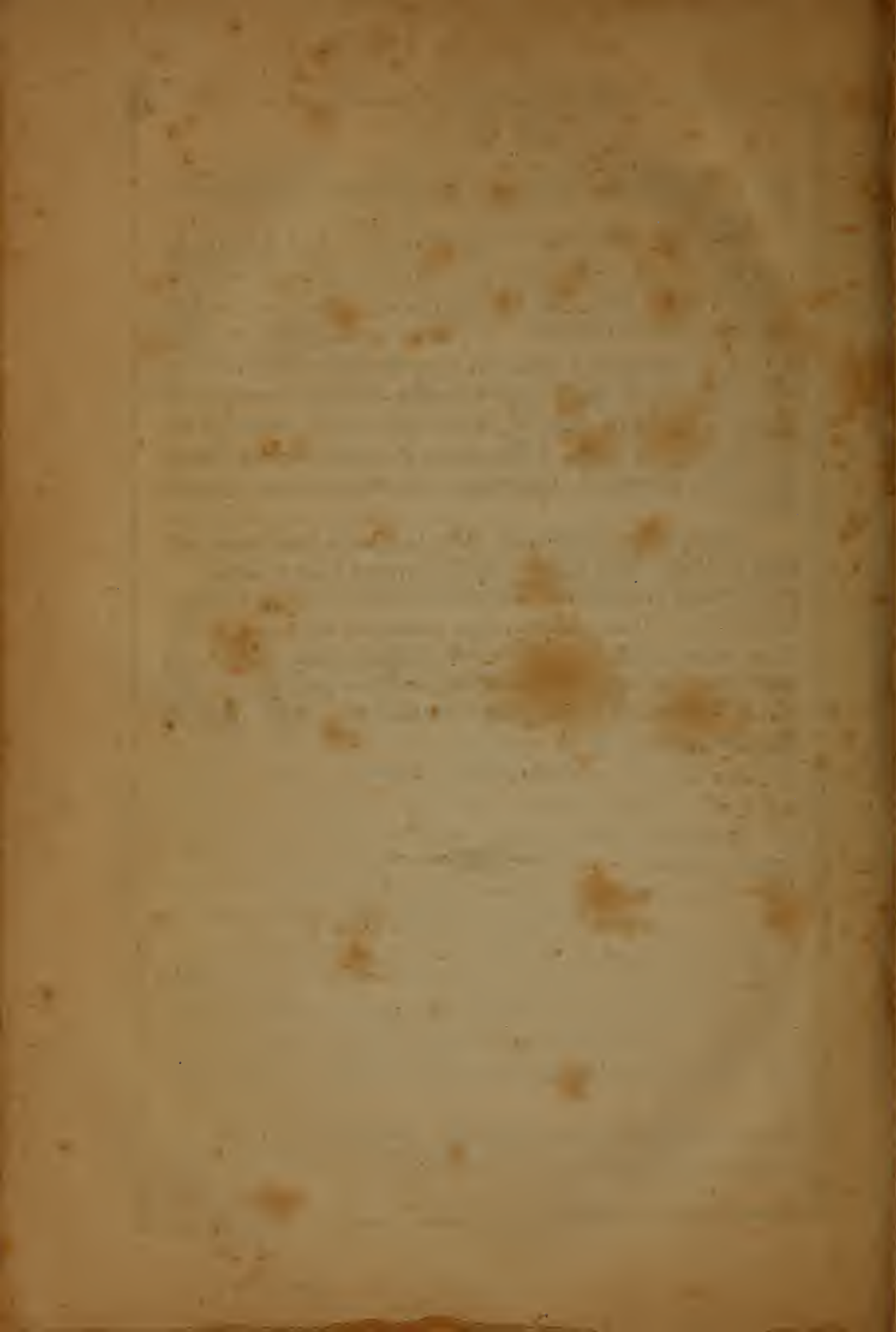
tott, érzém az Isten kezét, melly engem a bánat-, és bocsánatra vezérelt.“

„Ugy van ez mindég,“ végzé Fabiola. „Az Üdvözítő példája idézte elő a vértanukat, és a vértanuk példája vezet minket föl ő hozzá. Ezek vére meglágyítja sziveinket; az övé tisztítja meg egyedül lelkünket. A vértanuk pirosló vére esdekli le ránk a kegyelmet: a Megváltó megadja azt. — Vajha az egyház a békeség, és diadal napjaiban soha se feledje, mennyit köszönhet a vértanuk idejének! Mi kettőnket illet, mi nekik köszönjük lelki életünket. Vajha sokan, kik csak olvasni fognak ez időről, ugyanazon irgalmasság- és kegyelemben részesül-
nének!“

Térdre esve a szekrényke előtt, hosszasán imádkoztak. Azután elváltak : hogy többé e földön egymást soha se lássák.

Néhány évek mulva , mellyeket Orontius szigorú vezeklésben töltött, a Gaza melletti völgy platanusai alatt egy pázsit-dombocska jelölé a helyet, hol ő az igazak álmát aludta. Sok évek után, az erény és jótékonyság tetteivel gazdagon, költözött el Fabiola is e földről, hogy békében nyugodjék Agnes, és Mirjam mellett.

SEP 22 1907

LIBRARY OF CONGRESS

0 014 641 151 4

